

AHMET HAMDİ DINLER

SOSYALİZM YOLUNDA YENİ AÇILIMLAR

BİLİM YAYINLARI

Ahmet Hamdi DİNLER

Uluslararası Sermayeye Karşı İşçi Sınıfının

Uluslararası Mücadelesi İçin

**SOSYALİZM YOLUNDA
YENİ AÇILIMLAR**

BİLİM YAYINLARI

BİLİM YAYINCILIK

Ahmet Hamdi Dinler

Araştırma-İnceleme dizisi No.: 1

Uluslararası

Sermayeye Karşı

İşçi Sınıfının

Uluslararası

Mücadelesi İçin

SOSYALİZM YOLUNDA

YENİ AÇILIMLAR

Baskı: Çetin Matbaacılık

Aralık 1997

Bilim Yayıncılık

Salkım Söğüt Caddesi

2/3 Cağaloğlu /İSTANBUL

Uluslararası Sermayeye Karşı İşçi Sınıfının

Uluslararası Mücadelesi İçin

SOSYALİZM YOLUNDA

YENİ AÇILIMLAR

Ahmet Hamdi DİNLER

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK DEVRİM EFSANESİ

I- KAPİTALİST SİSTEM

1970'ler Ortadoğu'sunda Bir Amerikan Senaryosu
Nötron Bombası ve Emperyalist Sistem
Körfez Krizi ve ABD Ekonomisi

II- ESKİ SOSYALİST ÜLKELERDE ÇÖZÜLÜŞÜN NEDENLERİ

Sovyetler Birliği'nde Yeniden Yapılanma
Marksizmi 'Ondokuzuncu Yüzyılın Bilimi' Olarak Nitelendi-
renler
"Üçüncü Teknolojik Devrim" Karşısında Sosyalizm.

III- TÜRKİYE TARİHİNDEN KESİTLER

Türkiye'de Sosyal Demokratlar mı Var?
Bir Yazının Düşündürdükleri (Akın Dalman)
Eleştiriye Cevap
27 Mayıs
Osmanlı Siyasetinde Dış Etkenler ve 1908

BİYOĞRAFI

1973 İstanbul doğumlu olan Ahmet Hamdi Dinler'in asıl mesleği mimarlıktır. Ancak yaşamı boyunca mimarlık yaptığı söylenemez.

Sosyalist mücadeleye 1965 yılında TİP'e üye olarak katıldı. İlk görevi Eminönü ilç sekreterliğiydi. 1967 yılında Zonguldak'a yerleşti. Sırasıyla TİP il saymanlığı, il başkanlığı yaptı. Parti arkadaşlarıyla birlikte 4 sene boyunca "Sömürücüye Yumruk" gazetesini çıkardı. Aynı zamanda yazı işleri müdürlüğünü üstlendi.

1969 yılında İstanbul'a gelen Amerikan 6. Filo'sunu protesto etmek için partili arkadaşlarıyla birlikte 16 Şubat'ta "Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü'nü organize etti.

12 Mart'tan sonra yazıları nedeniyle askeri yönetimce 8.5 yıl mahkûm edildi. 1971-74 arasında askeri cezaevleri ile sivil cezaevleri arasında seyahat etti. Tahliye olduktan sonra eski parti arkadaşlarıyla birlikte "İşçi Davası" gazetesini çıkardı.

1976'da II. TİP'e girdi. Beykoz ilçe başkanlığı görevini üstlendi. Parti'nin Bilim, Araştırma ve Basın bürolarında yer aldı. Tursan-İş Sendikası'nın Eğitim Bürosu'nda çalıştı. 1979'da Parti'den ayrılmak zorunda kaldı. Amacı TİP-TKP birleşme süresinin başlangıcı olan "Tek Parti Tek Cephe" broşürü ile Parti programını inkâr eden yönetimi protesto etmektir.

Son beş sene içinde Sosyalist Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. İki yıl Merkez Yönetim Kurulu Üyesi olarak çalıştı. Eğitim ve Araştırma Bürosu'nda görev aldı.

TİP Tarihinden Kesitler: 1961-1971 adlı bir kitabı ve çeşitli dergilerde yayımlanmış yazıları da bulunuyor.

ÖNSÖZ

Şimdi yeni baştan başlamalıyız; adım adım, adım adım, kendi bedenlerimiz dışında hiçbir kalkana sığınmadan. Keşfetmek, yaratmak ve hayal atmak gerekiyor. Bugün düş kurmak, kendi uyanışını görmek her zamankinden daha fazla gerekli. İnsanlığın bencilliğe ve iğrenç bir biçimde para peşinde koşturmaya mahkum olmadığına, sosyalizmin ölmediğine inanan birinin iddiasıdır bu. Bir dinazorun.

Eduardo Galeano

Marksist bir düşünür olmamasına rağmen Maxime Rodinson, 'İslam ve Kapitalizm' adlı eserinin önsözünde, kitabını yazmak için marksist yöntemi kullanmasının kaçınılmaz olduğundan sözeder. Bir marksist ise, eğer kitap yazıyorsa, daha öteye gitmelidir. "Marksizmi 19. y.y'ın biliminden ibaret" olarak görenler karşısında, diyalektiğin tüm canlılığını ve dinamizmini kalemine akıtmak zorundadır. Bu açıdan bir marksistin kaleminden çıkma bu yazılar, belki değişik dönemlere ait; ama güncelliklerini koruyorlar. Görünüşte birbirinden bağımsız; özde bir bütünün parçaları.

Kitabın ana yazısı, Bilimsel ve Teknolojik Devrim Efsanesi'ni mitsel görüntüsünden sıyrıp tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermeye çalışıyor. Kapitalist sistemin işleyiş biçimine ve sürekli krize giriş nedenlerine değiniyor. 3. Sanayi Devrimi'ni savunanlara ve kapitalizmin yeni bir evreye girdiğini iddia edenlere bir cevap niteliğinde.

Kitabın birinci bölümü, A.B.D. ve savaş ekonomisiyle ilgili. Kapitalist sistemi kurtarmak için başvurulmuş yöntemlerin saplandığı çıkmazlar somut örneklerle belirtiliyor. Hep yüceltilen ama can çekişen, sürekli kan kaybeden ve bu yüzden savaş sanayiiyle beslenen bir ekonomiye başka bir gözle bakmak isteyenlere...

İkinci bölümde ise, eski Sovyetler Birliği'nin (S.S.C.B.) çözülüşü ele alınıyor. Beyaz geceleri karartan sis bulutlarını kim dağıtabildi bu güne kadar? Ne yazık ki çözülüş nedenleri üzerine, bu ülkenin baştan beri sosyalizmden uzak olduğunu iddia edenlerin varsayımlarından öte yeni bir şey söylenmedi. Bu da tüm yapılanların inkar edilmesine yol açtı. Oysaki sosyalist bir gelecek tasarımı, bu çözülüşün nedenleri üzerinde yapılacak

ciddi araştırmalarla şekillenecek. O geleceğin inşası ise her yerde karşımıza çıkan ve sosyalistler için Aşıl'ın topuğu olan bu konunun kapısını aabilenlerle olası. Bizimki sadece başlangıç.

nc bölüm, Türkiye zerine. Özellikle tarihi "geçmiş, bugün ve gelecek arasında kesintisiz bir diyalog, karşılıklı bir etkileşim"(1) olarak görenlere yönelik. Geçmişin değerlendirilmesi ve bugün için yeniden anlamlandırılması çok önemli: Örneğin 27 Mayıs'ın 28 şubat'ın zmlenişinde verdiği ipuçları; sosyal demokratlara tarihsel ve bütüncül bir bakış açısının C.H.P.'nin güncel konumunun saptanmasına tuttuğu ışık gibi... (*)

Sonuçta, "Felsefe yolda olmak"sa ve "Sorular cevaplardan daha önemli"yse(2) bu kitaptaki tüm yazıların ortak bir amacı var: Okuyucuya yeni soruların yolunu amak. Ancak yazıların düşündüreceği soruların, dünyadaki ve Türkiye'deki teori boşluğunda sallanmayıp, sosyalist harekette yankı bulması şart. Kısır döngü değil verimli tartışmalar; içi boş değil sağlam bir teori ve düşünce yöntemi; hayalci değil, bilimsel bir sosyalist topya için...

"Tarihin sonu"nu ilan ederek kapitalizmi ebedileştirenlere bir meydan okuyuş belki de...

(1) E.H.Carr, Tarin Nedir?, İletişim yay.

(2) K. Jaspers, Felsefe Nedir?, Say yay.

(*)Resmi tarihi bir din gibi benimseyenlerin de "Spare aude"

(Bilme yürekliliğini göster!) deyişine kulaklarını amaları gerek artık.

Dogmaların sarsıntısına dayanıp tarihleriyle yüzleşmeleri için.

I. Kant'ın aydınlanma ağı için kullandığı Horatius zdeyişi.

BİLİMSEL TEKNOLOJİK DEVİRİM EFSANESİ

Önce yöntem; Türkiye solunda birçokları marksist yöntemi ya kullanmadıkları için bilmiyorlar ya da bilmedikleri için kullanmıyorlar. Bu nedenle de kendi kendilerine Teknolojik Devrimler icat ediyor, kapitalist sistemi bunalımdan kurtarıyor, emperyalizm çağını sona erdiriyor, artık-değer içermeyen metalleri üretim sürecine sokuyor, çağdaş insanüstülerle demokrasiyi yaratıyor ve marksizmin sonunu getiriyorlar. Bir kısmı da Barış, Kadın ve Çevre sorunlarından başka birşey kalmamış gibi bunları papağan gibi tekrarlamaktan öte bir şey yapmıyor. Kimileri de Hristiyanların ilk çağındaymışçasına ahlak sorununu ön plana çıkartarak, yeni havariler aramakla vakit geçiriyor. Bir de bu palavralara inanmayıp zengin olmanın yollarını arayanlar var. Bu toz duman içinde olayların incelenmesinde kullanılması gereken metodu çağdışı ilan edenler olayların özü yerine dış görünüşleri ile uğraşıp 'çağdaş sosyalist' teoriyi kurmaya çalışıyorlar." Nesnelerin (şeylerin) dış görünüşü ile özü doğrudan doğruya çakışsaydı tüm bilim gereksiz olurdu."

Bilimsel çalışma nedir? Çok kısa olarak şöyle özetlemek mümkün; olayların görünüşünden, iç bağlantılarına inmek ya da ÖZ'ü kavrayabilmek. Bunun için gerekli yöntem: Soyutlama. Somut, birçok olayın yoğunlaşması sonucunda karmakarışık olup anlaşılması son derece zor çeşitli varyasyonlardan kurulu bir birliktelikten oluşuyor. Somutu anlamak ancak soyutlamaktan geçiyor. Soyut, somutu anlamak için kavramların türetildiği yerdir. "Soyuttan somuta geçme yöntemi, düşüncenin somutu elde etmesinin, onu akılda somut olarak yeniden üretmesinin

tek yoludur."

Olayları (somut) incelemek nasıl ancak soyutta mümkünse, soyuttan kalkarak somutu tekrar yakalamak da o derece önemlidir. Bu nedenle, sadece soyutlamanın hiçbir anlamı olmaz, tekrar somutu yakalayamazsak.

Her bilimsel eser soyuttan başlamak zorundadır. En soyut kategoriler bile yalnız soyutlukları nedeniyle tarihsel ilişkiler içinde geçerliliklerini sürdürebilirler.

Yöntemi nasıl uygulamalı? Ya da başka bir deyimle somuttan soyuta, soyuttan somuta geçişler nasıl sağlanır? Olayların çeşitliliğini bölmekle ya da başka bir deyimle ANALİZLE. Bölünen her parça önemli olabilir ya da olmayabilir. Daha da tehlikeli olan, ilk başta önemli gözüktükleri halde, kimi bölümlerin olaylar açısından hiçbir anlamı kalmaması. Sorun, olayların İV-MESİ'nin (çelişkili olarak olaylara yön veren nüve) hangi bölümde bulunduğu tespit. Zorluk burada başlıyor. 'Soyutlamadaki yetenek burada başlıyor. Eldeki tek mekanizma akıl. Tıpkı kimyacıların etüt etmek istedikleri bir maddeyi analiz etmek için laboratuvar denilen odayı kullandıkları gibi... Ama sorun burada bitmiyor. Diğer bölümlerden soyutlanarak ele alınan bölüm ne kadar önemli gözüktürse gözüksün, eğer içinde İV-ME'yi saklamıyorsa, baştan çözümsüzlüğe mahkum olmuş demektir. Bu nedenle başlangıçta yanlış bir seçim, tüm yapılan uğraşları anlamsız kılar. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, başlangıçta, yapılan ilk soyutlamada elde edilen bölümün doğru olması, yani doğru bir seçim yapmak yeterli değildir. Bundan sonra yapılacak her soyutlamada ya da daha sonraki bölünmelerde de her defasında doğru bir seçim yapmak gerekir. Bu nedenle, her yeni bölünme bizi yeni bir seçimle başbaşa bırakır. Hangi parçada olayların İV-MESİ'nin saklı olduğunu bilebilmek önem kazanır. Her bölünmede bu sorun karşımıza çıkar. Tek bir yanlış seçim, olayların ÖZ'ünü kaçırmak ya da başka bir unsur

olayların ivmesi olarak kabul ettirmeyi getirir ki, bu da yapılan tüm soyutlamaların bir çıkmaza girmesine neden olur. Laboratuvar gereçleri yerine akılla yapılan bu analizin hassasiyeti buradan kaynaklanır. İVME'yi buluncaya kadar analize devam edilir: Bölünme tekrar bölünme... ÖZ ortaya çıkınca, olaylara neden olan NÜVE, çelişkileriyle birlikte, ama tüm çıplaklığı ile yalın olarak karşımızdadır artık. Soyutlamanın anlamı burada yatar. Artık olayların giriftliği çözülmüş, bizi hayrete düşürecek kadar basite indirgenmiştir.

Ama sorun burada da bitmez. Artık somuta dönme zamanı gelmiştir. Çünkü canlı yaşam somuttur. SENTEZ'le varılır somuta. ÖZ'ü yani olayların ivmesini, evvelce atılan her parça ile sırayla yeniden bütünleştirmek SENTEZ'i oluşturur. Her defasında bütünleşen parçayı yeniden ele almak, gözden geçirmek, incelemek. Sonunda tüm bütünleşmeler bitince, olayları somutta, bize ilk başta görüldüğü gibi karmaşık bir biçimde değil, netleşmiş bir görünüm içinde çok basit olarak kavramak mümkün olur.

Somuttan soyuta, ANALİZLE, soyuttan somuta SENTEZ-LE; işte yöntem.(1)

KAPİTALİST SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Kapitalizm artık günümüzde uluslararası ilişkiler açısından kurulu bir sistem haline geldi. Artık tek tek ülke yapıları çerçevesinde, sermaye kendini yeniden üretemiyor. Sermayenin uluslararasılaşmasıyla birlikte, ülkelerin yapıları bozulup yeniden oluşurken, bu yapıların uluslararası ilişkiler içinde biçimlenmesi, dünyadaki yeni ekonomik düzenin ortaya çıkmasına neden oluyor. Bu durumda uluslararasılaşmış sermayenin yaşayabilmesi, ancak kendini devamlı büyütmesiyle mümkün oluyor. Bu da BİRİKİM'in sürekli bir biçimde yoğunlaşması ve bu birikimin yatırımlaşması ile gerçekleşebiliyor. Bu düzeyde yeni yatırı-

rımların gerçekleşmesi ancak karlı alanların bulunmasına bağlı. Aksi halde AŞIRI BİRİKEN SERMAYE'yi eritmek için alınan tüm tedbirler, ancak kısa süre için başarılı olmaktan öteye gidemez.

TEMEL SORUN, sistemin toplumsal sermayesini TÜM olarak belirli zaman dilimlerinde teknolojik devrimlere bağlı olarak yenileyebilmesini sağlamaktır. Ancak bu sayede yeni kârlı yatırım alanları ortaya çıkabiliyor ve sistemi bunalımdan kurtarıyor. Toplumsal sermayenin tüm olarak sistem içinde kendini yenileyebilmesi ise YAPISAL DEĞİŞMELERE bağlı. Yapısal değişikliklerin nasıl gerçekleştiğini incelemek ise bize kapitalist sistemin nasıl çalıştığına dair önemli ipuçları veriyor.

Toplumsal sermayenin kendini yenileyebilme olanağına kavuşabilmesi, kâr oranlarının devamlı düştüğü sektörlere yatırılmış sermaye olan YIPRANMIŞ SERMAYE'nin metropoliten merkezlerden,sistemin en uzak köşelerine kadar yayılabilmesi ile mümkün oluyor. Yayılmanın gerçekleşmesi iki yönden önemli: Bir yandan yıpranmış sermaye, hurda yerine büyük bir değer kazanıyor, diğer yandan metropoliten merkezlerde, yıpranmış sermayenin bıraktığı büyük boşluklara, toplumsal sermaye YENİ TEKNOLOJİK DEVRİM'in getirdiğı yeniliklerle birlikte yeni yatırımlarla dolduruyor. Çünkü yeni ürün türleri ile ortaya çıkan yatırım alanları çok kârlı oluyor. Sistem, işte bu nedenlerle,iki türlü ivme kazanıyor.

Yayılmanın gerçekleşmemesi, milyarlarca dolar değerindeki yıpranmış sermayenin kullanılmaması anlamına gelir. Bu da sistemi bir kısır döngü içinde büyük bunalımlara iter. Aşırı birikmiş sermaye böylece, düşen kâr oranları nedeniyle, yeni yatırımlara dönüşemiyor. Tüketicilerin bıkkınlığı ve doymuşluğu, yeni ürünler çoğu kez eski ürünlerin türevleri ya da onların yerini alan ve aynı işlevi gören ürünler olduğundan pazar daralmasını özemezlerken, muazzam ölçüde birikmiş sermaye fazlası

retken olmayan yatırımlara akıyor; ya silahlanmaya, ya da finansal yatırımlara gidiyor. Finansal yatırımlar ise spekulasyonların alanını alabildiğince genişletiyor. rnek olarak petrol fiyatlarını arttırmak için düzenlenen Ortadoğ senaryolarını göstermek mümkün. (Bak. Dinler, "ABD Ekonomisi ve Körfez Krizi", Gelenek 35)

Yatırımların azalması, iflaslarla kapanan işyerlerinin çoğalması nedeniyle işsizliğın çığ gibi büyümesi durdurulamıyor. Hizmetler sektörünün önemini arttırmasına rağmen, bu işsizliğ emmesine olanak olmadığı gibi, ortaya çıkan ve dağ gibi yğlan malların kimin tarafından alınacağı da ayrı bir sorun yaratıyor. Bu durum, sistemin çürümeye doğru yol aldğının bir göstergesi olarak karşımıza çıkıyor.

Sistem yayılmayı gerçekleştirirse, yıpranmış sermaye girdiğ alanlarda yapıyı tümden değştirip, uluslararası düzeyde yeniden oluşturur. Bu süreç sadece ekonomik değl, politik, kültürel, askeri ve hukuksal ilişkileri kapsayan alanlarda da kendini gösterir.

Yıpranmış sermaye, yaygınlaştığı alanlarda tüm ilişkileri kendi doğrultusunda değştirirken, üretim sürecinde, metropoliten merkezlerde yenilenen toplumsal sermaye ile birlikte kendini yeniden üretmeye devam eder. Uzun bir süreç içinde ilişkiler birbirine bağlılıktan te İ İÇE bütünleşir. Böylece sistemin varlığını sürdürme olanakları ortaya çıkar.

Bu nedenle kapitalist ilişkiler ağıının yayılması, uluslararası ekonomik düzen içinde yer alan tüm ülkelerin yapılarını sistemin bir parçası haline dönüştürür. Ulusal ekonomiler, dünya kapitalizminin meta, sermaye ve işgücü pazarına bağlanarak DÜNYA EKONOMİSİ'ni oluşturan bir süreç içine girerler. Böylece kapitalist sistem, bir yandan kapitalizmi yaygınlaştırarak sermayenin uluslararasılaştırılmasına katkıda bulunmakta, diğr yandan da metropoliten ülkelerdeki yapısal değşikliklere

zemin hazırlamaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin yapısal durumları bu yaygınlaşmayı özümseyebilecek durumda olursa, bunun bir anlamı oluyor. Gelişmekte olan ülkelerde devletin büyük ölçüde alt yapı hizmetlerini genişletmek için verdiği uğraş, böyle bir kaynaktan ileri geliyor. Özellikle yıpranmış sermayeyi ithal eden ülkelerde, bu sermayenin kullanımı için gerekli teknik elemanların yetiştirilmesi, eğitim gündeminde başı çekiyor. Kitlelere yönelik beyin yıkama operasyonu ise başka metodları gerektiriyor. Tüm bu ülkelerin yapılarını değiştirmeleri yolunda uluslararası finans teşekküllerinin (IMF, DÜNYA BANKASI, vs.) baskısı her geçen gün artıyor. (2)

Ancak yayılma sürecinin çelişkili yapısı bu dönemin uzun süreli ve sancılı olmasının da nedenidir. Çelişkinin kaynakları ise, yıpranmış sermayenin yayıldığı alanlarla, metropoliten merkezlerin yapısal durumlarıyla ilgili olarak karşımıza çıkıyor. Daralan sistemin yapısı bu çelişkilerle, büyük bunalımlara sahne oluyor. Eşitsiz gelişme yüzünden, rekabetin yoğunlaşmasıyla uluslararası çelişkiler artıyor. İçsel olgularda büyük değişikliklerin getirdiği rahatsızlıkların çözümü kolay olmuyor. Rekabetin hızlanması, fiyat artışlarının çok büyük boyutlara erişmesi bu daralma dönemlerinde uluslararası ekonomi üzerine kabus gibi çöküyor. Dünya ekonomisi bu baskının altından kalkmak için olağanüstü tedbirler almak zorunda kalıyor.

Metropoliten merkezler arasında, yıpranmış sermayesini yaymayı gerçekleştirenler, toplumsal sermayelerini yenileyerek, yeni yatırımlara sevk edebiliyorlar. Böylece yapılarını yenileyip sistemin merkezi durumuna gelebiliyorlar. Eski merkezler ise ikinci plana itiliyorlar. Yeni yatırımlar, en yüksek kâr oranı ve genişleyen bir pazar buldukları için hızlı bir büyüme sürecine sokuyorlar toplumsal sermayeyi. Üretim teknolojisindeki gelişmeler, üretim kapasitelerini büyütürken, ürün çeşitleri, tüketim kalıpları gibi ekonomik verilerde büyük değişiklikler ortaya çı-

kıyor.

Şimdi sıra toplumsal sermayeye kendini yenileyebilme olanaklarını veren itici gücü görmeye geliyor.

BİLİMSEL TEKNOLOJİK DEVRİM

Bu itici güç, yatırımların kaynağını teşkil eden ve BİLİMSEL TEKNOLOJİK DEVRİM'in ortaya çıkarttığı yeni bir enerji kaynağı ile hareket eden ÇEKİRDEK'ten oluşuyor. Çekirdek ve enerji kaynağı değiştiği an ki, bu da yeni bir Bilimsel ve Teknolojik Devrim'e tekabül ediyor, sistem de buna bağlı olarak büyük yapısal değişikliklere uğruyor. Öyleyse Bilimsel ve Teknolojik Devrim: Sistemin toplumsal sermayesinin (Dünya piyasalarının ve kaynaklarının) belli bir gücün eline geçmesi (İngiliz Sanayi Devriminde olduğu gibi) ve bu sermayenin YENİ BİR ENERJİ kaynağıyla kendini yenileyebilmesini sağlayacak TEKNOLOJİK BULUŞTUR.

Bu açıdan Bilimsel ve Teknolojik Devrim'i teknolojik yeniliklerle bir tutmanın hiç bir anlamı yoktur. Tekrar etmekte yarar var; Bilimsel Teknolojik Devrim ancak sistemin tüm yapısını değiştirecek bir keşfin ortaya çıkması ile mümkün olur. Tabii ki böyle bir keşfin ortaya çıkması, bir birikimin sonucudur. Teknolojik yenilik sistemin yapısını değiştirmedeği sürece ya da başka bir deyimle, sistemin tüm toplumsal sermayesini yeniden düzenleyecek bir ortam yaratmıyorsa sistem açısından hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Ancak bu yenilikler Çekirdek'in etrafında onun gelişmesini sağlarlar.

Kapitalizm günümüze dek iki önemli BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK DEVRİM'den geçti. Birincisi BUHARLI MOTOR ve KÖMÜR, ikincisi İÇTEN PATLAMALI MOTOR ve PETROL.

Buharlı Motorun bulunması sistemin tüm yapısını değiştiriyor. Buharlı motorun geliştirilmesi ve yaygın biçimde kullanılması

ması ile demiryolları ağı her yanı kaplıyor. Gerekli yan sanayilerin gelişmesi için çok büyük yatırım olanakları doğuyor. Demir-Çelik sanayii bu yatırımlardan çok büyük pay alıyor. Yüksek fırınlarda geliştirilen teknoloji, demir gibi hammaddelere olan gereksinimi büyük ölçüde arttırıyor. Enerji olarak KÖMÜR ana hammaddeler arasında birinci sırada yükseliyor. Tekstil sanayiinde büyük patlamalar oluyor. Buharlı gemilerin ortaya çıkması,ticaretin gelişmesini ve buna bağlı olarak da limanların yapımını hızlandırıyor.

İngiltere, kapitalist sistemin merkezi olarak, sanayii devriminin başlangıcı ile hegomanik devletini tüm ülkelere kabul ettiriyor.

Patlamalı motorun bulunması ve geliştirilmesi, tüm sisteme kendini yeni baştan yenileme olanağı veriyor.Patlamalı motorun, buharlı motorun yerini alması, toplumsal sermayenin buharlı motor yerine, patlamalı motorun etrafında toplanarak yenilenmesine yol açıyor. Böylece yeni bir yapısal değişiklik ortaya çıkıyor,kapitalist sistemde.Aşırı birikmiş sermayenin önü açılıyor. Otomotiv sanayi buna olanak sağlıyor. Otomobilin yürümesi için karayollarına çok büyük yatırımlar yapılıyor. Dönem son derece hareketli bir duruma geliyor. Kömür yerini PETROL'e bırakıyor. Petrole bağlı tüm yatırımlar dev adımlarla gelişmeye başlıyor. Kuyular, rafineriler, pipe-line'lar, petrol gemileri, depolar vs. Ancak bu dönemin gerçekleşmesi için daha önceleri, buharlı motor ve ona bağlı olarak gelişen demiryolları gibi yatırımların ve bunlarla ilişkili toplumsal sermayenin, yayılma sürecine giren sistemin içinde metropollerden diğer gelişmekte olan ülkelere aktarıldığı bir süreç yaşanıyor. Bu yayılma döneminde, sanayileşmiş ülkelerde yatırımlar azalırken, sermaye ihracının hız kazanmasıyla EMPERYALİZM DÖNEMİ başlıyor. Hindistan'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bu dönemde, demiryolu yapımının hız kazanması tesadüf değildir. Böylece

patlamalı motorun etrafında toparlanan toplumsal sermayenin, yeni yatırım olanaklarının ortaya çıkmasıyla önü açılıyor. İngiltere, elindeki olanaklara rağmen, kullanamadığı yeni teknolojiler yüzünden, geri üretim tekniklerine mahkum olurken, yeni teknolojileri yaşama geçiren ABD, hegemonik devlet olarak dünya kapitalist sisteminin başına geçiyor.

Öyleyse Dünya'da yeni teknolojik ilerlemelerin Bilimsel Teknolojik Devrim'e yol açtığı yolundaki zırvallıklar nereden kaynaklanıyor? Özellikle Sosyalist hareketten dışlanmanın verdiği aşağılık kompleksinden bir türlü kurtulamayan ve kapitalist sistem karşısında ümitlerini kaybedenlerin, eski alışkanlıkla, pa-pağan gibi Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi tezlerini tekrarlamalarından mı?

TEKNOLOJİK DEVRİM VE BİLİMLER AKADEMİSİ

Türkiye Sosyalist hareketinde kapitalist sistemin üçüncü sanayi devrimine geçtiği konusunda oldukça yaygın bir kanı var. Özellikle kapitalist sisteme teslim olmak isteyenlerde... Bilimsel ve Teknolojik Devrim'in niteliği ve yarattığı bilimsel ilerlemeler üzerinde çok az istisna ile kimsenin şüphesi yok. Bu konuda 1970'lerde herkesi etkisi altında bırakan bir kitap vardı. Kitabın adı: Günümüzde Tekelci Kapitalizm. Bilim Yayınları tarafından tercüme ettirilerek piyasaya sürülmüş. Eski S.S.C.B. Bilimler Akademisi yayınlarından. Bu kitabın 30 sayfa süren bir 4. bölümü var. Bu sayfaları okuyucuyu sıkıntıya sokmak pa-hasına özetlemek gerekiyor.

Kitapta Bilimsel ve Teknolojik Devrim'in ne olduğu konusunda herhangi bir vurgulama olmadığı gibi, teknolojik yenilikleri Bilimsel Teknolojik Devrim olarak görmenin yanlışlığı her-şeyiyle birlikte sırtıyor. Burada önemli olan, Türkiye'de kapitalist sistemde üçüncü sanayi devrimini kabul edenlerin tüm sav-

larını da içermesi. Artık özete başlamak gerekiyor, ki marksist yöntemi kullanmayanların dış görünüşler karşısında nasıl aldandıklarını görelim.

Bilimsel-Teknik Devrimin ekonomik açıdan iki önemli özelliği var diyor kitap: Birincisi üretim güçlerinin gelişmesine katkıda bulunan değişmelere yön vermesi, ikincisi ise üretimin üç maddi ögesini yeniden biçimlendirmesi.

A-Üretim güçlerinin gelişmesine katkıda bulunan değişmelerin en önemlileri: Üretimin mekanize olması ve otomatikleşmesi, Sibernetik, sevk ve idare yöntemleri ve bunlarda elektronik hesap makinelerinin kullanılması, Sentetik hammadde türlerinin yapımı, kimya teknolojisinin çeşitli üretim süreçlerine sokulması, inşaat sektörünün ve tarımın endüstriyel bir temel üzerine oturtulması... dır.

B-Üretimin üç maddi ögesinin yeniden biçimlendirilmesi.

Mekanik iş araçları: Otomasyonun uygulanması.

Hammaddeler: Özellikle önceden saptanmış maddelerin yapay bir biçimde imali.

Enerji kaynakları: Atom enerjisinin gelişmesi.

Bilimsel Teknik Devrim'in temel yönleri arasında sıkı bir karşılıklı ilişki oluyor. Başlıca etmen ise, mekanik iş araçları üretiminin otomatizasyonundaki devrime ait. Otomatizasyon, insan ve makine arasındaki ilişkilerin teknolojik karakterine büyük değişiklikler getiriyor. Hammaddeler üzerinde uygulanan işlevler, teknik ilerlemenin daha önceki aşamasıyla-makineleşme ile çalışma mekanizmasına aktarılmıştı.

Otomatizasyona geçişle birlikte bu işlev mekanik düzenlere geçti. Otomatikleştirilmiş üretim süreci, artık insanın dolaysız katılımını gerektirmiyor. Otomatizasyon, makineleri başka makinelerin yardımıyla yönetmeyi olanaklı kılıyor. Bu yeni makineler, denetim, sevk ve idare makineleri, beyin görevi gören

makineler,sibernetik makineler olarak, çeşitli işlevler görüyorlar. Otomatik sistem önceden saptanmış bir program uygulamakta; hatta bu programı mükemmelleştirme programlarına sahip.

Tesislerin otomatik olarak yönetimi için kullanılan 'Dijital I' hesap makinesi optimal bir kullanım sağlamada büyük kolaylıklar sağlıyor. Bu nedenle otomatizasyon, sermayenin organik bileşiminin özellikle yüksek olduğu üretim dallarında büyük bir rol oynuyor. Petrol işleme sanayii, kimya sanayi dallarının çoğunluğu ve besin sanayinin bazı dalları tam bir otomasyona en uygun olan sanayi dalları. Üretim sürecinde hızın ve yoğunluğun artması, makinelerin birbirleriyle irtibatlandırılmasının son derece ileri bir düzeye varması ve yeni malzeme kullanmanın getirdiği avantajlar, emek verimliliğine bu güne kadarki gelişme hızını ciddi ölçüde aşma olanağı verdi. Ayrıca kullanılmak üzere piyasaya sürülen yeni üretim araçlarının etkinliği üretimde geçmişe göre daha az sermaye ve malzemeyi gerektirme eğilimi gösterdi. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde, üretimin otomasyonu her alanda emeğin verimliliğini artırdı. Günümüzde artık otomatik sistemler, verilerin elektronik yöntemlerle hazırlanmasına dayalı olarak yönetiliyor. Ayrıca elektronik makineler büyük ölçüde başka sahalarda da kullanılmaya başlandı. Örneğin planlamada. Optimal seçeneklerin seçilmesiyle ilgili olan ekonomik çözümlemelerde emek/yoğun çalışmalar yerine ve üretimin bilimsel bir biçimde yürütülmesi için gerekli bilgilerin toplanmasında kullanılıyor. Bankalarda, sigorta şirketlerinde ve hükümet dairelerinde (özellikle Milli Savunma Bakanlığı'nda) kullanılıyor.

Bu alanda otomasyon üretim alanından daha hızlı sonuçlar veriyor.Böylece üretimin denetlenmesi ve pazarla olan ilişkilerin artık sınırlı bilgilerle, sezgiyle çözülmüyor. Aksine her türlü bilgi ve hesaplamalara dayanarak gerekli kararlar veriliyor. Oy-

sa bu bilgileri ve hesapları bugüne dek uygulanan teknikle ne toplamak ne çözmek mümkündü.

Böylece artık, insanla ilişkisi olan ve modern ölçülere göre hantal ve yavaş olan sistemin yerini, elektronik idare denetim düzenlemeleri alıyor. Bugün artık ekonomilerin elektronik bilgi işlem makineleriyle donatılması, gelişmişlik düzeyinin temel karakteristiklerinden birini oluşturuyor.

Bilimsel-Teknik Devrim'in gelişmesinde çok önemli rolleri olan araştırma kurumları ve laboratuvarlar, endüstriyel yeni üretim türleri, yeni üretim süreçleri, düzenlemeler, iş araçlarıyla ilgili fikirler aktaran ve gerekli araçlarla donatan gerçek birer 'buluşlar sanayi' haline geldiler.

Bu durumda teknolojik yeniliklerin BİLİMSEL TEKNOLOJİK DEVRİMİ yarattığını iddia edenlerden sonra sıra bunların eleştirilerine geliyor.

TEKNOLOJİK YENİLİK=BİLİMSEL TEKNOLOJİK DEVRİM ?

Dünyaca ünlü Fransız Matematik bilgini Rene Thom teknolojik gelişmeler konusunda, Emek Dergisi'nde Sadri Eğilmez'in özetle aktardığına göre şöyle yazıyor: "Son yıllarda büyük bilimsel sıçramalar iddiası doğru değildir. Asıl büyük sıçramalar 1860-1940 arasında gerçekleşti. Tüm büyük ve çığır açan buluşlar o devirde yapıldı. Elektriğin icadından telefona, petrole dayalı patlamalı motordan otomobil ve uçağa, genetikten fizik-kimyaya tüm alanlarda tam bir bilimsel sıçrama yaşandı. 1940'da en son tıpta antibiyotik bulundu. Ondan bu yana bu temel buluşların nicel türevlerinin geliştirilmesiyle uğraşılıyor. Bilgisayar bile sadece bir türevdir."(3)

Nitekim Y. Küçük, Petrol-İş'in bir anketine verdiği cevapta aynı konuda şunları yazıyor:

"...Yirminci yüzyılda önemli bir bilimsel ve teknolojik devrim olmadığını düşünüyorum, hepsi varolan bilimselliğin ve teknolojik envanterin geliştirilmesi, uygulanması ve iyileştirilmesidir.

"...Şu anda dünya yirminci yüzyılın başındaki bilimsel ve teknolojik yapıya sahiptir." ...1900 yılları başlarında olduğu gibi, buhar, petrol, elektrik temel enerji kaynaklarıdır; yirminci yüzyıl, başında bilinen enerji kaynaklarına bir yenisini ekleyemedi. Atomun parçalanmasından elde edilen enerji, bir yanıla henüz sınırlı uygulamada kalıyor ve diğer yanıla da hem fabrika işleyişine ve hem de makine kullanımına, elektrikten ayrı bir sorun veya kolaylık getirmiyor.

"Otomobil, uçak, tren, radyo, bütün bunlar yirminci yüzyılın başında mevcuttur. Yirminci yüzyılın başında sinema da var, sinemadan televizyona geçiş büyük bir sıçrama sayılmamalıdır. Yirminci yüzyılda, fizik bilimindeki en büyük ilerleme, katı fizikindedir ve transistör yapımı bir yenilik olarak ortaya çıkıyor. Teknolojide kontrol sistemlerinin geliştirilmesi önemli sayılmalıdır, ancak bütünüyle bir devrim deme imkanı vermiyor." (4)Yine bu konuda Ergun Türkcan **İktisat Dergisi'**nde şöyle yazıyor

....şu anda dünya sanayii ve hatta tarımı, birçok öncü sektör protipine ve uygulamasına rağmen hala 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki teknolojilerle 'idare etmektedir' Kimya, elektrik, içten patlamalı motorlar, nükleer enerjiye rağmen elektrik enerjisi üretimi, havacılık kendi mükemmellik sınırlarına gelmelerine karşın yine de sanayi toplumunun ürün ve üretim teknolojileridir."(5)

Yine Sadri Eğilmez'in yazısına dönmek gerekiyor.(6)

Bilimsel-Teknolojik Devrim'in alabildiğince yaşandığı 19. yüzyılın başında, odunla çalışan buhar kazanları yeni üretilmektedir. Yüzyılın başında, çoğu İngiltere'de olmak üzere, maden-

lerde su atma pompası olarak çalışan onbin civarında buharlı kazan vardır. Hepsi bu kadar... 19. yüzyıl sonunda ise bambaşka bir dünya vardır: Gelişmiş buharlı lokomotiflerin ötesinde elektrik ve motorları, benzin ve dizel motorları, kamyon, uçak, telgraf, telefon gibi tümüyle nitel değişimi simgeleyen üretim, ulaşım ve haberleşme araçları... Yepyeni enerji kaynakları ve kullanım sahaları sözkonusudur; gerçek anlamda çağ atlanmıştır.

"Ama 20. yüzyıla baktığımızda tutuculaşan tekelci kapitalizmin daha hala aynı petrol ve kömür yataklarına dört elle sarıldığını; sanayinin ve ekonomisinin hala bu temellere dayandığını; yüzyıl başında üretilen içten patlamalı motorun da hala medeniyet simgesi gibi gösterilerek soytarılık yapıldığını görüyoruz." (7)

Artık geriye tek bir önemli nokta kalıyor bu konuda: Bilgisayar. Herkesin dilinden düşürmediği ve Bilimsel-Teknolojik Devrim'in kalbi saydığı bilgisayar ve bilgisayarla ÜRETİM.

BİLGİSAYAR VE BİLGİSAYARLA ÜRETİM YENİ BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK DEVİRİMİN NÜVESİ Mİ?

Mısırlı iktisatçı Samir Amin, Teori Dergisi ile yaptığı bir söyleşide Teknolojik Devrim konusunda şunları söylüyor:

"...şu anki teknolojik devrimin özelliği önceki teknolojik devrimlerden çok farklı olan bazı nitelikleri olmasıdır. Önceki teknolojik devrimler, örneğin 19. yüzyılda demiryolları, sonra otomobil. 2. Dünya savaşıdan sonraki yeni şehirleşme, masif fiziksel yatırıma ihtiyaç duyardı. Altyapı inşa etmedeki gerekli milyonlarca ton çelik vs. Bu nedenle, devasa bir sermaye talebi yarattı. Yeni teknolojik devrim bilgisayara dayanıyor. Bu masif yatırım anlamına gelmez. Niceliksel olarak sermaye kullanıyor değil, tasarruf ediyor. Bu yüzden, üretken yatırıma olan talebin

üstünde bir masif sermaye artışı var. Bu 70'lerin başında, hatta 80'lerin sonundan beri, kapitalizmin 'UZUN' krizinin derin nedenidir." (8)

Samir Amin'in Bilimsel ve Teknolojik Devrim'i: Bilgisayar. Ama kendisi de tüm içtenliği ile, bilgisayarın toplumsal sermayeyi toparlayamadığını ve yıpranmış sermayenin yerine geçecek kadar yeterli yeni yatırımları teşvik etmesinin mümkün olmadığını itiraf etmek zorunda kalıyor. Aşırı birikmiş sermayeyi yok edemediği ve toplumsal sermayeyi yenileyemediği için, bilgisayar ve onun getirdiği yatırımlar kapitalizmi KRİZ'den çıkaramıyorlar. Amin buharlı motor ve içten patlamalı motorların sistemi bunalımdan çıkartırken, masif fiziksel yatırımlara ihtiyaç yaratarak, büyük bir sermaye talebi doğduğunu da gösteriyor. Bu durumda bilgisayarı üçüncü Bilimsel ve Teknolojik Devrimin çekirdeği olarak görmenin mümkün olmadığı sonucu çıkmıyor mu?

Böylece aşırı birikmiş sermaye, silah sanayinin dışında finansal yatırımlara giderken,

ticaret ve bankacılık sektörleri ön plana çıkıyor. Bu kesimlerde kârların yükselmesi, kontrol sistemlerinin gelişmesini hem hızlandırıyor hem de uygulama alan ve imkânı yaratıyor.

Bankacılık ve bazı hizmet sektörlerinin 'computerize' edilmesine teknolojik ilerleme adı verilemez.. Sanayi kesiminin ikinci plana itildiği bir zamanda önemli teknolojik gelişmelerden söz etmemek gerekir." (9)

Artık ikinci önemli noktaya gelebiliyoruz: Robotlar ya da bilgisayarlı üretim. Özellikle sanayi üretiminde kullanılan robotlar, sosyalist harekette çok kimsenin kafasını karıştırıyor. Ama önce bir anı.

Avrupa'dan dönen kafası iyice karışmış, TKP'nin yöneticiliğinde bulunmuş eski solculardan birisi ile konuşurken konu ro-

botlara geldi. Bu akli evvel, "Hollanda'da çok büyük bir fabrika kuruluyor. Tüm üretim robotlarla yapılacak" diyerek artı-değerin önemi kalmadığını göstermeye çalışıyordu. Ona çok basit bir soru sordum

"Bu fabrika ne imal edecek?" Karşılık olarak "otomobil" demez mi?

"Robot kullanımının, yirminci yüzyılın başında Ford'un uyguladığı conveyer sisteminden niteliksel bir ayrılık gösterdiğini sanmıyorum. Bir kayış üzerindeki transportasyon, robotlar ile çok eksenli hale getirilmiş oluyor. Önemlidir, ancak buna bakarak, işçinin yerini robotun aldığı şeklindeki cahil halk değerlendirmelerine kapılmamak gerekiyor. Üretim sürecinde işçinin yerini almak mümkün değildir. Üretim eninde-sonunda, işçinin ellerinde ve omuzlarındadır.

"Robot da bir otomatizasyondur, aynı işi daha az emekle yapmanın yollarından birisidir. Ancak mutlaka her iş emekle yapılıyor, bundan kurtulmak mümkün görünmüyor."(10)

Nitekim robotlar konusunda Ergun Türkcan da pek farklı düşünmüyor.

"Bilgisayarların 'manuel' bir iş yapan makinalara tatbikiyle robotlar kendilerine verilen iş programlarına göre iş yapıyorlar. Ya da üretim sürecini ve ortaya çıkan ürünün kalitesini kontrol ediyorlar. Böylece bir kalifiye işçinin ve kontrol mühendisinin yerini almış oluyorlar. İplik ve dokuma tezgahı da, Sanayi Devrimi içinde kalifiye iplikçilerin ve dokuma ustalarının yerini almıştı."(11)

Bu kadar basit. Emegın verimliliğinin artmasından artı-değerin yok olduğu sonucunu çıkarmak için insanın deli olması gerekir. Teknolojiden korkmak, ancak geri kalmış insanların ya da çağ dışı kalmış solcuların, sosyalizmden vazgeçmek için uydurdukları bir bahaneden öteye gitmez.

Bilgisayarlar genel olarak 20. yüzyıl sanayi ürünlerinin ve

Üretim süreçlerinin verimlilik ve kalitelerini artırma işlevi aşamasındadır.

"Günümüz ileri sanayi toplumu, sanayi ötesi toplumun birçok niteliğini, prototipini ve eğilimini taşıyorsa da henüz sanayi toplumu çerçevesinden fazla tamı değildir. Robotlarla retim, daha doğrusu bilgisayar yardımıyla imalat ve bilgisayar yardımıyla parça tasarımı 21. yüzyılın özellikleri sayılıyorsa da, üretilen metaın bir 20. yüzyıl metaı olması ve geniş bir uygulama yaygınlığına kavuamaması nedeniyle sadece bir prototip, bir embriyon sektör karşısında olduğumuzu düşünüyorum."(12)

Artık sıra kapitalist sistemin, yeni bir Bilimsel-Teknolojik Devrim yapıldığını iddia edenlere rağmen niçin bunalımdan çıkamadığını göstermeye kalıyor.

KAPİTALİST SİSTEM NİÇİN BUNALIMDAN ÇIKAMIYOR?

"Emperyalist sistemdeki son gelişmeleri, özellikle de sanayiden uzaklaşıp sanayi hareketini yeni sömürge ülkelere devrederek iletişim ve bilgisayar temeli üzerinde geliştirilen borsa sistemlerinin ekonominin temeli durumuna gelmesini irdeleyen bazı araştırmacılar emperyalist metropollerin 'sanayi ötesi toplumlara' dönüştüğünü; ya da kapitalizmin ikinci aşaması olan emperyalizmden yeni bir üçüncü aşamaya yöneldiğini ileri sürmektedirler."(13)

Soru doğru bir biçimde ortaya konuyor. Kapitalist sistem bundan önce içten patlamalı motor sayesinde kurtulduğu krizden yine aynı biçimde kurtuluyor mu?

Artık sıra Tablomuza geliyor. Ama önce aynı yazardan başka bir paragraf:

"Aynı şekilde emperyalizm aşamasında insanoğlunun başlıca hareket düzeni içten patlamalı benzin ve dizel motorları da

artık köhnemiş, çağ dışı kalmıştır. Bir içten patlamalı motor, yaktığı yakıtın enerjisinin ancak dörtte birini harekete çevirir; gerisini boşa atmosfere atar. Böylesi bir ilkel düzenele, bırakınız yeni bir uygarlığa sıçrayış, bugünkü dünyamızı bile elde tutabilmek mümkün değildir.(14)

Tablo, kapitalist sistemin belirli zaman dilimleriyle nasıl bunalım döneminden istikrar dönemine, istikrar döneminden bunalım dönemine geçtiğini gösteriyor. Ayrıca her kriz döneminin gittikçe yükseldiği de görülüyor. 20-25 sene süren dilimlerle birbirini izleyen Genişleme (büyüme)-Daralma (yayılma) dönemleri, kendi içlerinde 7-10 senede, son zamanlarda askeri alanlarda teknolojik gelişmelerin sonucu olarak 3-4 senede bir oluşan klasik devresel buhranlarla, kapitalist sistemin ana eğilimini oluşturuyor. Özellikle son zamanlarda devresel buhranların biri bitip biri başladığı için, bunalım süreklilik kazanıyor.

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI İLE XX. YÜZYIL DÖNEMLERİ

Genişleme	Daralma
1847-1873 (1848-1875)	1873-1893(1875-1898)
1893-1913 (1898-1920)	1913-1940(1920-1945)
1940-1967 (1945-1970)	1967-? (1970-?)

Devresel buhranlar, Genişleme Dönemleri'nde, kapitalist sistemde büyük bunalımlara neden olmuyorlar. Daralma Dönemleri'nde ise aksine, aynı dalgalanmalar çok şiddetli biçimde kendini gösteriyor. Bu dönemlerde, sistemin varlığı konusunda kuşku büyük tartışmalara yol açıyor. Daralma Dönemleri'nin en sert hiç şüphesiz 1929 bunalımı. Kapitalist sistemde büyük çalkantılara neden olan bu bunalım, sonuç olarak uluslararası para sisteminin de çöküşünü beraberinde getirdi.

Aynı olgu, yine Daralma Dönemi'nde rastlanan 1971-1974 bunalımında da kendini gösterdi. Doların üstünlüğü büyük ölçüde sarsıldı. Uluslararası yeni bir para gereksinimi ortaya çıktı. Tüm bunlar, bir önceki Genişleme Dönemi'nde büyümeyi gerçekleştiren çelişkiler yumağının çözümsüzlüğünden kaynaklanıyor. Sistem genişlerken, bunalımların kaynağını da beraberinde büyütüyor. Ancak çelişkilerin uzlaşmazlığı, Daralma dönemlerinde ortaya çıkıyor. Sosyalist hareketteki büyük sıçramalar da bu dönemlere özgü. 1870 Paris Komünü bir daralma döneminin başına rastlarken, Doğu Avrupa ülkelerinin ve Çin'in sosyalizme geçişi başka bir Daralma Dönemi'nin sonuna denk gelmiştir.

Daralma Dönemleri aynı anda yıpranmış sermayenin yayılması ile meydana geldiği için 1873'de emperyalizm olgusunun ortaya çıkması tarih açısından tesadüf değildir. Bu dönemde daralan sistem, sermaye ihracı ile birlikte yayılma olanakları buluyor ve buharlı motorla birlikte kendini yeniliyor. Tüm bunlara karşın, Genişleme Dönemleri'nde işçi sınıfı mücadelesinde, sistemin hızla büyümesi ve göreceli refah artışı yüzünden büyük sapmalar izlemek mümkün oluyor.

-1893'de Genişleme Dönemi'nin başlangıcı ile Avrupa işçi sınıfı hareketinde Bernstein revizyonizmi büyük yandaş bulabiliyor.

-II. Dünya Savaşından sonra, sistemin hızla bir büyüme potansiyeline erişmesi sonucu, işsizliğin azalması, refahın geniş kitlelere göreceli de olsa yayılması işçi sınıfı hareketini duraklatıyor, hatta zaman zaman geriletıyor. 1959'da F. Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Branderburg Kongresi'nde sosyalist ilkelere vazgeçmesi bu durumun tipik bir örneğini oluşturuyor.

1913-40 arasındaki Daralma Dönemi'nde tipik bir olay yaşıyor: Faşizm. Yayılma Dönemi'ne rastlıyor. Bu sürecin gerçekleşmesi için sermayenin büyük ölçüde devlet desteğine ihtiyacı olan ülkelerde bu olay görülüyor. Tekelleşme ile yayılmanın öz-

deşleşmesi faşist devleti yaşama sokuyor. Çünkü güçlü bir devlet ancak tekelci devletin işlevi olan yayılmayı gerçekleştirebilir.

Bu dönemde,yıpranmış sermayesini kendine bağlı ülkelere akıtabilme olanakları bulabilen metropoliten merkezler, tekelci devlet kapitalizmine geçiş sürecini demokratik(!) bir ortam içinde gerçekleştirebiliyorlar. Bu yayılmayı, kendine bağlı ülkeler olmadığı için gerçekleştiremeyen İtalya ve Almanya gibi ülkelerde sömürü işçi ve emekçiler üzerine yoğunlaştığından, tekelci devlet kapitalizmine geçiş ancak faşizmle mümkün oluyor. Yayılma sürecine girmeleriyle birlikte de II. Dünya Savaşı ortaya çıkıyor.

Artık günümüze geliyoruz.1967 yılında Daralma Dönemi'ne giriliyor. Vietnam Savaşı bunun bir göstergesi.

Kondratiev eğrilerine göre kapitalist sistemin 1992'den itibaren Daralma Dönemi'ni geride bırakıp, Genişleme Dönemi'ne girmesi gerekiyordu. Ama Samir Amin'in bahsettiği UZUN KRİZ devam ediyor ve Daralma Dönemi'nden kurtuluş ümidi ufukta gözüküyor. Nedeni çok basit: Üçüncü Sanayi Devrimi'ni oluşturacak Yeni Bir Bilimsel Teknolojik Devrim yok. Geriye ne kalıyor?

"ABD Başkanı George Bush, uzun süreden beri kötü durumda olan Amerikan ekonomisini ve de bu yıl (1992) yapılacak olan başkanlık seçimini kurtarmak için, Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere müttefiklerine silah satışına bel bağladı.

Ardı ardına kapanan fabrikaları, işten çıkarılan işçileri tekrar çalışır duruma getirmek isteyen Bush, 53 milyar dolar tutarında silah satışı için Kongre'ye başvurarak izin istedi. Bu silah satışının 5 milyarlık bölümünü, Suudi Arabistan'a verilecek 72 adet F-15 savaş uçağı oluşturuyor." (16)

Eski dönemlerin, emperyalizm çağından çıkıldığını ilan eden barış çığlıkları arasında ABD bunalımından kurtulmak için silah satışlarını hızlandırıyor. Savaş sanayiinin tekrar tek kurtuluş

ümidi olarak sofraya sürülmesinin yanında dünya jandarmalığı misyonu da sürdürülüyor.ABD'nin 1967'den bu yana ekonomik ve politik üstünlüğünü keyfi olarak sürdüremeyecek duruma gelmesi karşısında, ABD'nin soğuk savaş sonrasında da, dünyanın tek ve rakipsiz gücü olarak kalması doğrultusunda Pentagon, birbiri ardına raporlar hazırlıyor.Bu raporların birinde, ABD'nin Batı Avrupa, Asya veya eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden doğabilecek herhangi bir tehdide karşı hazırlıklı olması gerektiği vurgulanıyor. Rapor, İkinci Dünya Savaşı sonunda, müttefiklerin, Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla sonuçlanan "uluslararası kollektivizm" İLKESİNİN BİR YANA BIRAKILARAK ABD'nin "yardımsever egemenliğini" ön plana çıkarırken, öncülüğünü ABD'nin yapacağı, böylelikle Almanya ve Japonya'nın silahlanmasını önleyecek, güvenlik kuruluşları öneriyor. Raporda ayrıca "sadece Avrupalıların oluşturacağı ve NATO'yu zedeleyecek güvenlik uygulamalarını önlemeliyiz" ifadesi dikkat çekiyor.

Artık sonuca varıyoruz. Sovyetler Birliği konusunda daha önceki yazılarımızda ulaştığımız sonuçlara bir yenisini eklemek zorunlu oluyor. Eski sosyalist ülkelerin "sosyalist sistemi" kuramadıkları, Komünist Parti üyelerinin, komünist değil birer "partili" olduklarını vurgulamıştık. Sorunu şimdi başka bir noktada daha odaklaştırmak gerekiyor:

BİLİMSEL TEKNOLOJİK DEVRİMİ YAPAMAYAN SOSYALİST ÜLKELERİN ÇIKMAZI

"Sosyalizm, ilk kuruluş aşamalarında emperyalist sistemin sanayi modelinin dayandığı alt yapıyı kullanır. Aynı enerji kaynakları (kömür, petrol, doğal gaz ve elektrik) ve aynı hareket düzenekleri (içten patlamalı ve basit elektrik motorları)... Ama bu temel dayanakları aşmak, yeni bir enerji ve hareket düzlemi yaratmak hedeflenmez de, emperyalist sanayi modelinin kıstas-

larına bağılı bir sosyalist toplum örgütlenmesiyle yetinilirse, sürekli gelişim ve ileri atılım durur; tıkanma başlar."(17)

Nitekim sosyalist ülkeler kapitalizmin getirdiğı sanayi toplumunu aşmak ve onun getirdiğı enerji kaynaklarını geliştirmek çabasına girişmediler. 1952 den sonra sosyalist inşaa stratejisinin de hiç bir değışiklik yapılmadı. 1957 senesinde uzaya atılan Sputnik, tüm dünyada büyük bir heyecan yarattıysa da uzay çalışmaları dışında kapitalizmin sanayi modelini ve bunun dayandığı enerji kaynaklarını aşmak konusunda herhangi bir çaba gösterilmediğinden, kapitalist dünyanın korkusu yarıda kaldı.

Yeniden Sadri Eğilmez'e kulak verelim:

"Komünizme yönelen insanlık, kendine emperyalizmden farklı bir alt yapı ve üretim modeli, buna uygun bir paylaşım düzeni ve ahlak yaratmak zorundadır.

Daha önce vurguladığımız gibi, komünist uygarlık, üretim ve paylaşım düzeninin alt yapısına emperyalizmin dayandığı kaynaklardan çok farklı ve yeni enerji kaynaklarını temel almak zorundadır. Çok daha ucuza malolan ve daha verimli kullanılacak yeni enerji kaynaklarına yönelmeden sosyalist kuruluş ve komünist uygarlığa yönelik yolundaki tıkanıklıkları aşmak mümkün değildir. Hakeza, enerjiyi harekete ve üretime dönüştüren motor güçler açısından da yeni bir sıçrama şarttır."(18)

Kısacası Sovyetler Birliğı ve diğeri eski sosyalist ülkelerin bir tıkanma noktasına gelmelerinin nedenlerinden önemli bir tanesi de Yeni Bir Bilimsel ve Teknolojik Devrim aşamasından geçememeleri, kapitalizmin köhnemiş ve kendini yenileyemeyen enerji kaynaklarını ve bunlara dayanan sanayi modelini taklit etmeleridir.

"Yeni üretici güçler sağlamak için insanlar,kendi üretim biçimlerini değıştirirler; kendi üretim biçimlerini değıştirmek, hayatlarını kazanma yollarını değıştirmek için de bütün toplumsal ilişkilerini değıştirirler. EL DEĞİRMENİ SİZE FEODAL BEY-

Lİ TOPLUMU VERİR; BUHARLI DEĞİRMEN İSE SİNAİ KAPİTALİSTLİ TOPLUMU."(19) (a.b.ç.)

II.Tez'de yapılan bir çalışmada Marks'ın teknolojik determinist bir yoruma göre "okunursa"tarihin teknolojik düzçizgisel evrimci bir şekilde kavranılmasına teorik temel hazırlamış sayılabileceği iddia ediliyor. İşara İşür bu çalışmasında sosyalist aşamada olan ülkelerin, ancak kapitalist toplumdan devraldıkları üretim güçlerini yeni bir aşamayla geliştirerek komünist topluma geçebileceklerini yazıyor:

"....birinci ve ikinci Sanayii Devrimleri'nin çerçevesini çizdiği 'sanayileşmenin ideolojisi' 'sosyalist' toplumlarda bir yere kadar planlanabilirdi. Bu 'yer' üretim ilişkileri ve üretimdeki ilişkilerin izin verdiği yer idi. Bu toplumlardaki üretim ve üretimdeki ilişkiler ne yeni bir 'sanayileşme ideolojisi'nin ortaya çıkabilmesine ortam ve olanak hazırlayabildiler ne de üçüncü Sanayi Devrimi'nin zorunlu kıldığı ilişkilere esneklik gösterebildiler. Sonuç, renksiz bir deyimle, bu toplumların 'patlaması' oldu." (20)

Burada İşaya İşür'ün bahsettiği Üçüncü Sanayi Devrim'i, Üçüncü Bilimsel Teknolojik Devrim'in getirdiği sanayi toplumdur. Ya da başka bir deyimle petrol enerjisinin yerini alacağı yeni bir enerji türü ile patlama motorun yerini alacağı yeni motor gücüdür. Nitekim Sadri Eğilmez bu durumu bir örnek verecek şöyle anlatıyor:

"Uzaydaki güneş enerjisini toplayan yansıtıcı istasyonlarla, dünyaya görülmemiş yoğunlukta enerji transferi yapar. Petrol ve kömür gibi fosil enerjileri terkeder.Yeni kuşak motorlarla enerjinin ezici çoğunluğunu harekete dönüştürerek, üretimde ve ulaşımda patlama yaratır.Çok ucuza ve tüm insanlığa yetecek ürün elde eder." (21)

Son bir söz: ÖLÜME MAHKUM OLANLARI TAKLİT EDENLER DAHA ÇABUK ÖLÜRLER.

MART 1992

NOTLAR

(1) Bu konuda daha fazla bilgi için başvurulacak eser: Henri Lefebvre; Sosyalist Dünya Görüşü; Hür Yayınevi 1965, s.30-45

(2) IMF-DÜNYA BANKASI gibi dünya ekonomisini, kapitalist sisteme uyarlama misyonunun en önemli teşekküllerinin Türkiye üzerinde, devletin alt yapı hizmetlerinden gayrı başka bir şeyle uğraşmaması yolunda yaptıkları baskının nedeni daha kolay anlaşılıyor. Uluslararası sermayenin rahatlıkla dolabileceği alanların temizlenmesi için, gelişmekte olan ülkelerde önceliğin özelleştirme programlarına tanınması talebinin tesadüf olmadığı da ortaya çıkıyor.

(3) Sadri Eğilmez; "İnsanlığın Geleceğini Batı'da Aramak Nafile"; Emek Dergisi, sayı 23, s.63

(4) Y.Küçük; "Teknoloji ve Politizasyon"; Petrol-İş Yıllığı s. 601

(5) Ergün Türkcan; İktisat Dergisi Mayıs 1985, sayı 264, s.37

(6) Son zamanlarda bu konuda tüm eksikliklerine rağmen yayınlanan en iyi yazı.Çeşitli yönleriyle insanı düşündüren, geniş ufuklar açan ve oldukça ciddi bir çalışma olduğu için bence çok önemli.Emek'in 23, 24 ve 25. sayılarında çıktı.Buna karşı yine Emek'in 26 ve 27. sayılarında Engin Erkiner imzasıyla bu yazıların eleştirisi yapıldı.Çok üzülerek karşılıyorum bu eleştiriyi.Erkiner, Sadri Eğilmez'in yazısından hiçbirşey anlamamış.Bu açıdan eleştiri demeye bin şahit gerekiyor.Teknolojik yeniliklerle Bilimsel Teknolojik Devrimi karıştırması bir yana, hiç bir fikir üretmiyor.

(7) Eğilmez; a.g.m. Emek Dergisi, sayı 24, s.46

(8) Samir Amin; "Kapitalizmin ve Sosyalizmin Yeni Döne-

mi"; Teori Dergisi, sayı 25, s.41

(9)Y.Küçük; a.g.m., s.602

(10)a.g.m., s.602

(11)Ergün Türkcan; a.g.m.,s.37

(12)a.g.m., s.36

(13)Eğilmez; a.g.m.,sayı 24, s.50

(14) a.g.m.,s.44

(15) Bu dönemler ekonomist KONDRATIEV tarafından ilk defa 1920'lerde bulundu.

(16) Milliyet Gazetesi, Mart 1992

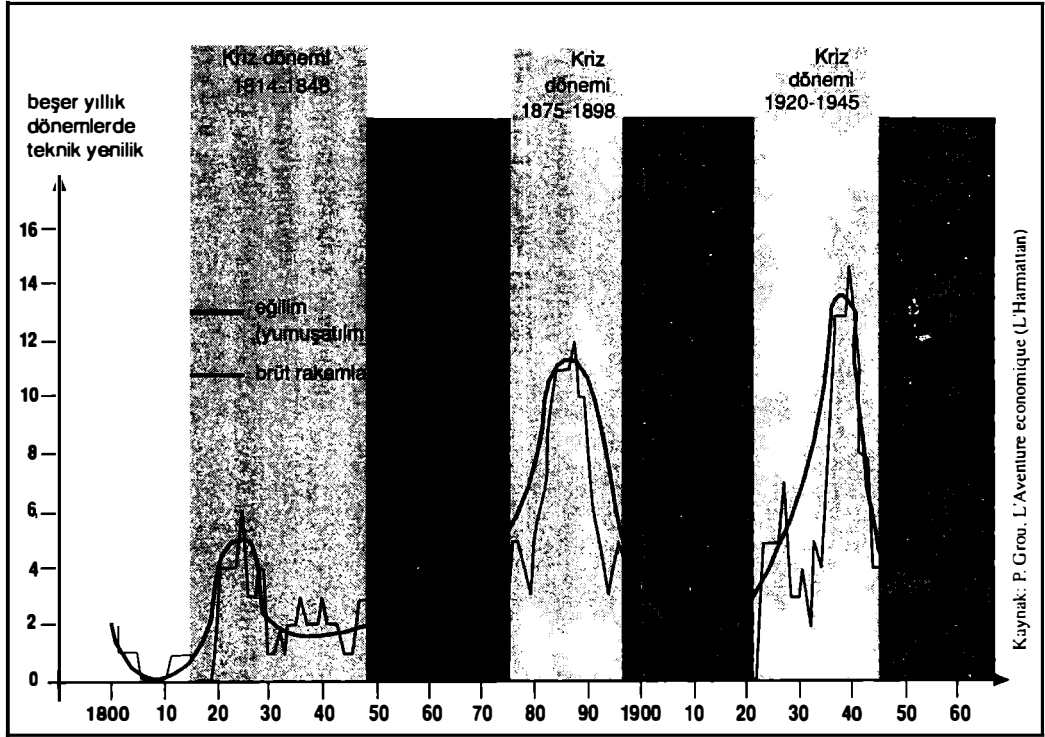
(17) Eğilmez; a.g.m.,sayı 25, s.41

(18) a.g.m., sayı 25, s.40

(19) Karl Marks, Felşefenin Sefaleti, s.150

(20) İşaya İşür; "Teknoloji ve Tarih:Farklı 'Vizyonlar'Benzer Sonuçlar", 11. Tez, sayı 11, s.81

(21) Eğilmez; a.g.m., sayı 24, s.44

KAPİTALİST SİSTEM

1970'LER ORTADOĞU'SUNDA BİR AMERİKAN SENARYOSU

Dünya ekonomisinde 1967 yılı daralma döneminin başlangıcıydı. Vietnam savaşı bu dönemde gelişti. Bu bir rastlantı değil. İşsizlik ABD ekonomisinde çok büyük boyutlara ulaşmıştı. Dönemin başkanı Kennedy'nin yapacağı fazla birşey yoktu. Diğer sektörler göre sermaye//kâr oranı daha yüksek olan savaş sanayinin akıl almaz kazançlar sağladığı bu savaştan ekonomide büyük bir canlılık sağlandı. İç harcamalar uzun süre dengede kaldı. Ancak dış harcamaların artması ile beraber ödemeler dengesi bozuldu. Ortak Pazar ve Japonya karşısında dünyada rekabet olanaklarını hızla kaybeden ABD, dünya piyasasına Bretton Woods anlaşması gereği doların gücüne güvenerek karşılıksız para sürüyordu. Uzun süre karşılıksız para geçerli oldu. Ancak bu dolarlar ABD'nin altın rezervini on misli aşınca, sistemde çelişkiler artmaya, Ortak Pazar ve Japonya ise direnmeye başladı. Bu ülkelerin Merkez Bankalarındaki karşılıksız dolarlar büyük bir meblağa ulaşınca gelişmiş ülkeler arasında pazar kavgası doğmuştu. Ortak Pazar ve Japonya, ABD'den dolar karşılığında altın istediler. Bunun üzerine o zamanki ABD Başkanı Nixon, Ortak Pazar ve Japonya'ya ekonomik alanda savaş açtı. Doların değerinin düşürülmesi, ABD'ne girecek yabancı mallardan %10 daha fazla gümrük vergisi alınması, doların altına karşı konvertibilitesinin kaldırılması gibi uygulamalar, sistemde büyük gürtüller kopardı. Bu kavganın arkasında yatan nedenler çok önemliydi. Dünya pazarında müşteri kavgasıydı asıl olay. Viet-

nam Savaşı devam ederken savaş sanayi işsizlik sorununu büyük ölçüde çözüyor. New York dok işçilerinin Vietnam savaşı lehine gösterileri hala unutulmuyor- ekonomiye canlılık veriyordu. Ortak Pazar ve Japonya ise bu arada tüketim sanayilerine verdikleri ağırlıkla pazarlarını her geçen gün büyütüyorlardı. İşçi ithali başlamıştı. Özellikle Alman ve Japon malları ucuz işçi ve modern teknoloji ile ABD mallarından çok daha ucuza mâl oluyordu. ABD bu duruma uzun zaman aldırmış etmedi. Savaş devam ettiği müddetçe. Ödemeler dengesi akıl almaz boyutlarda açık vermeye başlayınca durum tersine döndü. ABD ekonomisinin Vietnam Savaşı'na devam etme olanağı kalmamıştı. Sistem içerisinde çelişkilerin yoğunlaşması ile bunalımın artması karşısında savaş yanlısı Nixon detantı kabul etmek zorunda kaldı. O zamana kadar gelişmiş kapitalist ülkeler, sanayilerini geliştirecekleri kaygısı ile Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle ekonomik işbirliğine girmekten kaçınmışlardı. Değişen dünya koşulları karşısında ABD Sovyetler Birliği ile yeni koşulların tartışılması için görüşmelere başladı. Bu stratejinin mimarı Kissinger'in uzun çabaları sonucu anlaşma sağlandı. Nükleer silahların kısıtlanması yanında ekonomik işbirliği için gerekli çabalar yoğunlaştırıldı.

Sosyalist ülkelere açılma zorunluluğu karşısında evvelce yaratılan korkuyu kısa zamanda yenen ABD iş adamları için önemli yatırım alanları açıldı. Bu arada savaş endüstrisinin kârları uzay uçuşları ile devam ettirilmek istendi. Aya insan gönderildi. Ne var ki, savaşın yerini uzay uçuşları doldurmuyordu. Üstelik dördüncü defa aya insan göndermenin de bir anlamı kalmamıştı.

Buhrana rağmen yeni bir savaş çıkabilir miydi? Devlet bütçesi bunu kaldıramazdı. Sonuç büyük bir kriz olurdu. Ayrıca dünya konjonktürü de buna müsait değildi. Bu durumu çok iyi değerlendiren eski muhafazakar , savaş yanlısı Nixon ekonomi-

yi yeni duruma adapte etmek için büyük bir uğraş verdi. Nixon'ı düşürmek için savaş sanayicileri Watergate olayını tezgahladılar. ABD'nde sıradan sayılması gereken bu olay "gün ışığına çıkarıldı" Skandal olarak lanse edildi. Hırpalanan Nixon, otomotiv sanayini de içeren tüketim malları sanayicilerini yanına çekti. Skandalın ayyuka çıkarılmasına rağmen direndi. Kamuoyunda prestijini büyük ölçüde ABD'nin kaybetmesine rağmen dünya çapında savaşına sürdürdü. Değerini kaybeden dolar bir ölçüde müttefiklerini dize getirdi. Serbest bırakılan doları desteklemek zorunda kalan Avrupa milyarlarca dolar satın aldı. Ama tüm bunlar ABD ekonomisini sıhhatine kavuşturmaya yetmiyordu. Nükleer şemsiyenin kaldırılması tehditi bile zaman zaman sökmedi. Yapısal bunalım her geçen gün kendini tüm şiddeti ile gösteriyordu. Silah sanayine pazar bulmak sorunu gündemdeki yerini bırakmıyordu. Bu arada ABD'nin Başkanı Nixon istifa etti. Ama Kissinger ayaktaydı.

Ama nasıl bulunacaktı bu pazar? Bir uçak, bir füzenin fiyatı milyonlarca doları buluyordu. Bunları satın alabilmek için muazzam bir dolar yığınının ihtiyaç vardı. Öyleyse yapılacak iş, bunları satın alacak ülkeleri yoktan varetmektir. Ortadoğu bunun için biçilmiş bir kaftandı. Petrol üreten ülkelerin ellerinde rezervler bu silahları almak için yeterli değildi. Yapılacak iş bu rezervleri arttırmaktır. Bu arada ABD'nin sistem içindeki rekabet yüzünden müttefikleri Ortak Pazar ve Japonya'yı dize getirmesi gerekiyordu. Bu ülkelerin enerjileri büyük ölçüde Ortadoğu'daki petrole bağlı olduğundan, petrol fiyatlarının arttırılması sonucunda dünya piyasalarına sunulan malların maliyeti ister istemez artacak ve ABD mallarına karşı rekabet gücü zayıflayacaktı.

Ortadoğu bir çıban başı olarak devamlı çelişkiler içinde yaşıyordu. Mısır'ın Sovyetler'le yakın ilişkisi, ABD'nin huzurunu bozuyordu. ABD'nin Ortadoğu bekçiliğini yapan İsrail'le diğer

Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler ise son derece kötü idi. Petrol şeyhleri, Arap Birliği içinde ister istemez bu mücadelede Mısır ve Suriye'yi desteklemek zorunda kalıyorlardı. Tüm bunların düzeltilmesinin yanı sıra, bir savaşa eşlik edecek olan ambargo petrol fiyatlarının arttırılması için fırsat yaratacaktı. Beriyandan ABD'nin ambargodan korkması için herhangi bir nedeni de yoktu. Yeterli ölçüde petrol üretmesinin yanı sıra petrol şirketlerince de gizlice her türlü tedbir alınmıştı. Bu arada petrol şirketlerinin elde edecekleri süper kârı da unutmamak gerekiyordu. Kâr oranlarının düşmesi yüzünden her geçen gün biriken muazzam sermayelerini kullanmak için fırsat bekleyen bu şirketler, yapılacak büyük spekülasyonları heyecanla bekliyorlardı. Elde edecekleri karları rüyalarında bile göremezlerdi.

Sahnedeki İran Şahı ve Suudi Arabistan Petrol Bakanı Şeyh Yamani bu rolleri oynayabilecek kıratte kişilerdi. Bu oyundan herkes payını alacak olduğundan sahne gerisinde bekleyenlerin sayısı daha fazla idi. Bir sonuç da, siyasi olarak ABD'nin Ortadoğu'daki nüfusunu perçinlemesi olacaktı.

Sovyetler Birliği Mısır'a gerekli saldırı silahlarını tüm isteklere karşılık vermeye yanaşmıyordu. SSCB, detant politikasını bozmak istemiyordu. Mısır ise Nasır'ın ölümünden sonraya rastlayan boğucu bir ekonomik sıkıntı içine girmişti. Ali Sabri'nin hapsedilmesini, sisteme tekrar adapte olabilmek için Mısır'ın fırsat aradığının ilk belirtisi olarak görülebilir. Bürokratlaşmış askerler adım adım işveren olma yolunda ilerliyorlardı. Sermaye yetersizliği yeni yatırımları engelliyor, çabuk zengin olma isteği her yana yayılıyordu. Bu durumu ilk sezen Kissinger oldu. Mısır'ın, özellikle Sedat'ın iktidarda kalabilmesi için dışarıda büyük bir zafer kazanması gerekiyordu. Kissenger bu fırsatı Sedat'a sundu. Sevinçle karşılandı. Karşılığında ise Mısır'ın emperyalist sisteme tam anlamıyla dönüşü ve Ortadoğu'da ABD'nin safında yerini alması hızlanacaktı. Mısır'da kapitalist

ilişkilerin gelişmesine müsaade edecek bir adım olarak, yabancı sermayeye Süveyş Kanalının açılması, gösterişli bir zafer şeklinde sunuldu. Bu adım Arap aleminde Mısır'a büyük çapta prestij getirecekti. Hatta Arap aleminin liderliği bile söz konusu olabilirdi.

Kissinger, diğer yandan İsrail'le bu konuyu çok gizli olarak pazarlık etti. Kısmi bir çekilme söz konusu olacaktı. Ekonomik bozukluk, dünya devletlerinin baskısı, Sovyet tehlikesi, iki taraflı cephe, tüm bunlar İsrail'i zorluyordu. Nefes alma olanağını bulabilecekti. Yeter ki İsrail'in varlığı Ortadoğu'da kabul edilsin. Kissinger'in adamları savaştan önce Sina çölünde, gerekli araştırmaları yaptılar. Süveyş kanalından 40-100 km.lik bir mesafe arasında yeni yerler tesbit edildi. Rapor, Şili'de dünyanın en büyük oyunlarından birini tezgahlayan Kissinger'in eline geçince oyun sahneye kondu. Mısır'ın elindeki Sovyet silahlarının gücü ABD tarafından çok iyi biliniyordu. Savaşın ilk günleri İsrail'in uğrayacağı kayıp önemli değildi. Kaybedilen tank ve diğer silahlar ABD tarafından hemen karşılanabilirdi. Savaş sanayiine şimdiden gün doğuyordu. Ancak bu savaşı istemeyen, Araplarla ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi tercih eden Avrupa, savaş sırasında ABD yardımının topraklarından geçmesine müsaade etmeyince yeni bir bunalım doğdu. Yardım ancak Portekiz'in izniyle Azor adaları vasıtasıyla yerine ulaşabildi.

Savaş başlamadan İsrail gizli servisi saldırıyı haber aldı. Moşe Dayan'a haber hemen iletildi. O sadece Golda Meir'e telefon etmekle yetindi. Mısır ilk elde Süveyş'i geçti. Çok zayıf biçimde tahkim edilmiş mevziler fazla dayanmadı. Dayanması da mümkün değildi. Sedat ABD'ye verdiği sözü tuttu. Daha ileri gitmedi. Sadece savaşın sonuna doğru aşırı sağcı bir generalin anlaşmayı ihlal ederek Batı yakasına geçmesi üzerine, Sedat'ın "ABD gücü karşımızda" diyerek bu gücün ilerlemesini durdurması çok ilginçti. Mütareke sırasında ise bu durum evvelce ya-

pılan anlaşma çerçevesinde hemen düzeltildi.

İsrail, Mısır cephesinde çok az bir kuvvet bırakmasına karşılık Suriye cephesine tüm gücünü aktardı. Kanlı savaşlar asıl bu cephede oldu. Yüzlerce tank, uçak bu cephede tahrip oldu. Suriye'de herkes Mısır'ın niçin ilerlemediğini tartışıyordu. Hiç kimse olup bitenden birşey anlamıyordu. Olayın büyük bir askeri hatadan kaynaklandığı düşünülüyordu. Suriye anlaşmanın dışında olduğu için, tek cephede tüm gücünü kullanıyor, bir an evvel Mısır'ın ilerlemesine dua etmekten başka elinden birşey gelmiyordu. Ama sonuçta toprak kaybeden yine Suriye oldu.

Petrol üreten ülkeler birden tüm dünyaya karşı saldırıya geçtiler ve ambargo ilan ettiler. Başta sevimli şeyhimiz Yamani olmak üzere tüm Arap Birliği anti-Amerikancı kesildi birdenbire. Görünüşté ambargoyu tüm şiddetiyle sürdürdüler. Ama kime karşı? El altından petrolü yine pazarladılar. Bu işbirliğinden çok memnun olan petrol şirketleri fiyatları karaborsada yükselttikçe yükselttiler. Dağıtım ellerinde olduğundan istedikleri ülkeye petrolü sevk ederek ambargonun anlamını yok ettiler. Avrupa ve Japon sanayileri enerji açısından büyük ölçüde petrole bağlı oldukları için aniden gelen bu şok dalgasından paniğe kapıldılar. Kısıtlamalar, feryatlar, yeni enerji kaynaklarının bulunması için gösterilen çabalar tüm gazete sayfalarını kapladı. Tüm insanlığı telaş aldı. Ne oluyordu ?

Ateşkes ile varılan anlaşma Kissinger'in Ortadoğu'daki Kahire-Tel Aviv yolculukları, komedinin son perdesini yansıtıyordu. Senelerdir anlaşamayan iki düşman ülke bir çırpıda yola gelmişti. Kissinger büyük bir zafer kazanmıştı. Şili'den sonra gelen bu büyük zaferi ileride daha büyük bir başarı takip etti. Süveyş kanalı Mısır'ın eline geçince verilen sözler tutuldu. Kahire'nin elinde başka bir koz yoktu. İstediklerini almıştı. Sözleşmeyi bozmaya gücü olmadığı gibi isteği de yoktu. Artık Kahire ABD ve Alman iş adamları ile dolabilirdi. Sedat Sovyetler Birliği ile

arasını bozmak için beyanatlar vermeye başladı. Eski faşiste gü-
venenler aldanmaya mahkumdu. Ancak güncel konularda onun-
la işbirliği yapanlar kazanıyordu. İleride gerekirse onu da tasfi-
ye etmek işten bile değildi. Kumar bir defa oynanmıştı. Onu
durdurmak kimsenin haddi değildi. Suçlamaları suçlamalar ta-
kip etti. Artık Mısır silahlarını Sovyetler Birliği'nden almaya-
caktı. Oyunun son sahnesinin perdeleri böylece indi.

Petrol üreten ülkeler aniden afişe fiyatları* yükselttiler. Pa-
nik tekrar başladı. Bir zaman sonra da ABD'nin isteği ile ambar-
go sona erdi. Petrole ödenen paralar, tüm ülkelerin ödemeler
dengesinde büyük açıklar yaratacaktı ilerki yıllarda? Petrol ül-
keleri ellerine geçen bu muazzam servetleri ne yapacaklardı?
Hemen yatırıma dönüştürmelerine olanak yoktu. Avrupa banka-
larına aktarılanların dışında geriye hala çok büyük paralar kalı-
yordu. Silahlanma sorunu artık rahatlıkla devreye girebilirdi. En
modern uçaklar, tanklar, füzeler, tanksavarlar şeyhlerin oyun-
cıkları oluyordu. Milyarlarca dolarlık sipariş verildi. Basra Kör-
fezi'ni korumak için mi, İsrail tehlikesi için mi bu silahlar alını-
yordu? Bunun önemi yoktu. Yeter ki ABD savaş sanayi pazar
bulsun. Ama Fransa savaş sanayi de bu pazardan nasibini alabil-
mek için davrandı. Dışişleri Bakanı Jobert Ortadoğu'nun yolunu
tuttu. Artık pazar kavgası politik kavgaya biçimine bürünmüştü.
Diplomasinin gücü herşeyden önce geliyordu. Ancak, vergi ver-
meleri 1957 yılından itibaren başlamış ve bunun üzerine "fiyat-

* Petrol ihracatçısı ülkelerin zammı ile birlikte ortaya çıkan bir önemli kavram da "afişe fiyat" olmuştur. Afişe fiyat, gerçekten petrol üreticisi ül-
kelerle petrol ithal eden ülkeler arasında belirlenen alım satım fiyatı değil-
di. Afişe fiyat, petrolün üretilmekte olduğu ülkelerde, yabancı petrol şirket-
lerinin, bu ülkelere verdikleri verginin hesabında kullanılan fiyattır. Ülke-
ler arasındaki alış -veriş fiyatı, afişe fiyat üzerinden yapılan pazarlıkla be-
lirlenen ve afişe fiyattan daha düşük bir fiyattır. Uluslararası petrol şirket-
leri, petrol ürettikleri ülkelerde eskiden vergi de vermiyorlardı.

larının belirli zamanlarda bültenlerde yayınlanması" istemi sonucunda afiş fiyat kavramı doğmuştur.

ABD'deki otomotiv sanayicileri, Petrol türevleri kullanan sanayiciler bu durumdan oldukça sarsıldılar.

ABD içindeki çelişkiler arttı. Çeşitli dallardaki sanayiciler arasındaki güç dengesi yeni baştan düzenlenmek üzere bozuldu. Siyasi arenada bu durum tüm çıplaklığı ile görüldü.

Kısacası, 1970'lerde petrol fiyatlarının yükselmesinin ana nedenlerini özetlemekte yarar var:

1) Ortadoğu petrolünün fiyatı ile, daha yüksek maliyetli ABD petrolünün fiyatını eşit duruma getirmek için;

Avrupa'nın Ortadoğu'dan satın aldığı petrol, ABD'nin kendi topraklarından çıkarttığı petrolden daha ucuzdu. ABD kendi petrolünü varil başına dört dolara mal ederken, Avrupa, Ortadoğu'dan aldığı petrol için iki dolar ödüyordu. ABD'nin, 1970'lerde ticari rakipleri olan Ortak Pazar ve Japonya'nın bu avantajını yok etmek için petrol fiyatlarının artışını körüklemekte büyük çıkarı vardı. Ortadoğu petrolü ile ABD petrolü arasındaki fiyat farkının kaldırılmasını talep eden İran Şahı olması rastlantı değil. Bu, işin özünde ABD'nin parmağı olduğunu bir defa daha ispatlıyor. Ortadoğu petrolünün fiyatını ABD artırdı, bu kesin. Yüksek petrol fiyatı pahalı enerji demektir. Bu da Avrupa ve Japonya'da üretilen malların maliyetini arttıracaktı. Böylece ABD'nin ürettiği ürünler, dünya pazarlarında Avrupa ve Japon malları ile rekabet edebilecekti.

2) ABD'nde petrolden başka enerji kaynaklarının da kullanılmasına olanak sağlayarak dış enerji ihtiyacın mümkün olduğu kadar azaltmak için;

Ortadoğu petrolünün fiyatı yükselince ABD tekellerinin, yeni enerjilerin geliştirilmesi için yatırımlarda bulunması mümkün oldu. Alaska'daki, Okyanus diplerindeki, Kolorado'daki petrolün çıkarılması ve işlenmesi artık kârlı olabilecekti. Enerji açısı

sından bağımsız bir duruma gelecek olan ABD'de petrolden daha ucuza mal olacak kömür yataklarının işletmeye açılmasıyla enerji alanında ABD'nin üstünlüğü kesinleşecekti. Bunun için yeni açılan petrol kuyularından gelen kârlar kullanılacaktı. Daha sonra nükleer, jeotermik ve güneş enerjilerini kullanma safhasına geçilecekti. ABD petrol şirketleri, dünya uranyum rezervlerinin %48'ini, ABD'de bulunan kömür yataklarının üçte birini son iki senede ele geçirmişlerdi. Geleceği böyle gören şirketlerden korkulur doğrusu! Yoksa tam tersi mi? Geleceği planlayanlar bizzat bunlar mı? ABD'de dokuz yüz metreden daha az bir derinlikte dünya petrol rezervlerinin 5 misli kömür yatakları bulunuyor. Petrol fiyatları dokuz dolara çıktığı an kömürlerin işletilmesi karlı bir duruma gelecekti. Enerji açısından bağımsız bir duruma gelen ABD'nin üstünlüğü, Japonya ve Ortak Pazar'a Basra Körfezi'nden gelen petrolden daha ucuza mal olan kömürle böylece daha da netleşiyor.

3) ABD'de yeni enerji kaynaklarının geliştirilmesi için dev petrol tekellerine gerekli parayı temin etmek için;

ABD'de dışarıdan alınan petrole konan vergiler ortalama 30 milyar dolardı. Bu para, ülke içinde yeni enerji kaynaklarının geliştirilmesi için harcanacaktı. Petrol fiyatının artması ile bu para çoğalacaktı. İşte o zaman ki ABD Başkanı Ford'un dışarıdan alınan petrole koyduğu vergiyi arttırmasının asıl nedeni buydu. Amaç, ABD tekelleri ile Avrupa ve Japonya tekelleri arasındaki teknolojik uçurumu genişletmek için araştırmaların geliştirilmesiydi.

4) ABD'nin kendisine başkaldıran Avrupa ve Japonya'yı dize getirmesi için;

1970'lerde ABD ile Ortak Pazar ve Japonya arasında sert çıkar çatışmaları olmuştu. Bu çatışmalar özellikle dolar-altın, Avrupa Birliği ve tarım politikası gibi konularda önem kazanıyordu. İşte petrol fiyatlarının artması, Ortak Pazar ve Japonya'nın

ekonomilerini sarsacaktı. Çünkü bu ülkeler, petrolün tamamını dışarıdan sağlıyorlardı. Böylelikle ABD bu ülkelerin enerji ihtiyaçlarını her türlü şartlar içinde sağlayacaktı. Bunun karşılığını da bir türlü alacaktı elbette.

5) Ortadoğu ülkelerinin silah satın almalarını sağlamak için gerekli parayı temin etmek;

Vietnam savaşından sonra savaş sanayi büyük ölçüde pazar sıkıntısı çekiyordu. Bu yüzden savaş sanayi büyük bir bunalıma girmişti. Milyonlarca insan işsiz kalmıştı. ABD ekonomisi de bu yüzden büyük bir buhranla karşı karşıya idi. Savaş sanayi için yeni bir pazar bulmak gerekiyordu. ABD 1972 yılında 1 milyar dolarlık silah satışı yapmıştı. 1973 yılında bu rakam 3.6 milyar dolara çıkmıştı. 1974 yılında ise silah satışı 8.3 milyar doları buldu. Bu miktarın 5 milyar doları sadece Ortadoğu'ya satılan silahlardan elde edildi. İşte bu yüzden yükselen petrol fiyatı, Ortadoğu ülkelerinin ve petrol şirketlerinin kazancını artırdığı kadar, savaş sanayinin de pazarını geliştirdi.

6) Gelişmekte olan ülkelere çevre kirlenmesi gözönüne alınmadan yapılacak yatırımlara kamuoyunu hazırlamak için;

1960'lı yıllarda ABD'de petrol şirketlerine karşı hem çevre kirlenmesinden, hem de bunların elde ettikleri büyük vergi ayrıcalıkları yüzünden bir kampanya açılmıştı. Bilhassa çevre kirlenmesine karşı gerekli tedbirlerin alınmaması yüzünden bu şirketlere birçok yerde rafineri kurma izni verilmemişti. Petrol şirketleri maliyetleri arttıran bu tedbirleri almaktan kaçınıyorlardı. İşsizliğin çok yüksek seviyelerde bulunduğu ABD'de yapılması gereken bu yatırımlar yerine, gelişmekte olan ülkelere çevre kirlenmesi gözönüne alınmadan yapılacak yatırımlar için kamuoyu hazırlanabilirdi.

Böylece OPEC'in yaptığı zamlarda perde arkasında ABD kökenli şirketlerin rolü olduğu çok sonraları anlaşıldı. Petrol fiyatlarına yapılan bu zamlar gelişmekte olan ülkelerin ödemeler

dengeesinde çok büyük açıklara neden oldu. Aynı anda ABD'de daha önce işletilmesi çok masraflı olduğu için kapatılan petrol kuyularının yeniden açıldığı görüldü. Hatta Alaska'da çıkan petrolün büyük yatırımlar sonucunda ABD'ne akıtıldığı görüldü. ABD'nde maliyeti yüksek olan ve işletilmesine bu yüzden de ara verilen diğer enerji kaynaklarının kullanılması da artık sorun olmuyordu. OPEC'e bağlı ülkelerin petrole yaptıkları zarar sonucu elde ettikleri büyük kaynakların bir kısmı gelişmiş ülkelerin pazarlarının gelişmesine neden olurken, diğer yandan da sistemin finans kaynaklarına akıyordu.

Enerjinin dünya politikasında böylesine önemli bir rol alması üzerine, 1970'lerden beri, ABD, Almanya ve Japonya üçlüsünün istekleri doğrultusunda artan petrol fiyatları, enflasyon, işsizlik gibi sorunlar karşısında yeni bir mekanizma kurulması için yapılan çetin ve yoğun çalışmalar sonucu 15 Kasım 1974'de ULUSLARARASI ENERJİ AJANSI kuruldu. OECD bünyesinde kurulan uluslararası Enerji ajansı OPEC'i dengelemek için kurulmuş görüntüsü altında Avrupa ülkeleri ile Japonya'nın enerji politikasını denetlemeyi amaçlıyordu. Fransa, Enerji Ajansı'na girmedi. Çünkü Fransa petrol karşılığında, Arap ülkelerine, ödemeler dengesi açığını kapatabilmek için mal satmayı planlıyordu. Uluslararası Enerji Ajansı'na 16 ülke katıldı. Üye ülkelerin oyları tüketim hacimlerine göre tesbit edildi.

Enerji Ajansı tüzüğüne göre;

- 1) Petrol şirketlerinin tüm eylemleri hakkında Ajans'a üye ülkeler bilgi sahibi olacak;*
- 2) Enerji Ajansı petrol şirketleri ile işbirliği yapacak;

*Toplanacak bilgiler şunlardır: Şirketlerin mali durumları, yatırımları, belli başlı petrol kaynakları, stokları, yapmış oldukları anlaşmaların içeriği, üretimde beklenen değişiklikler, ham petrolün dağıtım biçimleri ve koşulları ve Ajans'ın istediği diğer bilgiler.

3) Ülkelerle şirketler arasında petrol endüstrisinin çeşitli sorunları hakkında danışmalarda bulunulacaktı.

Üye ülkelere sağlayacağı söylenen avantajlar ise üç bölümde toplanabilir:

- 1) Teknolojik avantaj,
- 2) Uluslararası sermaye olanakları,
- 3) Enerji alanında işbirliğinden yararlanma

Ancak üye ülkelerin yeterli tesisleri bulunmadığı için petrolün depolama, ulaştırma, arıtma, dağıtım işlemleri ister istemez petrol şirketleri tarafından yapılacaktı. Enerji Ajansı ayrıca petrol ticaretinde pazar bölüşmesi sağlayacaktı.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın uzun vadeli planında yer alan önemli noktalar ise;

- 1) Petrol tüketiminin mümkün olduğu kadar sınırlı tutulması (enerji tasarrufu)
- 2) Petrol fiyatlarının düşürülmesi;
- 3) Petrol üretiminin arttırılması yolunda yeni kaynakların bulunması;
- 4) Petrol dışında diğer enerji kaynaklarının geliştirilmesi;
- 5) Petrol şirketlerinin ülkelere ayrıcalıklı ve teminatlı statü-lere kavuşması.

Kısacası, enerjinin dünya politikasında böylesine önemli bir rol alması üzerine ABD, NATO ve benzeri askeri paktların yanı sıra Uluslararası Enerji Ajansı'nı kurarak sistemin tüm ülkelerinin enerjisini kontrol altına almak istedi. Bunların bir bütün içinde uygulanması için gerekli strateji bizzat Kissinger tarafından hazırlanarak uygulandı.

Kissinger bu çabalar içinde 1975 Şubat'ında, petrol sorunu üzerine üç aşamalı bir plan önerdi. Bu planın asıl amacı endüstrileşmiş ülkelerin arap ülkelere olan petrol borçlarını ABD'ye dönük borçlar haline getirmekten ibaretti. Ortak Pazar ve Japon-

ya ile ABD arasındaki rekabetin tüm gücüyle devam ettiğinin başka bir göstergesiydi bu. Bunun için ABD tarafından bir petro-dolar döngü fonu yaratılmaya çalışıldı. ABD müttefiklerinin petrol alımlarını karşılamak için borç verecek ama buna karşılık ABD firmalarının uzantıları tarafından dış ülkelerde gerçekleştirilmiş kârların ABD'ye dönmesinde zorluk çıkarılmayacaktı. Bu vesileyle ABD, Avrupa'nın iç işlerine daha fazla karışma olanağı buluyordu.

Planın özü:

1) Petrol ambargolarını etkisiz kılmak için gerekli stokları sağlamak zorunlu; bunun için 25 milyar dolarlık bir fon kurulacak. Petrol bunalımlarının kapitalist ülkelerin çoğu üzerinde yarattığı etkileri bu fon ortadan kaldıracaktı.

2) Petrol tüketimi düşürülecekti. Bu durum OPEC ülkelerinin fiyat düşürmesi için bir zorlama olacak, öte yandan artan enerji tüketimi için petrol dışı kaynakların geliştirilmesi ön plana çıkarılacaktı.

3) Bu esaslar çerçevesinde örgütlenmek, petrol üreten ülkelere karşı pazarlık gücünü arttıracaktı.

Uluslararası Enerji Ajansı'ndan sonra gelişmiş kapitalist ülkeler 25 milyar dolarlık bir "Dayanışma Fonu" kurdular. Fondan yararlanabilmek için iki önemli şart vardı:

Fondan yararlanacak ülkenin uluslararası piyasadan borç alma olanağını kaybetmiş olması ve kendi ekonomik politikasında değişiklik yapmayı kabul etmesi. Her ülke fona ulusal geliri ve dış ticaret hacmine göre katılacak, katkısı oranında oy sahibi olacaktı.

Tüm bunlar ABD'nin hegemonyasını sürdürmek için yürüttüğü mücadelenin bir parçasını oluşturuyor. Dünyada yaşanan, hele Ortadoğu'yu sarsan küçüklü büyüklü her gelişmenin uluslararası kapitalizmin dinamikleri bağlamında ele alınması gerekiyor.

NÖTRON BOMBASI VE EMPERYALİST SİSTEM

Dünyada yeni gelişmelere yol açtı. Yirmi yıldır üzerinde çalışılan ve Atom bombasından 10 kat güçlü olduğu belirtilen bu bombanın yapımının aniden ortaya atılması bilimsel anlamda rastlantı değildir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi resmi yayın organı Pravda Gazetesi "Carter yönetimi, iflas etmiş bir emperyalist politikaya başvurmaktadır. Bu durumda, ABD-Sovyet ilişkilerinde yapıcı gelişmeler söz konusu olamaz" diyerek DETANT politikasına bir darbe indirilmek istendiğini vurguladı.

Nötron bombası atıldığı yerde, yayınladığı radrasyonların etkisiyle, binalara hasar vermeden canlıları kitle halinde imha etmektedir. Bundan dolayı ABD, bu bombanın sınırlı bir alanı etkilediğini, sadece savunma ve taktik amaçlarla Avrupa'nın batısına karşı yapılacak bir saldırının önlenmesi için kullanılabileceğini ileri sürmektedir. ABD bu bombanın taktik bir silah olduğunu iddia ederek, kullanımının geniş çapta bir nükleer savaşta yol açmayacağını kanıtlamak istemektedir.

ABD, Nötron bombasının öldürücü niteliğe sahip radyasyon-

* ABD Başkanı Carter, Nisan ayı başlarında Nötron bombasının yapımını geçici olarak durduğunu açıkladı. Ancak tartışmalar durmadı. Tass ajansından çıkan bir yorumda, Carter bu kararıyla Nötron bombasına karşı duyulan tepkileri hafifletmek ve Sovyetler'den silahlanma konusunda ödün koparmak istemektedir denilirken, Federal Almanya ve Çin yöneticileri Nötron bombasının yapımının durdurulmasını Sovyetler'e verilmiş bir ödün sayarak tepkiyle karşıladılar.

larının çok kısa süre içinde bölgedeki etkisini kaybettiği, bundan ötürü, müttefik birliklerin bomba patladıktan çok kısa bir süre sonra hiç zarar görmeden bölgeden rahatlıkla geçebileceği yolunda propaganda yapmaktadır. Amaç, NATO'nun Nötron bombaları ile donatılmasıdır. Avrupa'da büyük ölçüde nükleer silah bulunmasına rağmen, bu bombaların yapılmasında ısrar edilmesi ABD'nin savaş endüstrisine yeni pazarlar yaratmak istemesinden başka bir şey değildir. Nötron bombasının seri yapımı için ABD başkanı Carter'in izin vereceğinin duyulması*

Başkan Carter, Nötron bombalarının seri halde yapımı ve geliştirilmesinin SALT 2 (stratejik silahların sınırlandırılması) görüşmelerini tehlikeye düşürmeyeceğini iddia etmektedir. Bu durum bütün dünyada geniş yankılar uyandırmıştır. Bu girişimin Avrupa kıtasında senelerce süren uğraşlar sonucu binbir güçlükle elde edilen BARIŞ ve GÜVENLİĞİ tehlikeye düşürdüğü apaçık ortadadır.

Dünyadaki bu yeni gelişmeleri anlayabilmek için ABD ekonomisine ve bunun temelini teşkil eden SAVAŞ ENDÜSTRİSİ'ne kısaca göz atmakta yarar vardır.

SAVAŞ ENDÜSTRİSİ:

XX. Yüzyılda kapitalist sistemde sermaye birikimi dev boyutlara ulaştı. Tekelci devlet düzeni, kapitalist yeniden üretim mekanizmasının bir organik bileşeni haline geldi. Bu ise finans kapitalin egemenliğini daha da arttırdı. Tekellerin devletle bütünleşmesi ve devletin yardımıyla tekellerin kârlarını en üst düzeylere çıkarması, sermayenin merkezileşme ve birikim düzeyini yükseltti.

Böylece sermaye küçük bir azınlığın mülkiyetinde toplandı. Diğer yandan sermayenin artık-değer yaratıp kendini büyüte-

(*) Yalçın Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Bilim Yay., s.331

bilmesi için devamlı yatırımlara gitmesi gerekiyordu. Ancak kapitalist ülkelerde kârlı yatırım alanların bulunması da gittikçe güçleşiyordu. Ayrıca mevcut çok büyük tesislerin yenileşmesi için yıpranması gerekirdi.

YAPISAL DÜZENLEMELER yapmadan bu yatırımları gerçekleştirmek söz konusu olamaz. Bu açıdan yeni yatırımlar için kurulu milyarlık ekipmanlardan vazgeçmek ve onları hurdaya çıkartmak gerekir. Bu ise çok zordur. Diğer önemli bir nokta ise, yeni bir buluşun uygulanmasıdır ki, bu da ancak varolan tesislerden umulan kârların gerçekleşmesi sonucu kullanılabilir.

Bilindiği gibi, birikmiş muazzam sermayeyi kullanma yollarından biri de dış ülkelere yatırım yapmaktır. Emperyalizm olgusunun başlangıç nedeni de budur zaten. Kapitalist ülkelerde özel yatırımların azaldığı dönemlerde, sermaye ihraçlarının arttığı rahatlıkla gözlenebilir. Yalnız sermayenin bu yolla da yatırım yapabilme olanaklarının bir sınırı vardır.

Aşırı birikmiş sermayenin kendini yeniden üretebilmesini sağlayacak en önemli tedbir SAVAŞ ENDÜSTRİSİ'dir. Savaş endüstrisi kısa vadede teknolojik gelişmeye bağlı olarak yeni yatırım olanakları sağlar, işsizliği belli ölçüde azaltır, geçici olarak ekonomiyi canlandırır.

Bu canlanma diğer ülkelere de sıçrar ve sistemin bunalımını atlatmasını kolaylaştırır. Emperyalizmin sistem içinde bölgesel gerginlikler yaratıp savaş çıkarmasının amacı budur. XX.'inci yüzyıl ortalarında teknolojik gelişmeye bağlı olarak on yıllık devresel (devrevi) bunalımların beş yıla düşmesi, ekonomik temelin savaş endüstrisi üzerine kurulmasına neden olmuştur.

"Kapitalist ekonomilerde bir refahın, nedeni ne olursa olsun, bir sonu vardır ve son bir bunalımdır. Artan çalışma düzeyinin işgücüne talebi arttırması, ücretlerin artmasına bu da monopolcü kapitalizmde, karlılık oranının düşmemesi için, fiyatların yükselmesine yol açar. Yüksek fiyatlarda malların satılmaması

sonucu üretim, dolayısıyla çeşitli hammadde talepleri azalır. Bu krizin başlaması demektir."*

Savaş ekonomisiyle başlatılan refah döneminde kriz nedeninin hızlanması olarak iki önemli nokta daha vardır. Savaş endüstrisi kapitalist ekonomide üretimi yeniden daraltır. Çünkü, insani gereksinimlere cevap vermeyen bir tüketime yöneliktir. Bu durum refah döneminde kârların çoğunun savaş sanayicilerine gitmesine neden olur. Özellikle tüketim malları üreten endüstriler bu "refahtan" pay alamazlar. Ülke içinde kapitalistler arası rekabetin yükselmesi ile çelişkiler çoğalır. Genel olarak SİSTEM daha dengesiz bir duruma gelir. Diğer önemli nokta ise, savaş endüstrisinin enflasyonu körüklemesidir. Tekelci devlet kapitalizminin özelliklerinden biri olan savaş endüstrisinin mülkiyeti özel sektörün elindedir. Bu endüstrinin en büyük müşterisi devlettir. Devletin aldığı silahlar, satın alınacak bir mal niteliğinde piyasaya sokulmaz. Bu silahlara ödenen para, vergiler yoluyla ekonomiden çekilmediği için, fazladan satın alma gücü yaratmış olur. Tekeller bu fazla satın alma gücü fiyatları arttırmak için bir araç olarak kullanırlar. Kısaca, bu paranın ekonomiye sokulması sonucu enflasyonun körüklendiği ve fiyatların, tekellerin azami kâr elde etmesi için yükseltildiği bir gerçektir. Ayrıca devlete yüklenen kamu harcamaları bütçe açıklarını alabildiğine büyütmede ve enflasyonu hızlandırmaktadır.

Emperyalist ülkeler, kârlılık alanlarını dış ticaret ilişkileri ile bir dereceye kadar genişleterek, düzeltmeye çalışırlar. Ancak bu durum, emperyalist ülkeler arasında korkunç bir rekabete yol açar. İç piyasalarda yükselen fiyatların dünya fiyatlarına göre ayarlanması büyük para bunalımlarına neden olur.

ABD EKONOMİSİ

Tekelci devlet kapitalizminin en belirgin özelliklerini taşıyan ABD ekonomisi, emperyalist sistemin bel kemiğini oluşturmak-

tadır. Bu ekonominin canlanması bütün sisteme hayat verir.

ABD'nin de savaş endüstrisi ekonominin temel taşıdır. Büyük şirketlerin çoğunluğu özünde savaş endüstrisinin birer parçasıdır. Bu firmalar her yıl bütçenin en az yarısına el koymakta, istedikleri fiyata devlete mal satmaktadırlar. Devlete silah satan bu firmaların kârları çok yüksektir. Savaş endüstrisindeki kâr oranları sivil kesime göre en az iki katıdır. Sivil kesimdeki sendikal örgütlenme savaş endüstrisine göre daha güçlü olduğu halde, işçi ücretleri daha düşüktür.

ABD'nde devletin teknolojik araştırmalar için harcadığı paraların %80'i savaş endüstrisine gider. Bu durumda sivil ekonominin teknolojisini, savaş endüstrisi teknolojisi belirlemektedir. Bunun için savaş endüstrisindeki teknolojik buluşlar, sivil ekonomiye yaramazsa, ya da aktarılmazsa ekonominin bu dallarında emek verimliliğinin gelişimi son derece azalır.

İşte bu nedenle, ABD ekonomisinin özellikle Ortak Pazar ve Japonya karşısında tüketim malları endüstrisinde her geçen gün rekabet gücü zayıflamaktadır. Sivil kesime mal yapan sanayicilerle savaş sanayicileri arasında çelişkilerin gün geçtikçe büyümesinin esas unsurlarından biri ve en önemlisi budur. ABD ekonomisinin bölgesel gerginliklerde savaş harcamalarının artmasıyla, tüketim mallarının rekabet gücünün kaybolması bütünleşince ödemeler dengesinde büyük açıklar ortaya çıkmaktadır.

Tüketim malları endüstrisinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra silahsızlandırılan F.Almanya ve Japonya ilk başlarda bütün gücünü ABD'nden aldıkları sermaye ve teknolojiye dayandırdılar. Daha sonraları bu teknolojiyi geliştirerek tüketim malları endüstrisinde büyük ilerlemeler kaydettiler. Bugün bile savunma masrafları genel giderleri içinde çok az bir yer tutmaktadır. - Bu ülkelerde gerici güçler II. Dünya Savaşı'ndan önce varolan savaş endüstrisini yeniden kurmak için büyük çaba harcamaktadırlar- ABD ekonomisine göre tüketim mallarında sabit sermaye yatı-

rımlarının hemen yenilenmesi söz konusu olmadığından, dünya-daki pazar genişlemesi bu ülkelerin lehlerine olmaktadır.

Çok uluslu ABD kökenli şirketlerin Avrupa'da ve Japonya'da yatırım yaparak bu teknolojik yenilikleri kullanmaları mümkün olmaktadır. Bu dallarda Avrupa ve Japonya'da emek verimliliğinin ABD'ne göre yüksek olması, ABD kökenli çok uluslu şirketlerle iç pazara dönük çalışan sermaye arasında ABD içinde büyük çelişkiler ortaya çıkarmaktadır. Dışarıya akan sermayeye karşı gerici sendikaların yöneticileri istihdamın artırılması gerekçesi ile iç pazara üretim yapan sermayeye yandaş olmaktadırlar. Bütün bunlarla birlikte dünyada süren pazar mücadelesi içinde çok uluslu şirketler birbirini suçlamakta, rüşvet iddiaları büyük skandallara neden olmaktadır.

Bütün bu çelişkiler içerisinde ABD'nin sadece sivil endüstride sabit sermayesini yenileyebilmek için gelecek 10 yıl içinde 4,5 trilyon dolarlık bir sermaye birikimi yapmak zorunda olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu sermayenin yatırılacağı yerlerde kâr oranlarının düşük olması, sermayenin bu dallara gelmesini olanaksız kılmaktadır. Ama sorun yalnız bu değildir. Yapısal sorunlar çok daha önemlidir. Bu sorunları çözmek için yatırılmış milyarlık sabit sermayenin hurdaya çıkması demektir.

OLAYLARIN GELİŞİMİ

1940'larda emperyalist sistemin DARALMA dönemini arkada bırakıp, GENİŞLEME dönemine girmesinde II. Dünya Savaşı'nın büyük etkisi oldu. Emperyalist sistem içinde ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Atom tekeline güvenerek dünyada sürdürdüğü egemenliği, NATO gibi akserî paktlarla perçinlendi.

Ancak sosyalist ülkelerin,askeri alanda elde ettiği başarılar emperyalist sistemin yayılması ile elde etmek istediği amaçlarına set çekti Bu durumda empyeryalist ülkelerin askerî alanlarda gerçekleştirmek istediği amaçlar ise kesin olarak olanaksız-

laştı. Bu yüzden emperyalist ülkelerin askerî güç yığınağı yapabileceği alanlar oldukça daraldı. ABD yönetimi bu duruma katlanmak zorunda bırakılırken, uyguladığı askerî güce yığınağı yapabileceği alanlar oldukça daraldı. ABD yönetimi bu duruma katlanmak zorunda bırakılırken, uyguladığı askerî güce bağlı politikasını değiştirmek zorunda kaldı.

Emperyalist ülkeler, sosyalist ülkelerin bu başarıları karşısında intihar anlamına gelecek saldırı planları yerine sınırlı ve yerel savaşlar öngören bir politika gütmeye başladılar. Kore savaşının ve Vietnam savaşının Johnson devrinde başlayan tırmanma politikası, ABD ekonomisine kısa da olsa rahatlama getirdi. Üretimin normal hızı bu iki devrede iki misline çıktı.

1967'de emperyalist sistem DARALMA dönemine girdi. Bu dönem halen devam etmektedir. Savaşlar, uzay uçuşları sermayenin uluslararasılaşmasıyla çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı, 1958 devresel bunalımından bu yana emperyalist sistemin bu daralmayı görüp durdurmak için kullandığı yöntemlerdi. Ama sistemin iç yapısı -mülkiyet ilişkileri değiştirilmediği sürece- gereği daralma dönemine girilmesi zorunluydu.

Sistemin genel olarak 20-25 sene süren bu DARALMA dönemleri ancak bir yayılma süreci ile sona erebiliyordu. Örneğin: 1873'de meydana gelen yine böyle bir daralma dönemi ancak demiryollarının yayılmasıyla kendini yenileyebilme olanaklarına kavuşan sistemin **emperyalizme** giriş dönemi ile sonuçlanmıştı.

1967'de bu daralma döneminin başlangıcı olan Vietnam savaşını destekleyenlerin başında şimdiki Ulusal Güvenlik danışmanı Brzezinsky'nin olması rastlantı değildir. Bu durum ABD savaş endüstrisine akıl almaz kazançlar sağladı. Ekonomide büyük bir canlılık oluştu. İç harcamalar uzun süre dengede kaldı. Ancak dış harcamaların artması ile beraber ödemeler dengesi bozuldu. Ortak Pazar ve Japonya karşısında dünyada rekabet olanaklarını hızla kaybeden ABD dünya piyasasına, Breten Wo-

ods anlaşması gereği, doların gücüne güvenerek, karşılıksız para sürdü. Uzun süre karşılıksız para dünyada geçerli olarak kabul edildi. Ancak bu dolarlar ABD'nin altın rezervini on misli aşınca, kapitalist sistemde çelişkiler artmaya, ortak Pazar ile Japonya ise direnmeye başladı. Bu ülkelerin merkez Bankalarındaki karşılıksız dolarları büyük yekün tutunca, emperyalist ülkelerin arasındaki pazar kavgası doruğa erişti. ABD'nden dolar karşılığında altın istediler. Bunun üzerine o zamanki ABD başkanı Nixon, Ortak Pazar'a da Japonya'ya da ekonomik alanda savaş açtı. Doların değerinin düşürülmesi, ABD'ne girecek yabancı mallardan %10 daha fazla gümrük vergisi alınması, doların altına karşı konvertibilitesinin kaldırılması gibi uygulamalar, emperyalist sistemde büyük gürültüler kopardı. ABD'nin evvelce koruyuculuğunu yaptığı serbest ticaret ilişkilerinden oluşan GATT anlaşmasının anlamı yok edildi.

Vitnam halkının kahramanca direnmesi, sosyalist ülkelerin askerî alanda gelişen teknolojisi karşısında, ABD ekonomisinin Vietman savaşını devam ettirmesi olanaksızlaşmıştı. Emperyalist ülkeler arasındaki çelişkilerin yoğunlaşması ile bunalımın artması karşısında savaş yanlısı NIXON, detantı kabul etmek zorunda kaldı. O zamana kadar endüstrileşmiş kapitalist ülkeler, üretim güçlerini arttıracakları kaygusu ile Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle ekonomik işbirliğine girmekten kaçınmışlardı. Değişen dünya koşulları karşısında ABD, Sovyetler Birliği ile yeni koşulların tartışılması için görüşmelere başladı. Bu stratejinin mimarı Kissinger'in uzun çabaları sonucu anlaşma sağlandı. Nükleer silahların kısıtlanması yanında ekonomik işbirliği için gerekli çalışmalar yoğunlaştırıldı.

Sosyalist ülkelere açılma zorunluluğu karşısında evvelce yaratılan korkuyu kısa zamanda yenen ABD iş adamları için önemli yatırım alanları açıldı. Bu arada savaş endüstrisinin kârları uzay uçuşları ile devam ettirilmek istendi. Üç defa Ay'a

insan gönderildi. Ne var ki, savaşın yerini uzay uçuşları doldurmuyordu. Üstelik dördüncü defa Ay'a insan göndermesinin de anlamı kalmamıştı.

Detantın yavaş yavaş yürürlüğe girmesi yüzünden savaş sanayicileri Nixon'ı Watergate olayı ile hırpaladılar. Nixon yıpranmıştı; onca direnmesine rağmen sonunda istifa etmek zorunda kaldı. Ama bütün bunlara karşın Kissinger ayaktaıdı. Bu arada ABD'nin, sistem içindeki rekabet yüzünden müttefikleri Ortak Pazar ve Japonya'yı dize getirmesi gerekiyordu. Bu ülkelerin enerjileri büyük ölçüde Orta-Doğu'daki petrole bağılı olduğundan, petrol fiyatlarının arttırılması sonucunda dünya piyasalarına sunulan malların maliyeti ister istemez artacak ve ABD mallarına karşı rekabet gücü zayıflayacaktı. OPEC'in yaptığı zamlarda perde arkasında ABD kökenli şirketlerinin rolünün olduğu çok sonraları anlaşıldı. Sol geçinen çevrelerin büyük bir sevinçle emperyalizme indirilen bir darbe olarak nitelendirdikleri petrol fiyatlarına yapılan zamlar, az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesinde büyük açıklara neden oldu. Emperyalizmin az gelişmiş ülkeleri sömürme biçimlerinden bir yenisi daha ortaya çıkıyordu. Aynı anda ABD'de daha önce işletilmesi çok masraflı olduğu için kapatılan petrol kuyularının yeniden açıldığı görüldü. Hatta Alaska'da çıkan petrolün büyük yatırımlar sonucunda ABD'ne akıtılması mümkün oldu. ABD'nde maliyeti yüksek olan ve işletilmesine bu yüzden ara verilen diğer enerji kaynaklarının kullanılması da artık sorun olmuyordu.

OPEC'e bağılı ülkelerin petrole yaptıkları zamlar sonucu elde ettikleri büyük kaynakların bir kısmı emperyalist ülkelerin pazarlarının gelişmesine neden olurken, diğer yandan da ABD'nin başını çektiğı emperyalist sistemin finans kaynaklarına akıyordu.

Enerjinin dünya politikasında böylesine önemli bir rol alması üzerine ABD, NATO benzeri askerî paktların yanı sıra ULUSLARARASI ENERJİ AJANSI'nı kurarak, sistemin bütün

lkelerinin enerjisini kontrol altına almak istedi. Bunların bir bütün içinde uygulanması için gerekli strateji Kissinger tarafından hazırlanarak uygulandı. ABD'nin dış çelişkilerini çözmeye alışan Kissinger, bu sefer de ülkesinde petrole bağlı olarak üretim yapan sanayicileri karşısına almak zorunda kalmıştı.

ABD teknolojinin yeni çelişkiler içinde geliştiği nükleer çağda artık Sovyetler'le ilgili politikasını müttefiklerine danışmadan doğrudan doğruya yürütüyor. Sovyetler'le karşılıklı pazarlık masasına oturarak dünya politikasını saptıyordu.

Kısa bir dönem sonra yapısal sorunlarla birlikte devresel bunalımların tekrar ortaya çıkması, durumun ABD açısından değiştirilmesini zorunlu kıldı. Kissinger'in politikası sonucunda ABD, müttefikleri Ortak Pazar ve Japonya'yı dize getirmişti ama SİSTEM büyük yaralar almıştı. İtalya, Fransa, İngiltere ekonomilerinin, enflasyon ve işsizlikle beraber gelişimleri de durmuştu. ABD'den daha fazla yardım istediler. ABD demeler dengesini bozmak istemedi. Bu üç ülkenin parasının değeri düştü. Fransa ve İtalya'da İşçİ SINIFI partileri g kazandı. ABD'nin yapısal sorunları, kendisinin ve Avrupa 'nın değirleşmesi devam etti. Ama ABD, Uzak-Doğu'da kaybettiği mevzilerden sonra, Avrupa'da tutunmak zorundaydı. Sermayesinin uluslararası olmasından dolayı Avrupa'daki yatırımlarını korumaktan başka, Avrupa'yı kaybederse emperyalizmin bir sistem olmaktan çıkmasından da kaygılanıyordu.

Bu nedenle sistemi korumak için yeni bir strateji gerekmektedir. Artık Kissinger'in devri tamamlanmıştı.

EMPERYALİST SİSTEMİN YENİ STRATEJİSİ

Sermayenin uluslararasılaşmasının büyük boyutlar kazanması ile sistemin bir bütünlük kazanma isteği DARALMA döneminin zorunlu bir sonucuydu. Bunun için, çok uluslu şirketlerin is-

teklerine uygun olarak, tekelci devlet kapitalizmi aşamasında Sermaye'nin devletlerarası düzenlenmesi için uluslararası örgütlerin yapılarını güçlendirmek gerekmektedir. Emperyalist sistemin yeni dönem politikasının ağırlık noktası sabit sermaye yatırımları ile teknolojilerinin yenilenmesini ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin emperyalist sistemle olan ilişkilerinin bütünleşmesini sağlamaktadır.

Sosyalist sistemin güçlenmesiyle değişen dünya dengesi karşısında, kapitalist ülkeler arasındaki çelişkileri asgari düzeye indirmek, sistemin yapısından gelen sürekli bunalımlara neden olan genel ekonomik krize çare bulmak ve buna bağlı olarak gerekli askeri ve politik düzenlemelerin yapılması için (anti-komünist ve anti-sovyet) İDEOLOJİK kampanyanın bir bütün içinde yürütülmesini sağlamak gerekiyordu.

Bu durumda, emperyalist sistemin yeni uluslararası stratejisi, ekonomik, politik ve askeri alanlarda birbirine bağımlı, sosyalist sisteme karşı tek bir cephe halinde bütünleşmektir. ABD'nin liderliğini yaptığı, Ortak Pazar ve Japonya'dan oluşan bu üçlü ittifak cephesi sistemin bütün zorluklarını dayanışma içinde halletmeyi amaçlamaktadır. Zbignev Brzezisky'nin saptadığı bu yeni strateji, Kissinger'in politikasından farklı, hatta ona zıttır. Amaç emperyalist sistem içindeki ticaret savaşını frenlemek, dünya pazarlarının eşit pay verecek biçimde yeniden paylaşılması için düzenlemeler yapmaktır. Ancak bu dönemde ABD'nin aslan payını kendisine ayıracağı ve baş eğdirdiği ortaklarına da, büyük ölçüde rahatlamaları için, gerekli payları ayıracağı bir gerçektir. Bunun ödünü ise, özerkleşme isteklerinde bulunacak kapitalist ülkelerin ABD'nin üstünlüğünü kabul etmesidir. Kısaca olan, kapitalist sistemde ABD'nin ortaklarına danışmadan hareket etmesine karşılık, endüstrileşmiş ülkelerin kendi başlarına karar vermelerinin kısıtlanmasıdır. Çünkü sistemin bütün ülkelerinin ekonomik bunalımdan kurtulup canlanması kendi arala-

rındaki İŞBİRLİĞİNE bağlıdır.

Bütün bu çerçeve içinde, 1973'de David Rockefeller tarafından THREE LATTERAL COMMITTEE (üç yönlü komite) adlı yeni bir örgüt kuruldu. Bu yeni örgütün amacı emperyalist sistemin sorunlarına ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde çözüm aramaktı. Bu örgütte ağırlık çok uluslu şirketlerin temsilcilerindeydi. Ayrıca Chase Manhattan Bank, gibi bankaların yöneticileri de bu örgütte yer alıyordu. Örgütün üyeleri arasında Fransa Başbakanı Raymond Barre, İtalyan Fiat endüstrisi yönetim kurulu başkanı Agnelli, bugünkü ABD Başkanı Carter ve başkan yardımcısı Walter Mandale vardı. Brezinsky ise bu örgütün danışmanları arasındaydı. Daha ilginç J. Carter'in bu komitenin önerisi üzerine başkan adayı olmasıydı.

OLAYLARIN GELİŞİMİ

Carter, ABD'de uzun süren ekonomik bunalım, artan işsizlik ve emekçi kitlelerden gelen tepkiler sonucu iktidara gelmişti. Bu arada çeşitli sanayi grupları, artan çelişkilerinin çözümünü Carter yönetiminden ummuşlar ve desteklemişlerdir.

Carter'i destekleyen gruplardan biri savaş sanayicileri idi. Bunlar, detant politikasından dolayı Sovyetler'e büyük ödünler verdiği için Ford'u suçlamışlardı. Johnson döneminde olduğu gibi bunalımdan kurtulmak için savaş endüstrisinin geliştirilmesine dayanan bir büyüme istiyorlardı. Ancak Carter'in seçimleri kazanabilmesi için bu grubun desteği yeterli değildi.

İç pazara dayanan, geniş ölçüde tüketim malları üretimi yapan sanayicilerle, detant politikasının sonucu olarak sosyalist ülkelerle işbirliği yapma olanakları bulan, Ortak Pazar ve Japonya'da yatırımları bulunan çok uluslu şirketlerin desteği de gerekliydi. 1970'lerin ortasında yılda 50 milyar doları aşan Sovyet ithalatı, sadece Avrupa'da ekonomileri rahatlatan kapitalist ülkelerin değil, bu ülkelerdeki ABD kökenli çok uluslu şirketle-

rin de büyüme isteklerine cevap veriyordu.

Carter, seçim kampanyasında, bu grubun desteğini alabilmek için Ford'un savunma bütçesini çok yüklü bulduğunu ve savunma giderlerinde 5 ile 7 milyar dolarlık bir kısıntı yapacağını ilan etti. Ayrıca Carter, uluslararası platformda emperyalist sistemin askeri kesimleri tarafından sık sık ileri sürülen bir görüşe Sovyetler'in askeri yönden ABD'ne ve kapitalist sisteme üstün duruma geldiğine- inanmadığını defalarca tekrarlamıştı. Hele nükleer silah denetiminin hızlandırılması gerektiğini vurgulaması bütün kuşku ları sildi.

Carter seçimden önce, emekçi yığınları kazanmak için, sistemin getirdiği bunalımların bedellerinin bu kitlelere ödettirilmesi gerektiğini defalarca tekrarladı. Seçim zamanı ise somut önerilerle ortaya çıktı Carter. "İki yılda toplam olarak tüketicilerin alış gücünü arttırmak için 30 milyarlık kamu gelirini iade eden geniş bir program önerdi." Bu her ne kadar iç pazar için üretim yapan şirketlerin mallarına talebi yükseltmek düşüncesi ile alınmış olsa da, gene de ilk yılda kişi başına 50 dolarlık bir fazla satın alma gücü demekti.

Çıkarları zıt tüm grupların bir bütün içinde ekonomiye yön vermeleri olanaksızdı. İşte Carter'in birbirini tutmayan demeçlerinin özü burada yatıyordu. Son tahlilde ekonomik bunalımdan kısa sürede kurtulabilmek için savaş sanayicilerinin istekleri dışında hareket etme olanağı var mı idi acaba?

Seçimden sonra nükleer silahlanma konusunda detant yanlısı olarak tanınan Paul Warnke, Amerikan Salt heyeti başkanlığına atandı. Sovyetlere tüm nükleer denemelerin yasaklanmasının önerilmesi, dünyada yeni ümitlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Ancak bunlar dünyayı aldatmak için yapılan son gösterişli hareketlerdi.

Kurulan yeni kabine bütün ümitleri birden söndürdü. Yıllardır tanınan yönetici bürokratlar tekrar görev almışlardı. Bu hü-

kümetin beyni, ulusal güvenlik işleri ile görevli Brzezinsky, Başkan Johnson döneminde Vietnam'da tırmanma politikasını desteklemiş, dışişleri bakanlığı politika planlama komitesinde 1966-68 yıllarında görev almıştı. Enerji Bakanlığı'na getirilen James Schlesinger ise Nixon ve Ford yönetiminde savunma bakanlığı yapmış Kissinger'in uyguladığı politikaya, özellikle SALT görüşmelerine karşı çıkmış ve bu yüzden başkan Ford tarafından görevinden uzaklaştırılmıştı. Schlesinger, ABD'nin Sovyetler'e karşı nükleer silahlanma giderlerinde yapılacak herhangi bir kısıtlamaya kesinlikle karşı çıkmasıyla ünlüdür.

Arka planda savaş sanayicilerinin bulunduğu CIA tarafından yeniden hazırlanıp açıklanan rapor, Sovyetler Birliği'nin askeri alanda ABD'ne karşı üstünlük sağlama yolunda ilerlemeler kaydettiğini belirtmekteydi. Bu gibi raporlara inanmadığını defalarca savunan Carter, başkan olduktan sonra aynı cesareti gösteremedi ve savunma bakanı Harold Brown'un bu rapor üzerine savunma giderlerinde hiç bir kesinti yapılmayacağını söylemesine karşı çıkmadı.

Ekonominin bunalımdan kurtuluşu için, savaş sanayini hızlandırmaktan başka çare bulanamayan Carter, gerekçe olarak dünyada büyük gürültülere neden olan "insan hakları" tartışmasını ortaya attı. Bu konu ayrıca dünyadaki ilerici güçleri bölmeyi de amaçlıyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dev adımlarla ilerlemesi karşısında emperyalist sistemdeki ilerici güçler arasında sosyalizmin etkinliği gün geçtikçe büyüyordu. Yumuşama sürecinin ilk büyük tıkanıklığı burada başladı.

Bütün bunlarla birlikte savaş endüstrisinde üretimin artmasının enflasyonu körükleyeceğinin bilincinde olan Carter, enflasyonun daha fazla büyümemesi için 180 derecelik bir dönüşle 30 milyarlık vergi iadesinden vazgeçtiğini açıkladı. Neden olarak, büyümenin hızlandığını, savaş endüstrisinin getireceği bir büyüme ve asıl amacın enflasyonla mücadele olacağını tekrarladı.

Bu arada eski başkan Ford'un kongrede yaptığı veda konuşmasında, Carter'i savunma giderlerindeki kısıtlamaya karşı uyarması ve B-I uçakları ile Cruise füzelerinin yapımına önem verilmesini vurgulaması, Salt görüşmelerine yeni boyutlar getirdi. Çünkü bu füzeler Salt görüşmelerinin en pürüzlü noktalarından biridir. Sovyetler Birliği bunun stratejik bir silah olduğunu ileri sürmekte, Salt görüşmelerinin kapsamına bu silahın alınmasını önermektedir. ABD ise bunu kabul etmemekte Sovyetler'in 'Backfire' bombardıman uçaklarının stratejik silah olduğunu iddia etmektedir. ABD'nin amacı Salt görüşmelerini mümkün olduğu kadar çıkmaza sokmak ve Sovyetler'i suçlayarak silah yapımına devam etmektir. Bunun en belirgin örneği, ABD Dışişleri Bakanı Cyruce Vance'nin Sovyetler Birliği'ndeki temasları sırasında Amerikan önerilerini açıklarken ortaya koyduğu durumdur. Moskova görüşmelerinde açıklanan Amerikan planı, Sovyetler'in güçlü olduğu ağır füzelere önemli kısıtlamalar getirilmesini önerirken, ABD'nin ileride bulunduğu orta menzilli Cruise füzelerinde (stratejik silah olmadığı nedeni ile) herhangi bir kısıtlamaya yanaşmıyordu. Sovyetler Birliği silahsızlanmanın karşılıklı olarak sürdürülmesi gerekçesiyle bu akıl almaz planı red etti. ABD bu planın kabul edilmeyeceğini evelden de biliyordu. Amacı silahsızlanmanın Sovyetler Birliği tarafından sürdürülmek istenmediğini dünyaya yayarak kendi silahlanmasının meşru olduğunu ispatlamaktı.

Diğer yandan Brzezinsky'nin stratejisi gereği, Carter başa geçer geçmez, yardımcısı W. Mondale'i kapitalist ülkelerin başkentlerine çeşitli temaslar yapmak için gönderdi.

Amaç, sistemin, askeri, siyasi ve ekonomik bütünlüğünü sağlayabilmek için gerekli görüşmelerin yapılmasına uygun ortamı hazırlamaktı. Carter, kapitalist ülkeler arasındaki rekabet sorununun asgari düzeye indirilmesi için bir an evvel çalışmaların hızlandırılmasını istiyordu. Yapılacak ilk iş ABD'nin Ortak

Pazar ve Japonya'dan daha fazla mal alıp satabilmesinin şartlarını pazarlık masasına koymaktı. Japonya'ya asya ülkelerinin siyasi ve ekonomik liderliği bırakılacak; buna karşılık ABD pazarındaki ucuz ve seri Japon mallarının rekabeti bir ölçüde sınırlandırılacaktı.

Londra zirvesi bu sorunların tartışılabilmesi için J. Carter ile beraber 7 kapitalist hükümet başkanının toplantısıydı. J. Carter kararlıydı. ABD yeni devresel buhranlar yüzünden bunalıma giren ekonomisini dünya piyasasında tutarlı biçimde ayakta tutabilmek için gayret göstermek zorundaydı. Bunun yanı sıra savaş endüstrisi için yeni pazarların bulunması gerekiyordu. F. Al-manya'nın nükleer teknoloji ihracı için kendi başına çeşitli ülkelerle yaptığı görüşmeler ABD'nin canını sıkıyor, bu gibi sorunların kendine danışılmadan yapılmaması gerektiğini ileri sürüyordu. ABD savaş endüstrisine yeni pazarlar açacak olan NATO silahlarının standartlaşması sorunun bir an evvel sonuçlandırılmasını istiyordu.

Londra konferansı tam bir anlaşma olamadan sona erdi. Her ülke kendi iç bunalımları yanı sıra ekonomisini ABD'ne tam olarak bağlamaktan şiddetle kaçındı. Ve ABD'nin kendilerinden daha fazla mal almasını önerirken, dünya piyasalarındaki rekabetin serbest olmasını istedi. Ayrıca Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmalar sonucunda günden güne artan ticari ilişkilerin kısıtlanmasına karşı çıktı.

ABD'nin konferanstan sonra, kendi ürünlerinin dış piyasalarda ucuzlamasına yol açacak ve Japonya ile Ortak Pazar mallarına göre daha avantajlı bir duruma geçmesine yardımcı olacak, doların değer kaybetmesine göz yumması müttefiklerini belirli ölçüde tedirgin etti. Bu durum piyasa ekonomisinin bütün şartlarını içeren ABD ekonomisinde fiyat artışlarından dolayı ithalatı belli ölçülerde azaltırken, ihracatı arttırmak amacını taşımaktadır. Kissinger politikasına bir dönüş mü yoksa bu?

Ancak ABD'nin 1970'lerdeki uygulamasını tekrarlaması ekonomiyi bunalımdan kurtarmak için yeterli değildi. İşte bu anda Carter, Nötron bombasının seri halde yapımını ortaya attı. Büyük tepkiler yalnız Sovyetler Birliği'nden değil, Ortak Pazar ülkelerinden de geldi. Askeri harcamaların artmasına neden olmasının yanı sıra Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin bozulmasından korkuyordu Ortak Pazar ülkeleri. Çünkü büyük yatırımlarla birlikte ticari ilişkileri geliştirmekteydi sosyalist ülkelerle. Yeni bir durum bütün bunları alt üst edebilir, endüstri yatırımlarını aşırı üretimden bunalımlara girebilirdi. Buna karşılık F. Almanya'da savaş endüstrisinin yeniden kurulması ile, II. Dünya Savaşı'ndan önce elde ettikleri muazzam karların hevesine kapılan gerici güçler, Nötron bombasının yapımını büyük bir sevinçle karşıladılar. (Hitler propagandasının tam bu sırada yeniden başlaması raslantı değildir.)

Nötron bombasının seri halde yapımı şimdilik gelen büyük tepkiler karşısında ertelendi. Ne zamana kadar? Asıl sorun emperyalist sistemin bel kemiğini oluşturan ABD ekonomisinin durumudur. Sistemin iç çelişkileri Carter'ı zor duruma düşürürken dünya arenasında yeni ne gibi değişiklikler ortaya çıkaracaktır?

Görünen odur ki, kapitalizm ve onun dünya sistemi olan emperyalizm kendi yarattığı sorunlar içinde boğulmamak için direnmektedir. Nereye kadar? Bu sorunun cevabı, başta sosyalist sistem olmak üzere, dünya devrimci güçlerinin kazanımlarının gitgide artması, buna karşılık emperyalist sistemin egemenlik alanının daralması ve dayatma gücünün gitgide kırılması ile açıkça ortaya çıkmaktadır.

MAYIS 1978

A.B.D. EKONOMİSİ VE KÖRFEZ KRİZİ

Türkiye basınında, Sovyetler Birliği konusunda çarşaf çarşaf yazılar yayınlanırken, nedense ABD ekonomisi hakkında bir satır bile yok. Piyasa hayranı "sol" aydınlar bu konuyu konuşmak bile istemiyorlar. Bunu anlamak mümkün değil. Bu yazının amacı ABD ekonomisi hakkında bazı bilgileri ortaya koymaya ve bu durumun Körfez krizi ile olan ilişkilerini açıklamaya çalışmak. Körfez Krizi sırasında, İlhami Soysal Milliyet Gazetesinde, bir yazısında, Amerika'da çalışan bir bilgisayar ve elektronik mühendisi Çağatay Koç'un kendisine yazdığı bir mektuptan bahsediyor.Mektup şöyle başlıyor:

"Türkiye'deki Amerika, özellikle de Amerikan ekonomisi hakkındaki bilgisizliğe hayret ediyorum. Amerikan ekonomisi tepetaklak olmak üzere. İşsizlik inanılmaz boyutlarda. Başlangıçta bütçe açığı için yüz milyar dolar deyip titriyorlardı, şimdi bu rakamın beşyüz milyar doları aştığı söylenmeye başlandı. İç borçlar üç trilyon doları aştı.Başkan Bush'un işleri zor ki ne zor.Bu yükün altından kalkamaz, her an bir tıkanıklığın ve paniğin çıkmasını beklemek gerek"

İlkönce, ABD bütçe açıkları ile işe başlamak gerekiyor. Daha sonra ödemeler dengesi ve daha sonra, ABD ekonomisinin bu duruma gelmesinin nedenleri ile inceleme devam edecek.(1) (bkz. Tablo-1)

TABLO: I

ABD Bütçesi (milyar dolar \$)

Yıllar	Harcamalar	Silah Harcamaları	Faiz	Bütçe Geliri	Açık	Borç Toplamı
1980	590.9	134.0	65.0	517.0	73.6	914.3
1982	545.7	185.3	85.0	617.0	127.6	1147.0
1984	851.8	227.4	111.1	666.0	185.3	1576.0
1985	946.0	252.7	129.4	734.1	212.2	1827.0
1986	990.3	273.4	136.0	769.1	221.0	2130.0
1987	1004.3	282.0	138.6	854.1	150.0	2355.0
1988	1055.9	285.4	147.9	909.2	146.7	2581.0
1989	1094.2	294.0	151.0	916.4	129.0	2852.0

1988, 1989 rakamları tahmini, dolayısıyla bütçe açığı da tahmini. Bu rakamların çok üstünde bir bütçe açığı olduğu ise kesin. Nitekim 1990 yılı bütçe açığının 300 milyar doları bulduğu söyleniyor. Bu rakam ABD ulusal brüt üretiminin %5'ini buluyor.

Bütçe gelirleri devamlı olarak harcamaların gerisinde kalıyor. Bunu dengelemek için federal devlet devamlı borçlanıyor. Borç toplamı 1990'da 3 trilyon doları aşıyor. Devlet borçları (federe-mahalli) 1950'de 241 milyar dolar iken 1980'de 1 trilyonu buluyor. 30 senede 4 misli artış. 1980 ile 1990 arasında artış oranı 3 misli. 1989 senesinde her doğan çocuk 12.000 dolar borçla yaşama başlıyor. Bu borçların faizi ise bütçede muazzam gedikler açıyor. 1972 senesinde federal devletin tahvil sahiplerine ödediği faizin GSMH oranı %1.5 iken 1980'de GSMH oranı %2.4'e, 1988'de ise %3.2'ye yükseliyor. Devletin sadece bu borçların faizlerini ödemek için her sene bütçeden ayırdığı paralar devamlı yükselerek 1989'da 151 milyar doları buluyor. Ancak bu rakam da tahmini. Gerçekleşen borç faizi ise bunun çok üstünde.(1-2) (Bkz.Tablo 2)

TABLO: II

Devlet Bütçesi İçinde Faiz Ödemeleri (milyar dolar ve % olarak)

Yıllar	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1985	1989
Faiz	18	21	28	35	44	65	12.9	151.0
Devlet Büt. %	9.3	8.9	10.4	9.4	9.8	11.2	13.6	13.8

1970'lere kadar federal devlet bütçe açığını bilinçli olarak ekonomiyi canlandırmak amacıyla kullanıyor. 1970'lerden, özellikle 1980'lerden sonra bu açık artık mali bir bunalımın göstergesi oluyor. Devlet borçlarını ödemek için daha fazla borçlanmak zorunda kalıyor. Ama sadece devlet mi borçlu? Özel Sektörün borcu da devamlı artıyor. 1950'de 165 milyar borcu olan özel sektörün 1980'de borcu 2.842 milyar doları buluyor. Artış oranı % 1624. Tüketicinin borcu ise 1950'de 5.7 milyardan 1972'de 92.2 milyar dolara yükseliyor ve bu artış günümüze kadar olağanüstü boyutlara erişiyor. Tüketici kredisinin % 40'ı ticaret bankalarına ait. Daha sonraki yıllarda kamu borçları 560 milyar dolara, tüketicilerin borcu 715 milyar dolara, şirketlerin borcu ise 952 milyar dolara yükselerek toplam borç 2.227 milyar dolara ulaşıyor. 1980'de ise bu toplam borç 3.905 milyar dolara yükseliyor. Devlet, belediyeler, şahıslar, şirketler, herkes borçlu ABD'de. Kamu ve özel sektörün toplam borçlarının GSMH'ya oranı 1950-81 döneminde % 140 iken 1986'da % 180'e yaklaşıyor. Sadece 1985 yılında ABD'de kapatılan banka sayısı 138'i buluyor. Kapanan bankaların sayısı 1929 krizinden bu yana en yüksek düzeyi buluyor. Kredi kartı kullanan ve taksitle ev almış olan Amerikalılar arasında borçlarını ödemeyenlerin oranı da 1986'da rekor düzeye ulaşıyor. Çok büyük sayıda şirket tahvillerini vadesinde ödeyemiyor. Ama buna rağmen ABD'de yaşayanların tüketim çılgınlığı, her Amerikan

vatandaşının, ürettiği mal ve hizmetten 580 dolar daha fazla tüketim yapma olanağını yaratabiliyor. Tabii ki yeniden borçlanarak. İşte bu borçlanmalar 1991'in başlarında yeni bir banka krizine yol açıyor. Rhode Island'daki 45 banka kapanıyor ve ülkenin 35. büyük bankası sayılan Bank Of New England, satılmak üzere Federal Mevduat Sigortası Kurumu'na devrediliyor. FDIC Başkanı William Seidman, iflas durumundaki bu bankanın kurtarılması için ilk elde 750 milyon dolara gereksinim duyulduğunu, daha sonra kurtarma maliyetinin 2.3 milyar dolara ulaşabileceğini açıklamak zorunda kalıyor. Bu da ABD tarihinin en yüksek maliyetli kurtarma operasyonu oluyor.(3)

Bu arada ABD'de tasarruf oranı gün geçtikçe düşüyor. Örneğin özel şahısların tasarruf oranı 1985'de %7.3 iken 1986'da %3.2 ye iniyor. Aynı senelerde F. Almanya'da % 11.4'den 12.2'ye yükselirken, Japonya'da %16 oranını koruyor. (4) Bu durumda kredi piyasasına talep artarken, bu talebi karşılayan fonların artış düzeyi aynı olmayınca, faiz oranları artıyor. ABD'nin güçlü finans kuruluşları ise yarattıkları kaydi paranın büyüme hızını otomatikman arttırmak zorunda kalıyorlar ve bu durumda enflasyonist bir etki yaratıyor. Sonuçta faiz oranları artık ekonominin göğüsleyebileceği oranın çok üstüne çıkıyor. 1980 yılında prime-rate, yani büyük bankaların, en büyük ve ödeme gücü yüksek şirketlere borç verirken uyguladığı faiz oranı %10'un altına hiç düşmüyor. Bir ara % 20 gibi ABD'de görülmemiş bir düzeye bile çıkabiliyor. Bu yüksek faiz oranlarının özel sektör yatırımları üzerinde olumsuz bir rol oynadığını rahatlıkla söylemek mümkün. Çünkü ABD'de şirketler yatırımlarını büyük çapta krediye dayanarak yapıyorlar. 1979'da tüm şirketlerin borcu 1 trilyon dolara yükselirken, bu şirketlerin ödediği faiz 115 milyar doları buluyor. (5) Mevcut finansman kaynaklarının kıt olması ve büyük tekellere kayması sonucunda orta ve küçük firmaların iflasına ve bunların büyük şirketler tarafından satın alınmasına neden oluyor.(6)

Gelirler	%	milyon \$
Gelir vergisi	47	242.990
Sosyal sigorta primleri	30	115.100
Şirketler gelir vergisi	13	67.210
Borçlanma	5	25.850
Sair Vergiler	5	25.850
Giderler	100	517.000
Kişilere Yapılan Tra.	38	224.542
Savunma Giderleri	23	135.907
Eyaletlere ve Yerel		
İdarelere Yardım	16	94.544
Faiz Ödemeleri	11	64.999
Diğer Ödemeler	12	70.908
	100	590.900

1980 bütçesi 73.6 milyar dolar bir açıkla kapanıyor. Kişilere yapılan transfer ödemeleri, işsizlik tazminatlarını, ihtiyarlık, malüllük harcamalarını, vs. de içeriyor. 1960'da federal hükümetin harcamaları içinde borç ödemelerini de içeren transfer ödemelerinin payı % 20 iken bu oran devamlı yükselerek 1974'de %34'e, 1980'de %49'a ulaşıyor.(7) 1980'lerde iktidara gelen Reagan'ın, ekonomiyi canlandırmak kisvesi altında, düşen kar oranlarını yükseltmek amacıyla, savaş sanayine harcanan paraları kısıtlamak yerine, vergileri indiren, sosyal harcamaları kısıtlayan bir politika yürütmesine rağmen dev bütçe açıklarının gittikçe arttığı görülüyor.

Bütçe açıklarını, kapitalist sistemin jandarmalık yapma görevini üstlenmesine karşılık olarak, sistemin diğer ülkelerine ödettirme yolunu, ABD yüksek faiz uygulamasıyla buluyor. Böylece ABD bütçesi, özellikle Japonya ve Batı Avrupa sermayesi tarafından finanse ediliyor. Yalnız 1984 yılında ABD'ye gelen 840 milyar doların yarısını Batı Avrupa sağlıyor. ABD'yi bu du-

ruma getiren en önemli neden her yıl bütçesinden ayırdığı milyarlarca doları savaş sanayiine harcaması. Araştırma ve geliştirme harcamaları dahil yatırım fonlarını emen savaş sanayi yüksek kar oranları ile ABD ekonomisini sürüklemesine sürüklüyor ama bir yandan da sivil ekonominin zayıflamasına neden oluyor. Sonuçta ise gerek iç pazarını gerekse dış pazarları rakip emperyalist devletlere kaptırıyor.(Bkz. Tablo 3)

TABLO: III

ABD Bütçesinde Silah Harcamaları (milyar dolar)

Yıllar	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1985	1989
	79	77	78	89	105	134.0	227.4	294

1945'te Hazine bültenlerine göre silahlanmaya harcanan para 90 milyar dolar. Yani 1939 yılının ABD ulusal gelirinin %90'ına eşit. 1938'de II. Dünya Savaşı'ndan önce işsizlik oranı %17.2. Bu rakkamı savaştan sonraki yıllarda işsizlik oranı ve savunmada çalışan kişiler (memurlar, işçiler) toplamıyla karşılaştırılınca birbirine çok yakın rakkamların bulunması insanı şaşırtmamalı. Çünkü II. Dünya Savaşı sırasında ABD'de yoğun bulunan işsizlik, savaş sanayi tarafından emiliyor. Nitekim II. Dünya Savaşı'na girmeme eğiliminde olan halkın fikrini değiştirmek için, yoğun bir işsizlik karşısında çaresizlikten kıvranan Başkan Roosevelt, Japonlar'ın Pearl Harbour baskınından haberi olmasına rağmen, bombardımana karşı hiçbir tedbir almıyor ve Pasifik donanmasının yokolmasına seyirci kalıyor.

Federal devlet harcamalarının yarısından çoğu askeri amaçlı (milli savunma harcamaları, Nasa, askeri emeklilere harcamalar, dış ilişkilerin bir kısmı vs.) harcamalar oluyor. Devlet bu harcamaların çok büyük bir kısmını, askeri mal üreten büyük

şirketlerle tek tek ilişki kurarak tamamen tekel koşulları altında yapıyor. Sayıları 100'ü geçmeyen bu firmalar içinde Mc Donald Douglas, General Dynamic, General Electric, Tennecco ve Rayhelon gibi dev şirketler de bulunuyor. Bu şirketlerin yöneticileri arasında çok miktarda eskiden Pentagon'da görev yapmış generaller de var. Örneğin eski Dışişleri Bakanı General Haig bir helikopter firmasının temsilcisi olarak sık sık Türkiye'ye geliyor. 1980-86 seneleri arasında ABD'de silahlanma harcamaları ortalama %15 büyürken, sivil kesime ayrılan paralar azalıyor. Daha sonra SSCB'nin barış politikasının kabulü ile denge biraz olsun düzeliyor ama bu da işsizliğin artmasına neden oluyor. ABD ekonomisinde işsizlik oranını %4.5'la sınırlamak hayal oluyor.

ÖDEMELER DENGESİ

1983 yılının sonunda ABD tüm dünyadan 106 milyar dolar net alacaklı durumdaydı. 1985 yılının sonunda 120 milyar dolar borçlu duruma düştü. Buna karşılık Japonya'nın da tam o kadar net alacaklı duruma geçmesi oldukça ilginç bir durum yarattı. (8) (Bkz. Tablo-4)

TABLO: IV

ABD Dış Ödemeler Dengesi (milyar dolar)

Yıllar	1972	1975	1978	1980	1981	1982	1983	1984
	-5.98	18.13	-15.44	1.37	8.95	-7.08	-39.58	-98.36

1988 senesinde ödemeler dengesi açığı 144.3 milyar dolara ulaşırken toplam borç 322 milyar doları buluyor. 1990 senesinin sonunda toplam borç 620 milyar dolar. Bu inanılmaz rakam, ABD tekellerinin dünyanın çeşitli yörelerinde yaptığı yatırımlardan elde edilen gelirler ve yapılan lisans anlaşmalarından ge-

len karlara rağmen oluşuyor. Odemeler dengesindeki açığın dış ticaret dengesindeki olumsuzluklardan kaynaklanmasına rağmen askeri harcamaların da bu açıktaki önemli bir rol oynadığını kabul etmek gerekiyor. Kapitalist sistemin bekçiliğini yapan ABD, dünyada kendisine çok pahalıya malolan bir askeri üsler ağı kurdu ve pek çok ülkenin savunma masraflarını üstlendi. Vietnam harbinden bu yana devamlı yükselen bu masrafları karşılamak için dış dünyaya büyük miktarda dolar akıtmak zorunda kaldı. Nitekim bekçiliğini bu kurduğu sistem vasıtasıyla devam ettirmek isteyen ABD, Körfez krizinden sonra yapılan NATO'nun Brüksel'deki Savunma Planlama Komitesi başkanlar toplantısında, NATO'dan başka bir Avrupa askeri örgütü görmek istemediğini, müttefiklerin homurdanmaları arasında kabul ettirdi. ABD çok iyi biliyor ki, bugün gerek F. Almanya gerekse Japonya ulaştıkları üstün teknolojik seviye ile ABD'ye eşdeğer bir ordu kurabilirler. O zaman da ABD'nin dünya patronluğu bittiği gibi, bu ülkelerden gelen ve ekonomisini ayakta tutan paralar da sona erer.

1960-80 arasında dünyanın en büyük 12 şirketinin toplam satışları içinde ABD şirketlerinin payındaki düşmelere çeşitli sektörlerden örnekler aşağıdadır. (9) (Bkz. Tablo-5)

TABLO: V

Sektörler	1960 ABD payı (%)	1980 ABD payı (%)
İlaç sanayi	61	34
Kimya Endüstrisi	66	37
Oto ve yedek parç.	76	50
Elektrik aletleri	77	51
Besin endüstrisi	65	53
Uçak sanayi	89	85

ABD şirketlerinin pazar payları bir süre daha azalmaya de-

vam edecek. Havacılık endüstrisi, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojileri haricindeki birçok sektörde %25-35 arasında kalma olasılığı çok yüksek. Birçok sektörde, Ortak Pazar artı Japonya'nın payı ABD payını doğal olarak geride bırakacaktır. Uluslararası tekelleşme eğilimi sonunda ABD'nin eski üstünlüğünü korumasına olanak yok. Kapitalist pazarlar içinde ABD'nin payı giderek dörtte bir civarına düşecektir. (10)

Bu durumda tekrar ödemeler dengesi açığına dönersek asıl sorunu dış ticaret dengesinde görmemiz mümkün olur. Özellikle 1971'den bu yana ticaret dengesi devamlı olarak açık veriyor. 1980'lerde bütçe açıklarını kapatmak amacıyla ABD'de oluşan yüksek faiz oranı, ABD'ye olan sermaye akımını hızlandırırken doların yaklaşık %20-25 oranında aşırı değerlendirilmesi sonucunu da birlikte getiriyor. Bütün dünyada gerileyen iç talebe karşılık 1982-85 döneminde ABD'de iç talep hızla artıyor. Bu durum, ABD'ye sermaye akımının yanı sıra mal akımının da hızlanmasına yolaçıyor. İhracat gerilerken, ithalat artıyor ve 1984 senesinde dış ticaret açığı 123.3 milyar doları buluyor. Doların aşırı değerlendirilmesi Avrupa'nın ihracatının %20-30 oranında daha ucuz olmasına ve 1983-84 döneminde İngiltere'nin ABD'ye olan ihracatının %22, F. Almanya'nın ise %49 oranında artmasına neden oluyor. (11) Bunun yanı sıra ABD'nin gelişmekte olan ülkelerden yaptığı ithalat da %35 oranında artıyor. (12) Bu durumda enflasyon oranının düştüğü görülüyor. 1985 yılında ABD'nin dış ticaret açığı 125-130 milyar dolarken Almanya'nın 30 milyar dolar, Japonya'nın 60 milyar dolar dış ticaret fazlalığı oluşuyor. 1985 Eylül'ünden itibaren dolarda hızlı bir değer kaybı başlıyor. Doların düşüşünü, 5 büyük kapitalist ülke, bu dengesizliği giderebilmek için hep beraber tezgahlıyorlar. Eylül 1985-Nisan 1986 arasında dolar Mark ve Yen'e göre %40 değer kaybediyor. Beklenen ABD sanayinin rekabet olanaklarına kavuşması. Ama bu gerçekleşmiyor. Askeri harcamalardan bunalan ABD, ekonomisinin teknolojik geriliğinin ceza-

sını çekmekten kurtulamıyor. ABD'nin dış ticaret açıkları artmaya devam ediyor. Japonya ve Almanya yüksek verimlilik nedeniyle çok yüksek kar marjlarından biraz fedakarlık yaparak rekabeti sürdürmeye devam ediyorlar. Üstelik petrol fiyatlarında ki düşüş bu ülkelerin ithalatında büyük tasarruf yapma olanağı veriyor. Bu durumda ABD isteği olarak Almanya ve Japonya'nın iç taleplerinin geliştirilmesi gereği ortaya atılıyor. (13) Ve 7 büyük kapitalist ülke başkanları bu sorunları çözebilmek için her sene yaptıkları toplantılarına devam ediyorlar. Kısır döngü, doların yükselmesi-alçalması olarak günümüze dek sürüyor. Ama asıl derinde yatan, ABD ekonomisinin yapısal sorunları, olduğu gibi duruyor.

Bu soruna geçmeden önce geniş bir parantez açarak, ABD'de cari ödemeler dengesinin çok büyük açıklar vermesine rağmen, doların nasıl değer kazandığını göstermek gerekiyor. Bu aynı zamanda '1970'ler Ortadoğu'sunda Bir Amerikan Senaryosu' isimli yazıya katkı da olacaktır.

ABD, Vietnam Savaşı'ndan sonra ihtiyacı olan malları ithal edecek para bulamıyor ve dış dünyaya borçlanıyor.(*). Ancak ABD borçlandığı parayı, yani doları istediği zaman üretebilen bir ülke. Çünkü kendi parası. Ayrıca uluslararası döviz olarak dünya piyasalarında geçen para da dolar. Ama ABD'nin önünde bir tek sorun var ki bunun çözülmesi gerekiyor. Bu da doların altın karşılığı olarak piyasaya sürülmesi gerektiğinden, doların arzını sınırlandırmasıydı. Kapitalist sistemin dünya piyasalarındaki para ihtiyacının yeterince karşılanmaması nedeniyle ABD doları üzerine artan baskıları kırabilmek için dolarla altının bağıını koparıyor ve paraların kurlarını piyasa mekanizmasına terkederek, sabit kurlara son veriyor. Ne Alman Markı ne de Japon

*Aşağıdaki bilgi ve yoruma dayalı olarak E. Türkcan'ın çalışmasında bulmak mümkün. Benim yaptığım sözkonusu çalışmanın bir özeti sayılabilir. (Bkz. E.Türkcan, Quo Vadimus, Y. Küçük içinde)

Yeni uluslararası piyasanın ihtiyacı olan para olarak görev yapmaları mümkün olmadığından doların hakimiyetini kabul etmek zorunda kalıyorlar. ABD'nin dış borçları karşılığında yaratılan dolarlar, euro-dolarlar dünya piyasasının gerekli kaynağını oluşturmaya devam ediyorlar. Uluslararası likidite artışıındaki doların kaynağı, 1970-75 döneminde %46'sı ödemeler dengesindeki açıktan, %29'u ise euro-dolar ihracından oluşuyor. Bu dönemde 148.9 milyar dolarlık bir uluslararası likidite artışı olmuşsa bunun dörtte üçü bu kaynaklardan geliyor. 1965-69 seneleri arasındaki likidite artışının 9.1 milyar dolar olduğunu düşünürsek, yeni dönemde uluslararası piyasanın nasıl paraya ihtiyacı olduğunu rahatlıkla görebiliriz. 1980'lerin ortalarına kadar uluslararası para ihtiyacının %73-81'ini dolar karşılıyor. Bir başka deyişle ABD dışında yaratılan dolarlar, ABD içinde yaratılan dolarların neredeyse iki katına ulaşıyor. Böylece uluslararası piyasada ABD'nin üstünlüğünü sağlayan doların önemi ortaya çıkıyor.

Bilindiği gibi 1970'lerde petrol krizi ve petrol fiyatlarının yükseltilmesiyle sonuçlanan İsrail-Arap savaşı kasden çıkarılmış bir savaştı. Çünkü dolar arzını kontrol etmeyi elinden kaçırmak üzere olan ABD olayın sadece ekonomik sonuçları açısından değil, uluslararası likiditeyi kendi siyasi ve ekonomik amaçları için de kullanma olanağını yitirmeye başladığını görek bu petrol numarasını planladı.

ABD'nin petrol üretimini ve pazarlamasını OPEC'e rağmen kontrol ettiği bilinen bir gerçek. Ama bu mekanizmayı işletebilmek ve aşırı dolarla dolan uluslararası piyasada dolar kıtlığını yaratabilmek için bir krize ihtiyaç vardı. Petrol fiyatları yükselince çoğu ülkeler açık verecek, dolar aramak zorunda kalacaktı. Bu durumda da ABD'nin elinde, dünya egemenliğini sürdürebilmek için bir araç olmaktan öte Ortak Pazar ve Japonya'yı da dize getirmek için önemli bir fırsattı. Petrol alabilmek için ülkeler dolar bulmak zorundaydılar. Burada şu noktaya önemle par-

mak basmak gerekiyor. Eğer dünyada dolar bolluğu olmasa idi, OPEC'in petrol fiyatlarını kısa zamanda 4 kat yükseltmesi mümkün müydü? Buna karşılık ters bir soru daha. Petrol fiyatları yükselmeseydi, ABD elinden kontrolünü kaçırdığı dünya para sistemini yeniden doların egemenliğine alabilir miydi?

Özellikle petrol ithal eden gelişme yolundaki ülkelerin ödemeler dengelerinde ortaya çıkan açıklar dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük borçlanma olayını yaratıyor.

Sadece petrol fiyatlarının yükselmesi değil, buna bağlı olan ve olmayan genel dünya fiyatlarının özellikle mamul mallar fiyatlarının yükselmesi de ülkelerin ödemeler dengelerini temelden sarsıyor. (Bkz.Tablo 6)

TABLO: VI

Gelişmekte Olan ülkelerin Dış Borçları (milyar dolar)

Yıllar	1973	1975	1977	1979	1980	1981	1983
Borç	130.1	190.8	278.5	396.9	474.0	555.0	612.4
Kısa V.	18.4	27.3	42.5	58.8	85.5	102.2	112.7
Uzun V.	111.8	163.5	233.9	338.1	338.5	452.8	499.6

Her ülke, görülmemiş biçimde döviz ve kredi aramaya başlıyor. Özellikle petrol faturalarını ödemek için dolar aranıyor. 1973'den 1979'a kadar altı yıl içinde borçlar 3 kat, on yıl içinde ise 5 kat artıyor. Bu dolar arayışı petrol krizinden önce yaratılmış bulunan euro-dolar piyasalarını aşırı harekete geçirdiği gibi resmi kuruluşların ve klasik finans merkezlerinin de bu alana girmelerine yol açıyor. Uluslararası banka kredileri ve bono ihracı 1975'den 1982 ye kadar yılda ortalama %23 oranında artıyor. Bu dolarlar Suudiler'e, Kuveyt'e, ve diğerlerine ödeniyor ve bunlar da dolarlarını tekrar uluslararası para merkezlerine sevk ediyorlar. Ancak tüm petrol dolarları uluslararası serbest piyasa-

ya gitmiyor. Bu petro-dolarların önemli bir kısmı da doğrudan doğruya ABD hazine tahvillerine ve Amerikan savaş sanayiinden silah almaya tahsis ediliyor. ABD 1980'lerin ilk yarısında doları tekrar dünyaya hakim kılarak kapitalist sistemin tartışılmaz lideri olduğunu ilan ediyor. Böylece kendi yaşamının bedelini sisteme ödettiriyor. Bu durum ne kadar sürecek? ABD dünyaya dolar akıtmaya devam ederken, bu parayı emen uluslararası piyasaya talep nereden geliyor? Bu para talebinin büyük bir kısmı ticaretin artışından kaynaklanmıyor. Çünkü dünya ticareti ve ticaretin kaynaklandığı dünya hasılası, bu para artışını açıklayamayacak kadar sınırlı. Bu artışın ve gündelik muamelelerin %3-5'lik bir kısmı ticareti karşılamaya yeterli oluyor. Geri kalan büyük talep ise devletlerin ve çok uluslu şirketlerin borçlanmaları için yaratılan kredi mekanizmalarını beslemeye yönelik olarak ortaya çıkıyor. Uluslararası borçlar 1970'den 1984'e kadar 30 kat artarken, dünya ticaretinin değeri 5 kat artıyor. Dünyanın toplam döviz muamelelerinin günlük değeri 1984'te 300 milyar dolara yükseliyor. Bankalar kısa vadeli borç alıp uzun vadeli borç verdiklerinden kendi aralarındaki döviz muamelelerini de 1970'den 1984'e kadar 30 misli arttırıyorlar. Böylece toplam döviz muamelelerinin %95' i bankalar arasındaki ilişkilerden doğarken, ticaretten doğan muameleler toplamın %3'ünü oluşturuyor. Toplam dünya borçları, bankalar arası borçlar dahil olmak üzere, günümüzde 3 trilyon dolara tırmanıyor. Bu inanılmaz rakamın %4'ü olan 120 milyar dolarlık kısmı hergün ödenmesi gereken miktarı oluşturuyor. Bu rakamların yanında ABD'nin günlük bütçe açığının 500 milyon dolar olması, bugünkü durumda ABD'nin dengesini korumaya neden oluyor. Böylece uluslararası piyasanın dolar açlığı doların değer kazanmasına yolaçıyor. Bu durum ne zamana kadar sürebilir? Kapitalist sistemde doların yerini alabilecek yeni bir para birimi ortaya çıkıncaya kadar mı? Acaba, 1992'den sonra Ortak Pazar ülkeleri nin tek para birimi olacak ECU'nun dünya piyasaların-

da yaşam şansı ne olacaktır? Bu geniş parantezi kapatarak artık ABD'nin yapısal sorunlarına geçebiliriz.

Amerika'da çalışan bilgisayar ve elektronik mühendisi Çağatay Koç, İ. Soysal'a yazdığı mektubuna şöyle devam ediyor:

"Amerikan ekonomisi kendi kuyusunu kendisi kazdı. Ucuz emek gücü için Güneydoğu Asya'ya ve dünyanın çeşitli ülkelere teknoloji ihraç etti. Bugün artık Amerika içinde yerli imalat diye pek bir şey kalmadı. Salt silah imalatı ile de bu ülkenin ekonomisini ayakta tutmaya olanak yok. Teknoloji transfer eden ülkelerin işadamları şimdi Amerika'yı kendi silahlarıyla, yani teknoloji ile vuruyorlar. Amerikan piyasasını hemen her malın daha kaliteli taklitleri kapladı, üstelik daha da ucuza geldikleri için gümrük sınırları falan rahatlıkla deliniyor."

Bu duruma gelen Amerikan Ekonomisi 1920'den bu yana yapısal olarak çok büyük değişikliklere sahne oluyor.

<u>Sektörler</u>	<u>1920(%)</u>	<u>1980(%)</u>
Tarım	28	3
Madencilik	6	3
İmalat Sanayi	26	24
İnşaat	6	5
Hizmetler ve Devlet	34	65

Devlet sektörünün payı ise 1920'de %5 iken 1980'de %18'e çıkıyor. Devletin ekonomi içindeki rolü artarken, yarattığı istihdam ile işsizlik sorununa bir ölçüde çözüm getiriyor. Hizmetler sektöründeki bu patlamanın yanı sıra birçok sanayi dalı eski önemini kaybederken ortaya yeni sanayi dalları çıkıyor. Teknolojilerin geliştirilmemesi nedeniyle gittikçe kar oranları düşen sanayi dalları yavaş yavaş kapanırken, bu dallarda yapılan imalatın yerine ithalat ikame ediliyor. 1972'den beri ABD'de daktilo, çivi, dikenli tel imal edilmiyor. Bazı sanayi dallarında ise rekabet olanağı zayıf olan firmalar, maliyet avantajından

yararlanmak için, ürettikleri malları yarı mamül olarak yurt dışında sahip oldukları firmalara gönderiyor, daha sonra ise mamul olarak tekrar ithal ediyorlar. Bu işlemlerin hacmi 1982'de 18 milyar dolar iken, 1984'te 28 milyar dolara çıkıyor ve yaklaşık imalat sanayi ithalatının %10'una ulaşıyor. (15) Bazı sanayi dallarında ise düşen kar oranlarına rağmen fabrikaların kapatılması mümkün olmuyor. Örneğin, otomotiv sanayii. Ancak kapatılmama, işçi çıkarmayı engellemiyor. Otomotiv sanayiinde işsizlik oranı ürkütücü bir boyutta kalıyor. Bu dalda her dört çalışandan biri 1980'de bile işsiz kalıyor. ABD'de ortalama işsizlik oranı %6 iken, bu dalda işsizlik oranı %25'e çıkıyor. Özellikle 1990 senesinde tüm otomotiv dalındaki dev firmaların zararı milyarlarca doları buluyor. ABD'de üç dev firma var. Kesinlikle tekelleşmiş bir sektör. Fakat ABD piyasasında üç değil, bir düzineyi aşkın firma rekabet halinde: Japonya'nın Toyota, Nissan-Datsun ve Honda firmaları; Avrupa'nın Peugeot- Renault, Citroen, Fiat, Volkswagen, BMW, Audi, Mercedes, Volvo-Saab firmaları...

Ama yalnız otomotiv sanayii bu durumda değil, çelik sanayi de aynı sorunlarla karşı karşıya. 1980 yılı sonunda ABD çelik sanayi toplam kapasitesinin %53'ü ile çalışıyor. Bu sanayi dalındaki en büyük Amerikan tekeli United States Steel Corp birçok işyerinde üretimi durduruyor. ABD şirketleri, Ortak Pazar ve Japon şirketlerinin rekabeti karşısında devletten yardım istiyorlar. Devlet korumacılığa karşı çıkıyor. Rekabet karşısında zarar eden şirketlerin sermayelerini başka dallara aktarmasını istiyor. Ama yine de zor durumda olan otomotiv, çelik, gemi inşaa sanayileri gibi sektörlerin korunmasından da vazgeçemiyor. Dallar arasında sermaye akışını tekelleşme döneminde çözmek çok zor. Çünkü işletmelerin ölçüsü büyüyüp sabit sermaye kısmı artınca, sermayenin sanayide iş ve alan değiştirme olanağı kalmıyor; milyarlarca dolar değerindeki makinelerin hurdaya çıkartılması mümkün değil. Ayrıca ortaya çıkacak muazzam işsiz-

lik sorununun da çözümsüzlüğü ortada. Bu arada, tekeller her malın piyasasını aralarında paylaştıklarından, üretim dalları arasında yer değiştirmek isteyen firma, girmek istediği sanayi dalında üretim yapan tekel tarafından engellenir. Ama bir ekonomide hiçbir üretim dalında devamlı zarar edilmesine tahammül edilemez. Bunun için büyük tekellerin hakim olduğu bir dalda bunalım olunca siyasi iktidar, ilk önce büyük çapta kredi açar, üretilen mallara pazar bulmaya çalışır. Firmaların malları satıl-sın diye diğer ülkelere kredi açıldığını da sık sık görmek mümkündür. Büyük tekellerin siyasi yaşama etkileri bu nedenle çok büyük önem kazanır.

Tekelci dönemde, rekabetçi dönemin tam tersi olarak, rekabet karşısında gerilemekte olan eski sanayilerin boş bıraktığı kaynakların otomotikman yeni ve dinamik sanayi kolları tarafından kapışılmasını, eski sanayilerin gerilemesi ile ekonomide doğan boşlukların yeni ve dinamik sanayi kolları tarafından doldurulmasını beklemek abesle iştigal olur. Bu durumda bulunan ABD ekonomisinde, yabancı malların iç pazarda daha ucuza mal sunmaları ödemeler dengesinde dev açıklar ile işsizliği getiriyor. Artık son olarak, ABD ekonomisini bu duruma getiren "kâr oranlarının düşüşü"nü incelemeye sıra geliyor.

ABD EKONOMİSİNDE KÂR ORANLARININ DÜŞÜŞÜ (16)

ABD ekonomisinde kâr oranlarının düşüşü önemsiz dalgalanmalarla devamlı bir eğilim olarak görülüyor. 1965 ile 1975 arasında %16'dan %6'ya iniyor. Kârlılık oranının düşmesi, ABD ekonomisinin yapısal bunalımının bir yansıması.

Yıllar	Kâr/Sermaye	Kâr/Satışlar
60'lı yılların ort.	7.5	6.6
77-80 yılların ort.	5.4	5.3

Finans şirketlerinin dışındaki yurtiçi Amerikan şirketlerinin ürettikleri her 100 dolarlık mamulden elde ettikleri net kârlar, seneler itibariyle şöyle:(17) (Bkz.Tablo-7)

TABLO: 7

Yurt içi şirketlerin ABD'de kâr oranları

Seneler	1968	1970	1971	1972	1973	1974	68-73 ort.
Kar/Hasıla	7.2	4.4	4.7	5.7	4.8	2.1	5.5
	1975	1976	1977	1978	1979	1980	75-80 ort.
	4.1	4.9	5.2	4.8	4.1	3.3	4.4

Bu durumun nedenlerini araştırırken çok ilginç bir nokta ortaya çıkıyor. ABD ekonomisi, diğer kapitalist ülkelerden farklı olarak, teknolojik gelişmelere harcanan fonların büyük bir kısmını askeri alanlara ayıran bir ekonomi. (18) (bkz. Tablo-8)

TABLO: 8

Federal ve geliştirme (A-G) Fonları (milyar dolar \$)						
	1981	1982	1983	1984	1985	81-85 %Değ.
Toplam Federal						
A-G	35.0	37.6	39.5	46.7	53.1	52
Toplam Askeri						
A-G	16.5	20.9	23.2	28.1	34.2	107
Askeri A-G'nin toplamın						
% olarak	47.1	55.6	58.7	60.2	64.4	

Sivil ekonominin teknolojik dinamiğini silah sanayi belirliyor. İşte bu özellik ABD ekonomisinin Japon ve Ortak Pazar

ekonomilerine göre en büyük zayıflığı. Çoğu kez sivil ekonominin yenilik gereksinmesi, silah sanayindeki yeniliklere uygun düşmüyor. 1970 yılında, yiyecek, petrol, tekstil, kağıt, lastik, taş cam metallerin toplamına harcanan araştırma ve geliştirme fonlarının toplam fona oranı ancak %10 gibi son derece düşük bir rakam. Sivil ekonomiye mal üreten kesim ne yüksek bir verimlilik artışı gerçekleştirebiliyor ne de (hizmetler ve kamuya mal satan kesimin tersine) ürettiği malların fiyatlarını yeterince yükseltebiliyor. Bu durumda kapasite oranı düşüyor. 1966'da imalat sanayindeki sözkonusu oran %91.1 iken 1971'de %75'e kadar iniyor. Oysa devlete mal satan şirketlerde büyük fiyat artışları gerçekleşiyor. İşte tüm bunların altında yatan nedeni aramak istersek, ABD ekonomisinde prodüktivite artışlarına bir göz atmak gerekiyor. 1970-80 arasında düşüş aşağıdaki rakamlarda bariz bir şekilde gözüküyor. (19) (Bkz. Tablo-9)

TABLO :9

ABD Ekonomisinin 1970-80 arasında prodüktivite artış oranları

1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
0.2	3.0	3.6	1.7	-3.1	2.0	3.5	1.5	0.5	-1.9	-1.1

1960'lı yıllarda ortalama 2.6 olan senelik prodüktivite artışı 1970-80 arasında 0.5'e, 1973-80 arasında ise 0.3'ün altına düşüyor.

1965-79 arasında 14 yıllık bir prodüktivite artışı, 1948-65 döneminin ortalamasının ancak yarısına eşit. 1973-79 arası ortalaması ise, önceki dönemin beşte birine bile varmıyor. 1930'ların depresyon yıllarında bile prodüktivite artışı bu denli yavaşlamamıştı.

Şimdi geelim ABD'nin diğer ülkelere göre prodüktivite artış oranlarını mukayese etmeye; (Bkz. Tablo-10)

TABLO :10

ABD Ekonomisinin arasında prodüktivite artış oranları

(satış başına düşen üretim artış hızı)

Ülkeler	1870-1913	1913-1950	1950-1960	1960-1973	1973-1978
F.Almany	1.9	1.0	6.8	5.4	4.2
Fransa	1.8	2.0	4.4	5.5	3.9
İtalya	1.2	1.7	4.3	6.8	4.1
İngiltere	1.1	1.6	2.2	3.7	2.0
Japonya	1.9	1.3	5.8	9.8	3.9
ABD	2.1	2.6	2.4	2.6	1.1

Birçok sanayi dallarında prodüktivite artışlarını yükselten ülkelerin ABD pazarında olduğu gibi, dünya pazarında da söz sahibi olmaları ABD ekonomisi açısından olumsuz etkiler yaratıyor. Özellikle eski sanayi dallarındaki bu durgunluk gün geçtikçe ABD ekonomisini yıpratıyor.

Bu durumda ABD ekonomisinin diğer ülkelerle olan rekabetine engel olan durumun yüksek işçi ücretleri olduğunu iddia eden varsayımlar da geçersizdir. Çünkü gelişmiş kapitalist ülkeler arasında hem reel hem cari ücretlerin en az arttığı ekonomi ABD ekonomisidir. Örneğin:(20)

1969-71 yılları Arasında

Sanayide	Birim	İşgücü	Giderlerinin	Artış	Yüzdeleri
Almanya	Fransa	İtalya	Japonya	İngiltere	ABD
14.0	1.7	11.9	5.8	9.0	4.4

Aynı Yıllarda

İmalat Sanayinde Emek/Saate Ödenen Reel Ücret Artışı

4.6	5.7	7.2	9.9	4.0	1.3
-----	-----	-----	-----	-----	-----

Son zamanlarda Ortak Pazar'ın ve özellikle Japonya'nın ABD'ye yaptıkları yatırımlar bu rakamları doğrulamaktadır. Nitekim, 1980 yılını 100 baz almak şartıyla 1987 senesinde,

	ABD	F. Almanya	Japonya
Ücret	136	132	125.6
Tük.Fiy.	137.9	121	115.3

Bu rakamları toplam kapitalist ülkelerin imalat sanayi malları ihracında ABD'nin hızla düşen payı, ABD'nin açık veren dış ticaret dengesi ve yüksek teknolojik içeriği olan Japon mallarının ABD'yi istilasını ile birleştirmek dünyadaki olayları anlamayı kolaylaştırıyor. Bugün ABD ekonomisinin sivil kesiminin büyük bir teknolojik tıkanıklık içinde olduğunu rahatlıkla gözlemek mümkün.

SONUÇ: KÖRFEZ KRİZİ

Yine İlhami Soysal'ın aynı yazısında, New York'tan telefon eden bir yakını şöyle diyor: "Körfez krizi olmasaydı Amerika hapı yutmuştu. Ama, Amerikan ekonomisini Körfez krizi de kurtaracağına benzemiyor. Benzine yüzde 20 sent zam yaptılar, yer yerinden oynadı. Grevler, gösteriler. Polisler gaz bombaları atarak protestocuları güç önlediler. Ama her an yeni boykotlar, protestolar başgösterebilir. Türkiye'den gelen gazetelere bakıyorum, siz hiç aldırımıyorsunuz, Amerika'nın bu ekonomik krizine. Körfez krizinden önce Manhattan'daki silah fabrikalarından Ağustos başına kadar sürekli işçi çıkarıyorlardı. Körfez krizi başladı da işten çıkarılanların bir kısmını geri aldılar. Yoksa dumanı Amerika'nın hali, duman."

Saddam İran'a niçin saldırdı? Arkasında hangi güçler vardı? 9 sene süren savaş boyunca onu gerek silah açısından gerek ekonomik açıdan kimler destekledi? Her iki tarafa seneler bo-

yunca silah satan sanayicileri Körfez krizi sırasında neredeydiler?

Saddam, İran savaşıdan sonra, son derece güçlü silahlarla donanmış bir orduya sahip olmasına rağmen 75-80 milyar dolar bir borçla karşı karşıya kalıyor. Savaş sırasında ona devamlı para desteğinde bulunan Arap ülkeleri, özellikle Kuveyt, Suudi Arabistan borçlarını geri istemeye başlıyorlar. Hatta kredilerini bile kesiyorlar. Zor durumda kalan şaşkın Saddam eski efendileri tarafından mükafatlandırılacağına, cezalanmayla yüzyüze geliyor. Borçlarını ödemek için petrol fiyatlarının yükseltilmesini talep ediyor. Ama petrol fiyatlarını daha da düşüren Arap şeyhleri Saddam'ı daha da köşeye sıkıştırdılar. Hatta daha ileri giden Kuveyt Irak'la kendi arasındaki sınırda bulunan tarafsız Rumalia bölgesinde gizli gizli petrol çıkarmaya devam ediyor. Irak'ı kışkırtmak bununla da kalmıyor. ABD'nin kendi ekonomisine canlılık getirmek, petrol bölgesinde hakimiyetini perçinlemek için hazırladığı senaryoya uygun olarak bölgedeki savaş planlarını yaşama geçirebilmek için Fransa'nın bıraktığı boşluğu doldurma çabasına girerek Saddam'la ilişkilerini canlandırmak yoluna gidiyor. Senatörler, Dışişleri yetkilileri Bağdat'ı sık sık ziyaret ediyorlar. Dışişleri, Irak'ın herhangi bir hareketinin tarafsız kalacağını Saddam'a hissettirmek için beyanatlar bile vermekten çekinmiyor. ABD'nin Irak Büyükelçisi April Glaspie, Saddam'la yaptığı görüşmede araplar arası ihtilaflara ABD'nin karışmak istemediğini kesin bir dille açıklıyor. Daha sonraki açıklamalarda Devlet Başkan Yardımcısı Tarık Aziz, ABD'nin Irak'a, Kuveyt'e saldırması için yeşil ışık yaktığını inkar ediyor ama bunu kabul etmesi ondan beklenir mi? 1 Ağustos'ta Irak ile Kuveyt arasındaki görüşmeler sırasında her iki taraf sanki anlaşmak istemiyorlarmış gibi birbirlerine karşı çıkarak toplantıyı yarıda kesiyorlar. Kuveyt kime güvenerek güçlü bir orduya sahip Irak'a hayır diyebiliyor? Irak kime güvenerek, dünya kamuoyunu karşısına alacağını bilerek hayır diyebiliyor? ABD ise

her zamanki gibi senaryoyu hazırlayıp sonunda müdahale etme taktiği güdüyor. (21) Bu senaryo daha önce de Ortadoğu'da oynanmıştı. Bu senaryoyu hazırlayan Kissinger'in oyunları daha önceki yazıda açıklanmıştı. Aynı senaryo bir defa daha günde-girişiyor. 2 Ağustos'da Irak Kuveyt'i işgal ediyor. ABD hemen müdahale etmeye başlıyor. Manhattan'daki silah fabrikaları çalışmaya başlıyor. Dünya piyasasına çıkan en son modern silahlar peşpeşine ülkelere satın almaları için sunulmaya başlıyor. Binlerce Iraklı'nın ölümüne neden olan bombardımanlar sırasında bu tür silahların özellikleri iletişim araçları vasıtasıyla dünya kamuoyuna sunuluyor. Nitekim savaş sonrası uçak ve patriot füzeleri siparişleri ön planda geliyor. ABD'nin Körfez'in güvenliği için Bahreyn adalarını seçmesi tarihi bir tesadüf olmuyor.

Yazıyı bitirmeden son bir soru: SSCB Brejnev dönemindeki gibi emperyalist sistemin saldırgan politikalarına karşı duran bir sosyalist ülke olsaydı, Körfez'de savaş olur muydu?

EYLÜL 1991

NOTLAR

- (1) Stalinizm: İbrahim Seven, Zafere Doğru Yay., s.38.
- (2) Economic Indicators 1977-80: Nakleden Kemal Çakman, Amerikan Ekonomisi Üzerine Gözlemler, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt II, sayı 1, s.127, 1981.
- (3) Şebnem Atıyas, Cumhuriyet Gazetesi, 1991.
- (4) Stalinizm: İbrahim Seven, Zafere Doğru Yay., s.38
- (5) U.S. Federal Trade Comission Annuel Report 1979: Nakleden Kemal Çakman, Amerikan Ekonomisi Üzerine Gözlemler, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt II, sayı 1, s.152, 1981.
- (6) The Joint Economic Comittee of the US Congress, The 1980 Joint Economic Report, a.g.e., s.130.
- (7) Economic Indicators 1970-75-80, a.g.e., s.128.

- (8) Stalinizm: İbrahim Seven, Zafere Doğru Yay., s.38
- (9) National Planning Assoc, New İnternational Realities Vol. 3; No:1, 1978, Nakleden Kemal Çakman, Amerikan Ekonomisi İzerine Gözlemler, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt II, sayı 1, s.132, 1981.
- (10) a.g.e., s.134.
- (11) Ventriss C. "Americain Federal Deficits and its İnternational Economic Effects" İnt. J. of Pub. Adm.1986: Milliyet Gazetesi, 1986.
- (12) OECD. Obsever March 1986; s.3-9, Milliyet Gazetesi, 1986.
- (13) Seyfettin Gürsel'le Cumhuriyet Gazetesi'nde yaapılan söyleşi 1986.
- (14) US. Bevrean of Labour Statistics, Handbook of Labour Statitics 1980; nakleden Kemal Çakman, Amerikan Ekonomisi İzerine Gözlemler, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt II, sayı 1, s.127, 1981.
- (15) Milliyet Gazetesi, 1986.
- (16) Economic İndicotoors 1979; nakleden Kemal Çakman, Amerikan Ekonomisi İzerine Gözlemler, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt II, sayı 1, s.127, 1981.
- (17) Economic İndicators; Aralık 1980, s.3, a.g.e., s.139.
- (18) Ergun Türkcan, Quo Vadimus içinde, Y.Küçük, Tekin Yayınları, s.306.
- (19) Economic İndicators 1980: s.16, a.g.e., s.143.
- (20) Stalinizm: İbrahim Seven, Zafere Doğru Yay., s.40.
- (21) Körfez'in Kutsal Adakları, O. İyiler. s.120-127, Akyüz Kitabevi.

ESKİ SOSYALİST ÜLKELERDE ÇÖZÜLÜŞÜN NEDENLERİ

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE YENİDEN YAPILANMA

Sovyetler Birliği'nde birbirleriyle tutarlı bir biçimde yeni tezlerden oluşan bir strateji ortaya atılıyor. Tek tek ele alınınca bir anlam ifade etmeyen bu tezler, bir zincirin halkalarını oluşturuyor. Burada bu zinciri netleştirmek istiyoruz.

Ancak daha önce aydınlatılması gereken bazı noktalar var. Sovyetler Birliği'nde bir darbe mi oldu? Karşı devrimci bir klik mi iktidara geldi? Bunları ne söylemek mümkün, ne de söyleyenleri ciddiye almak. Gorbaçov iktidarı, birikmiş sorunları çözebilmek için, bu tezleri açıklamak ve uygulamak zorunda olduğunu iddia ediyor. O zaman çok önemli sorular gündeme geliyor. Şimdiye kadar Türkiye'de kimsenin sormaya cesaret edemediği veya cevaplamaktan kaçındığı sorular bunlar. Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri bu duruma nasıl geldiler? Günümüze dek tartışılmaksızın kabul edilen sosyalist sistemin varlığı doğru muydu? Hitler Faşizmini tek başına yenen, kapitalist ülkelerin dünyayı egemenliklerine alma savaşında önlerine set çeken, dünyadaki devrimci mücadelelere her yönden destek veren Sovyetler Birliği bu duruma nasıl geldi? Sosyalizmin kurulması için yaşamlarını yitiren milyonlarca insanın, kapitalist bir ekonominin öğelerinin sosyalist bir ülkede yeşermesi karşısında kemikleri sızlamıyor mu?

"Dış Ticaret Bakanlığı'nın tekeli son bulacak. Yirmi bakanlık ve yetmiş işletme dünya pazarıyla doğrudan ticaret yapabi-

lir. İç pazardakiler de zamanla dünya rekabetine (a.b.c) açılacak. İlk listede 1300 işletme var. Döviz kredileri şimdiden mevcut. Comecon dış ticaretimizde önemli bir temel olacak, fakat biz genelde daha açık bir ekonomiye bakıyoruz."(1)

Sovyet iktisatçısı Aganbegyan "yeniden yapılanma" çerçevesinde Sovyetler Birliği ekonomisinin dünya ekonomisine entegre olma hazırlıklarını böyle açıklıyor; 26 kasım 1987'de Manchester Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'nde verdiği ders sonunda, bir soruya karşılık olarak.

Viktor Raslavsky ise Aralık 1987'de Mondoperai dergisinde bu durumu şöyle açıklıyor:

"Perestroyka kısa süren ilk aşamadan sonra ekonomik reformlara kaydı. Ana dürtü sanayi işletmelerinin özerkliği ve kendilerine mali olarak yetmeleri idi. Ama ekonomik işleyişin yeniden yapılanmasında başarı ancak kağıt üzerinde kaldı. Bunun birçok nedenleri var; suçu tepedekilerin kararsızlığında bulmak da kolay değil. Birçok reformcu tasarı, kuramsal olarak olsun, ancak dünya ekonomisi çerçevesinde çözülebilecek sorunlarla karşılaştı.(a.b.ç.)..."

"Fiyatların yönetim tarafından belirlenmesi karşısındaki tek geçerli seçenek geleneksel pazar işleyiştir. Fiyatlar arz ve taleple belirlenir. Fakat özel mülkiyetin ve kooperatif mülkiyetinin pratik olarak mevcut olmadığı, devlet mülkiyetinin ekonomiye egemen olduğu ve hemen her ürünün kıtlığının görüldüğü Sovyet ekonomisine pazar uygulaması nasıl sokulacaktır? Sovyet ekonomisi yarım yüzyıldır kendisini dünya pazarına kapatmıştır. Sınırlar kapatılmış, dış ticaret devlet tekelleriyle yürütülmüş, Sovyet parasının yabancı paralarla değiştirilmemesi esas alınmıştır.(a.b.ç.) Pazar işleyişini olanaklı kılacak reformlar merkezi planlama düzenini ve tek parti devletini yıkacak kadar devrimci olmak zorundadır."(2)

Bu iki örnek Sovyetler Birliği'nde "yeniden yapılanma" çerçevesindeki gelişmeleri gösteriyor. Sovyetler Birliği'ndeki du-

rumu daha iyi anlayabilmek için II.Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist sistemdeki gelişmelere çok kısa da olsa bir göz atmakta yarar var. Ancak daha önce önemli bir diğer noktaya parmak basmak gerekiyor. Bilindiği gibi, üretici güçlerin muazzam gelişmesi, XX. yüzyılın başlarında kapitalizmin ulusal sınırları aşarak bir dünya sistemi haline gelmesine yol açtı. Nitekim K.Marks ve F.Engels bunu önceden görerek Manifesto'da şunları yazdılar:

"Durmadan yeni sürüm pazarları edinme ihtiyacıyla itilen burjuvazi, yerüzünün tümünü istila ediyor. Her yere girmesi, her yere yerleşmesi, her yerde ilişkiler kurması gerekiyor. Dünya pazarını sömürmekle bütün ülkelerin üretim ve tüketimine kozmopolit bir karakter vermektedir. Sanayiye ulusal temelden yoksun bırakması, tutucuların mutsuzluğu olmuştur. Eski ulusal sanayiler yıkıldı ve her gün yıkılıyor. Bunların yerini, kuruluşları bütün uygar uluslar için bir ölüm-kalım meselesi haline gelen yeni sanayiler alıyor; bu yeni sanayiler artık, ülke içinde üretilen hammaddeleri değil, en uzak yerlerden getirilen hammaddeleri kullanıyorlar ve ürünleri de sadece ülke içinde değil, bütün dünyada tüketiliyor. Eskiden ulusal ürünler tarafından karşılanabilen ihtiyaçlar yerine, artık karşılanması uzak ülkelerin ve iklimlerin ürünlerini gerektiren yeni ihtiyaçlar doğuyor. Eski yöresel ve ulusal tecrit ve kendi kendine yeterlilik yerine her yönde ilişkilerle ulusların birbirine evrensel bağımlılığı görülüyor."(3)

KAPİTALİST SİSTEMDEKİ GELİŞMELER

II.Dünya Savaşından sonra Batı Dünyası, yeni teknik temeller üzerinde oluşturulan yeni sanayi dallarında bir atılım devresine giriyor. Bu durumda tüketim çok büyük ölçüde hızlanıyor. Makinelerin otomotikleştirilmesi, geri üretimde bir büyümeye yol açarken, emeğin verimliliğini de artırıyor. Çeşitli yeni sınai hammaddelerin temelini oluşturduğu bu sanayi dallarına pazar

oluşturabilmek için, gelişmiş ülkeler, ucuz işgücü ve yedek işsizler politikasını büyük ölçüde terk ediyorlar. Göçmen işçiler ise, istihdam seviyesinin yükselmesi karşısında, sistemin ayakta kalabilmesi için yeni olanaklar sağlıyorlar.

Teknolojik yeniliklerin üretim donanımının yenilenme süresini kısaltması, pazarlarda rekabet için yeni ölçülerin ortaya çıkmasına neden oluyor.

"...yatırımların niteliğinde ortaya çıkan köklü değişiklikler 1970'lerde gelişmiş kapitalist ülkelerde yatırımların yüzde 65'ine varan kısmı, uygulanan teknolojinin geliştirilmesi ve makineleşme için harcanırken, ancak %35'i üretim kapasitesinin artırılması için harcanmıştır." (4) Tüm bunların sonucu olarak, pazarların genişletilmesi, ülkeler arasındaki ilişkilerin hızla artması, dünyadaki kaynakların bir araya getirilerek, üretimin daha iyi organize edilmesiyle sağlanmaya çalışılıyor. Ulaşım ve haberleşme dallarındaki gelişmeler ekonomik sürecin dünya çapında tamamlanmasında çok büyük rol oynuyor. Bu arada enerji alanında, 1970'lere kadar petrolün çok ucuz olarak kullanılması- nın, bu ilişkilerin pekiştirilmesinde büyük katkılar sağladığını da unutmamak gerekiyor.

Yeni teknolojik atılımların getirdiği olanaklarla sermayenin uluslararasılaşması bir düzeyde DÜNYA EKONOMİSİ'ni yeniden yapılandırıldığını gözlemek mümkün oluyor. Sisteme bağlı tüm ülkeler bu süreçte kendi ekonomilerini dünya ekonomisine adapte edebilmek için büyük değişiklikleri göze almak zorunda kalıyorlar.

SERMAYENİN ULUSLARARASILAŞTIRILMASI

Sermayenin uluslararasılaşması olgusu, çağımızda kapitalist sisteme yeni boyutlar kazandırıyor. Dünya ekonomisi çerçevesinde rekabet çeşitli sanayi dallarındaki ürünler ister istemez uluslararası normlara uymak zorunda bırakıyor. Her ürünün kalitesi biçimi, üretildiği zaman birimi önem kazanırken, maliyeti-

nin düşürülmesi için kullanılan teknoloji, hammadde kaynağı ve işçi sorunlarının çözümündeki rekabet dünya çapında yeni örgütlenmelere yol açıyor. Bu örgütlerin ürünlerini pazarlaması da yeni tekniklerin gelişmesiyle mümkün olabiliyor. Hatta devamlı artan arza gerekli talep hacmini yaratabilmek için, kendi başlarına ihtiyaç duyulmayacak olan mallara bile yapılan reklamların rekabeti dünya çapında olma zorunda. Bu durumda, kapitalist sistem içinde üretilen bir ürünün parçalarının yapıldığı yerler, dünya standartlarına uygun hammaddelerin ve ucuz işgücünün bol olduğu ülkelere kaydırılıyor. Ayrı ayrı ülkelerde üretilen mallar, bazen ana şirketin bulunduğu ülkelerde, çoğu kez de alt yapıları büyük ölçüde gerçekleştirmiş gelişmekte olan ülkelerde bir araya getiriliyor. "Yabancı sermaye" ile kendi ülkesinde bile rekabet edebilmek için, yerli sermayenin başka ülkelerde büyümesi, uluslararası duruma gelmesi zorunlu oluyor artık. Nitekim Türkiye'de Arçelik Genel Müdürü Subaşı, Milliyet Gazetesi'nin sorularına cevap verirken durumu şöyle özetliyor:

"80'li yılların başından beri biz, bütün dünyayı pazarımız, sektördeki bütün firmaları da rakibimiz olarak görüyoruz. 10 yıldır rakibimiz sadece Profilo değil, Bosch, Electrolux, General Electric'tir, diye düşünüyor ve tedbirlerimizi buna göre almaya çalışıyoruz. Bu sektördeki bir firma dünya şirketlerinin kalite ve maliyet standartlarında üretim yapacak değilse uzun vadede pazarda kalması mümkün değildir. Hükümetlerin aldığı tedbirlerle bu sonuç suni olarak geciktirilebilir ama önlenemez. "Dayanıklı ev tüketim malı sektöründeki durum Türk firmalarının dünya standartında üretim yapmaları veya pazardan çekilmelerini gerektiriyor. Arçelik'in hedefi dünya pazarlarında rekabet edecek seviyeye ulaşarak bu sahada kalmak." (5)

Arçelik'in hangi lisans altında üretim yaptığını söylemekten kaçınan Subaşı, Arçelik'in halen bir ulusal firma olduğunu kabul ettikten sonra, "Arçelik'in satın alma ya da birleşme hede-

finde hangi firmalar var?" sorusunu şöyle cevaplıyor:

"Arçelik büyümek için tüm ulusal ve uluslararası firmalar ile işbirliği ve satış ilişkisine girebilir. Bu global firma ile Arçelik'in işbirliği halinde kontrolün büyük firmada olması muhtemeldir. Dolayısıyla Arçelik'in orta vadede hedef işbirliği ve/veya satın alma yolları ile uluslararası firmalar arasına katılabilir." (6)

Sistem bir yandan kapitalist üretim biçimini yaygınlaştırarak sermayenin uluslararasılaşmasına katkıda bulunurken, yaşamını sürdürebilmek için yapısal değişikliklere zemin hazırlıyor. Sistemin bir ilişkiler ağı olduğunu unutmadan, gelişmekte olan ülkelerin yapısal durumlarını değiştirmek görevini çoğu kez uluslararası finans kuruluşları üstleniyor. Ulusal düzeyde direnen ülkeler, gerek askeri darbelerle gerekse kredileri kesme yollarıyla hizaya getiriliyor. Finans kuruluşlarının sistemin yeni yapılanmasındaki rolleri, özellikle bu ülkelerde alt yapı hizmetlerinin genişletilmesi ile birlikte emek-yoğun sanayilerin ihracata yönelik biçimde uluslararası işbölümü çerçevesinde yönlendirilmesinden oluşuyor. Artık tek bir ülkenin ne kadar geniş olursa olsun iç pazarı arzı yönlendiremiyor; durumu dünya pazarının bölüşüm kavgası belirliyor.

Bir malın üretiminde kullanılan faktörlerin dünya ekonomisinin belirlediği bir üretkenlik düzeyinde çalışmasını, en başta teknolojik gelişim belirliyor. Bu teknolojik gelişimi elinde tutanlar, dünya pazarına girmek isteyen firmalara lisans, patent, royalty gibi hakları know-how yoluyla aktarmadığı sürece, uluslararası düzeyde üretim yapmak bu firmalar için olanaksız oluyor. Bu nedenle lisans politikası günümüzde gittikçe yaygınlaşıyor ve uluslararası lisans sözleşmeleri çığ gibi büyüyor. Ama yeni bulunan teknolojilerin 5-10 yıl içinde eskimesiyle, daha yüksek bir teknik düzeye geçmek zorunluluğu eski lisansların anlamını bir anda yok edebiliyor.

Sermayenin uluslararasılaşmasının en önemli unsurlarından

biri olan hammadde sorunu, bu durumda yeni boyutlar alıyor. Birçok hammadde yatakları gerekli belli verimliliği tutturamadığı için, "kullanılmaz" damgası yiyerek kapatılıyor. Teknoloji, artık bir ülkedeki hammaddelere göre değil, uluslararası standartlara uygun hammaddelerin işlenmesi göz önüne alınarak seçiliyor. Rekabetin boyutları bu nedenle uluslararası standartlara uygun hammadde kaynaklarının bölüşüm kavgası ile yeni aşamalara giriyor.

Üretim hacmi de uluslararası rekabetin getirdiği diğer bir faktör. İleri bir teknolojinin uygulanmasında üretim birimi hacminin yeterli büyüklükte olması zorunluluğu var. Çoğu zaman, küçük ölçekteki bir üretim biriminde ileri teknoloji kullanma olanağı bulunmuyor. Ya da başka bir deyimle, küçük ölçekte ulusal düzeyde üretim birimlerinin kurulması, ileri teknolojinin dışlanmasını getiriyor. Bu da ister istemez maliyetleri yükseltiyor. Tüm bunlar, kapitalist sisteme bağlı bir ülkede sadece iç pazara dönük üretimin artık olanaksızlığını bir defa daha vurguluyor.

Sermayenin uluslararasılaşması sonucunda bir ülkede üretilen malları dünya pazarlarında istediği fiyattan satması veya ihtiyacı olduğu bir malı istediği fiyattan satın alabilmesi için pazarlık yapması söz konusu olmuyor. Çünkü yapılan tüm mübadeleler uluslararası sermayenin kontrolü altında gerçekleşiyor. Bunun için kurulan ticari firmalar, dünyadaki tüm ülkelerde şubeler açarak faaliyetlerini sürdürüyorlar. Dünya ekonomisinde serbest piyasa sadece lafta kalıyor.

Finansman sorununun uluslararasılaşması ise, dünya ekonomisinin oluşmasına çok büyük katkıları sağlıyor. Çeşitli ülkelere ait banka sermayelerinin gittikçe birbirleriyle bütünleşmesi sonucunda, ortaya yeni finansman kuruluşları çıkıyor. Bu kurumlar dünyadaki tüm yatırımları kontrol ederek, sistem içindeki tüm ülkelerin sanayileşme eğilimlerini istedikleri yöne çevirebiliyorlar. İMF, Dünya Bankası finansman kurumlarının odak

noktalarını oluşturarak, getirdikleri kontrol mekanizmasıyla, sistem içindeki karışıklıkları sözde düzeltmeye çalışıyorlar; ama asıl amaçları dünya ekonomisinin işleyişine yön vermek. Finans kurumlarının uluslararasılaşması sonucu ortaya çıkan euro-dolar piyasasındaki karşılıksız paralar çok büyük spekülasyonlara neden oluyor. Bu paralar dünyanın her tarafına akıyor; istedikleri ülkelere rahatlıkla girerek merkez bankalarını dışlayabiliyor, tüm ülkelerin mali politikalarını allak bullak edebiliyorlar. Alınan tedbirler hiç bir işe yaramıyor. Çoğu zaman yatırımlar yerine spekülatif hareketlerle bu finans kurumları milyarlarca dolar kazanıyorlar.

EKONOMİK ENTEGRASYON (BÜTÜNLEŞME) VE ULUSLARARASI ŞİRKETLER

Sermayenin uluslararasılaşması olgusu, ülkelerin yapılarını bozup, yeniden oluştururken, bu yapıların uluslararası ilişkiler içinde biçimlenmesine öncülük ederek ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesinde çok büyük rol oynuyorlar. Ekonomik entegrasyonla birlikte, sermayenin çok büyük ölçekte yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan uluslararası şirketler artık dünya ekonomisinde sınır tanımaksızın kendi uluslararası üretim ve dağıtım örgütlerini kurabiliyorlar. Bu örgütlenme temelinde kendileri için geliştirdikleri uluslararası işbölümü ile ekonomik entegrasyonu daha ileri bir düzeyde ülkelerin birbiriyle bağımlılığını güçlendiriyorlar. Artık kapitalist sistemin temel direkleri durumuna gelen bu şirketler merkezi bir planlamayla, çeşitli ülkelerde aynı teknoloji ile üretim yapan ve ortak bir sistemle kontrol edilen yavru şirketleriyle dünyanın her yanını bir ahtapotun kolları gibi sarıyorlar. Çok yüksek otofinansman rezervleri, her seferinde en elverişle uluslararası kredi pazarlarından sıyrılsız para bulma olanakları, en son modern ulaşım ve haberleşme aygıtlarıyla uluslararası şirketler, gerektiğinde kendilerine karşı tedbir almak isteyen iktidarları bile değiştirecek

güce sahipler.

Uluslararası şirketlerin yaygınlığı ve etkinlikleri özellikle modern teknolojik organizasyon ve finans gücünden geliyor. Teknolojinin üstünlüğünün devamı ancak teknoloji üretmekle mümkün. Bu şirketler devletlerin yardımı ile büyük araştırma yapma olanaklarına sahip oldukları için, teknolojik üstünlüklerini devam ettirerek yeni ürün ve üretim tekniklerini her an yaşama geçirebiliyorlar. Bu nedenle dünya mamül ürünlerinin çok büyük bir kısmı bu şirketler tarafından üretilip piyasaya sürülüyor. Yakın bir gelecekte, dünya üretiminin yarısından fazlasını bu firmalar uluslararası düzeyde gerçekleştirebilecekler. Bu dev şirketler rakiplerinin kendi karlı alanlarına girmesini önlemek için her türlü yolu deniyorlar; gerekirse satın alıyorlar, gerekirse fiyatları kısa bir an düşürerek, rekabeti sürdürerek onları mahvetmeye çalışıyorlar, o da olmazsa onlarla birleşme yollarını arıyorlar.

Uluslararası şirketler gerektiğinde, güçlü işçi sendikalarının direncini kırabilmek için, bir ülkedeki üretimi durdurup, aynı malın yapıldığı diğer bir ülkede bulunan yavru şirketten mal ithal edebiliyorlar.

Bu arada uluslararası sermaye ekonomik entegrasyonu daha ileri boyutlara götürebilmesi için yeni siyasi yakınlaşmaları gündeme getiriyor. Ortak Pazar, Afrika, Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerini; Japonya, Pasifik ve Güneydoğu Asya ülkelerini; ABD, Latin Amerika ülkelerini kendi sahalarına çekerek, onların ekonomik yapılarını biçimlendirmek ve uluslararası şirketlerin bu ülkelerde yerleşmesini sağlayarak ekonomik entegrasyonu tamamlamaya çalışıyorlar.

Ancak bu çalışmalar, kapitalizmin temel özelliklerinden olan eşitsiz gelişmeyi daha da artırdığı için, entegrasyon tüm sistemi kapsayacak bir düzeye erişemiyor. Ama önemli olan sistemin entegrasyon yönünde eğilimi. (7)

Artık asıl konumuza dönüp "Sovyetler Birliği Nereye Gidi-

yor?" sorusuna cevap arayabiliriz. "Ne var ki Sovyet ekonomisinin de son tahlilde dünya ekonomisinin (a.b.ç.) bir parçası olduğu gerçeği, üretici güçlerin çağdaş gelişme düzeyinde, kendini ergeç hissettirecekti. Bu gerçeğin ilk beliriş biçimi, dış ticarete yoğun bir biçimde açılma zorunluluğu olarak duyurur kendini. Bu zorunluluk, Doğu Avrupa'nın küçük ekonomilerinde daha erken hissedilmiş, büyük ölçekli üretimi daha kolay emen Sovyet ekonomisi ise bu duruma bir miktar gecikmeyle sürüklenmiştir. Nitekim Doğu Avrupa ekonomilerinden sonra Sovyetler Birliği'nin de kapitalist dünya ile ticareti son yirmi yılda hızla gelişmiştir." (8)

Sovyetler Birliği ekonomisinin son tahlilde dünya ekonomisinin bir parçası olduğu vurgulanmak isteniyor. İçeride dönük, gerekli bir sanayileşmeden sonra dışa açılma zorunluluğunun ortaya çıkmasını ise yazar şöyle açıklıyor:

"Dış ticaretin artışında bir etken büyük ölçekli üretim yapılarının uluslararası ticarete olan gereksinimi ise, bir diğeri de uluslararası teknolojik alışveriş zorunluluğudur." (9)

Daha sonra yazar bu zorunluluğun sosyalist ülkeler ekonomisindeki tahribatını kısaca şöyle açıklıyor:

"İşte dış ticarete zorunlu açılma, fiyat, döviz, borçlanma ilişkileri vb. etkenler aracılığıyla 'tek ülkede sosyalizm'in planında ve dış ticaret tekelinde gedikler açarak, dünya piyasasının disiplinini ve önceliklerini planlı ekonominin kendine özgü disiplininin ve önceliklerinin önüne geçirme yönünde bir eğilim yaratır." (10)

Böylece sosyalist ülke ekonomileri, ihracatta maliyet ve kalite nedeniyle pazar bulmakta güçlük çekerken, rekabete alışamadıkları için çeşitli zorluklarla karşı karşıya geliyorlar. Bu durumun düzeltilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını Sovyet iktisatçı Aganbegyan şöyle anlatıyor:

"Kaynakların, kömür ve petrol, fiyatları çok düşük; mamul malların fiyatları özellikle kalitelere göre çok yüksek; yiyecek

fiyatları çok düşük. Bunları uluslararası fiyatlarla ilişkilendireceğiz ve sonuç olarak rublenin konvertibl (a.b.ç.) olmasına doğru gitmeliyiz." (11)

Sovyetler Birliği uluslararası işbölümü çerçevesinde uluslararası şirketlerin hüküm sürdüğü kapitalist sistemin içine girmek istiyor. Ve ancak bu dünya ekonomisi içinde üretim güçlerini daha ileri bir düzeye yükseltebileceğini iddia ediyor. Artık bir ülkenin sınırları içinde üretim güçlerinin geliştirilmesinin olanaksız olduğunu kabul ederek yola çıkmaya hazırlanıyor. Nitekim Tacikistan Cumhuriyeti Devlet Planlama Komitesi Başkan Yardımcısı Abdüzhilil Samadov açıkça bu durumu ilan etmekten çekinmiyor:

"Sağlam bir ekonomik temel, cumhuriyetler arası işbölümü ve SSCB'nin uluslararası işbölümünde kendi yerini alması işleri düzelterektir. Stalin döneminde olduğu gibi genel olarak ülke ve özel olarak cumhuriyetler için kendi kendine yeterli peşinde koşmamalıyız. Daha az doğal kaynağa sahip olup, bizden daha iyi yaşayan pek çok ülke vardır. Pekçok ülke, Birleşik Arap Emirlikleri'nin petrolü, Faero adalarının balıkçılığı olduğu gibi, tek bir ekonomi dalını geliştirmiştir. Gene de bu ülkeler dünyadaki işbölümündeki (a.b.ç.) yerlerini sağlam biçimde alabilmiş, yüksek bir yaşam standartına ulaşabilmişlerdir." (12)

Birleşik Arap Emirlikleri ile Faero adaları Samadov için talihsiz örnekler. Özellikle SSCB için. Çünkü Birleşik Arap Emirlikleri'nin ABD emperyalizminin bir oyuncuğu olduğunu ve bir feodal şeyhlik olduğunu unutuyor. Ama sorun burada bitmiyor. Samadov, cumhuriyette neler üretilmesi gerektiğini nedense söylemekten kaçınıyor. SSCB'nin tüm cumhuriyetlerinde, dünya ekonomisi ile bütünleşmek, onun getirdiği uluslararası işbölümü çerçevesinde, dünya standartlarına uygun malların yapımı için gerekli şartların oluşmasını sağlamak yolunda ileri adım atılmak isteniyor. Cumhuriyetler kendi kaynaklarını kullanmak isterken SSCB'nde tam bir kaosa yol açıyor. Yeltsin gibiler ise

Merkez'i dinlemeden entegrasyona hemen geçmek için çaba harcıyorlar.

Ama Gorbaçov bu geçişi, direnişleri göz önüne alarak yavaş biçimde gerçekleştirmek istiyor. Sonuçta ise, teknolojinin getirdiği yeniliklerin kullanılması, gerekli hammadde kaynaklarının standardizasyonu, üretim hacimlerinin büyüklüğü, finansman yapıları ve bunların sonucunda ürünlerin maliyet ve kalite açısından rekabete açılması yönünden hiçbir fark yok aralarında.

Artık Sovyetler Birliği'nde kapitalist ülkelerin ürettikleri mallarla rekabet edebilmek için, dünya çapında rekabeti göze almak zorunluluğu kabul ediliyor. Sovyet ekonomisinin, dünya ekonomisine entegrasyonunu gerçekleştirmenin sadece Sovyetler Birliği'nin kaynakları ile değil, dünyanın kaynaklarını da kullanmakla mümkün olacağı ortaya çıkıyor.

Ancak bu durumda kapitalist sistemin bunalımlarını önlemek ve onun daha iyi işlemesine yardımcı olmak sosyalist ülkelerin görevleri mi olacak? İşte bu nedenle kısa bir zaman sonra dünya ekonomisine girmeye hazırlanan Sovyet işletmelerine de yardımcı olabilmek için SBKP MK'ne bağlı Toplumsal Bilimler Enstitüsü Rektörü ve Felsefe Bilimleri Doktoru Yuri Krasin ideolojik kılıfı şöyle hazırlıyor:

"Yeni tutucu ekonomik gelişme çizgisine verilecek yanıt, faaliyetlerinin gerisinde üretimin enternasyonalleşmesine yönelik güçlü bir eğilim gizli bulunduğu uluslarötesi tekellerin yalnızca basit bir inkarı temelinde kurulamaz. Ulusal devletler bu eğilime karşı direnecek durumda değiller. Uluslarötesi tekeller karşısında, ulusallaştırma birinci olarak etkisiz, ikinci olarak da zararlı olurdu. Çünkü bu ulusal ekonomilerin işbirliğini derinleştiren uluslararası ekonomik ilişkilerin canlı dokusunu mekanik olarak parçalardı." (13)

Yuri Krasin uluslararası şirketlere karşı mücadele eden ve onları ulusallaştırmak isteyen ülkeleri uyarıyor ve onları uysallığa davet ediyor. Dünyanın en büyük sömürü aracı haline gelen

bu ahtapotların dünya ekonomisi için gerekli olduğunu vurguluyor. Böylece uluslararası şirketlerle, dünya ekonomisinde yer alacak olan, yeniden organize edilmiş Sovyet işletmelerine de şimdiden kapıyı aralamaya çalışıyor. Nitekim Gorbaçov da şöyle bir soruyu sormaktan çekinmiyor:

"Kapitalist sistem, halen yaşayışının esas faktörlerinden birisi olan yeni sömürgecilik olmaksızın yapabilir mi?" (14)

Saldırgan olmayan bir emperyalizm teorisiyle uluslararası şirketler aklanıyor. Bu çok büyük cesaret (!) isteyen soru bile uluslararası ilişkilerin dokusunu bozmamaya gayret göstermiyor mu?

Kısaca durumu şöyle özetlemek mümkün: Ülke sınırları içinde üretim yapan Sovyet işletmeleri, dünya ekonomisi çerçevesinde üretim yapan işletmeler karşısında maliyet ve kalite yönünden geri kalıyorlar. Günahı da merkezi planlamada, piyasanın yokluğunda bulunuyor. Sorunun bu işletmelerin uluslararası işbölümü çerçevesinde dünya ekonomisinde yer almasıyla çözülebileceğini iddia ediyorlar.

Burada bir örnek vermek gerekiyor. Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan bir hammadde kaynağı, dünya standartlarına uygun değilse, kapatmak zorunda kalınacak ve bu hammadde ya dışarıdan ithal edilecek ya da o hammaddenin kaynağı isterse az gelişmiş bir ülke olsun, durum değişmeyecek. Böylece uluslararası işbölümü çerçevesinde kapitalist sistemin dev ahtapotları olan uluslararası şirketlerle geniş bir işbirliği sonucunda Sovyet işletmeleri dünya ekonomisinde yer almaya başlayacak. Bilindiği gibi, uluslararası şirketler, maliyetlerin düşürülmesi, kalitenin yükseltilmesi için dünyanın neresinde en elverişli şartlarda hangi malların üretilebileceğini ve tüketim pazarlarına en modern haberleşme ve ulaşım araçlarını kullanarak bu malları nasıl sevk edeceklerini çok iyi biliyorlar. Bu şirketler sınır tanımaksızın her türlü engeli aşmanın yollarını bulabiliyorlar. Sovyet işletme-

leri de böyle bir dünyada rekabetin şartlarını yerine getirmek zorunda kalacaklar ve uluslararası şirketler gibi çalışacaklar ki, onların üretim düzeyini yakalayabilsinler. Sovyetler Birliği'nde bu işletmelerin reorganizasyonu için yapılan ve yapılması planlanan reformlarla güdülen amaç böylece belli oluyor. Nitekim bu işletmelerde, dünya ekonomisinde rekabetin getirdiği ortamda yeni teknolojilerin uygulanması zorunlu olacağı için, Sovyet Bilim Akademileri'nde üzerinde çalışılmış fakat yaşama sokulmamış yığınla teknolojik yeniliklerin kullanılması söz konusu oluyor. M. Gorbaçov 1985 yılında Time Dergisi'nin sorularını yanıtlarken Sovyet biliminin gücünü şöyle açıklıyor:

"SSCB'nin ABD teknolojisi için yanıp tutuştuğu görüşünü pazarlayanlar karşılarında kimin bulunduğunu, bugün Sovyetler'in ne olduğunu unutuyorlar. Sovyetler Devrim'den sonra teknolojik bağımsızlığını kazanan bir ülke olarak, uzun süredir bir bilim ve teknoloji gücü olma durumundadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeyi, ABD'den Sovyetler'e değil, Sovyet biliminden Sovyet sanayine aktarılacak teknolojiyle sağlama peşindeyiz." (15)

Güçlü bir bilimsel potansiyele sahip olan ve ulusal gelirin yaklaşık yüzde beşini bilim harcamalarına ayıran SSCB'nde dünya ekonomisine girmek için derin yapısal değişiklikleri gerçekleştirmenin ancak meta-para ilişkilerinin önemli bir rol oynadığı "plan tarafından yönlendirilen sosyalist bir pazar"la mümkün olacağı iddia ediliyor. "Kapitalist öğelerle sosyalist planlama", merkezi planlamadan vazgeçildiğini utangaç bir dille söylemenin bir çeşidi oluyor. Dünya ekonomisine girmeye karar veren bir ülkede planlama uygulanamaz. Merkezi planlama ancak iç pazarı planlamak ve iç pazardan arta kalan üretimin dış piyasada pazarlanması söz konusu olduğu zaman yaşama girer. Uluslararası piyasanın, kapitalist öğeleri taşıdığı ve çok sayıda değişkeni içerdiğinden planlama tarafından kontrol edilmesi olanaksızdır. Bu durumda işletmelerin serbest kalması

uluslararası piyasa şartlarına göre hareket etmesi zorunludur. Bu işletmelerin normları artık kapitalist sistemin getirdiği normlar esası üzerinde kurulacaktır. Sonuçta Sovyet ekonomisi ister istemez dünya kapitalist pazarlarının üretim ve fiyat ilişkilerine sıkı sıkıya bağlı bir hale gelecektir.

Maliyetler dünya standartlarına göre belirleneceği için, uluslararası işbölümü çerçevesinde gelişmekte olan bu ülkelerde yoğunlaşan emek-yoğun sanayi dallarındaki işçilerin çalışma standartlarına uygunluk, Sovyet işletmelerinin aynı kollarda çalışan işçilerine ne getirecektir? Ya da bu sanayi dallarındaki işletmeler, gelişmiş ülkelerdeki işletmeler gibi zaman içinde kapana-caklar mıdır? Böyle yığınla soru akla gelmekte, Sovyet ekonomisinin dünya ekonomisine entegre olduğu zaman, bunların nasıl cevaplanacağı konusu devamlı olarak arka plana itilmektedir.

"Sovyet ideolojisinde ütopyacı değerler ekonomik kalkınmanın getirileriyle denge içinde bir arada bulunur. İdeoloji bir yandan tam eşitliği, statü farklarının yok edilmesini, ekonomik güvenliği, eşitlikçi bölüşüm siyasetini ve sınıfsız toplumun dayanışmasını savunur, öte yandan yurttaşlar arasındaki değişken verimlilikten kaynaklanan eşitsizliği haklı görür, bölüşüm siyasetinde pazar ilkesini onaylar. 1986'da Gorbaçov siyasasının ana çelişkileri (a.b.ç.) bu çelişen değerleri aynı anda savunma çabasından doğdu." (16)

Bu arada önemli bir nokta var: Sovyet ekonomisinin kapitalist pazarların üretim ve fiyat ilişkilerine tam olarak bağlılığının gerçekleşebilmesi için rublenin konvertibl hale gelmesi gerekiyor. Bu yolda ileri adımların atılması Sovyet reform programının başlarında yer alıyor. Rublenin serbest piyasada diğer yabancı paralarla değişme olanaklarına kavuşmasından sonra sıra kapitalist sistemin beyni İMF ile Dünya Bankası'na üye olmaya gelecek. Artık 7'ler diye adlandırılan en güçlü kapitalist ülkelerin, sistemi ayakta tutabilmek için aldıkları kararlara katılabil-

mek, zirve toplantılarında bulunmak Sovyetler Birliği'nin hakkı olmuyor mu? Yakın bir gelecekte bu zirvelerde Gorbaçov'u görürsek hiç şaşmamak gerekiyor. Bu konuda son olarak Tarih Doktoru ve Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomisi Enstitüsü Başkanı Leonid Yagodavski'nin Novoye Vremya dergisi muhabirlerinden Aleksandr Dudasenko'ya KEYK-AET ilişkileri hakkında ne söylediğine bakalım:

"KEYK-AET antlaşmasının birçok yönü vardır. Tüm Avrupa evinin temel taşıdır. Böylesi bir ev, ekonomik bağlar gelişmeden kurulamaz. Batıda Ortak Pazar ve Doğu'da KEYK olduğu için, iki ekonomik topluluk birbirini tanımamakla kalmamalı, ilişkilerin ilkeleri üzerinde anlaşmalı ve üyelerin birbirleriyle ilişki kurmasına izin verilmelidir.

Bugün varılmış olan sözleşmeler, girişimler arası dolaysız bağlar kurulması, sermaye ve teknoloji alımı olanaklarını artırıyor. Her iki taraf da Avrupa'yı rakip iki ekonomik gruba bölen ayrılıkları yok etmek için ilk adımları attı. İlerlemeyi yalıtılmışlıkta düşünmüyoruz ve hem bölgesel gelişmede, hem de dünya çapındaki işbölümünde (a.b.ç.) yerimizi almaya hazırız." (17) •

Yagodovski de dünya çapında işbölümünden bahsediyor ama hangi sanayi dallarında SSCB'de üretimin devam edeceğini, hangi sanayi dallarının kapatılacağını, tüm Sovyet Bilim adamları gibi söylemekten de devamlı kaçınıyor. Belki de, dünya ekonomisine açıldıktan sonra verimsiz işletmelerin kapanacağını, rekabete dayanan işletmelerin bulunduğu sanayi dallarında ise üretimin devam edeceğini hesaplıyordu.

SSCB'NDE KAPİTALİST SİSTEME YENİ BAKIŞ AÇILARI

Sovyetler Birliği'nde "Yeniden Yapılanma" programı çerçevesinde kitleleri ikna edebilmek için, kapitalist sistemin aklanması yolunda muazzam bir ideolojik mücadele verilmektedir,

bilim adamları tarafından. İlk önce, kapitalist sistemin uzun bir süredir yarattığı mekanizmalarla bunalımları aştığını ispatlamaya çalışan Ekonomi Bilimler Doktoru Yuri Antonoviç Bokro'nun "Günümüz Kapitalizminin Özgelişim Mekanizaları Üzerine" adlı yazısından bir alıntı ile durumu özetlemeye çalışalım:

"Marksistler geleneksel olarak, kapitalizmin çelişkilerinin derinleşmesinin analizine, toplumun sosyalist temellerde devrimci dönüşümünü olanaklı kılan koşulların oluşması konusuna ağırlık vermişlerdir. Ancak her toplum gibi kapitalizm de, eğer kendi yapısına 'monte' edilen 'özdüzenleme' mekanizmaları olmasaydı, bir gün bile ayakta kalamazdı. Bu mekanizmalar aracılığıyla ki, biriken çelişkiler sürekli aralıklarla aşılmakta, ortaya çıkan bunalımlar çözölmektedir. (a.b.ç.)

"Nedir bu söz konusu mekanizmalar?

"Birincisi, kapitalist üretimi düzenleyen pazar mekanizması.

"İkincisi, üretim ilişkilerinden kaynaklanan ve toplumsal yenden üretimdeki en temel organları düzenleyen emek ile sermaye arasındaki sınıfsal savaşım.

"Üçüncüsü, mevcut toplumsal sistemin korunması ve güçlendirilmesi görevinden hareketle, toplumsal ilişkileri bir bütün olarak düzenleyen devlet.

"Dördüncüsü, toplumdaki sosyo-psikolojik iklimin düzenlenmesi işlevini üstlenen ideolojik etki mekanizması.

"Bu mekanizmalar değişmez, durağan değildir. Bunlar toplumsal sistemin değişen koşullara uyum sağlamasının sınırlarını genişleten bir evrim yeteneğine sahiptirler. Kapitalizmin 'özgeleşim'den söz etmemizi mümkün kılan, bu kavramın özünü oluşturan işte bu evrim yeteneğidir." (18)

Yuri Borko devam ediyor:

"Bugün kapitalist ekonominin düzenleme sistemi, birkaç mekanizmayı içermektedir. Pazar, ekonominin şirketler düzeyinde yönetimi, devlet düzenlemesi ve son olarak da, ekonomik politikanın uluslararası eşgüdümü." (19)

Piyasa sistemine, uluslararası şirketlere ve bunların güdümlünde olan dünya ekonomisindeki uluslararası işbölümüne ve son olarak da tekелci devlet yapılarına hayranlığını gizleyemeyen Yuri Borko, kapitalist sistemin, kendini yenileyerek, bunalmılara çözüm bulabildiğini ileri sürüyor. Özellikle uluslararası şirketlerin kapitalist sistemin işleyişinde çok büyük ve olumlu rolleri olduğunu ifade eden Yuri Borko, rekabetin sistemin temel özelliğı olduğunu vurgulayarak bu şirketleri aklamaya çalışıyor.

Kapitalist sistemin yapısındaki değişiklikler karşısında, özellikle "Bilimsel ve Teknolojik Devrim" konusunda, Felsefe Doktoru Yuri Krasin de övgülerini şöyle sıralıyor:

"Yeni tutuculuğun başarısının nedenleri, kapitalizmdeki değişimlerde yatıyor ve bu değişiklikler, toplumsal üretimin teknik-ekonomik temellerinde meydana gelen derin dönüşümlerin etkisi altında gerçekleşiyor. 70'li yılların sonu ile 80'li yılların başında, bilimsel-teknik devrim, gelişmiş kapitalist ülkelerde niteliksel yeni bir aşamaya girdi: Toplum üretici güçlerinde devrimci bir dönüşüm anlamına gelen teknolojik devrim başladı. Bu dönüşümün temel unsurları bilim yoğunluğu yüksek (bilim-yoğun) teknolojiler temelinde toplumsal üretimin yapısal yenilenmesi, merkezi mikrobilgisayar tekniğinin, enformatiğın, robotların, otomatik yönetim sistemlerinin ve biyo-teknikğin kullanılmasıdır...

"Öz itibariyle teknolojik devrim, canlı emekte büyük bir tasarrufa gidilmesine, onun üretim sürecinden dışlanmasına yol açıyor...

"...Ancak tarih, 'teknolojik determinizm'in yasalarına boyun eğmiyor. Teknolojik devrim otomatik olarak toplumsal bir devrime yol açmadan, kapitalizm koşullarında gerçekleşiyor. Ama kuşkusuz ekonomik durum kapitalist ülkelerde köklü bir biçimde değişiyor ve bu değişim, egemen sınıfın ekonomik politikasının üretici güçlerdeki devrimci gelişmelerin yol açtığı reel duru-

ma doğru yönelmesi gereksinimini yaratıyor." (20)

Teknolojik ilerlemenin yeni bir teknolojik devrime yol açtığı konusu Sovyet literatüründe çok geniş yer kaplıyor. Ve dünyanın her köşesinden sosyalistlerce, bu varsayım hiç tartışılmadan nedense kabul ediliyor. Bunu anlamak mümkün değil.

Teknolojide yapılan ilerlemelerin yeni bir teknolojik devrime yol açtığı gerçek mi?

Bu yeniliklerin kapitalist ilişkilerde çok büyük değişikliklere neden olduğu doğru mu?

Bu konuda biraz geniş de olsa bir parantez açarak olayı irdelemeye çalışacağız. Dünya tarihinde 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze dek iki büyük teknolojik devrim söz konusu oldu:

-1848 yılından itibaren buhar gücüyle çalışan makinelerin üretimi.

-1914'ten itibaren elektrik motoru ve içten yanmalı motorlarla çalışan makinelerin üretimi.

ÇEKİRDEK	YENİ YATIRIMLAR	ENERJİ
I. Dönem:	Lokomotif,	Kömür
Buharlı motor	demiryolları	çelik endüstrisi, tekstil
II. Dönem:	Otomotiv	Petrol
Patlamalı motor	karayolları	

-Buharlı motorun bulunması, sistemin tüm yapısını değiştirdi. Demiryolları çağı açıldı. Buna bağlı olarak yeni yatırımlar çılg gibi büyüdü.

-Patlamalı motorun bulunması sistemin tüm yapısını değiştirdi. Otomotiv çağı açıldı. Buna bağlı olarak karayolları gibi yeni yatırımlar ortaya çıktı. Eski dönemin yatırımları ise dünyanın her tarafına yayılarak yeni bir dönüşüm sağladı.

Toplumsal sermaye bu teknolojik devrimlerle kendini baştan başa yenileyerek ortaya çıkan karlı yatırım alanlarıyla birlikte

Üretim sürecini sürdürebiliyor. Bu da yıpranmış sermayenin (*) metropoliten merkezlerinden sistemin en uzak köşelerine yayılmasıyla mümkün olabiliyor.

Acaba 1940-45'den itibaren elektronik olarak denetlenenlerle, nükleer enerji kullanan makinelerin üretimi yeni bir teknolojik devrim yarattı mı?

Teknolojinin ekonomi Politik kitabının yazarı Ergun Türkcan 1985'te İktisat Dersigi'nde bu durumla ilgili bir yazı yayınlıyor. Bu yazıdan oldukça uzun olmalarına karşın konuya açıklık getirmeleri bakımından bazı alıntılar sunmak istiyoruz:

"...şu anda dünya sanayii ve hatta tarım; birçok nc sektör prototipine ve uygulamasına rağmen hl 19.yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki teknolojilerle 'idare etmektedir'. Kimya, elektrik, içten patlamalı motorlar, nükleer enerjiye rağmen elektrik enerjisi üretimi, havacılık kendi mükemmellik sınırlarına gelmelerine karşın yine de sanayi toplumunun ürün ve üretim teknolojileridir.

"Robotlarla retim, daha doğrusu bilgisayar yardımıyla imalat (CAM, Computer Aided Manufacture) ve bilgisayar yardımıyla parça tasarımı (CAD, Computer Aided Desing) 21. yüzyılın özellikleri sayılıyorsa da, üretilen metanın bir 20. yüzyıl metası olması ve geniş bir uygulama yaygınlığına kavuşamaması nedeni ile sadece bir prototip, bir embriyon sektör karşısında olduğumuzu düşünüyorum.

"Mikroişleyiciler, tüm sanayinin ve hizmetlerin yapısını da değiştirme potansiyelini taşıyor. Birçok sektörde, örneğin haberleşme, kontrol ve komünikasyon seyirlik araçlarında büyük sıçramalar yaptılar. Buna rağmen dünya sanayi mikroişleyicilerin tam etkisini hissetmekten uzak. Mikroişleyiiler, genel olarak 20.yüzyıl sanayi ürünlerinin ve üretim süreçlerinin verimli-

(*) kârlılık oranlarının devamlı düştüğü eski sanayi dallarında yatırılmış sermaye.

lik ve kalitelerini artırma işlevi aşamasında. (a.b.ç.). Tamamen yeni ürünler ve üretim süreçleri yaratma ve yaygınlaştırma aşaması sanırım 21. yüzyılda ortaya çıkacaktır.

"Bilgisayar ya da mikroişleyici devriminin ve buna benzer yeni kuşak teknolojilerin her yerde öncü olarak görünmesi, hat-ta fabrikaya tatbiki (Japon sistemi), yeni aşamada olduğumuzun delili değildir.

"Füzeleri, uçakları ve nükleer patlayıcıları, nükleer yakıtlarla birlikte 20. yüzyıl teknolojileri arasında saymak eğilimi bende hala ağır basıyor. Nükleer teknoloji 20. yüzyıl fiziğinin bir ürünü (Füzyon teknolojisi). Ancak deneme aşamasındaki füzyon teknolojisi yeni ve çok ucuz bir enerji üretim kaynağı olabilir. Füzeler ise, bütün türleriyle, 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan motor sektörünün çok ileri ürünleri." (21)

Günümüzde 20. yüzyıl ürünlerinin gelişmesine ortam hazırlayan teknolojik yenilikler bir devrim olarak nitelenebilir mi? Hangi yeni çekirdek etrafında, hangi yeni enerji türüyle, hangi yeni yatırımlarla bu devrim gerçekleşmiş? Bu ortam nasıl hazırlanmış, nasıl finanse edilmiş? Bu sorulara cevap vermek kolay değil. Yeni bir aşamaya doğru gittiğimiz doğrudur, ancak bu yol uzundur.

"Bu yolun uzunluğu birçok faktöre bağlı. Bir kere, İngiliz Sanayi Devrimi'nde olduğu gibi DÜNYA PİYASALARININ VE KAYNAKLARINI (sermaye) BELLİ BİR GÜCÜN ELİNE GEÇMESİ, sonra BU KAYNAKLARIN YENİ BİR TEKNOLOJİK AŞAMAYA GEÇİLMESİNİ SAĞLAYACAK BİÇİMDE KULLANILMASI gerek. Günümüzde bu iş bir teknoloji politikasını, belki daha kesin ve 'güdümlü' bir ifade ile bir 'teknoloji patlaması'nı gündeme getiriyor.

"Bir planı gerçekleştirmek için, kaynak gerekliliğine değin-meye hacet yoktur. Ancak, böyle bir yeni aşama için gerekli kaynakların ölçeği tek başına bir süper gücün bile yüklenemeyeceği kadar ağır olmalıdır. O bakımdan böyle bir 'plan'ın dün-

ya kaynaklarının önemli bir bölümüne el koymadan gerçekleşmesi kolay olmayacaktır. Sadece sermaye ve büyük piyasalar değil, kalifiye bilim adamları ve mühendislerle bazı stratejik maddeler de bu kontrol ve kullanma çerçevesi içinde düşünülmelidir." (22)

Sovyetler Birliği bilim adamları acaba niçin çok fazla irdelemeden "bilimsel ve teknolojik devrim" kavramına bu kadar önem veriyorlar? Bu devrimin, özellikle işçilerin durumu açısından, kapitalist sistemde çok büyük değişikliklere yol açtığını iddia edebilmek için mi?

"Yeni tutucuların 'bürokrasiden arındırma', 'devlet düzenlemelerinin kaldırılması', 'devlet işletmelerinin tasfiyesi', 'devlet işletmelerinin özelleştirilmesi', 'esneklik' gibi amaçların formülasyonu bile, başlı başına ekonominin gelişimi üzerindeki olağandışı büyümüş ve ulusal olarak sınırlı devlet müdahalesi ablukasını kaldırma çabasını dile getiriyor. Hatta sanki yeni tutucuların 'devletin sönmelenmesi' düşüncesini gerçekleştirmek istedikleri yolunda görüşler bile ileri sürülüyor." (23)

Bilindiği gibi, gelişmiş kapitalist ülkelerde 1973 yılından itibaren görülen krizin nedeni büyük ölçüde Keynes'ten esinlenen konjonktür politikaları olarak görüldü. Aşırı birikimi zaman zaman yok etmesine rağmen kar oranlarını düşürdüğü için devlet müdahalesine son verilmesi gereği ortaya atıldı. Her sene artan bütçe açıklarının, kamu borçlarının açık finansmanı, ağırlaşan vergi yüklerinin yatırımlar üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle devletin ekonomiye müdahalesini kısıtlama politikaları yürürlüğe kondu. Bunun asıl amacı ise, sermayeye düşen artı-değer payını yükselterek kar oranlarının düşmesini önlemektir. Devletin yükünden kurtulan sermaye daha fazla yatırım yaparak yeni iş sahaları açacak, üretim yükselecek, ekonomi sağlığına kavuşacaktı. Devletin rolü azaldıkça piyasa mantığı daha geçerli olacaktı. Ama işler umulduğu gibi gitmiyor. Tekelleşmiş bir yapıya sahip ABD'de bütçe açıkları daha hızlı artıyor, ödemeler

dengesi gün geçtikçe bozuluyor. Tüm bunları ayrı bir yazının konusu olacak ileride. Burada sadece değinilmekle yetiniliyor. Ama Sovyetler Birliği'nde bu durumdan Friedmancıları bile geride bırakacak biçimde hayranlıkla bahsediliyor.

"... bu ekonomi politika ekonomik kalkınmayı teşvik ediyor, seçimlerde tutuculara oy veren işçi sınıfının ve orta katmanların önemli bir bölümü şu ya da bu ölçüde bu politikadan maddi yarar (inandırıcı bir alternatifin olmayışı nedeniyle henüz hala bilincine varılmamış olan uzun erimli sınıf çıkarlarının büyük ölçüde zararına) sağlıyor." (24)

Sovyetler Birliği girmek istediği kapitalist dünyaya geniş bir işbirliği önerisi götürmek zorunda kalınca, bu dünyayı toz pembe göstermek için elinden geldiğince çaba gösteriyor. Friedmancılık bile aklanıyor. Ama bu da yeterli olmuyor. Arka arkaya bu çerçevede yeni kavramlar icat ediliyor. Bunlardan biri de "uygarlık krizi". Sovyet bilim adamları "uygarlık krizi" gibi burjuva kavramlarına yeni içerik ve boyutlar vererek, kapitalist ülkelerle işbirliğini hızlandırmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Ekonomik alanın dışına taşımak istedikleri bu işbirliği için uygarlık krizi kavramını genel olarak insanlığın faaliyeti ile doğanın gelişme yasaları arasındaki çarpışma olarak ele alan bir anlayışı önplana getiriyorlar. Sınıfsal özden yoksun bu anlayış, kapitalist ülkelerle işbirliğini arama yollarından bir tanesini oluşturuyor.

Bu durumda Gorbacov'un sorduğu diğer bir soru, kapitalist sistemi günahlarından arındırma politikasının sonucu olarak ortaya çıkıyor:

"Kapitalizm militarizm'den kurtulabilir ve o olmaksızın ekonomik alanda gelişebilir mi?"(25)

Aşırı birikmiş sermayenin kendini yeniden üretebilmesini sağlayacak en önemli tedbir, kapitalist sistemde, savaş sanayiidir. Savaş sanayi, kısa vadede teknolojik gelişmeye bağlı olarak yeni yatırım olanakları sağlar, işsizliği belli ölçüde azaltır, geçi-

ci olarak ekonomiye canlılık kazandırır. Bu canlanma diğer ülkelere de sıçrar ve sistemin bunalımını atlatmasını kolaylaştırır. Kapitalist sistem içinde bölgesel gerginlikler (Körfez krizi gibi) yaratıp savaş çıkartmanın amacı da budur. XX. yüzyıl ortalarında teknolojik gelişmeye bağlı olarak on yıllık devresel bunalımların beş yıla düşmesi, ekonomik temelin savaş sanayi üzerine kurulmasına neden olmuştur.

Savaş ekonomisiyle başlatılan refah döneminde krizlerin hızlanmasında iki önemli nokta daha var. Savaş sanayi, kapitalist ekonomide üretimi yeniden daraltır. Çünkü, insani gereksinimlere cevap vermeyen bir tüketime yöneliktir. Bu durum refah döneminde kârların çoğunun savaş sanayicilerine gitmesine neden olur. Özellikle tüketim malları üreten sanayiler bu "refah-tan" pay alamazlar. Ülke içinde kapitalistler arası rekabetin yükselmesi ile çelişkiler yoğunlaşır. Genel olarak sistem daha dengesiz bir duruma gelir. İkincisi, savaş sanayinin enflasyonu körüklemesidir. Tekelci devlet kapitalizminin özelliklerinden biri olan savaş sanayinin mülkiyeti özel sektörün elindedir. Bu sanayinin en büyük müşterisi devlettir. Devletin aldığı silahlar, satın alınacak bir mal niteliğinde piyasaya sokulamaz. Bu silahlara ödenen para, vergiler yoluyla ekonomiden çekilmediği için, fazladan satın alma gücü yaratmış olur. Tekeller bu fazla satın alma gücünü fiyatları artırmak için bir araç olarak kullanırlar. Kısaca, bu paranın ekonomiye sokulması sonucu, enflasyonun körüklendiği ve fiyatların tekellerin azami kar elde etmesi için yükseltildiği bir gerçektir. Ayrıca devlete yüklenen kamu harcamaları, bütçe açıklarını alabildiğine büyütmede ve enflasyonist etki yapmaktadır.

ABD'nde savaş sanayi, ekonominin temel taşıdır. Büyük şirketlerin çoğunluğu özünde savaş sanayinin birer parçasıdır. Bu firmalar her yıl bütçenin en az yarısına el koymakta, istedikleri fiyata devlete mal satmaktadırlar. Devlete silah satan bu firmaların karları çok yüksektir. Savaş sanayindeki kar oranları si-

vil kesime göre en az iki katıdır. Sivil kesimdeki sendikal örgütlenme savaş sanayine göre çok daha güçlü olduğu halde, işçi ücretleri daha düşüktür.

ABD'nde devletin teknolojik araştırmalar için harcadığı paraların % 80'i savaş sanayine gider. Bu durumda sivil ekonominin teknolojisini savaş sanayinin teknolojisi belirler. Bunun için savaş sanayiindeki teknolojik buluşlar, sivil ekonomiyi yaramazsa ya da aktarılmazsa, ekonominin bu dallarında emek verimliliği gelişimi son derece azalır.(26)

Öyleyse Gorbaçov niçin böyle bir soruyu ortaya atmak gereksinimi duyuyor? Sovyetler Birliği kendi sivil ekonomisini güçlendirmek için savaş sanayine yapmakta olduğu harcamaları azaltmak istiyor. Yaptığı anlaşmalarda taviz üzerine taviz vermekten kaçınmıyor. Üçüncü dünya ülkelerindeki devrimci mücadelelere desteğini hızla geri çekmekten çekinmiyor. Kapitalist ülkelere, ülkesinde serbest bölgeler, ortak işletmeler, yeni yatırımlar sunarak, savaş sanayiinden elde ettiği karlardan daha fazlasını vereceğini göstermeye çalışıyor. Bu açılımların mantıki uzantısı olarak, verdiği yığınla tavizden sonra bile, kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelelerini yumuşatmak için elinden geleni yapıyor. Kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı partilerine uslu uslu oturmalarını, sınıf mücadelesinin yeni biçimi olarak da, demokratik mücadeleye ağırlık vermelerini öğütüyor.

"Yeni tutuculuğun çelişkileri, demokratik bir alternatif temel hazırlıyor. Ancak bu alternatif, öznel etkenin rolü olmadan, kendi başına gerçekleşmeyecektir. Yeni tutuculuğa karşı, bir reform platformunda (a.b.ç.) birleşebilecek demokratik çoğunluğu yaratmayı getirecek güçlerin yeniden gruplaşması görevi işçi hareketinin önünde duruyor. Tutucu varyanta alternatif kapitalizmin demokratik bir gelişme varyantı içinde mücadelede çıkışı olan orta katmanları ve işçi sınıfını kapsayan bir güç bloku gereklidir. Çok çeşitli demokratik güçlerin bu bloku, yekpare bir birliğe ya da bir halk cephesine benzemeyecektir. Daha çok,

bu birlik farklı, özerk parti, örgüt ve hareketlerin diyalog, ilişki, uzmanlaşma, ortak ve paralel eylemler kanalıyla cisimleşen esnek ve eşit haklı işbirliği olacaktır.

Demokratik çoğunluğun, yeni tutuculuğa alternatif bir programa gereksinimi vardır. Bu program, günümüz işçi sınıfı ve orta katmanlarının, yani toplumun çoğunluğunun farklı çıkarlarını kendi bünyesinde birleştirebilmesine yeterli bir genişlik ve esneklikte olmalıdır. Bu program, kapitalist toplumun teknolojik ve kültürel ilerleme sarmalının artık başlamış olan yeni kıvrımının gerçekleri temelinde kurulmalıdır. Yeni tutuculuğa karşı mücadelede demokratik güçlerin işbirliği platformu olabilecek bir demokratik güçlerin işbirliği platformu olabilecek bir demokratik alternatif programının (a.b.ç.) çehresi giderek belirginleşmektedir." (27)

SSCB VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ BU DURUMA NASIL GELDİLER?

Tarih doktoru ve Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomisi Enstitüsü Başkanı Leonid Yagodovski II.Dünya Savaşı'ndan sonra KEYK'in kuruluşunu şöyle anlatıyor:

"KEYK Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin henüz savaşın yaralarını sardığı bir zamanda, 1949'da kuruldu. Savaşın harabettiği kasabaları yenilemek ve mühendislik ve teknolojiye en son gelişmeleri birleştiren bir ekonomiyi kurmak gerekiyordu.

Ancak soğuk savaş, Batıyla varolan geleneksel bağları bu amaçla kullanmayı olanaksız kıldı. Bu koşullarda sosyalist ülkelerin ortak çıkarlarını ve görevlerini gözönüne alarak, Doğu Avrupa sınırları içinde kendine özgü bir işbirliği mekanizmaları ile yeni, ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkiler kurmak zorunlu bir hedef oldu. KEYK tamamıyla genel görevlerle ilgilenmek üzere kuruldu. Başlangıçta görevini oldukça başarıyla yürüttü. Sosyalist ülkelerin 1950'lerdeki yüksek ekonomik büyüme oranının

en önemli nedeni KEYK çerçevesinde gerçekleştirdikleri işbirliği idi." (28)

Yagodovski daha sonra bu işbirliğinin yeterli olmadığını şöyle vurguluyor:

"İye ülkeler aralarındaki ticareti geliştirirken, geleceğe yönelik sağlam ve karşılıklı yararlar içeren uluslararası işbölümünün temellerini (a.b.ç) atmanın gerekliliğini düşünmelidir. Başlangıçta bunu gerçekleştirmek, şimdikinden çok daha kolaydı. O fırsat kaçırıldı." (29)

Bugün Sovyetler birliği'nde tüm hataların Stalin'e bağlanması modası gün geçtikçe güçleniyor. Buna katılmak mümkün değil. Emperyalizmle kuşatılmış, iç savaşta gücünü büyük ölçüde yitirmiş ve çok kısa bir zamanda kapitalist dünyaya yetişmek için korkunç bir çaba göstermiş olan Sovyetler Birliği lideri Stalin'in katkılarını bir çırpıda silmek o kadar basit değildir. Ancak Stalin'in bir peygamber olmadığını unutmadan, II.Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmeler karşısındaki tutumunu da nesnel bir biçimde ortaya koymak gerekiyor. Ama bu noktayı unutmadan: 1930'ların kuşağından yetişenlerin 1950'lerin dünyasını bir çırpıda yakalamasını beklemek ne kadar doğru olur bilinemez....

"Ana sorunun, Stalin'in 1945 sonrasında sosyalist inşa stratejisinde bir başka nitel değişme gerçekleştirmeyi başaramaması olduğunu söylemek istiyorum. Bu bir siyasal çizgi sorunudur; ama, kişi ve onun etrafındaki parti önderliğinin ideolojik eksiklikleriyle ve dogmatizm ve idealizme doğru eğilimlerle örülüdür."(30)

Yazar Thomas Angotti, yapılan hataları Stalin'in kişiliğine bağlamasına rağmen, II.Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomide gerekli değişimlerin yapılamaması noktasında haklıdır:

"Stalin'in savaş sonrası iç politikalarındaki eksiklikler, onun sosyalist inşa teorisine de yansdı. İlk kez 1952'de yayınlanan Stalin'in SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları adlı basit okuma kitabı, sosyalist inşanın temel ilkelerini özetlemiş olsa

da, çağdaş bir sosyalist ekonominin karmaşıklıklarının hakkından gelmeyi başaramadı. 1950'lerin SSCB'si 1930'ların SSCB'si değildi. Ekonominin sınıai kaynakları hazırdu ve şaşırtıcı biçimde kısa yeniden inşa döneminden sonra, Sovyetler Birliğı tümüyle yeni bir sorunla -üretim her boyutuna bilimsel ve teknolojik devrimin en son ilerlemelerinin girişine dayalı yeni bir sosyalist inşa aşaması için temellerin nasıl atılacağı- yüzyüze geldi." (31)

Yazar, teknolojik atılımlara dayalı yeni bir sosyalist inşa aşaması için temellerin atılmadığını, bunun nedeninin de, 1930'lardan bu yana zorunlu olarak uygulanan sanayileşme stratejisinde gerekli değişmelerin yapılmamasına bağıyor. Daha sonra yazısına şöyle devam ediyor:

"Bu soruna 1981'deki 26.Parti Kongresi'ne kadar tamamiyle seslenilmedi; ama Stalin'den beri her Sovyet lideri bununla uğraştı.Kruşçev aceleci bir bir gösterişle 'Gulaş Komünizmini' sıladı ve başarısız oldu.Brejnev ise bu sorunun üstesinden gelmek için 'İleri Sosyalizm' düşüncesini ve bir dizi ekonomik reformu ortaya attı, ama bunları pratiğe geçiremedi. 1970'lerde Sovyet ekonomisindeki durgunluk (görel olarak tabii ki, yine de, o zamandan beri Batı'daki ortalamadan daha hızlı büyüdü), aşırı merkezileşme, üretim birimlerinde, yerel Sovyetlerde sorunluluk ve hesaplılık yokluğu, kaliteden çok çıktı miktarına vurgu ve tüketim mallarından çok, ağır makinalara önem verilmesi ile bağlantılıdır. Merkezileşme, brüt sınıai çıktıya vurgu ve temel makine üretimi, hepsi de Büyük Yönelim zamanında zorunluydu.(a.b.ç.)Ama Gorbaçov'un reformlarının ve yeniden yapılanmanın da gösterdiği gibi, savaş sonrası dönem koşullarında uygun stratejik odaklar değillerdi." (32)

Sorunun kökenlerinin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme ait olduğunu gösteren önemli bir alıntı. Ancak, özellikle bu döneme kadar uygulanan stratejinin zorunlu olduğunu yazan Thomas Angotti'nin, Stalin'in iç politikalarındaki eksiklikleriyle

Sovyetler Birliği'nin bugünkü durumu ile ilgili paralellikler kurması ne kadar doğrudur? Bizce soruna başka bir açıdan yaklaşmak gerekiyor. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, teknolojik atılımlara dayalı yeni bir sosyalist yapılanmanın temellerinin atılması için, sosyalist iktidarların kurulduğu Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte, Comecon içinde uluslararası işbölümü çerçevesinde sanayilerin yeniden organize edilmesi gerekiyordu ki, üretim güçlerinin seviyesine uygun yeni modern teknolojilerin kullanılması mümkün olsun. Ama sosyalist iktidarların kurulduğu her ülke kendi başına bir yapılanma çizgisi yürütünce, uluslararası işbölümünü kurmak mümkün olmadı.

Korkut Boratav, Sosyalist Planlamada Gelişmeler adlı kitabında II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan sosyalist iktidarların kendi başına hareket etmek zorunda kalmasını şöyle açıklıyor:

"Özellikle sonraki yıllarda, hammadde ve tabii kaynaklar bakımından Sovyetler'den daha fakir, çok daha küçük ve bir kısmı 1920'lerin Rusyası'ndan daha sanayileşmiş ülkeler, otarşik bir yapıyı hedef alan ve ağır sanayiye öncelik veren 'cebri sanayileşme'nin yükünü ve aşırı temposunu kaldıramamışlardır. Ancak Doğu ve Batı bloklarının kesin husumet çizgileriyle birbirinden ayrıldığı bir dönemde sosyalist kampta yer alan herhangi bir Doğu Avrupa ülkesi; sermaye ithal etmeden, hızlı sanayileşme ve yüksek bir büyüme hızı üzerindeki temel kararı verdikten sonra, seçimlik yolların pek sınırlı olacağı da kabul edilmek gerekir; zira, sanayileşme sürecinin gerektirdiği yatırım mallarını SSCB dahil blok-içi ülkelerden hiçbirisi sağlayacak durumda değildi; ihracat kapasiteleri ve Batının ambargosu ise, aynı ihtiyacın Batı piyasalarından karşılanma imkanlarını sınırlıyordu. Bu durumda, Doğu Avrupa ülkelerinden herbiri için Sovyetler Birliği'nin 1930'lardaki şartları adeta yeniden yaratılmış oluyordu." (33)

Hızlı bir sanayileşmeyi kabul eden bu ülkelerin uluslararası durum nedeniyle başka seçeneklerinin olmadığını iddia eden

Korkut Boratav'a karşın, Novoye Vremya Dergisi'nin sorularına cevap veren Yagadovski bu olayı şöyle yorumluyor:

"KEYK içindeki işbölümü, şu ilke çerçevesinde kendiliğinden gelişti. Zengin doğaı kaynaklara sahip ülkeler (başta S.B.) diğelerine yakıt, enerji ve hammadde sağladı ve karşılığında bitmiş ürünler aldı. Bu takas ticareti, eğer bir ülkenin tüm topluluk için mal üretiminde uzmanlaşması ve kendine yeterli bir ekonomiden (otarşı) vazgeçmesiyle bir arada gerçekleşseydi, doğaı olurdu. Ama bu gerçekleşmedi. (a.b.ç.)

"Otarşının bazı öğeleri sosyalist yapılanma programlarının düzenlenmesine kuramsal yönelik yaklaşımda yer alıyordu.Sovyet modeli aynen uygulandı ve sonuç olarak Doğu Avrupa'da da benzer ekonomik modeller oluştu. Örneğın tüm ülkelerde öncelik maden veya kok olup olmadığına bakılmaksızın metalurjiyi de içine alan ağır sanayinin gelişmesine verildi. Bu ülkelerde uluslararası işbölümü olanakları ve avantajları (a.b.ç.) dikkate alınmaksızın bir temel sanayiler çemberi oluşturuldu. Bu oluşumda iki karşı kamp ve iki yalıtılmış pazar kuramları da rol oynadı." (34)

Leondid Yagadovski sorunun özüne parmak basıyor. Ama "uluslararası işbölümü olanakları ve avantajları"nın niçin dikkate alınmadığı konusunda yeterli açıklık getiremiyor. Sadece, o da Korkut Boratav gibi iki karşı kamptan bahsetmekle yetiniyor.

Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet tipi sanayileşme modelinin kabul edilmesinden sonra, üretim kapasitesini hızla artırabilen makine imali sanayileri olağanüstü gelişirken, gerekli olan hammadde ve enerji, çoğu ülkelerde ancak ithalatla mümkündü. Bu ülkelerin bazılarında dış ticaretin milli gelir içindeki payı yüzde 30-40'a kadar çıkıyordu. Bu durumda ihracata dönük (sosyalist ülkeler çerçevesinde bile) bir yapının planlamada yer almaması, ithalat için gerekli kaynaklardan mahrum bırakıyordu bu ülkeleri. Soğuk savaşın etkilerinin ağır bastığı bu dönemde tıkanıklık,

savaş sonrası SSCB'nin Doğu Avrupa ülkelerinde üretilen her türlü mamul maddeyi alıp, karşılığında hammadde satmasıyla geçici olarak çözüldü. Bu arada Polonya'nın kömür, Romanya'nın petrol satışları da bunalımın çözümüne yardımcı oldu. Ama daha ileri yıllarda bu iki ülke ithalatını karşılamak için kömür ve petrolü Batı'ya yönelttiler. Savaşın etkili geçtikten sonra SSCB'de tekrar kurulan sanayiler nedeni ile Doğu Avrupa mallarına talep azalmaya başladı. İleride doğacak bunalımların ilk işaretleri böylece ortaya çıktı. (35) Bu ülkelerin ileride Batı'ya borçlanmalarının temeli, ihracatlarını geliştirmek için yeni yatırım programlarını ihmal etmeleri idi. Nitekim Yagodovski bu durumu kısaca şöyle özetliyor:

"Model, KEYK ülkeleri için büyük gelişme olanakları varolduğu sürece yürüdü. Ancak olanaklar tükenince bir engel haline geldi." (36)

Bütün ihracat gelirleri mevcut üretim düzeyinin hammadde ve enerji ihtiyacını karşılamak zorunda kalınca büyümek zorunda olan ekonomiler tıkanmaya başladı. Bu durumda, büyüme hızını artan yatırım oranlarıyla sürdürme çabaları imalat sanayinin kapasitesini arttırırken, diğer yandan yüksek maliyetli ve düşük evsafli iç enerji ve hammadde kaynaklarının geliştirilmesine yol açtı. Tüm bunlar başka etkenlerle birlikte 1960 yıllarında yeni bir tıkanmanın nedenlerini oluşturdu. Örneğin, sermaye-hasıla oranlarındaki hızlı artışlar, bir birim yatırım yapmak için her yıl daha fazla para gerektiğini ortaya çıkarıyordu. (37) Bu durumda kapalı bir ekonomiden yavaş yavaş dışa açılma ve Comecon çerçevesinde sosyalist ülkeler arası işbölümü gündeme geldi.

"1960'ların sonlarında, Avrupa'daki sosyalist ülkeler ekonomik büyüme oranı atırma göreviyle karşı karşıya kalınca, sosyalist ekonomik entegrasyon (bütünleşme) için kapsamlı bir program oluşturmaya karar verdiler. Bu önceki işbirliği aşamasının bittiği ve bir yenisinin başladığı anlamına geliyordu. Bit-

miş malların değişimi, birlikte üretme, işbirliğine ve uluslararası işbölümüne izin vermeliydi. (a.b.ç.)

KEYK, 1970'lerde bir entegrasyon işbirliği programı geliştirdi. Birçok dalda önemle işbirliği anlaşmalarına varıldı. Ancak kapsamlı programın hayata geçirilmesi yavaş ilerledi. Entegrasyon bağları büyük çapta gelişmedi. (a.b.ç.) Bu bağların düzeyi, bileşenlerin payları ve ortak üretimdeki birimleriyle ölçülür. Sanayileşmiş kapitalist devletlerde, bu yüzde 40 ile yüzde 50 arasında ve KEYK devletlerinde yüzde 1 ile yüzde 3 arasında değişir. Yakıt ve hammaddenin bitmiş ürünlerle değişimi egemen olmaya devam etti. (a.b.ç.) Maden kaynaklarına sahip olmayan ülkeler denk kotalar çerçevesinde mal değişiminde bulundular" (38)

Uluslararası işbölümü çerçevesinde ortak bir planla yeni yapılanmayı gerçekleştirmeyen sosyalist ülkeler, sosyalist sistemi oluşturmadıkları gibi birbirleriyle sadece ticari antlaşmalar yapmakla yetinmiyorlar. Sosyalist sistem yerine ülkelerin aritmetik toplamı ortaya çıkıyor.

Bu durumda her ülke blok-dışı piyasalara gittikçe açılmak zorunda kalıyor. Kapitalist ülkelerde ilişkiler, fiyat, döviz, borçlanma gibi faktörlerle ekonominin işleyişinde delikler açmaya başlıyor. Bunun üzerine planlamacılar, ekonomik yapının dengelessiz bir biçimde büyüyerek tıkanmalara yol açmasını etkili bir piyasa mekanizmasının işlememiş olmasına bağlıyorlar. Böylece piyasa göstergelerinin etkili uyarıcılar olarak rol oynadığı bir planlama modeli üzerinde tartışmalar başlıyor. Diğer taraftan, üretimin bir kısmının uluslararası piyasalara yönelmesiyle bir kısım işletmeler, uluslararası talebe bağlı, fiyat oynamalarına karşı duyarlı, kalite konularında titiz davranışlara girince, geleneksel plana bağlı diğer işletmelerin de uygulamaları yavaş yavaş değişmek zorunda kalmıştır. Ekonomilerin uluslararası piyasalarla bağları arttıkça piyasa ilişkileri sistemin kapalı noktalarına kadar nüfuz etmiş ve merkezi planla çatışmaya baş-

lamıştır. Geleneksel sistemde, uluslararası piyasalardan tamamen bağımsız tutabilmiş olan iç fiyat sistemini değiştirmek, dış fiyatlara bağlanmak ihtiyacı günden güne artmıştır. (39)

Nitekim 1970'lerde kapitalist ülkelerle ilişkilerin hızlandırılması sonucu teknoloji ithal ediliyor. Bu teknolojiyi sanayi üretiminde kullanarak, borçlarını bu sanayi dallarında ürettikleri mallarla ve hammaddelele ödeyeceklerini düşünüyorlar. Yapılan hesaplar yanlış çıkıyor. İthalatlarını arttırmak için daha fazla borçlanmak zorunda kalıyorlar. Bu durum, yalnız teknolojik açıdan değil, finansal, siyasal, ideolojik ve kültürel olarak da bağımlılıklarını artırıyor. Sonuçta tüm sosyalist ülkelerde büyük bir kaosun temelleri atılmış oluyor.

SONUÇ

KEYK'in kurulmasından sonra, uluslararası işbölümü çerçevesinde bu ülkelerin kaynaklarını biraraya getirerek tek bir kalkınma planı hazırlamalarına Ernest Mandel iki yönden karşı çıkıyor:

"Bütün işçi devletlerinin tek bir adımda iktisadi bakımdan tam anlamıyla bütünleşmeleri egemenliklerinden büyük çaplı ödünler vermeye hazır olmayan bu halkların duyguları ile çatışacaktır. Bu engeli görmemezlikten gelmenin bedeli ciddi siyasal ve toplumsal çatışmalardır." (40)

İkincisi; "Üstelik gelişme düzeyleri farklı olan ülkelerin kaynaklarının biraraya getirilmesi bir bütün olarak gelişmeyi hızlandırmak yerine geciktirecektir. Kapitalist olmayan ekonomilerin bütünüyle teknolojik gelişmeye hız vermeye daha uygun, daha gelişkin sanayiler için kullanılabilecek kaynakların en geri ülkeler lehine yeniden dağılmasına yol açacaktır." (41)

Bunlara karşı tek bir ülkede kapalı olarak gelişmenin sonuçları da ortada. Ernest Mandel'in çözümü şöyle:

"En rasyonel çözüm, her iki aşırı çözümden de, yani hem hızlı topyekün bütünleşmeden, hem de 'bütünüyle bağımsız ulu-

sal kalkınma' yolundan kaçmak görünüyor. Bu konuda yapılması gereken, işçi devletleri ekonomilerinin adım adım bütünleşmesini sağılayan bir sistem geliştirmektir. Bu sistem, sözkonusu uluslar tam anlamıyla ve dürüst bir biçimde egemenlik haklarından vazgeçmenin avantajlarına ikna edilmediği sürece ulusal planlamanın özerkliğine saygı duyacak ama aynı zamanda, gerekli ekonomik birleşmeye doğru ilerleyecektir. Bu birleşme, hem bir dizi ortak kurum ve araç yaratma, hem de çeşitli işçi devletlerinin gelişme düzeyleri arasındaki açığı azaltma yönünde harcanacak bilinçli bir çaba yoluyla gerçekleştirilecektir. Kurumlar, kuruluşlar açısından bakıldığında, ekonomik bütünleşme, önce birleşik bir para bölgesi (paraları önce karşılıklı daha sonra çok yönlü konvertibilitesi) daha sonra bir tek para bölgesinin yaratılması, belli sektörlerde ortak planlama organlarının kurulması, iki ya da daha fazla devleti içeren bir bölge ya da alan için formüle edilecek uzun vadeli ortak planlar vb. yoluyla kolaylaşacaktır." (42)

Bu çözümün gerçekleştirilebilmesi ise, büyük ölçüde sosyalist ülkelerdeki önderliklerin niteliğine, sorunları doğru saptayabilmesine, doğru araçları üretebilmelerine, politikalarının toplum ve öncelikle işçi sınıfı tarafından içselleştirilmesine bağlı. Bilim ve politika alanında da oldukça yetersiz bir performans gösterdiklerini kabul etmek gerekiyor.

NOTLAR

(1) A.Aganbegyan; "Sovyet Ekonomisinde Yeni Yönelişler", Dünya Sorunları No:6/2, s.143, Alan Yay., İst., 1989.

(2) V.Raslavsky; "Perestroika'nın İç Yılı", a.g.e., ss.123-124.

(3) K.Marks-F.Engels, Manifesto, s.47, Bilim ve Sosyalizm Yay.

(4) C.Levinson; Capital, İnflation and Multinationals, s.38, Londra.

- (5) Subaşı; Milliyet Gazetesi, 1990
- (6) a.g.e.
- (7) Nora Şeni; "Sermayenin Uluslararasılaşması", Yeni Ortam Gazetesi, 1974.
- (8) K.Borataş; Sosyalist Planlamada Gelişmeler, s.182-183'den aktaran S.Savran, "Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?", 11.Tez 8, s.75.
- (9) a.g.m., s. 76
- (10) a.g.m., s. 76
- (11) Aganbenyan; a.g.m., s.143
- (12) Abdüzhilil Samadov'dan aktaran M. Çulhaoğlu, Sovyet deneyinden siyaset dersleri, s.128 Gelenek yay., İst., 1989
- (13) Y. Krasin; "Demokratik Alternatif Anlayışı ve İşçi Sınıfı Hareketi", Yeni Açılım Dergisi, sayı:9 , S. 66, Ocak 1989
- (14) Gorbaçov; Ekim ve Perestroyka
- (15) Gorbaçov'dan aktaran M. Çulhaoğlu; a.g.e., s.198
- (16) V. Raslavsky; a.g.m., s.127
- (17) L. Yagadovsky; Novoye Vremya Dergisi'nden aktaran Adımlar, sayı:13 Ocak 1989
- (18) Y. Antonoviç Borko; "Günümüz Kapitalizminin Özgelişim Mekanizmaları Üzerine", Yeni Açılım Dergisi, s.13
- (19) a.g.m.
- (20) Y. Krasin; a.g.m.
- (21) Ergun Türkcan; "Teknolojinin Jeopolitiği", İktisat Dergisi, Mayıs 1985, sayı:246
- (22) a.g.m.
- (23) Y. Krasin; a.g.m.
- (24) a.g.m.
- (25) Gorbaçov; Ekim ve Perestroyka.
- (26) A. Hamdi Dinler; "Nötron Bombası ve Emperyalist Sistem", Yurt ve Dünya Dergisi, sayı:9, ss.329-330, Mayıs 1978
- (27) Y. Krasin; "Demokratik Alternatif Anlayışı ve İşçi Sınıfı Hareketi", Yeni Açılım Dergisi, s.9, Ocak 1989

- (28) Yagadovski; a.g.e.
- (29) a.g.e.
- (30) T. Angotti; "Stalin Dönemi: Tarihin Açıklanışı", Dünya Sorunları, sayı:6/2, s.50
- (31) a.g.m.
- (32) a.g.m.
- (33) K. Boratav; Sosyalist Planlamada Gelişmeler, Savaş yay., s.40, Ankara, 1982
- (34) Yagadovski; a.g.e.
- (35) K. Boratav; a.g.e., ss.225-226.
- (36) Yagadovski; a.g.e.
- (37) Boratav; a.g.e., ss.226-227
- (38) Yagadovski; a.g.e.
- (39) Boratav; a.g.e., ss.227-228
- (40) E. Mandel; "Geçiş Dönemi Ekonomisi", 11.Tez 8, Haziran 1988, s.124.
- (41) a.g.m., ss.124-125.
- (42) a.g.m., ss.125-126

MARKSİZMİ 'ONDOKUZUNCU YÜZYILIN BİLİMİ' OLARAK NİTELENDİRENLER

2000'e Doğru Dergisi'nin 1 Eylül 1991 tarihli sayısında Sovyetler Birliği'ndeki son gelişmeler üzerine bir tartışma var. Tartışmacılardan birisi Yalçın Küçük, diğerleri Sadun Aren ve Doğu Perinçek. Y.Küçük'e şöyle bir soru yöneltiliyor:

"-Bu Yeltsin nereden çıktı? Gökten zembille mi indi? SBKP Politbürosu'nun üyesiydi."

Y.Küçük'ün cevabı inanılmaz ama şöyle:

"Sovyetler Birliği'nde bu tür insanlar yetişmiştir. Şu anda kapitalist yolcular egemen olmuşlardır. Bunun kaynağını, ne bürokraside görüyorum, ne de işçi sınıfında. Yepyeni küçük burjuvalar türemiştir ve giderek onlar iktidar olmuştur. Yeltsin gibi, Şevardnadze gibi adamlar. Bu sistem yalnızca Yeltsin ve benzerlerini yetiştirmemiş, Çekoslovakya'da Havel'i getirmiştir. Sosyalizm belli bir noktada durup daha ileri götürülemediği için olmuştur bunlar."

Yeltsin, Havel gibi bir sanatçı değil, basit bir parti üyesi hiç değil; Politbüro üyesi. SBKP'nin en üst kademesine kadar yükselmiş eski bir komünist bozması. Y.Küçük, kapitalist değer yargılarına hayranlıklarını saklamaktan kaçınmayan bu insanların KP'den türediğini bir türlü kabul etmiyor. Ama nasıl türediğini de bir türlü anlatamıyor. Boris Yeltsin ise KP'ye nasıl üye olduğunu anılarında şöyle anlatıyor:

"Parti komitesinin bana sorduğu çok sayıda sorunun arasında, ondan gelen şu soru da vardı: 'Marks, Das Kapital'in hangi sayfasında mal-para ilişkilerine değiniyor?' Kendisinin Marks'ı

hiç bir zaman ciddi bir biçimde okumamış olduğunu, asla bilemeyeceğini, zaten para-mal ilişkisinin ne olduğundan da haberi olmadığını biliyordum. Hemen cevap verdim. Şakacı bir ses tonuyla, bir saniye bile, düşünmeden 'Cilt 2, sayfa 387' dedim. Yüzünde bilgiç bir ifadeyle, 'Aferin' dedi. 'Marks'ı iyi biliyorsun.' Ondan sonra parti üyesi olarak kabul edildim." (1)

Parti komitesi üyesi, Kapital'i okumadan soru soruyor, Yeltsin onunla alay edercesine cevap veriyor. Bu bir komedi mi, yoksa SBKP'ne üye olabilmek için gerekli formasyona, Boris'in sahip olup olmadığının soruşturulması mı?

Moskova Komünist Parti Sekreterliği'nde bulunmuş, yaşanunun çok büyük bir kısmını Parti saflarında geçirmiş Boris Yeltsin'in Parti'ye nasıl girdiğini okumak çok üzücü. Ama yalnız onun için değil, SBKP için de yürekler parçalayıcı bir durum. İyi bir mühendis olduğu kesin olan Boris, kesinlikle mesleki kariyerinde yükselebilmek için Parti'ye giriyor. Bunu anlamak mümkün, ama Marksist formasyonundan yoksun olarak Parti kademelerinde nasıl yükselebildiğini anlamak mümkün değil. SBKP'nin bugün nasıl böyle bir duruma düştüğünü anlamak için bu durum bazı önemli ipuçları veriyor. Boris Yeltsin'in idealist düşüncelerle Parti kademelerinde yükselerek Politbüro'ya girerken, sosyalizmle yakından uzaktan hiçbir ilişkisi olmadığını gösteren, yine kendi kitabından bazı pasajları buraya aktarmakta yarar var.

"Bir başka önemli konu da, kiliseyle devletin ilişkisidir. Benim görüşüme göre Stalin dünyada kiliseyi dize getirip boyun durduğu altına alan tek devleti kurmayı başarmıştır. Kilise ancak yeni yeni, o da büyük zorluklarla kendine gelmekte, yıllar boyunca peşpeşe yediği darbelerin etkisinden sıyrılmaya çalışmaktadır. Gazetelerde yeni yeni okumaya başladığımız yakın geçmiş olayları, örneğin papazların cemaati parti yetkililerine ve KGB'ye ihbar edişi, (Ukraynalı) Grek Katolikler'in hala bir dinsel kuruluşu üye olma hakkının bulunmayışı gibi şeyler, aslında

kilisenin yozlaşmışlığına değil de, toplum hasta olduğu zaman tüm organlarının da sağlıklı olacağına işaretler. Bugün kilise sağlığına kavuşmaya başlamıştır ve inanıyorum ki günün birinde o kilise, ebediyetle ilgili, evrensel değerlerle ilgili mesajı sayesinde toplumumuzun yardımına koşacaktır. (a.b.ç.) Çünkü o mesajın kelimelerinde (öldürmeyeceksin gibi, komşunu tıpkı kendini sevdiğin gibi sev gibi sözlerle) en kritik durumlarda bile ayakta kalmamızı sağlayacak manevi ilkeler vardır." (2)

Buyrun cenaze namazına. Eski Moskova KP Sekreteri, eski Politbüro üyesi, yeni Rusya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Rusya'nın zor durumlarda imdadına koşacak kiliseyi özlüyor. Kilisenin yardımına muhtaç bir duruma düşmüş Rusya Cumhuriyeti'ni İncil'den pasajlar ayakta tutacaksa vay o cumhuriyetin haline. Böyle bir ideolojiye sahip bir kişinin seneler boyunca SBKP üyesi olmasına mı şaşmalı, yoksa onu Politbüro üyesi yapan Parti üyelerinin haline mi acımalı? İşte, Stalin döneminden sonra SBKP'nin hızla yozlaştığının bir göstergesi karşımızda. Böylece Parti, Sovyet toplumlarını daha ileriki aşamalara götürmek için, gerekli fedakarlıklara hazır, ideolojik formasyonları çok yüksek üyelere oluşacağına, idealizmin batağına saplanmış, tüketim toplumunun nimetlerinden yararlanmak için bireyciliği ön planda tutanların yeri olmaya başlıyor. Parti, kapitalist sistemle çevrili Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi'nden İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, sosyalizmi ayakta tutabilmek için verdiği mücadelede milyonlarca üyesini kaybediyor. Bu kan kaybını, marksizmle yakından uzaktan en ufak ilişkisi olmayan insanlarla karşılamaya kalktığı zaman Parti'nin çok büyük deformasyonlara uğrayacağı baştan belli olmasına rağmen, bu konuda ciddi tedbirler alınmamasına sadece Stalin'in ölümünü neden göstermek yeterli olmuyor. Bu konuda çok daha ciddi araştırmalar gerekiyor ki, bundan sonraki dönemlerde gerek kapitalist ülkelerde, gerekse sosyalist iktidarların kurulduğu ülkelerde, her türlü şart içinde, Parti leninist hüvi-

yetini kaybetmesin. Yoksa Boris Yeltsin gibi insanların ortaya çıkması ve şöyle söylemesi her zaman mümkündür.

"Komşu sosyalist ülkelerde bu değişikliklerin olmasından büyük memnuniyet duyuyorum. Onların hesabına seviniyorum. Ama aynı zamanda bu değişikliklerin bizi de yeniden düşünmeye, gururla perestroyka adını verdiğimiz şeyi yeniden değerlendirmeye zorlayacağını, yirmibirinci yüzyıla ondokuzuncu yüzyıldan kalma modası geçmiş bir ideolojiyle (a.b.ç.) girmeye çalışan tek olduğumuzu farketdireceğini, erdemli birinin dediği gibi, bizim sosyalizmin yendiği bir ülkenin son insanları olduğumuzu bilinçlendirmemize yolaçacağını umuyorum." (3)

Marksizmi ondokuzuncu yüzyıldan kalmış ve modası geçmiş bir ideoloji olarak nitelendiren Boris Yeltsin, Rusya Cumhuriyeti'ni, kapitalizmin bataklığına atmak için elinden geleni yapıyor, ama bir yandan da Rusya Cumhuriyeti Başkanı oluyor. İşte sorun burada düğümleniyor: Yozlaşan Parti'nin kitleleri de ideolojik açıdan yetersiz bıraktığı ortaya çıkıyor.

"Kısacası komünizm, komünist yetersizliğinden ölmüştür. Dünyadaki komünistlerin en azı, eskiden komünist sistemi ile yönetilen ülkelerde yaşamıştır. Andropov'un dediği Sovyetler Birliği Komünist Partisi içindeki komünist sayısının %8 oranı doğru ise o zaman partinin %92'si sadece partili idi. Zaten kendisi 'komünistlik başka, partililik başka' dememiş miydi? Bütün komünist partileri içinde sürü ile partili bulmak mümkün. Oysa komünistleri fenerle aramak gerekirdi." (4)

Vasili Rafailides'in bu yorumuna katılmamak mümkün değil. Nitekim Boris Yeltsin komünist olarak değil, bir partili olarak yaşamını sürdürüyordu SBKP'nde. Böylece SBKP yavaş yavaş leninist ilkelerden uzaklaşıyor, ve komünistlerin yerini partililer alıyordu. İşte bu durumu gösteren ikinci örnek. Yine eski bir Politbüro üyesi: Aleksandr Yakovlev; Politbüro üyeliğine kadar yükselmiş, tarih bilimleri profesörü olarak Bilimler Akademisi üyeliği yapmış bir bürokrat. 1972-1983 yılları ara-

sında Gorbaçov'un keşfettiği ve Politbüro üyesi yaptığı Yakovlev 1990 Temmuzunda Politbüro'dan ayrılıncaya kadar, başta Merkez Komitesi sekreterliği olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu. SBKP'nin bugünkü duruma düşmesine neden olanların başında gelen Yakovlev, tarihi materyalizmi şöyle inkar ediyor:

"İlkel toplumdan köleci topluma, köleci toplumdan feodalizme, feodalizmden kapitalizme ve nihayet kapitalizmden sosyalizme geçildiği yolundaki teorinin bir aldatmaca (a.b.ç.) olduğu ortaya çıkmıştır." (5)

Bu satırları yazan basit bir parti üyesi değil, Politbüro üyeliğine kadar yükselmiş, tarih bilimleri profesörü. Böyle bir düşünce yapısına sahip kişilerin yönetimindeki SBKP'nin bugünkü duruma gelmesine hiç şaşmamak gerekiyor.

Tarih profesörü Yakovlev, inkar ettiği tarihi materyalizm yerine kapitalizmin bireyciliğini yerleştirmek için şöyle çaba harcıyor:

"Aslında insanlık iki temel evreden geçiyor:

1. Sonuna yaklaşmakta olan ekonomik zorlayıcılık dönemi: Zor ya da korku yoluyla ben sizi çalıştırıyorum, siz beni çalıştırıyorsunuz.

2. Ekonomik inisiyatif dönemi: Kendime bakmak zorundayım, çünkü kendimden sorumluyum. (6)

Özel teşebbüsün tekrar Sovyetler Birliği topraklarında yeşermesi için çaba harcayan eski Politbüro üyesi Yakovlev, kapitalizme hayranlığını saklamadan açıklıyor. Toplumsal ilişkiler yerine, kişiselliğin ön plana çıktığı bir toplumu özleyen tarih profesörü Yakovlev, artık herkesin kendi başının çaresine bakmasını öğütlüyor. Kanada'da elçilik yaptığı sekiz sene boyunca kapitalizmin erdemlerine duyduğu hayranlık her geçen gün artarken, Yakovlev marksizmi inkar etmek için elinden geleni yapıyor.

"Marksizm Leninizm'in dışına çıkıldığında ya da onun 'terkedildiğinden' sözedildiği zaman, şu soruyu soruyorum: Neden

sözediyoruz biz? Ben şahsen bu formülü kabul etmiyorum. Bu-
nu hem teorik hem de siyasi açıdan yanlış buluyorum. 'Marksist
Leninist' teori diye birşey yok. Marksizm'den, toplumsal alanda
bir dizi tahmin yürüten, XIX. yüzyılı parlak bir biçimde tanımla-
yan (a.b.ç.) ancak perspektiflerinde gerçekten fazla berrak ol-
mayan ve herşeyden önemlisi, insana ilişkin teorisinin olmama-
sıyla belirginleşen bir sosyal bilimler disiplini ya da bir toplumu
inceleme metodu olarak söz edilebilir. Marksizmde bize sosya-
lizmin ne olması gerektiğini somut olarak dile getiren çok az
şey var. Marksizmin geleceğın toplumunda, herkesin yeteneğı-
ne göre vereceğını ve herkesin ihtiyacına göre alacağını ileri sü-
ren temel tezi de bir ütopyadır." (7)

Politbüro üyeliğı yapmış Yakovlev, Marksist Leninist teoriyi
inkar ediyor. SBKP Yakovlev'i nasıl Merkez Komitesi Sekreter-
liğı'ne getirmiş? Soruyu başka bir biçimde sormak daha mı doğ-
ru? Bilimler Akademisi üyesi, seneler boyunca Parti üyesi ola-
rak komünist mi yoksa partili mi olarak yaşamını sürdürmüş?
Marksizmi XIX. yüzyılın eskimiş bir ideolojisi olarak nitelendi-
ren Yakovlev, II. Dünya Savaşı'ndan sonra marksizmin içine
sızmaya kalkan burjuva ideologu Jean Paul Sartre'in 'Diyalektik
Aklın Eleştirisi' kitabında uzun uzun bahsettiğı insan ilişkileri-
nin marksizmin alanında yeterli ölçüde tahlil edilmediğıne dair
eleştirilerine bile baskın çıkıyor. Hiç olmazsa Jean Paul Sartre
marksizmin 20. yüzyılın felsefesi olduğunu inkar edemiyor,
onun kendisine göre eksik bıraktığı alanlarda yazmayı tercih
ediyordu. Nitekim Sartre, kendi deyişıyla, 'marksizme karşıt
olarak değil, onun kıyısında gelişmiş' bir varoluşçuluğı benim-
semiş olduğunu söylüyordu. Ama marksizmi toptan reddeden
Yakovlev'in amacı bireyselliğı ön plana getirirken, toplumsal
ilişkileri hiçe sayarak bir burjuva ideologundan bile geri kalı-
yor. Böylece tüm sosyalist değıerleri ortadan kaldırmak için mü-
cadele veren ve Yeltsin'i bile geride bırakan tarih profesörü Ya-
kovlev, o kadar ileri gidiyor ki, enternasyonalist ilkelerin artık

hiçbir önem taşımadığını, her ülkenin kendi başının çaresine bakması gerektiğini utanmadan yazabiliyor.

"Her ülke kendi yolunu seçiyor, kendi sorumluluğunu üstleniyor. Bundan böyle üçüncü dünya ülkeleriyle, onların ideolojik yaklaşımından ve ekonomik seçiminden bağımsız olarak normal ilişkileri sürdüreceğiz. Yardım kavramı, tüm uluslararası güçleri harekete geçiren doğal afetler ve kıtlıklar için kullanılmalı. Çin, Vietnam, Küba gibi ülkelerle de aynı tür ilişkileri sürdürmeyi öngörüyoruz. Onlar da diğer ülkelerden farklı değil-ler." (8)

Küba'yı, kapitalist ülkelerle bir tutan Yakovlev, bu ülkeyi ABD emperyalizmine teslim etmek için türlü bahaneler uydurmak konusunda elinden geleni yapıyor. Politbüro ve Bilimler Akademisi üyesi tarih profesörü Yakovlev, kapitalist sistemin dışına çıkabilmek için verdikleri mücadelede milyonlarca ölü vererek kazandıkları zaferle sosyalizmin bayrağını topraklarında dalgalandıran ülkelerin tekrar uluslararası sermayenin egemenliğine girmesi için şimdiye kadar yapılan yardımların kesileceğini açıkça söylüyor. Yakovlev sosyalizme o kadar düşman olmuş ki, bununla da yetinmiyor, SSCB'de insanlara verilen hizmetlerin bedava olmasına karşı çıkıyor, insanları tembel olmakla suçluyor ve herkesin kendi başının çaresine bakmasını istiyor.

"Serbest piyasa ekonomisine geçişe bağlı temel psikolojik kopukluk, ne işsiz kalma saplantısı ne yaşam düzeyinin gerilemesidir; gerçekten çalışmak zorunda kalma kaygusudur. İnsanlar hiç bir şey yapmayıp, konut, sağlık hizmetleri, bedava kreş, yuva ve parasız eğitim gibi temel ihtiyaçlarının herşeye rağmen kendilerine sağlanmasına alıştılar. Bu durum devletin daima daha fazla hizmet vermesi gerektiği duygusuna dayanan, bir hak iddia etme anlayışı körükledi. Bence bu zihniyeti değiştirmek için herkesi kendi sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalacağı bir duruma getirmek gerekiyor." (9)

Sovyet toplumunda, sosyalizmin amaçları doğrultusunda, insanların her geçen gün artan ihtiyaçlarını karşılamak için devletten daha fazla hizmet istemeleri, hem de bunların bedava olmasındaki sakıncalarını anlamak mümkün değil. Yakovlev bunu kabul etmek istemiyor. Bu durumun insanları tembelliğe sevkettiğini açıkça dile getiriyor utanmadan. Peki ne istiyor Yakovlev? Kapitalizmde olduğu gibi parası olanların bu hizmetlerden faydalanmalarını istiyor. İnsanların az çalışma isteklerini horluyor. "Çok para kazanın, para herşeydir. Bundan sonra devlet size bu hizmetleri bedava vermeyecektir." Böylece kapitalist değer yargıları tekrar yaşama girerken, insanın bir metaya dönüşmesi gündeme giriyor. Böylece insanların daha az çalışması, daha rahat yaşaması, daha boş zamana sahip olması tarihin karanlıklarına gömülüyor. Politbüro üyesi Yakovlev, burada kapitalizmin övgüsünü yapacağı yerde, insanın kişiliğini geliştirmesi açısından boş zamanın nasıl kullanılması gerektiği konusunda eleştirilerini ortaya koysaydı onu tarih başka türlü yadederdi. Başka bir deyimle, sosyalist insanın yaratılmasının Sovyet toplumunda ihmal edilmesinin yarattığı bunalımlarının çözümüne harcamalıydı enerjisini Yakovlev, parayı kapitalist toplumlardaki gibi tanrı haline getireceği yerde.

Artık Türkiye'ye gelmek zamanı. Seneler boyunca, SBKP'sinin her söylediğini papağan gibi tekrar edenler için bu sorunlar hiç önemli değil.

Çünkü, Sovyetler Birliği'ndeki değişime göre hemen kendilerini ayarlayanlar, düne kadar söylediklerini inkar etmek için birbirleriyle yarışıyorlar. Yeni şeyler söylemiş gibi Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin tezlerini eski alışkanlıklarıyla tekrarlıyorlar. Tüm bunların sonucunda, asla komünist olmayı bir türlü beceremeyen ama partili olarak yaşamını sürdürmüş olan TBKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu, kraldan daha fazla kralcı olarak şöyle söylemekten çekinmiyor:

"Bize göre hastalığın nedenleri doğrudan doğruya Marksist

teorinin kendi iç çelişkilerinde ve tarihsel aşılmaşıktadır." (10)

Boris Yeltsin, Yakovlev gibi politbüro üyelerinin dediklerini tekrarlayarak günah çıkartan Haydar Kutlu, kapitalizmi göklere çıkartmak için marksizmin ondokuzuncu yüzyıl ideolojisi olduğunu tekrarlayarak sözde kendinden menkul düşüncelerini ortaya koymaya çalışıyor. Onu şimdilik bir kenara koymak gerekiyor. SBP Genel Başkanı Sadun Aren'in, 2000'e Doğru Dergisi'ndeki söyleşisinde Boris Yeltsin'in çarlığın bayrağına sahip çıkması, dizginsiz bir piyasa savunuculuğına soyunması, ASD'ye yakınlığı vs. gibi konular hususunda ne düşünüldüğü, sorulduğu zaman verdiği kaçamak cevap şöyledir: "Bunları söyleyecek kadar Sovyetler Birliğini bilmiyorum. Kitabı olarak başka, ben fiilen pek iyi bilmiyorum." (11)

Ama tarih içinde insanın verdiği her demeç, her yazdığı yazı, her yaptığı hareket onu kovalar. Bunun en iyi örneğini Sadun Aren veriyor. İşte örneği: "Dubçek'in veya şimdi Gorbaçov'un sosyalizmi daha çok çağdaşlaştıran ve adeta demokrasi ile sosyalizmi eşitleyici normlarını onaylıyorum. Bunların başarısı olarak görüyorum. Ve böylece insanlık için çok daha aydınlık bir gelecek çıkacaktır diye düşünüyorum." (12)

Ağustos 1988'de Tempo Dergisi'nde kapitalizme doğru adım adım ilerleyen Gorbaçov'u destekleyen Sadun Aren, 1968 senelerinde Dubçek'in reformlarını eleştiren Benjamin Page'in yazısını Emek Dergisi'ne koymaktan hiç çekinmiyordu. Bu satırların yazarına, Dubçek'in reformlarını uygulamaya koymaya çalışan Oto Şik hakkındaki düşüncelerinin eleştirisini Benjamin Page'de bulabileceğini söyleyen SBP Genel Başkanı Sadun Aren, aradan on yıllar geçtikten sonra 16.İktisatçılar Haftası'nda, 2 Haziran 1991 günü, kapitalizme hayranlığını şöyle ifade ediyor:

"Bunu söylememin nedeni şu: Çünkü; bundan sonra çözüm yolları ile önerilerimi anlatmaya çalışırken akıllarda 'yahu öyleyse sen bu düzeni esas alıyorsun' gibi soruyu cevaplamak ola-

caktır."

"Evet, bugünkü yapıyı esas alıyoruz; ama onu halkın yararına dönüştürme mücadelesi verilecektir. Partimizin görüşü, çağdaş sosyalizmin görüşü budur. Şimdi bu apolojiiyi yaptıktan sonra şunu söylemem lazım gelir: Yine görüşlerim ben bu partinin genel başkanımı; ama partinin ekonomik programı yoktur, henüz yapılmadı."(13)

Ekonomik programının bile ne zaman yapılacağı belli olmayan bir partinin Genel Başkanı olan Sadun Aren son zamanlarda çok moda olan bir görüşü burada tekrar etmekten son derece zevk alıyor: Sosyal demokratlarla sosyalistler arasında görüş farkı kalmadı. Artık her ikisinin de varlık nedeni kapitalist düzeni veri alarak onu daha iyi bir biçimde düzenlemek. Ya da başka bir deyişle kapitalizmin iyi tarafları alınır, kötü tarafları atılır, böylece düzen değişikliği halkın yararına olur. Bu düşünceler sanki yeniymiş gibi yine piyasaya sürülüyor. 1968 Kongresinde tüm üyelere Prudhon'un okunmasının gerektiği konusunda uyarılar yapan M.Ali Aybar'a karşı çıkan, SBP Genel Başkanı Sadun Aren, şimdi bilerek veya bilmeyerek Proudhon'u savunduğunun acaba farkında mı? 'Felsefe'nin sefaleti' adlı kitabında Marks şöyle diyor:

"Şimdi M.Proudhon'un, Hegel'in diyalektiğini ekonomi politiğe uygularken ne gibi değişikliklere uğrattığını görelim."

"M.Proudhon'a göre her ekonomik kategorinin biri iyi, biri kötü iki yanı vardır. O bunlara, küçük burjuvanın tarihin büyük adamlarına baktığı gibi bakar: Nopoleon büyük adamdı; birçok iyi işler yaptı; bir çok kötülük de yaptı."

"İyi yan ile kötü yan, faydaları ve mahzurları birlikte alınınca, M.Proudhon'a göre, her ekonomik kategorinin içindeki çelişmeyi teşkil eder."

"Çözülmesi gereken sorun: Kötü yanı tasfiye ederken iyi yanı alıkoymak."(14) S.Aren'e göre, kapitalizm esas alınarak, onun kötü yanlarını halk yararına düzelterek, çağdaş sosyaliz-

min gerekleri yerine getirilir. Ama S.Aren bu çağdaş sosyalizmi uygulamak için gerekli parti yapısını ise şöyle anlatıyor: "...ama bizim partide kimseye tahakküm etmek, emir vermek gibi birşey yok. Merkeze danışmıyorlar, biz de bundan memnun oluyoruz. Bu nereye kadar gider, kimsenin bildiği yok tabii. Belki bir yerden sonra disiplini almak gerekecek, belki de böyle gidecek."(15)

"Bence derin bir Marksist bilginin önemi artıyor. Eskiden sosyalistlerin derin bir Marksist bilgiye ihtiyaçları yoktu. Düşman belli dost belli. Amerika var, Sovyetler var..."(16)

Aren şöyle devam ediyor:

"Biz burjuvaziyi batacak diye biliyorduk.Batmadılar. Batmamak ne demek. Yararlı birşeyler yapabilmek demek. Üretim güçlerini genişletebiliyorlar.Hastane yapıyor, yol yapıyor, tabii kendilerine daha yontarak ama insanlığa da bazı hizmetler yapıyor. Bununla mücadele edeceksin ve iktidarı elinden alacaksın. Bu tabii zor birşey.."(17)

Sadun Aren kapitalizmin yenilmezliği karşısında şaşkına düşmüş bir durumda, onun iyi şeyler yaptığını ve bu nedenle de iktidar değişikliğinin neredeyse olanaksız olduğunu açıkça söylemekten çekinmiyor. Ama dahası da var:

"Emperyalizm birşeyler de veriyor, bir sürü de iyilik yapıyor. Geliyor hastane kuruyor, yol yapıyor..." (18)

Böylece emperyalizmi de aklayan Sadun Aren, partisinin ekonomik programı olmaması nedeniyle sadece kendi görüşlerini açıklayacağını söylediği 16. İktisatçılar Haftası'nda, kapitalizmi düzeltmek için yapılacak olan mücadele içinde lüks malların kısıtlanması konusunda yapılacak işleri şöyle anlatıyor:

...Türkiye böyle lüks tüketim yapma olanağı bulmamalıdır. Bu gibi mallar içeride üretilmemelidir. Kaçakçılığa filan sebep olabilir tabii bunlar-onları bilerek söylüyorum- bir de **ahlak yaratılmalıdır** (a.b.ç.) bunun yanısıra. Yani bunun yanısıra **ayıp** (a.b.ç.) denmelidir."(19)

Artık işimiz kapitalist düzende ahlaklı bir toplum yaratmaya kaldı. Ve bu çağdaş sosyalizm adına yapılacak. Tüm sosyalistler de lüks tüketim mallarını kullananlara 'ayıp ayıp' diyecekler, onlar da bu malları utanacakları için kullanmayacaklar. Sadun Aren bununla yetinmiyor ve şöyle devam ediyor:

"Yani bu kadar fazla tüketmek, bu kadar lüks tüketmek **erdemlilik** (a.b.ç.) değildir ve bunu tepeden aşağı kadar toplumda sözü geçen herkesin yapması lazım gelir ve böylece bir erdem yaratılabilir. Yaratılmayacak birşey değildir."

"Biliyorsunuz Batı'da o Hristiyanlığın lüksü kötileyen görüşleri filan sermaye birikiminin kaynağı falan olmuşlardır. Pekala Türk toplumunda da böyle şeyler yapılabilir." (20)

Artık, Cuma günleri, Diyanet Başkanlığı'nın hazırladığı lüksü kötileyen hutbelerin okunması sayesinde sermaye birikimi yapıp sanayileşme doğrultusunda büyük hamleler yapma olanağı bulabilecek Türkiye toplumu. İşte çağdaş sosyalizmin kapitalist düzen içinde yapacağı önemli görevlerden biri daha ortaya çıkıyor. Bu duruma kapitalistler bile gülerler. Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ne der acaba?

Kendi ifadesine göre, derin marksist bilgilere ihtiyacı olan Sadun Aren, marksizme olan saygınlığına rağmen bu yeni sosyalist düşüncelerle, yüzünü beğenmediği Yeltsin'den bile geri düşünüyor. Artık bilinçaltında yatan ve bir türlü itiraf edemediği 'marksizm, ondokuzuncu yüzyılın ideolojisi' düşüncesini açıklamakla, hem kendisini hem de çağdaş sosyalizme inananları rahatlatacağından hiç şüphemiz yok. Geriye ne kalıyor? TBKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu kalıyor. Seneler boyunca yukarıdan gelen perspektiflerle hareket etmeye alışmış, bunun getirdiği rahatlığın yorgunluğunu üzerinden atamamış Genel Sekreter, yaşamı boyunca komünist olmayı bir türlü becerememiş bir partili olarak, dünyadaki değişikliklere kendini uyarlatma çabaları içinde Cumhuriyet gazetesinde yaptığı bir söyleşide şöyle diyor:

"Küresel bakış: Eskiden dünyaya kapitalizm ya da sosyalizm açısından bakılırdı ve hangi açıdan bakılırsa sadece o görülürdü. Dünya bir bütün olarak ele alınmadı." (21)

Küresel bakış açısı, sosyalizmin de, kapitalizmin de iyi yanlarını, kötü yanlarını ortaya koymaya çalışan tarafsız bir bakış açısı. Böyle bir bakış açısı sözkonusu olabilir mi? Dünyayı Olimpos dağından gözetleyen bir Tanrı'nın bakış açısı olabilir ancak. Sınıflı toplumlarda yaşayan insanların tarafsız olmalarını beklemek mümkün değildir. Tarafsız görüş bildirdiğini iddia edenler son tahlilde kapitalizmden yana olmak zorundalar. Nitekim sınıf mücadelesinin geçerliliğini yitirdiğini iddia eden Haydar Kutlu da sosyalizmden ümidini kesmiş, 'çağdaş sosyalizmden' yana bir tavır alarak, bu düzenin düzeltilmesinden bahsetmeye başlamıştır.

Kapitalizmin düzeltilmesini kültür devrimine bağlayan Genel Sekreter Kutlu, bu konuda şöyle söylüyor:

"Küresel bakış açısı ile ele aldığımızda, kültür devriminin sadece sosyalizmin değil, dünyanın sorunu olduğunu görüyoruz. Bir bilimsel-teknolojik devrim yaşanmaktadır ve eğer bu bir kültür devrimi ile tamamlanmazsa dünyamız, insanlık büyük ve yeni acılarla karşı karşıya kalacaktır. Bana son derece ilginç geliyor. İnsanlar işsizliğe, yoksulluğa koşmazlar, koşmamalıdır-lar." (22)

Bilimsel ve teknolojik devrimin yaşanıp yaşanmadığı ayrı bir konu. Ama Haydar Kutlu'nun Bilimsel-Teknolojik Devrimin ne olup olmadığı konusunda aydınlatılması gerektiğine inanıyorum. Çünkü teknolojik ilerlemelerle Teknolojik Devrimi birbirine karıştırıyor. Ama asıl sorun burada kültür sorunu. Genel Sekreter, kapitalizmde kültür sorununun artık çürümeye başladığı görmüyor mu? Burjuvazinin atılımcı olduğu dönemlerde, insanlığa damgasını vuran kültürünün artık yozlaşmaya başladığını görmüyor mu? Ondan insanlığın kurtuluşunu beklemek, hele hele kendini yenileyerek yeni bir devrim aşamasına girmesin-

den medet ummak, iştigalden başka birşey değildir. Ütopik hayallerle kapitalizm düzeltilemez.

"Toplumla ilgili her düşünce ve teoriyi içine almayan bir bakış biçimine dayanmayan toplumbilim bence yetersiz kalacaktır. Bu nedenle farklı teorileri içine alan bir toplumbilim ile toplumu anlamak mümkün olur diye düşünüyorum." (23)

Her toplum bilim bir sistemden oluşur ve bir bütünlük arzeder. Özünde yanlış da olsa kendi içinde tutarlıdır. Aksi taktirde bir teori olması mümkün değildir. Eğer toplumla ilgili her teoriden bir parça alıp onları karıştırırsak eklektik bir yapı ortaya çıkar ki bu yapı ile toplumu anlamak bir yana, toplumu karıştıran hilkat garibesi ile karşı karşıya kalırız. Genel Sekreter böyle bir mevsim salatasına benzeyen bir toplumbiliminin teorisini ortaya atarsa uzay çağının toplumbilimcisi olarak tarihe geçeceğine emin olabilir. Kafası bu derece karışık olan Haydar Kutlu, birbirleriyle tam ters düşünceleri aynı söyleşi içinde rahatlıkla açıklayabiliyor:

"...Marks'ın düşüncelerini doğru olanlar ve yanlış olanlar diye iki grupta ele almanın anlamlı olmayacağını düşünüyorum. Eğer dünün egemen bilim anlayışında yanlışlar varsa, bunun her alana sıçrayacağı kanısındayım." (24)

Haydar Kutlu, bu söyleyiş içinde ilk defa tutarlı bir cümle söylüyor. Evet, çok doğru. Marks'ın düşüncelerini bir bütünlük içinde ele almak gerekiyor. Marks bir sistem kurmuştur. Bu sistem içinde doğruları, yanlışları birbirinden ayıklamak gibi düşünceler saçma sapan düşüncelerdir. Haydar Kutlu'nun da çok doğru olarak belirttiğı gibi eğer yanlış varsa tüm sistemin bundan etkileneyeğı şüphesiz mantıklı bir görüştür. Ama Genel Sekreter bu doğruyu söyledikten sonra tam tersini savunmaktan da geri kalmıyor.:

"Marksist teoride yanlışlar vardı ama herşey de yanlış değildi." (25)

Buyrun başka bir cenaze namazına. Ama Genel Sekreter

Haydar Kutlu'nun söylemek istediği ise;

"Bir tarihsel dönemde geçerli olan kuram ya da düşünceler başka bir tarihsel dönemde kısmen ya da tamamen geçerliliğini yitirir." (26)

Ya da başka bir deyimle 'marksizm 19. yüzyılın ideolojisi-dir.' Haydar Kutlu, Marksizmi 19. yüzyılın ideolojisi olarak kabul eden Yeltsin, Yakovlev gibilerle yandaş olarak, onların her dediğini papağan gibi tekrarlayarak eski alışkanlığını sürdürüyor.

"Yaşadığımız çağa kadar tarihin belirleyeci mekanizması zor kullanmaktı. Engels 'tarihin ebesi zordur' der. Artık barış çağına girdik ve insanlık tarihin değişim mekanizmasını zor kullanma olmaktan çıkardı. Şimdi değişimin mekanizması özgürlük oldu." (27)

Genel Sekreter Haydar Kutlu ilk önce bir varsayımı doğru olarak kabul ediyor. Ondan sonra doğru kabul ettiği bu varsayımın üzerine yeni teoriler geliştiriyor. Madem ki barış çağına girdik, tarihin değişim mekanizması zor kullanmaktan çıkmıştır. Bu nedenle de emperyalizm çağının geride kaldığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Hala emperyalist hegemonya kurma istekleri, silahlı çatışmalar olsa dahi. Çünkü bunlar geçicidir, geçiş sürecinin kalıntılarıdır.

"Emperyalizm yokolmadı, örneğin Amerika emperyalist hegemonya peşinde. Ama acaba hala emperyalizm çağında mı yaşıyoruz? Eğer artık tarihin ebesi zor (a.b.ç.) kullanmaktır varsayımını geride bıraktığımızı düşünüyorsak emperyalizm çağının da geride kalmadığı doğrudur." (28)

Burada emperyalizmin ne olduğu konusunda uzun uzun durmaya gerek yok. Yalnız Haydar Kutlu için bazı ip uçları vermekte yarar var. Amerikan emperyalizmi ZOR'u hiçbir zaman elinden bırakmaz. Haydar Kutlu istese de istemese de, savaş sanayiine dayanan bir ekonominin sonucu olarak 'Körfez Krizi' gibi senaryoları dünyada sık sık sahneye koymak ZORUNDA-

DIR, ABD: Sivil ekonominin son derece kötü olmasına rağmen ayakta kalabilmek için tüm kapitalist sisteme, yaşamını sürdürbilmesini sağlayan gerekli parayı ödettilen ABD, bunun bedeli olarak dünyanın jandarmalığını üstleniyor. Nitekim, dünyadaki son değişikliklerden sonra gündeme giren, NATO'nun lağvedilmesi, Avrupa ordusunun kurulması gibi kapitalist sistemin bünyesindeki değişiklik isteklerine şiddetle karşı çıkarak dediklerini ZORLA kabul ettiriyor. Bu nedenle, ütöpik düşüncelerle, barış hayalleriyle, emperyalizm çağının sona erdiğini söylemenin hiçbir anlamı yoktur. Haydar Kutlu kabul ettiğı varsayımlardan hareket ederek, Bilimsel ve Teknolojik Devrim'le birlikte üçüncü sanayi devrimini yaşayan kapitalizmin artı-değeri yavaş yavaş ortadan kaldırdığını ifade edebiliyor.

"Artık üretim güçleri ile üretim ilişkileri çelişkisinden kaynaklanan ve çelişkiyi çözecek olan bir devrim öngörmesek bile ahlaki açıdan (a.b.ç.) sömürüye karşı çıkmak gerekiyor. Çünkü hala artı-değere el konuluyor, dünya ölçeğinde Güney-Kuzey ayrımı devam ediyor." (29)

Ahlaki açıdan kapitalistlere karşı çıkacaksak, Sadun Aren'in tavsiye ettiğı gibi 'ayıp' demeliyiz ki onlar da sömürden vazgeçsinler, ya da çok kısa bir zaman sürecinde Bilimsel ve Teknolojik Devrimi hızlandırıp, tüm dünyayı içinde artı-değer bulunmayan metalarla doldursunlar.

Sonuçta Haydar Kutlu bu mükemmel varsayımlar dizisini şöyle sürdürüyor; artı-değer yoksa, sınıf mücadelesi de yoktur; sınıf mücadelesi de yoksa iktidar mücadelesi de yoktur. Bu nedenle de kapitalizm sürekli olarak kendini varedecektir. Bunun için geriye sadece gelir dağılımının düzeltilmesi ise ancak demokrasinin genişletilmesiyle mümkündür. Haydar Kutlu, sınıfsal bir nitelik taşımadığını iddia ettiğı demokrasinin nasıl gerçekleşeceğini ise şöyle anlatıyor:

"Sınıf mücadelesi varlığını hala sürdürüyor, ama çözüm sınıf mücadelesinde bir sınıfın diğerini yönetmesi ile sağlanmıyor.

Ben, yeni demokrasinin her sınıftan çağdaşlaşmış insanlar (a.b.ç.) eliyle gerçekleştirileceğine inanıyorum. Bu çok köklü ve kapsamlı bir demokrasi anlayışıdır." (30)

Nedir bu çağdaşlaşma? Kimdir bu çağdaşlaşmış insanlar? Bu çağdaşlaşmış insanlar demokrasiyi nasıl gerçekleştirecekler? Yoksa kültür devrimi ile ortaya çıkan yeni insanüstüler mi biraraya gelerek Bilimsel ve Teknolojik Devrim'in getirdiği ortamda bizim anlamamamız mümkün olmayan yeni bir demokrasiyi mi kuracaklardır? Bu demokraside ahlaki açıdan son derece gelişmiş insan türleri karşılıklı anlayış içinde mi gelir dağılımını çözeceklerdir? Bilim kurgu romanları yazabilecek nitelikte gözüken Haydar Kutlu, konuşmanın son bölümünde, TV için daha önce yapılan bir söyleşide, ekonominin dışa açılması yönünde, uygulamada değil, ama ilkede ANAP ile bir yakınlığı olduğunu söylediğini ama bunun çarpıtıldığını iddia ediyor:

"Daha sonra ekonominin dışa açılması yönünde uygulamada değil, ama ilkede ANAP ile bir yakınlığımız olduğunu söylemiştim. Yani bu bir ilke sorunu idi ve ANAP'ın dışa açılma ile ilgili uygulamaları da bence kesinlikle katılmıyacak yanlış girişimlerdi. Ayrıca çok açık ANAP; bana göre bir 12 Eylül partisiydi ve onu yakın bulmam söz konusu değildi."(31)

Haydar Kutlu ya ekonomi bilmiyor ya da demogoji yapıyor. Dışa açılmanın nasıl olacağını açıklayamadığı için -hayallerinin nasıl gerçekleşeceği konusunda hiçbir şey söylemediğinden- 24 Ocak kararlarını eleştirmesinin hiçbir anlamı yok. Dışa açılmayı kabul ettikten sonra, kapitalizmin çerçevesinde, 24 Ocak kararları ekonomik açıdan, 12 Eylül'ü uygulama açısından Haydar Kutlu niçin kabul etmiyor anlamak mümkün değil. Kapitalist sistemin Türkiye'ye verdiği bir görev var. Bu görevi yerine getirmek demek, Türkiye'yi dünya ekonomisiyle bütünleştirmekten geçiyor. Bir yandan da düşen kar oranları nedeniyle bu bütünleşmeye çanak tutan Türkiye burjuvazisi var. 27 Mayıs'ı hatırlatmakta yarar var. İthal ikamesini isteyen Türkiye Burju-

vazisi bir yandan, dünya ekonomisinin empoze ettiği planlama bir yandan, Türkiye'yi 27 Mayıs'a götürüyor. Türkiye sosyalist hareketi 27 Mayıs'ı göklere çıkıyor. Ama 12 Eylül'e Haydar Kutlu karşı çıkıyor. 27 Mayıs'la 12 Eylül arasında ne fark var, dünya ekonomisinin isteklerinin yerine getirilmesi açısından. Hiçbir fark yok. Tarihin derinliklerinden gelen bu aşamaları burada yazmakta yarar var. 1876, 1908, 1923, 1950, 1960, 1971, 1980 dönemlerinin farkını söyleyecek kişinin kapitalist sistemi hiç anlamadığını rahatlıkla ortaya koymak mümkün. Burada daha derinliğe inmek ise mümkün değil. Haydar Kutlu, 12 Eylül'de dışa açılmak için, içeride işçi ücretlerini düşürmek, tüketimi kısmak, enflasyonu körüklemek, Türk parasının değerini düşürmek gibi alınan tedbirlerin uygulanması için 12 Eylül'ün aldığı tedbirlere, insanlık açısından karşı çıkıyor. Bu ne perhiz, ne lahana turşusu. Hem kapitalist dünyada kalıp, hem kapitalizmin getirdiklerini reddetmek, Proudhon gibi küçük burjuvalara mahsustur. Haydar Kutlu ise, seneler boyunca Türkiye dışında yaşamasına rağmen, bırakın sosyalizmi, kapitalizmi bile öğrenememiş. Nitekim 1980'den sonra kapitalizmin erdemlerini biraz öğrenince, sosyalizmden vazgeçen Haydar Kutlu, 12 Eylül'e karşı çıkmasının nedenlerini şöyle açıklıyor:

"24 Ocak kararlarına ve uygulanan politikalara gelince bunlara karşıyım. Özellikle bu kararların Uygulama (a.b.ç.) biçimine karşıyım. Eğer kemer sıkılacaksa bütün toplum kemer sıkmalıdır. Ama 24 Ocak Kararları, 12 Eylül, sermaye için bir cennet olmuştur. Şimdi sermaye o cennetin, o olağanüstü kârların sıkıntısını yaşamaya başlamıştır, çünkü gerekli teknolojik atılım için tembel davranmıştır."(32)

Ah, gerekli teknolojik atılım için burjuvazi tembel davranmayıp olağanüstü bir gayret gösterseydi, burjuvazi çok rahat edecekti. Böylece burjuvaziye akıl öğreten, onun sıkıntılara girmesinden dolayı üzüntü duyan Haydar Kutlu tüm toplumun kemer sıkmasını öğütlüyor, emekçi kitlelerin kemer sıkması yeri-

ne. İşte dışa açılmanın faturasını emekçi kitlelere ödeten burjuvazinin yeni akıl hocası olan TBKP GENEL SEKRETERİ marksist ideolojiyi reddeden diğerleriyle nasıl da benzeşiyor
OCAK 1992

NOTLAR:

- (1) Boris Yeltsin, Bu Gidişe Karşıyım, Altın Kitaplar, s.54
- (2) a.g.e., s.235
- (3) a.g.e., s.245
- (4) Vasili Rafailides, EONOE aktaran Cumhuriyet gazetesi
- (5) Aleksandr Yakovlev, Sovyetler Birliği'nde ne yapmak istiyoruz?, Afa yay. s.66
- (6) a.g.e., s.66
- (7) a.g.e., s.62
- (8) a.g.e., s.83
- (9) a.g.e., s.65,66
- (10) Haydar Kutlu, Yeni Açılım Dergisi, Mayıs 1989, s.13
- (11) Sadun Aren, 2000'e Doğru Dergisi, Eylül 1991
- (12) Sadun Aren, Tempo Dergisi, sayı 38 21/27 Ağustos 1988, s.15
- (13) Sadun Aren, İktisat Dergisi, sayı 315-318, Haziran-Eylül 1991, s.55
- (14) Marks, Felsefenin Sefaleti, Sol Yayınları, s.123-124
- (15) Sadun Aren, 2000'e Doğru Dergisi, Eylül 1991
- (16) a.g.e.
- (17) a.g.e.
- (18) a.g.e
- (19) Sadun Aren, İktisat Dergisi, sayı 315-318, Haziran/Eylül 1991, s.56
- (20) a.g.e., s.56
- (21) Haydar Kutlu ile Cumhuriyet Gazetesi'nde yapılan bir söyleşi
- (22) a.g.e.

ÜÇÜNCÜ TEKNOLOJİ DEVRİMİ KARŞISINDA SOSYALİZM

Teknolojinin Ekonomi Polisiği (1981) adlı kitabın yazarı Dr. Ergun Türkcan'ın II. Tez Kitap dizisinin 12. sayısında 'Üçüncü Teknoloji Devrimi karşısında sosyalizm' adlı yazısı, günümüzde bu konuda çıkan yazılar içinde çok önemli bir konuma sahip olduğu için incelemek zorunluluğı doğdu. Yazının özü kısaca, üçüncü sanayi devriminin kapitalist sistemde oluştuğı ve buna karşıt eski sosyalist ülkelerde niçin gerçekleşemediğidir.

"Schumpetergil bir çerçevede tanımlanırsa, modern kapitalizm teknolojik yeniliklerin sebep olduğu, dinamik bir değişim ve değer yaratma sürecidir. Bu sürecin özünde eşitsiz gelişme (uneven development), temel bir dengesizlik, istikrarsızlık (unstability) yatar; yenilikler zorunlu olarak tahrip edicidir. Kendine özgü terimiyle, kapitalizmde, sürekli yaratıcı tahrip fırtınası eser (parenial gale of creative destruction). Kısaca, kapitalizm, özü itibariyle, tarihsel gelişimiyle, 'anarşik' bir yapıdır."

Yazar, kapitalizmin yapısı itibariyle, tahrip gücü olmasına rağmen, teknolojik yenilikleri yaşama sokabildiğini ama sosyalizmde, bu tahripkarlığı önlemek için ortaya çıkan planlı ekonominin, dengeli bir teknik ilerlemeyi mümkün kılmadığını iddia ediyor.

"Teknik ilerleme, özellikle enformasyon teknolojilerinin üretimi (sosyalist veya değil), klasik planlama süreçlerine bir türlü sokulamıyor; işin özü bu. Yaratıcılığın, teknik ilerlemenin getirdiğı büyük gelir sıçramaları olmayınca da , üretilen değerin (ve artı-değerin), şu veya bu şekilde adilce dağılımının bir önemi kalmıyor. Zaten, hangi sistemde olursa olsun, birşeyler kıtsa, rantlar doğuyor; kapitalist eşitsiz dağılım ki, böylece, bir başka

şekilde, sosyalist ekonominin göbeğinde yeşeriyor. Üstelik, bu kıtlık rantları (tahrip edici veya değil) yaratıcılığı hiç özendirmeyen, statik, hakimiyet gruplarının yaratıcılığını yitirmiş hakim azınlıkların (dominant minorities) ki, buna Batılı Sovyetologlar "nomenklatura" diyorlar, eline geçiyor. Sovyetler Birliği'nde yüzlerce Bilim Akademisi vardı. Her geçen gün bulunan binlerce teknolojik yeniliğin sanayi üretimine değil de depolarda yığılmasına neden olanlar acaba yazarın belirttiği gibi nomenklatura mı? Nitekim Gorbaçov 1985 yılında Time Dergisi'nin sorularını yanıtlarken Sovyet biliminin gücünü şöyle açıklıyordu:

"SSCB'nin ABD teknolojisi için yanıp tutuştuğu görüşünü pazarlayanlar karşılarında kimin bulunduğunu, bugün Sovyetler'in ne olduğunu unutuyorlar. Sovyetler, Devrim'den sonra teknolojik bağımsızlığını kazanan bir ülke olarak , uzun süredir bir bilim ve teknoloji gücü olma durumundadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeyi, ABD'den Sovyetler'e değil, Sovyet biliminin Sovyet sanayiine aktarılacak teknolojiyle sağlama peşindedir."

Gorbaçov'da durumu kabulleniyor ama nedenleri üzerinde durmuyor. Buna karşın Sovyetler'de uzay çalışmalarındaki büyük gelişmeler nasıl sağlanmış? Sovyetler'in yaptığı uzay istasyonunu hala ABD yapamıyor. Bu sorun tüm yakıcılığıyla önümüzde ivedi çözülmesi gereken bir soru olarak duruyor.

Yazar, Sovyetler'de sanayileşmenin boyutlarını şöyle anlatıyor:

"...20. yüzyılın ikinci çeyreğinde uygulaması başlayan, sosyalist planlamanın da temel amacı, kurulmasına çalışılan 'sosyalist ekonomi' alt yapısı, bu iki SD'nin teknolojilerini en kısa zamanda transfer ederek, o zamana kadar kapitalist ekonominin ulaşmış olduğu, ölçek ekonomilerini, o büyük kitlesel üretim mekanizmalarını, daha da büyük ölçeklerde Sovyetler'de yaratmaktır."

Bilindiği gibi II. Sanayi paradigması fordizm. Peki nedir fordizm?

"Fordizm, değiştirilebilir (interchangeable) parçalarla veya sürekli (continusus) proseslerle, belli bir ürünün kitle üretimidir. Kitle üretiminin mantığı ve amacı ölçek ekonomileri (economies of scale) ile işbölümünü geliştirerek, pozitif içsel ve dışsal ekonomileri devreye sokarak maliyetleri düşürmektir."

İşte Sovyetler Birliği'nin de sanayileşmesi Fordizm üzerine oturunca kapitalizm ile sosyalizmin arasında sanayileşme modeli olarak bir fark kalmıyor.

"Özetle denebilir ki, Batılı ve Sovyet sanayileşme paradigmaları temelde aynıdır. II SD'nin Ford-Taylor çizgisindeki, inflexible kitle üretim yöntemleri, özel inşaat (costruction) türüne sokulabilecek standart yük gemisi, tanker inşaatı, uçak, yapı elemanları, modüler inşaat ve hatta SSCB'de, bir zamanlar nükleer reaktör üretimine değin uygulanmıştı.

İşte Sovyet plancısının bu nedenlerle fordizmi bilinçaltından bir türlü çıkaramadığını işaret eden yazar, sanayileşme modelinden hala kurtulmak için SSCB'de en ufak bir çaba gösterilmediğini anlatıyor. Yazar daha sonra 'söz konusu teknolojilerle üretimi gerçekleştirmek için kalifiye işçiden ziyade düz işçiye ihtiyaç' olduğunu belirtiyor ve SSCB'de Stalinist zorlama yöntemleri, ideolojik kamçılama veya Stahanoviç ile bir yerlere kadar plan hedeflerinin tutturulmasına değin zorlandığını yazıyor.

Günümüz de ise,

"III SD bu paradigmaya ters düşen bir gelişme çizgisine okurunca, toplumların hem tekno strüktürleri hem de üst yapıları büyük uyumsuzluklar göstermeğe başlamışlardır."

III SD ne olduğunu ve eleştirisi daha sonraya bırakılarak sosyalist ülkelerdeki gelişmelere göz atmaya devam edelim.

Sosyalizmin ilk kuruluş aşamalarında kapitalist sistemin sanayi modeline dayalı bir sanayileşmenin gerçekleştiği konusunda yazarın varsayımı çok doğru. Özellikle, değiştirilebilir parça-

larla ve sürekli proseslerle belli bir ürünün kitle üretimi olan fordizm, sosyalist ülkelerde de büyük ölçüde uygulandı. Kapitalizmin aynı enerji kaynaklarına ve aynı düzeneklerine dayanan bir sanayileşme modeli bir yere kadar uygulanabilirdi. 1952 yılına kadar süren ve kapitalizmin üretim araçlarını model alan bu sanayileşme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini yeni bir enerji ve hareket düzeni yaratmak zorundaydı. Kapitalizmden farklı bir altyapı ve üretim modeli yeni bir paylaşım modeli ve yeni etik ortaya çıkaracaktı. Bu da sosyalizmin evrensel değerlerine uygun bir ortam hazırlayacaktı. İşte bu devrim yapılamayınca, sosyalist kuruluş aynen kapitalizmin bir tekrarı olarak tüm hastalıkları bağrında yeşertti. Wallerstein'in dediği gibi,

"Sovyet Bloku, önemine karşın, kapitalizme karşı bir sistem oluşturmamaktadır, onun kapsamı içindeki antisimetriğidir." Sosyalizmin, aynı tıkanıklıklarla karşı karşıya bulunun kapitalizmden önce teslim olması tarihi tesadüf değil. Yazarın bu konuda altıncı hissi yok değil. Gerçekten de kapitalizmin bu yapısal rahatsızlıklarını ortadan kaldırmak için yola çıkan, 70 ila 40 yıllık sosyalist yapılar, kapitalizmin 500 yılda alışıp bağışıklık kazandığı bu hastalığın yeni dozunu kaldıramayınca derin komaya girmişlerdir."

Sosyalist yapılar tarafından model olarak kullanılan kapitalizmin üretici güçleri tarihsel olarak görevlerini tamamlayınca, her iki sistemde bunalıma girdiler. Daha dayanıklı olan kapitalizm bunalıma rağmen yaşamını kör topal sürdürürken, sosyalizm çöktü.

Yazar III. SD'nin kapitalist sistemde ortaya çıkan yeni değişikliklerle gerçekleşme yolunda olduğunu, sosyalist ülkelerin ise buna ayak uyduramadıklarını ve bunların nedenlerini 3 temel noktada topluyor.

III. SD'nin temel karakteristiklerinden birincisi,

a- Teknolojilerin ömrü kısalıyor:

Yazar, ilk Sovyet planlarında, plan döneminin başlangıcı ile

sonu arasında gerek ürün gerekse üretim teknolojileri çok büyük değişiklikler göstermediği için sosyalist planlamanın kapitalist korporasyonların yeniliklerini izleyecek, hatta onları belli sektörlerde aşabilecek, araştırma ve geliştirme faaliyetleri programlayıp uygulayabildiğini söylüyor. Çünkü kapitalist korporasyonların tekelci yapıları nedeniyle, rekabetsiz bir ortamda yenilikleri faz ve miktarlarda pazarlayabilmeleri idi. Ama III. SD. gelince

"Oysa, III. SD'de, bazı ürünler (product technologies) ve onlarla birlikte, zorunlu biçimde, onları üreten teknolojiler (production technologies) 6-12 ay gibi ömürlere sahip oluyorlar. Birçok öncü sektörde, teknik ilerlemenin yönünü ve hızını kestirmek pek güç veya imkansız. Şiddetli rekabetin yarattığı bu duruma, eski büyük tekelci firmalar dahi ayak uyduramayıp parçalanır ya da silinme aşamasına girerken, sosyalist planlamaların bu değişim hızına ayak uydurması, teknik olarak mümkün değildi. Nitekim, 1960'lara kadar, bir şekilde, uzay yarışı, gemi ve uçak yapımı, nükleer teknolojilerde öncü rolü oynayan Sovyetler, 1970'lerde, teknoloji yarışında geri kaldılar."

Yazar bundan sonra, kapitalizme, rekabetin getirdiği yaratıcı girişken kişilere yol açtığı için övgüler yağıdırıyor ve şunları söylüyor:

"Ürün devrelerinin kısa olması, firmalara büyük risk getirdiği gibi teknoloji yeteneği yüksek yeni ve genç girişimci gruplarının, yeni bir teknoloji ile piyasaya girerek, hızlı bir patlama yapmaları olağan hale gelmiştir."

Yazar büyük firmaların genç girişimci gruplardan etkilendiğini, yapıları itibariyle teknolojik yenilikleri üretime uygulayamadıkları için gittikçe kan kaybettiklerini anlatıyor. Böylece kapitalist sistemde çok büyük ağırlıkları olan bu firmaların güçlerini yitirdikçe, sistemin de bunalıma girdiğini tam bir Aristo mantığı ile ortaya koymağa çalışıyor. Ama bu bunalımın nedenlerini başka yerde aramak hiç aklına gelmiyor. Sıra sosyaliz-

me gelince eleştirisi son derece keskin oluyor.

"Oysa sosyalist sistemin (adı ne olursa olsun) kamu üretim birimleri, II. SD tipi büyük firma modellerini esas aldığından, yeni firma doğurma özelliklerine sahip olamaz. Ayrıca, yeni girişimci grupların ortaya çıkması sosyolojik bakımdan hemen hemen imkânsız; sermaye bulma ve legal prosedürler açısından çok güçtür."

b- Kolay Teknoloji Transfer İmkanlarının Azalması:

II. SD'nin getirdiği ürünler ve makinaları, makina yapan makinaları 'kopya etmek' veya illegal yollardan transfer etmenin mümkün olduğunu iddia eden yazar, özellikle demir-çeliğin ithali yoluyla tüm değiştirebilir parçalar (mikro mekanik hariç) bir ekonomide üretmek ve/veya monte etmenin teknisyenlik düzeyi gerektiğini belirttikten sonra,

"İşte bu teknolojik yapı hem sosyalist iktisadi planlamasının hem de çağının geç takipçilerinin, kalkınma-sanayileşme 'paradigma' larını biçimlendirmiştir. Gerek, Stalinist GOSPLAN'ın gerekse kapitalist mülkiyet sistemi içinde kalkınmağa çalışan az gelişmiş ekonomilerin bir türlü değiştiremedikleri bu ikame edilmez PARADİGMA, ağır sanayi yani demir-çelik ve makine yapan makinalar sektörü kurmak; daha çok demir-çelik, makina üretmek "tutkusudur."

Ama bu paradigmanın 1970'lerde yıkılmağa ve onun yerini mikro teknolojilerin egemenliğinin yayılmağa başladığını anlatan yazar,

"Mikro teknoloji, gözle kolaylıkla görülüp, algılanamıyan; üründen hareket edilip taklit edilemiyen ve çok kez de 'madde' (hardware) değil, bir program, bir bilgi (software) niteliğindedir."

Hiç şüphesiz yazarın bahsettiği mikro teknoloji alanlarında büyük gelişmeler var. Ancak bunların toplumsal sermaye içindeki rolünün ne olduğu belli değil. Katma değeri çok yüksek mikro sanayilerin nelerin yerini aldığını söylemek de güç. Ağır

sanayi olduğu gibi duruyor. Bu sanayinin gelişmekte olan ÷lkelere transferi, istihdam politikası nedeniyle durduruluyor ve yeni teknolojilerle üretimin artması hedefleniyor. Özellikle mikro sanayilerin, finans alanında gelişme göstermesi, kullanılmayan sermaye birikiminin dünya çerçevesinde dönüşümünü sağlamaktan öte hangi yatırımlara temel sağladığı tartışma konusu şimdilik. Üretken olmayan hizmetler sektöründeki rolü ise gün geçtikçe artmasına rağmen III. SD'nden bahsetmek için yeterli mi acaba?

c- Modern Sanayi içinde ikili bir teknik üretim biçiminin ortaya çıkması.

1-İleri Fordizm: Homojen malların ilkel robotlarla kitlesel üretimi.

2-Yeni Manifaktür: Yazar, ileri teknoloji dallarında, hızla, küçük ölçekli, esnek, çok yüksek düzeyde teknik elemanlarla çalışan üretim birimlerini, yeni manifaktür olarak adlandırıyor.

"Yeni manifaktür, elektronik ve iletişimin tüm dallarında, biyotek ve kısmen de metal işleme sanayilerinde yaygın örnekler sergiliyor. Örneğin, mikroişlemcileri ve diğer elemanları kullanarak, küçük ve dinamik bilgi 'grupları', sonsuz ihtimal içerisinde, her sektör ve (uyarılmış ve uyarılmamış) tüm kişisel taleplere cevap verecek yeni ürünler, sistemler, üretim teknolojileri, program, kavram ve yapay diller üretebilmektedirler."

Yazar, mevcut teknoloji düzeyinde (state of the arts), bilgi gruplarının kullanıldığı parçalar (DEM), hala, inflexible-kitle üretimi ile imal edilmekte olduğunu ancak bu komponentlerin ürün devreleri (teknolojik ömürleri) çok kısa olduğundan ve aynı zamanda, ürün ve üretim teknolojileri, genelde senkronize (eşzamanlı) değiştirdiğinden, inflexible-kitle üretim sistemlerini, kısa aralıklarla 'yenilemek', yeniden yatırım gerektiğini anlatıyor. Daha sonra, yeni manifaktür, eldeki malzeme ile, yeni 'mimariler' yapma yoluna gitse bile, giderek sıklaşan aralıklarla özel yapım (custom made) chiplere ihtiyaç duyacağını yazıyor.

Kitle üretiminde, kısa ürün devrelerinin getirdiği yeni yatırım maliyetlerine rağmen, ürün fiyatlarının (kalitenin çok ilerlemesine göre) hızla düştüğünü belirten yazar, özel yapım elemanları için aynı şeyin söz konusu olmadığını vurguluyor. Sözü, gündem bu standart elemanların flexible tarzda üretiminde diyerek noktıyor.

Yazar artık III SD'nin yeni küçük firmaları karşısında büyük kapitalist firmaların tutunmasının mümkün olmadığı gibi Sovyet firmalarının da bu yeniliğe ayak uyduramadıklarını şöyle anlatıyor:

"Büyük tröstler, büyük ve az sayıda üretim birimlerini gütmeye yönelik sosyalist merkezi planlarla (corporate planning) bu koşullar altında, III SD aşamasında devre dışı kalıp, etkinliğini yitirmesi çok doğaldır. Çünkü çok sayıda (atomistik üretim birimlerini tanımlamak ve yakalamak, idareci ve hatta istatistikçi için bile büyük güçlükler taşır. Bilinen planlama ve programlama teknikleriyle bu işleri sürdürmek mümkün görünmüyor. Belki süper bilgisayara dayanan ultra-modern yeni yöntemler ortaya çıkarsa, konu yeniden gündeme gelebilir; ama bir Gosplan için burası denizin bittiği yerdir."

Yazar, sosyalist planlamayı, girişkenliğe fırsat tanımadığı için eleştiriyor. Ancak özgürce her istediğini yapabilen kişilerin III SD'nin nüvelerini ortaya koyabileceğine inanıyor. Böyle bir ortamın ise piyasa şartlarında rekabete dayanan bir sistemde gerçekleşebileceğini ısrarla vurguluyor.

"Bu gruplar sadece, bir şirketin veya çalışma ortamının gerektirdiği askeri bir örgüt yapısı içinde, mümkün olduğu kadar 'informel' işbirliği ile kendi işlerini ve gelirlerini kendileri tanımlayarak, kendi koydukları kurallar çerçevesinde çalışıyorlar. Kısa zamanda çok verimli olmalarına rağmen, liderlik ve yaratıcılık mücadelesi nedeniyle istikrarsızlık, yeni yapılanma sancıları bir özellik halini alır. Kendini sürekli yenileyen, doğuran bu dinamik yapıda, yönetim ve çalışmaya, en geniş anlamda doğru-

dan demokrasi; davranış ve düşünceye liberallik hakimdir."

Yazara göre, işte bu kişiler III SD'ne yön verecekler. Ama yazarın da belirttiği gibi bunların ne zaman ne yapacağı belli değil. Tüm bunlara rağmen bu kişilere dünyanın geleceği emânet ediliyor. Çünkü bunlar halen dünyaya hakim fordizmi uygulayan tekelleri bile yıkabilecek güce sahip. Kimbilir? Küreselleşmenin dev boyutlar aldığı ve çok uluslu sermaye şirketlerinin gün geçtikçe hakimiyeti altına giren dünyamızda belki bir gün tekrar serbest rekabetçi döneme geri dönebiliriz. Buraya kadar, bilimsel çalışmalarına katılmasak bile saygı duyduğumuz bir yazar birden ortadan kayboluyor yerini ırkçı bir kişiye bırakıyor. Çünkü Sovyetlerdeki alt yapıdaki gelişmeleri bir yana bırakarak, Sovyet insanının yapısı ile ilgili anlaşılmaz varsayımlar ileri sürüyor; Özellikle Sovyet insanının III SD'ni yaratacak yapıda olmadığını ısrarla vurgulaması oldukça şaşırtıcı. İdealist yaklaşımların yanı sıra, ırkçılığın da ilerici insanların bilinç altında yeşermesini görmek son derece üzücü oluyor.

"Sovyet teknolojisinin geri kalmasında, teknolojileri yayacak (diffusion of innovation) ve yayarken, genişleterek üretecek piyasa mekanizmalarının, girişimcilerinin bulunmaması ileri sürülse bile, bu da tek başına, bir iktisadi-sosyal sistemin, teknolojiye çok üst noktalara ulaşp, geri dönmesini yeterince açıklamıyor. Daha da ötesi bugün, piyasa mekanizmaları ve girişimciler yaratmak için açılan kapılardan yeteri kadar insan geçmemesi. Olayın kökenleri, 70 yıllık Sovyet tarihinin getirmeye çalıştığı (ve anlaşılan, bir türlü getiremediği) insan tipinden mi, yoksa, Sovyetlerin uzun Rus tarihinden devraldıkları geleneksel insan tipinden mi kaynaklanıyor? Bir anlamda Karl Wittfogel'in 'Oriental Despotizm' tezleri yeniden gündeme mi geliyor?"

Yazar'ın, bugünkü durumda Rusya'da yeni girişimcilerin bulunmamasını hayretle karşılmasını biz de hayretle karşılıyoruz. Çünkü Rusya'nın bu günkü durumu içler acısı. Bunun nedeni ırkçılıkta değil, geçmişte yapılanları araştırmakla bulabiliriz. Bu

Çalışma da bunlardan biri.

Artık sıra eleştiriye geliyor. nce sanayi devriminin ne olduğu konusunda bir açıklama gerekiyor.

"Sanayi Devrimi, kapitalist sistemin, toplumsal sermayesini tüm olarak, belirli zaman dilimlerinde, TEKNOLOJİK DEVRİM'e bağlı olarak, yenileyerek, aşırı birikimi yok etmesidir."

Toplumsal sermayenin kendini yenileyebilme olanağına kavuşabilmesi, kar oranlarının devamlı düştüğü sektörlere yatırılmış olan yıpranmış sermayenin metropoliten merkezlerden, sistemin en uzak köşelerine kadar yayılabilmesi ile mümkün oluyor. Yayılmının gerçekleşmesi iki yönden önemli: Bir yandan yıpranmış sermaye, hurda yerine büyük değer kazanıyor, diğer yandan metropoliten merkezlerde, yıpranmış sermayenin bıraktığı büyük boşluklara, toplumsal sermaye yeni teknolojik devrimin getirdiği yeniliklerle birlikte yeni yatırımlarla dolduruyor. Çünkü yeni üretim türleri ile ortaya çıkan yatırım alanları çok karlı oluyor ve üretim sürecinin devamlılığı sağlanıyor. Kapitalizm, günümüze dek iki önemli devrimden geçti; Birincisi, buharlı motor ve kömür, ikincisi içten patlamalı motor ve petrol. Bu durumda, günümüzde III Sanayi Devrimi'nden söz etmek mümkün mü? Atom enerjisi ve bilgisayar mı III SD'ni oluşturuyor? Aşırı Sermaye Birikimi'ni bunlar mı yok ediyor, yeni yatırımlara yol açıyor?

Yazarın anladığı sanayi devrimi ise şöyle;

"...yeni manifaktür de, ileri teknoloji de 'usta' grupların belli bir işbölümü- uzmanlık düzeyindeki işbirliğiyle, standart-kitle mal ve hizmetlerinin ötesinde, özel veya 'özelleştirilmiş' imalata yönelmeleridir. İleri teknolojinin bu yeni atölyeleri, mal (hardware) dan çok daha hizmet ya da bilgi üretimine (software); A-G faaliyet ve ürünlerine doğru yol almaktadır.

"Böylece etrafı kirleten, demir elik öğüten ağır sanayi paradigmasının yerini, etrafı kirletmeyen, çok az madde ve enerji tüketen. katma değerleri çok yüksek, temiz mikro sanayiler alma-

ğa başladı. Sanayideki 'yapısal değişme' dediğimiz olay budur."

Bu sanayilerin yaşama girdiği, yer yer küçük firmalar olmasına rağmen sistemi etkilediği hiç şüphesiz doğru. Yazarın da adlandırdığı gibi tarihsel bir allegori olarak bu üretim birimlerini 'yeni manifaktür' olarak kabul etmek mümkün. Bu durum da gösteriyor ki karşımızda bir embriyon sektör var. Ama bu embriyon sektör, kapitalist sistemde, ekonominin kar oranları düşen sektörlerindeki sanayilerin yerini alabiliyor mu? Yerini alabilecek mi? Ne kadar istihdam yaratıyorlar? Tüm bunlar III SD'nin oluşmasına yeterli mi, yeterli olabilecek mi? Burada koca bir soru işareti koymak gerekiyor. Çünkü böyle bir anlayış, teknolojik determinizmin getirdiği bir anlayıştır. Kapitalizm hiç şüphesiz, yazarın da belirttiği gibi, teknolojik yeniliklerin sebep olduğu dinamik bir değişim ve değer yaratma sürecidir. Aynı zamanda tahrib edicidir. Ama artık eski gücünü yitirmiş, tarihin karanlıklarına gömülmek için can çekişmektedir. Dünyadaki tüm belirtiler bunun için çok iyi bir göstergedir. Ama yazar sadece ve sadece teknolojik yeniliklerle uğraşüyor ve şöyle diyor:

"Böylece araştırma yoğun veya teknoloji yoğun malların yer aldığı ileri teknoloji sektörler ve firmalar doğmaya başladı."

Ama tüm bunlar, sistemin can çekişmesine rağmen, hala petrol kömürün temel enerji kaynakları olmasını engellemiyor. Devirlerini tamamlamasına rağmen , fosil yataklarından elde edilen enerjinin yerini, fusion güneş enerjisi alamadı. Nükleer enerjinin kısıtlı uygulama alanı yeni bir devrim yaratamadı. Otomobil ilk keşfedildiğinden bu yana hiçbir değişikliğe uğramadı. Yine dört tekerlek üstünde duruyor. Otomobili bilgisayarla yönetsen ne olur? Ürün olarak otomobil, otomobildir. Otomobil hala kapitalist sistemin belkemiğidir. Bu nedenle, bu sektörlerde düşen kar oranları karşısında sistem çaresiz kalıyor. 'Yeni manifaktür' masif yatırım yapabiliyor mu? Niceliksel olarak tasarruf ediyor, Niceliksel olarak sermaye kullanmıyor. Bu yüzden üretken yatırıma olan talebin üstünde bir masif sermaye

artığı var. Başka bir deyişle, kapitalist sistem toplumsal sermayesini bir türlü yenileyemiyor. Yazarın bahsettiği yenileme çabaları başka, yenileyememek başka. Nitekim aşırı sermaye birikimi düşen kar oranları nedeniyle yeni yatırımlara dönüşemiyor. Tüketicilerin bıkınlığı ve doymuşluğu, yeni ürünlerin çoğu kez eski ürünlerin türevleri ya da onların yerini alan ve aynı işlevi gören ürünler olmasından dolayı pazar daralması çözülemezken, muazzam ölçüde birikmiş sermaye fazlası, üretken olmayan yatırımlara akıyor; ya silahlanmaya ya da finansal yatırımlara kayıyor. Finansal yatırımlar ise spekülasyonların alanını alabildiğine genişletiyor. 5 milyar dolarla Avrupa'da ülke paralarının değerleriyle oynayan spekülâtörlerin varlığı çığ gibi büyüyor. Bir senelik dünya ticaret hacmine gerekli para, üç günde finansal araçlarla, spekülasyon amacıyla dünyada dönüyor. Askeri harcamalar ise Yeni Dünya Düzeni'nin bekçisi ABD'nin Körfez krizi senaryosunda önemli bir yer tutuyor. Yazarın da belirttiği gibi,

"ABD'nin en büyük 500 sanayi firması hakkında son 30 yıldaki performans karı şöyle:

1959-69 arasında %75.2; 1969-79 arasında %51.3 artarken, 1979-89 arasında sabit fiyatlarla %3.6 azalmıştır."

ABD ekonomisi felç içinde. Eski miş alt yapılarını yenileyemiyor. 'Bir üst düzey bürokrat yalnızca ülkedeki köprü ve otoyolları onarmak için gerekli fonun 290 milyar dolar olduğu' belirtiyor. Dünyanın en borçlu ülkesi. 'Yeni manifaktürün ABD'yi bu bunalımdan çıkartabileceğine inanmak mümkün mü? Yatırımların azalması, iflaslarla kapanan işyerlerinin çoğalması, işten çıkarmaların inanılmaz boyutlara erişmesi nedeniyle, tüm sistemde şimdiye kadar görülmeyen bir işsizliğin her geçen gün çığ gibi büyümesi durdurulamıyor. Çaresizlikten siyasi iktidarların sosyal refah devletinden vazgeçerek, sosyal hakları budamak için kolları sıvamaları tarihi tesadüf değil. Tüm kapitalist ülkelerde özelleştirme programlarının, sermayenin düşen kar

oranlarına bir çare bulmak için, ivedilikle yaşama girmesi yolunda verilen mücadeleler, dünya sahnesine yeni ideolojik çatışmalar getiriyor. Ama yazar, tüm bunlara rağmen rahatlıkla şöyle yazmaktan çekinmiyor:

"...III. SD'nin toplumlar üzerindeki en büyük global etkisi iletişim alanındaki elektronik araçlar sistemler yoluyla gerçekleşmektedir. Dünya borsalarından kültürlerle, siyasi düşüncelerden günlük hayat-davranış biçimlerine değin, uydu kanalları, fax cihazları, bilgisayar ağları, oyunları, TV, video vb yüzlerce araç-sistem, en uzak köşeleri, en küçük toplumları dahi etkisi altına alan sosyal bir elektro manyetik alan yaratmıştı."

Böylece soruna bakış açısı, bilimsellikten uzak, bir teknoloji hayranlığı ile teknolojik determinizme dönüşüyor. Yazarın anlattığı teknolojik yenilikler dikkat edilirse, hizmetler sektöründe yoğunlaşıyor. Tüm bu yeniliklerin getirdiği araçlar ne için kullanılıyor? Yazar bunları ön plana almaktan kaçınıyor. Hizmetler sektörünün öneminin artması, kapitalist sistemin ideolojik propagandasına zemin hazırlarken, yeni büyük yataramaların eksikliğini, finansal ilişkiler içinde boğmayı hedefliyor sermaye. Para-insan ilişkilerini tanrı haline dönüşen paranın esiri olan insanın kişiliğini kaybedişini de bu senaryo içinde gözlemek mümkün oluyor.

Yazar,

"Tekelci, büyük firmalar ise III. SD'nin getirdiği yeni koşullar ve dinamik ortam karşısında, dağılıp-parçalanma; yok olma veya maliyeti çok yüksek yeniden yapılanma, alternatifleri karşısındadırlar." derken, kapitalizmin iç çelişkilerinin bir sonucu olarak bu durumu değerlendiriyor ama nasıl teknolojik ilerlemelerin çok hızlı geliştiğini, teknolojik transferlerin çok hızlı geliştiğini, teknolojik transferlerin yapısal nedenlerle çok zorlaştığını, tekelci firmaların bu hıza ayak uyduramadıklarından yeni koşullar karşısında dağılıp yok olacaklarını anlıyor. Böyle bir yorum, sorunu çok basite indirgemektir. Yazdıklarında doğru

yanlar var hiç şüphesiz. Ama dünyanın küreselleşmesinde baş rolü oynayan firmaların tüm fosil enerji kaynaklarını kontrol ederken yeni enerji türlerinin gelişmesini engellediklerini yazar bir türlü görmek istemiyor. Devamlı düşen kar oranlarına rağmen, eski enerji türlerine bağımlı çelik ve otomotiv v.s sanayilerini, istihdam politikaları yüzünden, tekrar gelişmiş ülkelerde, teknolojilerini bir ölçüde yenileyerek tekrar yaşama sokmaya çalışmalarını gözden ırak tutmak mümkün mü? Tüm bunların yanısıra, bu firmaların siyaset alanında da ne kadar etkin oldukları bilinen bir gerçek. Bazı sektörlerde embriyon olarak görülen 'yeni manifaktür'den kalkarak III. SD'nin oluştuğunu söylemek ve genellemelere gitmek, yazar açısından son derece yanlış bir tutum. Nitekim yazarın, bu yazısından 5 sene önce yazdığı mükemmel bir makalede, şimdilik düşüncelere zıt olarak ama çok doğru gözlemleri vardı.

"...şu anda dünya sanayi ve hatta tarımı, birçok öncü sektör protipine ve uygulamasına rağmen hala 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki teknolojilerle 'idare etmektedir'. Kimya, elektrik, içten patlamalı motorlar, nükleer enerjiye rağmen elektrik enerjisi üretimi, havacılık kendi mükemmellik sınırlarına gelmelerine rağmen yine de sanayi toplumunun ürün ve üretim teknolojileridir."

Aradan 5 sene geçiyor ve III. SD oluyor. Bu mümkün mü? İşte bu durumda yazar belli bir esneklik getirmek için, yazısının sonunda III. SD tanımını yumuşatarak şöyle diyor:

"Beklenen devrim, ya da sanayideki yeni teknik üretim biçimi 'Esnek Üretim Sistemleri' (FMS) ve 'Bilgisayarlarla Tümlerlik İmalat' (CIM) diye adlandırılan yeni düzenler içinden çıkarılacaktır. Artık akıllı robotlar, çok çeşitli parçaları talep üzerine mamul stoksuz üretim imkanına kavuşmaktadır. Bu üretim biçimi de, henüz yaygınlığa kavuşmamıştır; ilk aşamasını yaşamaktadır."

Herşeyden önce, yazarın III. SD olduğunu iddia edebilmesi

için, teknolojik yeniliklerin yeni bir ettime doğru adım adım gittiğini söylemesi değil, oluşmuş bir üretim yapısının tüm sektörlerde yeni bir ENERJİ türüyle YENİ rnlerin ortaya çıkmasını gerektirir. Üstelik yazara göre, insanlığın yeni bir düzene doğru gelişmesini sağlıyacak sanayi kesiminin tamamen yenilenmesi değil, yeni araçlarla aynı üretimin yapılması hedefleniyor.

BÖYLE SANAYİ DEVRİMİ OLMAZ.

EKİM 1994

TÜRKİYE TARİHİNDEN KESİTLER

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRATLAR MI VAR?

Sosyal demokrat partiler, Avrupa'da İşçi Sınıfı'nın bilimsel partileri oldukları dönemlerde, işçi sınıfı ile olan ilişkilerini oldukça sağlam temeller üzerine oturtular. Çok büyük ideolojik sapmalara rağmen günümüze dek işçi sınıfı ile olan ilişkilerini de korudular.

Sosyal demokrat partiler günümüzde de sermayenin yaşamını koruyabilmek için, burjuvazinin devamlı gelişen ihtiraslarına, akılcı bir çözümle set çekerek, işçi sınıfı ile bağlantılarını sağlamlaştırmaktan öte, tüm halkın yapısını burjuva ideolojisine yatkınlaştırmak yönünde önemli adımlar atıyorlar. Böylece sosyal demokrat hareket, "sermaye"nin isteği doğrultusunda yürüyen bir hareket olarak karşımıza çıkıyor.

Günümüzde Sosyal Demokrat Parti, burjuvaziyle uzlaşmacı bir dünya görüşü çerçevesinde işçi sınıfına "barış içinde bir arada yaşama"formülünü kabul ettirebilmek için, sendikalarla çok sıkı bir işbirliğini korumak zorundadır. Bunun için de, sosyal demokrat partiler zaman zaman, kitlelerin ekonomik talepleri doğrultusunda, milli gelirden paylarını arttırmak için gerekli eylemlere başvurmak zorunda kalıyorlar. Böylece bu tür partiler, işçi sınıfı ideolojisinin kalıntıları ile idare ederek, işçi sınıfından güç almaya devam ediyorlar. Geleneklerini muhafaza ederek geçmişlerine asla toz kondurmuyorlar. Kısacası, işçi sınıfı ideolojisinden kalkarak onu yadsımak zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Sosyal demokrat partiler, kitlelerin sosyal haklarını büyük ölçüde genişletme olanaklarına sahip olduklarında, sömürü düzeninin temellerini sağlamlaştırmak amacıyla, sömürünün üretim alanında değil, tüketim alanında olduğunu işçi sınıfına kabul ettirme çabasına girerek, işçi sınıfının mücadelesine çok büyük darbeler indirebiliyorlar. Bunun için de, sosyal demokrat partiler, gerek iktidarda, gerekse muhalefette oldukları zamanlar da, işçi sınıfının bilinç düzeyini sürekli sendikal düzeyde tutarak, burjuvazinin verdiği görevi hakkıyla yerine getiriyorlar. Bunları gerçekleştirdikleri ölçüde de burjuvazinin gözüne girerek iktidarı "gerektiği zaman" teslim alabiliyorlar.

Ama günümüzde, 1970'lerde iktidara gelen Güney Avrupa Sosyalist Partileri'nin durumu daha karmaşık bir durum gösteriyor. Özellikle dünyayı sarsan ekonomik kriz içinde ve şöyle:"Bu bağlamda iktidara gelen sosyalistlerin iki görevi vardı; görünürdeki görev krizin işçi sınıfının yaşam standartı üzerindeki ters etkilerini yok etmek; gerçekte ise sermaye birikiminin koşullarını yeniden oluşturmaya çalışmak. Sosyalistler işçi sınıfından gelen istemlere cevap verecek olsalar krizin yıktığı sanayiler işçi ücretlerine zam yapacak durumda olmadığından, üretimin toplumsallaştırılması doğrultusunda stratejik bir adım atmak zorunda kalacaklardı. İşçi sınıfının artan toplumsal gücü gelirden daha büyük pay almada yardımcı olabilirdi. Ne var ki sosyalistler, kapitalist üretimi karlılığı düşük alanlardan karlılığı yüksek alanlara kaydırmanın aracı olma rolünü üstlendiler, yeni bir sermaye birikimi modelinin motoru oldular; böylece sanayileri kaldırma, işçilerin, işverenler üzerindeki kontrolünü azaltma, "esnek emek" yaratma (emeğe, yeni sanayilerin daha düşük ücret düzeyine uyum sağlaması için baskı, emeğin coğrafi devingenliğini arttırma) vb. işini üstlendiler. Sosyalistler, sermayenin "yeniden yapılanması"-yeni birikim modelini böyle ifade ediyorlar işini tek yanlı olarak sürdürürken, sempati toplayacak kimi durumlarda işçilerin ağzına bir bal çalmaktan, ya da dış

politikada kimi ilerici adımlar atmaktan da geri kalmadılar. Bununla birlikte birikim modelleri arasındaki geçiş dönemi çatışmalı geçti; özellikle de işçi sınıfının önemli kesimlerinin devlet yanlısı sosyalist ve komünist önderliklerce iyi kontrol edilmediği yerlerde. Devlete bağlı sosyalist sendikalar genel stratejiyi uysallıkla kabul edip dikkatleri, kapatılması hedeflenen özgül ekonomik şartlara çekerek, geçiş sürecinin tamamlanmasında temel bir rol oynadılar. Sosyalist sendika stratejisinin net etkisi işçi sınıfını bölmek ve her türlü birleşik sınıf direnişini şiddetle zayıflatmak oldu. Dahası, dikkatleri fabrika kapatmalarının sonuçlarında yoğunlaştırmakla, bu strateji değişikliklerin kaçınılmazlık olduğu ve her işçinin ileride iş bulabilme fırsatlarını azami derecede zorlaması gerekeceği gibi bir düşünce yaratarak, işçilerin moralini çökerttiler. Ancak siyasal akıl hocaları gibi sosyalist sendikacılar da hoşnutsuzluğun artması, üye sayısının azalması ve genelde, işçi sınıfı içerisinde geri gelmesi zor bir siyasal nüfuz yitimiyle ağır bir bedel ödediler. İşçi sınıfının desteğini yitirmek parti liderliği ve özellikle de sosyalist hükümet için, daha da sağa kaymanın, 'orta sınıf' seçmene gitmenin dürtüsü oluyor. Gerçi bu kesimlerden olumlu tepki gelmesi daha da şüpheli, zira, çöken bir sosyalist rejimin, bu kesimlerin geleneksel sağ kanatla kurulu ilişkilerinde gedik açması pek mümkün değil."(*)

Görüldüğü gibi, dünyada tüm sosyal demokrat partileri bekleyen sonuç burada kendini açıkça gösteriyor:

a) İşçi hareketlerinin geleneksel olarak güçlü oldukları alanlarda zayıflatılması,

b) Devletin topluma müdahalesini arttırarak parlamento dışı faaliyetlerin önünü tıkamak (devlet, pazarı serbestleştirdikçe siyasal faaliyetlerin üzerindeki pençesini sıkıyor),

(*) New Left Review, James Petras'tan aktaran: Uluslararasılaşma, Avrupa Solu Sovyetler Dosyası: Dünya Sorunları Dizisi 3, s.93-94

c) Uluslararası konuları "soğuk savaş", doğu-batı ilişkileri çerçevesine hapsetmek (**)

Böylece karşımıza üç önemli soru çıkıyor:

a) İşçi sınıfı ile ilişkilerini kuramayan partilerin birer sosyal demokrat parti olmaları mümkün mü?

b) Üç-beş sendika liderini örgüt içine alarak kendini "sosyal demokrat parti" ilan etmek mümkün mü?

c) Uluslararası kapitalist ilişkiler içinde, kapitalist bir ülkede, iktidara gelen sosyal demokrat bir partinin burjuvazinin müsaade ettiği olanakların dışına çıkabilmesi mümkün mü?

Bu üç soruya kısaca şöyle cevap vermek gerekiyor: Mümkün değil!

Bu durumda Türkiye'de "Sosyal Demokrat Partiler"i çıkarmazının nereden kaynaklandığını bulmak, mümkün olabiliyor.

1960'larda TİP siyasal arenaya çıktıktan sonra, burjuva devletini tüm yaşamı boyunca korumayı kendisine ilke edinen ve bu nedenle kurulan CHP, kendisinin bile anlamadığı "Ortanın Solu" sloganını atmak zorunda kalıyor. Amaç; emekçi kitleleri pasifize ederek, onları, senelerin toprak ağalarının partisi olan CHP'ne kanalize etmek; böylece burjuva devletin yaşamına süreklilik kazandırmak. Başka bir deyimle, emekçi kitlelerin aldatılarak, burjuva düzeninin bir parçasını oluşturmalarını sağlamak.

CHP bunu varlığının amacı olarak çok mükemmel bir biçimde yerine getiriyor. Çünkü CHP bu senaryoyu daha önce de oynuyor. Ama o zamanlar roller biraz daha farklıydı. Kısaca da olsa değinmekte yarar var, günümüzdeki politikayı anlamak için. Aslında tarihsel olarak CHP'nin rolünü anlamadan, Türkiye'de işçi sınıfı hareketinin siyasi arenada başarıyla yer alması mümkün değil.

1945'lerde, CHP senelerin getirdiği bir birikimle başkaldır-

(*) Y.a.g.e. s.95

mak isteyen emekçi kitlelerin üzerinde ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni koşullar çerçevesinde, faşist baskıları sürdürmenin artık olanaksız olduğunu görüyor. Kendi içinden çıkardığı, toprak ağaları ve bürokratlarla kurduğu bir partiye iktidarı teslim ediveriyor. İki önemli nokta:

a) Seneler boyunca ezilen emekçi kitlelerin sola kaymaması için yeni kurulan tüm sol partiler kapatılıyor. İcazetli DP, tek bırakılarak, halkın da tek ümidi haline getiriliyor. Böylece yığınların, neredeyse günümüze dek, sağ partilerin kütlese desteğini oluşturması için bir tür tuzak kurulmuş oluyor.

b) Burjuva devlet düzeninin sürekliliği için icazetli partiye iktidarı teslim etmekle de muhalefete geçmek ve devlet müessesesini korumak amaçlanıyor.

Bu duruma tüm yüksek bürokrasi hayret ediyor. İktidarın bu kadar kolay teslim edilmesini bir türlü anlamak istemiyor ve karşı çıkıyor. Askeri darbe teklif ediyor. Reddolunuyor...CHP muhalefete geçerek tek amacı olan devlet düzenini korumak görevini üstleniyor. Devlet düzeni bozulduğu an müdahale ediyor, gerek askeri darbelerle, gerekse siyasi müdahalelerle. Görünüşte "halk hareketi" olarak gelişen DP hareketi, bu kesimin coşkuyla sevgisiyle karşılanıyor. Böylece ezilen kitleler ustalıkla aldatılıyor. Yeni palazlanan ticaret burjuvazisi, büyük bir hızla zenginleşiyorlar. Kapitalistleşmenin bu evresinde yapılan hesapsız yatırımlar sonucunda köyden şehirlere akanlar iş bulabilme olanağına kavuşurken, gittikçe artan enflasyon, devlet düzenini hallaç pamuğu gibi atıyor, sarsıyor.

Bozulan devlet düzenini tekrar yerine oturtmak, burjuvazinin yaşamını yürütebilmesini sağlamak için, ortaya çıkan 1960 hareketi, devletin yeniden örgütlenmesini, yeni şartlarla sağlamaya çalışıyor. Burada en büyük görev CHP'ne düşüyor. 19. yüzyıldan kaynaklanan bir gelenekle yeni anayasalar yaparak devlet düzeninin oturtulmasına çalışılıyor. Bu çırpınıştaki ilk hedef devlet düzeninin korunmasıdır. Türkiye'de izin verilen sol

hareket ise bundan farklı düşünmüyor. Zaten farklı bir düşünceye izin de verilmiyor! Bu açıdan biraz da "kerhen" Anayasa'ya dört elle sarılan Türk solundaki esas mantık "meşruiyetini ispatlamak" oluyor. Böylece ister istemez burjuva devlet düzenini meşrulaştırmak görevini de "sol" üstleniyor. Sonuçta diyelim, tüm aldığı oylar CHP'nin oyları olduğu için, kitleler karşısında CHP'nin küçük kardeşi ünvanını da alıyor.

Bu nedenle sağ ideoloji bir kez daha büyük bir zafer kazanıyor.

Emekçi kitlelerden sol harekete gelmesi gereken yığınla oy AP'ne giderken sol hareketin oy potansiyeli küçük burjuva aydınlarıyla birkaç sendikacıdan öteye gidemiyor. Bunda bir terslik yok. Çünkü sol hareketi yönlendiren insanların çoğunun geçişi CHP'ne dayanıyor, hatta İttihat ve Terakki'ye. Ama, tarihsel olarak acı bir terslik var ve bunu düzeltmek gerekiyor: Sol hareket CHP'nin çizdiği yoldan hiç ayrılmak istemiyor. Kadro hareketinin getirdiği ideolojik yapının etkisi, günümüze kadar zehir saçıyor. Sol hareket bundan kendini kurtaramıyor, ya da kurtarmak istemiyor. Böylece burjuva devlet yapısını savunmakla görevlendirilen CHP, Cumhuriyet'in ilk döneminde attığı tohumların semeresini, 1960 yıllarının sonlarına doğru sol hareket içinde ortaya çıkıp, hareketi karmakarışık eden MDD stratejisini benimseyenlerle alıyor. Türkiye'yi yarı-feodal bir toplum olarak değerlendiren bu stratejiye göre, işçi sınıfı ile bu mücadeleyi kendi sınıfsal menfaatleri açısından yürütmek zorunda kalan "milli burjuvazi"nin önemi de çok büyük oluyor.

BİR MDD MASALI

MDD stratejisini ya da bunun varyasyonlarını benimseyenler, hayallerinde olduğu gibi, Türkiye'de bir "milli burjuvazi" ile bunun partisini arıyorlar. Karanlıkta, bir odada ve orada bulunmayan bir siyah şapkanın aranması gibi. Varlığı olmayan bir sınıfın partisi de olamayacağına göre, geriye sadece böyle bir par-

tinin yaratılması görevi kalıyor. Yılların CHP'sine böyle bir görev veriliyor. Sol hareketin bir bölümünde bu traji-komik strateji büyük ilgi görüyor. Sayfalar dolusu yazılar dökülüyor. 1971 yılı, bu sahnelerin ertelenmesine neden oluyor.

Burada önemli bir nokta üzerinde durmakta yarar var. CHP'nin içinde bu dönemde yeni ve sahte bir Don Kişot yaratılıyor, günümüze uygun şartlarla: B. Ecevit. Tüm yaşamını devlet düzenini savunmakla geçiren ve bu nedenle CHP'nin başına geçirilen İ.İnönü'nün yanında çıraklık devrini tamamlayan B.Ecevit'e çok önemli bir şey öğretiliyor: Her ne pahasına olursa olsun devlet düzenini korumak. Bu görevi yerine getirmek için CHP'nin her türlü kılığa girmesine cevaz veren İ.İnönü hiç mücadele etmeden Parti'yi Ecevit'e teslim ediyor. Buna çok kimsenin aklı ermiyor: Nasıl bu kadar kolaylıkla yaşamını onunla özdeşleştiren İ. İnönü partisinden istifa edebiliyor? Bunun gibi yığınla soru asıl önemli noktaya dokunmadığı için belleklerde hala bir soru işareti olarak kalıyor. Esas konu ise İ.İnönü için çok basit: Devlet düzenini sonuna kadar, özellikle en tehlikeli dönemlerde kendini feda etme pahasına, türlü tavizlerle sonuna kadar kim koruyabilir? Bunu B.Ecevit'in şahsında gördüğü için Parti'yi kolaylıkla ona teslim edip dünyayı gönül rahatlığıyla terkedebiliyor. Devlet düzenine bekçilik etmenin özellikle muhalefet dönemlerinde çok önemli olduğunu bilen İ.İnönü için artık geri kalanların hiç önemi yoktu. Nitekim B.Ecevit, İnönü'yü hiç yanıltmıyor. Özellikle Kıbrıs çıkartması bunun şahane bir örneğini veriyor.

Mavi gömlek efsanesi 1974'de değişen şartlar içinde ortaya çıkıyor. Ama özü hep aynı kalıyor. Özünde CHP'li olan tüm sol hareket, sözde "Af" için, ona oy veriyor. Hapishanelerde, dışarı çıkmak için bekleyenlerin ümidi olarak, demokrasiyi tepeden bekleme alışkanlıkları olanlar için, günlük görüntüler, duygular ön plana geliyor. Tarihsel perspektiften yoksun olanlara, daha sonraki seçimlerde "MC'ye hayır" propagandasıyla TİP'de katı-

larak ve 12 Mart'taki performansını düşürerek, ileride TKP'ye iltihakın ilk ipuçlarını veriyor.

BİR ANTİ TEKEL MASALI !

1970'lerde CHP'ne başka bir görev veriyor sol hareket. İnandırılmaz ama gerçek: Anti-feodal mücadeleden, anti-tekelci mücadeleye bir çırpıda geçilerek, milli burjuvazinin partisini, tekel-dışı sınıfların partisi haline dönüştürmek mücadelesine giriliyor. Senelerin ve "toprak ağalarının" partisi olan CHP 1960'larda nasıl "milli burjuvazi"nin partisi olmuşsa, bu sefer de inanılmaz bir biçimde halkın karşısına sol hareket tarafından "sosyal demokrat" parti olarak çıkarılıyor. Böylece yine sayfalar dolusu yazılar ve sol hareket ile CHP arasında ittifaklar oluşturuluyor. Çünkü anti-tekelci mücadelede işçi sınıfı partisine ittifak olarak bir sosyal demokrat partiye ihtiyaç duyuluyor. Uluslararası arenadaki bilimsel sosyalist partilerin çizgisi böyleyse bu durumu "enternasyonalist politika" çerçevesinde sessizsedasız kabul etmenin doğru olduğu düşünülüyor ve eğer Türkiye'de böyle bir parti yoksa da yaratılmasının zorunlu olduğu görülüyor. Bu kadar basit! Geçmişte "milli burjuvazi"nin olmayan partisi nasıl yaratılmışsa, "sosyal demokrat parti"de öylece yaratılıyor. Niçin olmasın?

CHP yine tarihi misyonunu yerine getiriyor ve tabii şevkle bu görevi kabul ediyor. İşçiler tarafından da, işin acı tarafı, bu sahte görüntü, sol hareket sayesinde, ciddiye alınıyor. Bunun sorumlusu olan sol hareket ise, hiç birşeye aldırış etmeden, tarih önünde bir gün yargılanacağını umursamadan, demokrasiyi sözde sosyal demokrat parti olarak nitelendirdiği CHP'nden bekleyerek ona koşuyor. İşverenlerin lüks otellerde kurdurduğu koalisyonlar alkışlarla karşılanıyor. İpliği 1978'de pazara çıkana kadar, sol hareket içinde CHP'ni destekleyenlerle desteklemeyenler arasındaki kavgaya gittikçe büyüyor.

1978'de ikinci defa iktidarı sırasında, IMF ile pazarlıklar,

uzatmalı sendika liderlerini bünyesinde toplama çabaları sosyal demokrat olmaya bir türlü yetmiyor ama hala ondan partilerini kurma izni bekleyenlerin umudu hiç kırılmıyor. Halk sektörü gibi komik ütopyaları ile köylülüğe yönelmeler de bir sonuç vermeyince, kitlelerin "umudu" birdenbire balon gibi sönuveriyor. Böylece kitlelerin gücünü kaybeden CHP burjuvazinin getirdiği yokluklar içinde kayboluyor. Maraş olayları ile ve sıkı-yönetim ilanıyla perde iniyor.

1980 sonrası tüm partiler kapatılıyor. Ama eski partilerin devamı olarak yeni partiler kuruluyor. Tekelci sermayenin kendini yenileme isteği ile ANAP, özellikle CHP'nin mirasından kaynaklanmak isteyen SHP eski ilişkilerinde devamı olarak kitlelere umut vermek için çaba gösteriyor. Gittikçe azan enflasyon ve demokratik haklardan yoksunluk karşısında fakirleşen kitleler, işsizlik nedeniyle çıldıran insanların bulunduğu bir toplumda, halka, umut vermek için soyut kelimeler yerine somut hareketler gerekiyor. Bunu da SHP, yapısı gereği bir türlü beceremiyor. 1977'lerde mavi gömlek efsanesini bir çırpıda kullanıp silkiveren burjuvazi, 1980 sonrasında demokratik haklarından yoksun bırakılan işçi sınıfına aynı oyunu bir daha tekrar etmek ihtiyacı duymuyor. Bu oyunu daha ileriki senelere bırakıyor. Ama bu defa başka bir yol seçiyor: İslam dinini kitlelerin, özellikle ezilenlerin "umudu" olarak gösteriyor. Yaşam savaşı verenler için İslam bir kurtuluş yolu olarak sunuluyor. İşçilerin önüne iki seçenek konuyor: Ya *meyhane*, ya *ibadet*. Bu tuzağa düşmemek için 1980 öncesinde sol hareketin işçi sınıfının bilinç düzeyini sürekli yükseltmesi ve bunun yollarını bulması gerekirdi. Ama yapılan iş tam tersi oldu ve "demokrasi...demokrasi" diye, işçiler CHP'leştirildi.

Bugün iktidar partisinin umut açısından İslam'dan başka radikal silahı kalmadı. Bu nedenle Süleymancılar'la, Nakşibendiler'le, Nurcular'la işbirliği için elinden gelen tüm gayreti gösteriyor. Türban olayına bu açıdan hiç şaşmamak gerekiyor. Laik bir

ülke olarak her türlü giysinin, yüksek eğitim kurumlarında serbest olması gerekirken, büyük gürültüler kopartılması hiç de tesadüf değil, oyunun bir parçası... Sorun; böyle tartışmalarla, kitlelerde biriken potansiyelin başka kanallara aktarılmasını amaçlamak. Asıl şaşılması gereken ilerici geçinenlerin bu tuzağa düşmeleri.

1980'den sonra ilkokullara zorunlu din dersi koyan Büyük Atatürkçüler, tarikatların alabildiğine gelişmesine sadece "Anayasa'ya evet" için mi izin verdiler? Rabıta örgütünden hocaların maaş almaları olayında, Türkiye'nin dövize ihtiyacı olduğundan mı, yoksa görmemezlikten mi imza attılar? Bunlara sadece gülünür. Binlerce insan ABD'den burs alırken ses çıkartmayanlar, Rabıta örgütünden alınan paralar için niçin böyle feryat ediyorlar? Bu sorular bitmez tükenmez bir biçimde ardarda sorulabilir. Ama bilinen bir gerçek var: 24 Ocak kararlarının altında ezilen kitleler, önlerinde uzayıp giden zor günleri "tevekkülle" karşılaşın diye, İslam dini, bir kurtuluş olarak, burjuvazinin yeni bir "umut yemi" biçiminde karşımıza çıkıyor. Her mahallede bir misyoner yetiştirilmesi gibi her mahallede bir cami yapımı, birbirini takip eden vakıf kuruluşları, Almanya'da yükselen "İslami cihad" sesleri, umudun sadece bir parçasını oluşturunyorlar. İşte bu durumda siyasi iktidar, tekelci sermayenin menfaatlerini yurt dışında olsun, yurt içinde olsun gözetebilmek için, hem laiklikten bahsetmek, hem de dini devletle bütünleştirmek için çaba sarfedenlere müsamaha göstermek zorunda kalıyor. Tekelci sermaye çok iyi biliyor ki şeriat devleti, Türkiye'de kurulamaz, kurulmasını tekeller de istemez. Mümkün değildir. Bunu çok iyi biliyor ve küçük burjuva aydınlarının çığlıkları karşısında, yaptığı işi çok iyi bilen kişilerin tavrını takınarak, soğukkanlılığını bozmuyor.

Sömürü düzenini bozmamak için şimdilik "mavi gömleğe" ihtiyaç yok. Ama dünyanın ve Türkiye'nin şartları içinde, enflasyonla boğuşan halka tek umut olarak İslam'ı göstermek ne

zamana kadar yeterli olacak? Bunun sonucunu yalnızca işçi sınıfının örgütlü mücadelesi tayin edebilir.

Laiklik prensibine toz kondurmayan SHP, bugün kitlelerin şeriat umutları yerine somut bir program koyamıyor. Bundan korkuyor. Korkması normal, çünkü kitlelerin ihtiyacına cevap verecek bir program onun başını belaya sokar. Böyle bir programla birlikte kitlelerden gelecek baskı karşısında, yeterli ölçüde eyleme girmesi mümkün değil. Bunu hiçbir yönetici istemiyor, partinin küçük burjuva yapısı da istemiyor. Kitlelerin önünde ilerici gözükebilmek için SHP, çareyi, günlük olayları ve kişileri didiklemede buluyor. Bazı göstermelik sendika liderlerine yönetimde yer vererek ya da örgüte bazı ağzı laf yapan işçileri üye yaparak işçilerle bağ kurulduğu yolunda atılımlar yapıldığını iddia etmek, gülünç olmaktan öteye gitmiyor. Kuruluşundan bunca sene sonra bir program çıkıyor ortaya, hem de bunun için toplanan bir kurultayda ve bunun da herkesi memnun etmek için hazırlanan, bütünsellikten uzak, bir dizi reformun alt alta dizilmesinden başka birşey olmayan bir taslak olduğu görülüyor.

Gelir dağılımını düzeltmek için, herşeyden önce planlama gerçeğine inanmak gerekiyor. "Devlet Planlama Teşkilatı, planlı kalkınmanın hizmetinde yeniden düzenlenecek." demek aslında hiçbirşey dememektedir. Çünkü, diyelim, bir dış ticaretin kontrol altına alınmadan herhangi bir "plan"ın yapılması mümkün değildir. İhracat ve ithalatın tümüyle devlet kontrolüne girmesi gerekiyor. Sonra yine şu: Türkiye'de banka sistemini denetlemeden planlama yapılamaz. Bunun için Merkez Bankasının bir bankalar bankası haline getirilmesi ve bankacılık ile sigortacılığın derhal devletleştirilmesi gerekiyor. Üretim kesiminde üretime yön verebilecek manivelaların, planlama ünitesinin elinde olması gerekiyor. Bunun için Demir-Çelik ve makina sanayi türünden temel imalat sanayinin, bütün büyük işletmelerin millileştirilmesi gerekiyor. Ancak bu yolda atılacak

adımlardan oluşmuş bir sosyalist planlama ile yüksek düzeyde kalkınma hızına erişmek mümkün olabilir. Bu kalkınmanın gerektirdiği ileri teknolojiyi kullanarak işçi sınıfının gelir düzeyini yükseltmek sorunu da çözüm bulabilir. Kısaca bu örnekten bile şu ortaya çıkmaktadır: Sadece "İlaç Sanayii"nin devletleştirilmesini programa koymak, kitleleri aldatmak için yola çıkmak demektir.

BİR DE "PROGRAM" MASALI

Bu durumda SHP'nin emekçi kitleler lehine ciddi ve bilimsel bir program ortaya koymaması normal kabul edilmelidir. Program çalışmaları sırasında, parti alt kademelerinde yapılacak tartışmalardan çok şeyler beklediklerini söyleyen SHP'li liderlerin "tartışma"nın nasıl olması gerektiği konusunda en ufak bilgileri olmadığı böylece ortaya çıkıyor. Bir defa tartışmanın olabilmesi için üyelerin ideolojik yapıları ve bilgi düzeylerinin yüksek olması gerekiyor. Üyelerin çoğunun küçük burjuva ideolojisi etkisinde olması nedeniyle ya tartışmalar kısır döngüye girer ya da tartışmadan rahatsız olanlar çoğunluğa sahip olurlar. Özellikle tartışmaya alışmamış üyenin (bilgi düzeyi yükseltilmemiş üyenin) tartışmasının kahve tartışmasından herhangi bir farkı yoktur. Tartışma ancak, sendikalarda tartışma geleneği olan işçilerin ezici bir çoğunluğa sahip oldukları sosyal demokrat partilerde söz konusu olabilir. İşçi sınıfının dünya ve yurt olayları ile birlikte ekonomik düzeyde sendikalarda tartışması ve tartışması bir gelenek haline dönüştüğü taktirde, sosyal demokrat partilerde işçiler siyasi düzeyde tartışmalara girebilirler. Böyle bir gelenekten yoksun işçilerden örneğin SHP'de özellikle gerekli bilgilerle donatılmaksızın tartışma istenmesi kadar gülünç bir şey olamaz. İşte bu nedenlerle, SHP içinde program ve tüzük tartışmaları da sadece göz boyamaktan ileri gitmedi. Sonuçta Program kurultayında, kulisler merkez yönetimine girecek kişiler için birer faaliyet alanı oldu. Özetle, olması

gereken oldu.

Nitekim program komisyonunun üyelerden kopuk olarak hazırladığı tasarı Kurultay'da tartışılmadan kabul edildi. Bu açıdan da SHP'yi ciddi bir sosyal demokrat parti olarak kabul etmek olanaksızlaştı. Bu durumda "sol" kelimesi yine kitleler önünde hiç bir somut önerisi olmayan, ya da kaynakları olmayan bir di-zi reform sloganı olarak ortaya çıktı.

O zaman SHP'den geriye ne kalıyor? Üst düzey yöneticilerin bir yığın parlak demeçleri ve çeşitli hizipler arasında arabuluculuk yapmak için seçilen bir lider. İsminden başka bir özelliği olmayan SHP'nin lideri ise I. Kurultay'ın açılış konuşmasında, Evren Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra, Parti'nin "özprogramını" ilan ediyor. Artık bu görüşlerde bir değişiklik beklemek anlamsız oluyor. SHP'ye devlet tarafından verilen izin aşağıdaki şartlarla belirleniyor. SHP lideri bunları açış konuşmasında şöyle savunuyor:

"a) Komünizme ve faşizme karşıyız.

b) Atatürk ilkeleriyle kurulmuş olan Cumhuriyet'in temel yapısını sağlam ve yaratıcı görüyoruz.

c) Bir seçim dönemi geçmedikçe Anayasa'yı değiştirme girişimi yapmayacağız.

d) Devlet düzenini tehlikeye düşürmeyecek kapsamda bir af talep edeceğiz.

e) İşçinin, esnafın, memurun, sanayicinin partisi olacağız.

f) Yatırımcı, büyümeci ve gelir bölüşümü dengesi yaratacak bir sosyal demokrat ekonomi modeline geçiş belirli bir zaman alacaktır. "Geçiş dönemi"nin bazı özel sorunları olacağını kabul ediyoruz. Bu dönemde dış kaynak sağlanması, ihracatın desteklenmesi, döviz dengesinin korunması gibi ihtiyaçlara özel önem vereceğiz.

g) Dış politikayı sadece ekonominin bir aracı gibi kullanmayacağız. Ekonomi için sonuç alma pahasına dış politikada tehli-keli ödün vermeyeceğiz..."

O günlerde Milliyet köşe yazarı Teoman Erel adı geçen konuşmayı işte böyle özetlemişti. "...İ.M.F.gerçeğini tümüyle reddedemeyeceğini...dış borçları ödemede Arjantin gibi radikal çıkışları düşünmediğini..." söyleyen SHP lideri kapitalist sistemin sağlam bir sacayağını oluşturacağını tüm dünyaya ilan etmişti. Açık yüreklilikle. Ama artık bununla da yetinmiyor. "Devletle dayanışma" geleneğini terk etmek için harcanan tüm çabalara karşı çıkarak. CHP'nin eski çizgisini muhafaza edeceğini korkmadan söylüyor. Devletle bozuşan ya da başka bir deyimle devlete karşı kendi hakları için örgütlenmeyi amaçlayanlara karşı çıkarak, CHP'nin tarihsel misyonuna sahip çıkıyor. Böylelikle devletten vize alabiliyor. İşte Kurultay konuşmasının ve Cumhurbaşkanı ile yapılan görüşmelerin sonuçları böylece ortaya çıkıyor. Bu durumda babasından miras kalan, devlet düzenini ön planda tutan kişiliğe sahip birinin başkanlığını veto edenlerin, aslında tarihsel bir yanılgıya düştükleri de hemen görülebiliyor (*).

Tüm bunlardan sonra SHP programından yeni bir şey beklemek abesle iştigal olmuyor mu?

Bu gerçeklere karşın 'sol hareket' uslanmıyor. Tarihsel yanlışlarından birini daha tekrar yapabilmek için kuyrukçuluğa devam ediyor. 1950-61-74'de yaptığı ve çok pahalıya malolan gafaların bir yenisini daha tarih sahnesine çıkartıyor. Bir türlü akıllanmayan "sol hareket" Türkiye'de demokrasiyi ısrarla "sosyal demokrat" partilerden bekliyor. 1908'den bu yana "sol hareket" demokrasiyi verirlerse alıyor, vermezlerse şikayet ediyor, tıpkı ağzından memesi alınmış bir bebek gibi. 1960'da seviniyor; özgürlükler verildi diye. 1980'de özgürlükler elinden alındı diye çığlıklar atıyor, küsüyor. Bir kısmı da Kundera'nın romanı-

(*) Bu yazı SHP lideri İnönü'nün son istifa-geri dönüş bunalımlarından önce yazıldı. Son olaylar, SHP liderinin siyasal çapını da netlikle ortaya koymuş oluyor.

nı okuyarak kendini teselli ediyor. Bu nedenlerle sosyal demokrat olmayan bir harekete "sol" denmesine ses çıkarmıyor. Sözde "sosyal demokrat" hareketin her geçen gün kitleler önünde gü-lünç duruma düşmesine ses çıkarmayanların, "sol" kelimesinin giderek rezil olmasına ses çıkarmayanların, tek amacı, tek "umudu", gelecekte izin verilirse (ki bu izin onlara göre, ancak "sosyal demokrat" bir parti iktidarında söz konusu olabilir), o zaman solculuk oynamaktır. Başka bir hedefleri yoktur.

SON BİRKAÇ SÖZ

Son seçimlerde ortaya çıkan bazı olaylara burada değinmeden yazı eksik kalıyor. Çünkü yazıyı özetleyen olaylar çok ilginç ve daha şimdiden geleceğe ait ipuçları veriyor. İlk önce seçim sistemi ile başlamak gerekiyor. Böyle sistemler, ancak tekelci sermayenin iktidarda tam egemenlik kurmak istediği ülkelerde söz konusu oluyor. Türkiye'de tarihsel bir tesadüf değil, bir kişinin iki kişi üzerinde hakimiyetini sağlayan böyle bir seçim sisteminin ortaya çıkışı. Bilindiği gibi tekelci sermaye 1980'lerden beri egemenliğini sürdürebilmek için iki büyük parti istiyor sadece. 1983 senesinde yapmak istediğini 1987'de gerçekleştiriyor. Seçimlerden önce Turgut Özal'ın seçim sistemi için getirdiği değişikliklere karşı çıkan DSP tüm muhalefet partilerine "Boykot" önerisi yaptı. Bu öneri tüm muhalefet partileri tarafından benimsenmiş olsaydı ANAP bu seçim sistemini Meclis'teri geçirmeyi göze alamazdı. Ama DYP'nin yarım ağızla kabul ettiği bu öneri, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü tarafından reddedildi. Hem de bu "boykot" önerisinden korkan Turgut Özal'ın bir çağrısı üzerine yapılan görüşmeden sonra. SHP Genel Başkanı, bir yandan DSP'nin yaşamına son vermeyi amaçlarken, diğer yandan da bu seçim sisteminin SHP'ye de yaraya-cağını saf saf düşünüyordu. "Biz seçimden korkmayız" bahanesiyle, devlet düzenine babası kadar bağlı olduğunu gösterebilmek için, Erdal İnönü son tahlilde yalnızca iki partiye mü-

saade eden bu tekелci seçim sistemini kabul etmekten çekinmedi. Tekelci sermayeye daha iyi hizmet edeceğini mi ifade etmek istiyordu acaba?

Bu durumu seçimden sonra SHP'nin eski Genel Başkanı Prof. Dr. Aydın Gürkan şöyle anlatıyor.

"...Erdal Bey'in, seçim kanununa hiçbir direnç göstermediğini gördük. Seçim koşullarını kabul ettiği için de ciddi bir itiraz hakkı doğmamış oldu. Yeni anayasa değişikliğinde Erdal Bey'in ve partisinin de çok fazla direnç gösterme hakkı olmayacak. SHP olağan kürsü muhalefeti dışında toplu muhalefet göstermeyecek. "Kardeşim, sen bunu kabul ettin, ben de bu gücümle anayasaya uygun olarak bu hakkımı kullanacağın," diyecek, sen ne diyeceksin o zaman."

Seçimlerden önce DSP'nin SHP'ne teklif ettiği işbirliği ise Genel Başkan Erdal İnönü tarafından hemen anında reddedildi. DSP'nin seçimlerde 2.000.000 oy alacağına asla inanmadığı ve siyaset yaşamından, tekелci sermayenin direktifleri doğrultusunda silmek için, B.Ecevit'in teklifini reddederken, Erdal İnönü ve Kurmay Heyeti çok rahattı. Bu konuda da "ilerici" basından en ufak bir eleştiri bile almayan SHP Genel Başkanı Erdal İnönü seçimler sırasında, Türkiye'deki sosyalist hareketin senelerdir attığı bir sloganı tekrarlayarak, oyların bölünmemesi teması sık sık işledi. DSP'nin oy almaması için elinden gelen herşeyi yaptı. Genel Başkan Erdal İnönü, eski CHP geleneğini bozmadan DSP'yi bölücü buluyor, CHP'nin tüm oylarının tapusunun kendisinde olduğunu herkese inandırmak için tüm gücünü, özellikle de mali gücünü kullanıyordu. Sosyalist oylar ise tarihsel bir alışkanlıkla, kendi kazdıkları kuyuya düşercesine, demokrasinin genişletilmesini yine her zamanki gibi kendi yarattıkları sosyal demokratlardan bekleyerek onu desteklemeye devam ettiler. Desteklemeyi reddedenleri "hain" ilan etmekten çekinmediler. Bakalım ileride kendi partilerini kurdukları ve kitlelerden oy veya destek istemeye gittikleri zaman, SHP'nin onları bölücü ola-

rak ilan etmesi halinde ne yapacaklar? Bu soruya cevap veremeleri mümkün değil. 1977 seçimlerinde niçin oy alamadıklarını bir türlü anlayamayanlar, belki de ve eğer olursa 1997 seçimlerinde de durumu anlayamayacaklar. Kendi yarattıkları hayal dünyasının tuzağına kendileri düşecekler. Bundan kurtuluşları yok. SHP, şimdilerde seçim yenilgisini DSP'nin üzerine atmak için elinden geleni yapmaya alışıyor. "Ah oylar bir bölünmeseydi" teraneleri ilerici geçinen aydın takımının desteği ile kitlelere ulaştırılmaya çalışılıyor. Basın da bu görevi yapmak için elinden geleni yapıyor. Seçimler öncesi Erdal İnönü'nün yaptığı gafları anında unutup ve başkasına saldırmak taktiği CHP'nin eski bir geleneğidir; SHP sürdürüyor.

Bu durumda, seçimlerden sonra istediğine kavuşan ana muhalefet partisi Genel Başkanı Erdal İnönü, babasından miras kalan tarihsel görevi yapabilmek için "sahte muhalefetini" sürdürecektir gibi gözüküyor. Kitleleri her türlü eylemden yoksun bırakarak meclis kürsüsünde muhalefet yaptığı imajını ortaya koymaya çalışacak. Sosyalist oyları da "bölme" ile korkutarak onlara yaşam hakkı vermeye çalışacak.

Böylece "sosyal demokrat" bir partinin Türkiye'deki ıkılmazı ortaya çıkıyor. Başka bir deyimle, Türkiye'de "sosyal demokrat" diye bir kavramın söz konusu olamayacağı ortaya çıkıyor. Görünüşte sosyal demokrat kelimeleri partilerin tabelalarında yer alsa bile eninde sonunda burjuvazinin yeni bir oyuncağı olmaktan öte bir anlam taşımasının olanaksız olduğu görülüyor. Ama bu arada, "sol", halkın karşısında rezil oluyor. Sol'un bundan kurtulması gerekiyor. Bunun için de, SHP'nin artık desteklenmesinden vazgeçilmesi ve herşeyiyle bir "rakip" olarak damgalanması gerekiyor.

1988

BİR YAZININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

M.Akın DALMAN

Türkiye solu, ideolojik netleşme ve sağlıklı ayrışmalarla sonuçlanabilecek bir tartışma ve olgunlaşma dönemi yaşıyor. Netleşme ve ayrışmaların sağlıklı bir yapıda sonuçlanmasının bazı ön gerekleri var. Birincisi şöyle ifade edilebilir: Türkiye solu, 150 yıllık sosyalist mirasın ve kendi tarihinin yeterince kristalleşmemiş konularını, sosyalist ideoloji ve pratiğe sızmaya çalışan deformasyonları doğru teşhis etmek durumundadır. İkincisi ve daha önemlisi, teşhislerin ve bunlara bağlı olarak ortaya atılan tezlerin sağlam teorik temelleri dayandırılması, farklı anlamların yüklenebileceği "açık"ların bırakılmaması gerekiyor.

Gelenek Kitap Dizisi'nin 16. sayısında yer alan A.Hamdi'nin "Türkiye'de Sosyal Demokratlar mı var?" başlıklı yazısı yukarıdaki anlamda doğru bir teşhise dayanıyor veya aynı anlama gelmek üzere "birinci ön gereği" yerine getiriyor. "Sosyal demokrat partiler... çok büyük ideolojik sapmalara rağmen günümüze dek işçi sınıfı ile olan ilişkilerini de korudular. (...) Sosyal demokrat partiler günümüzde de sermayenin yaşamını koruyabilmek için ... tüm halkın yapısını burjuva ideolojisine yakınlaştırmak yönünde önemli adımlar atıyorlar. Böylece Sosyal demokrat hareket 'sermaye'nin isteği doğrultusunda yürüyen bir hareket olarak karşımıza çıkıyor. (1)

"Görünüşte sosyal demokrat kelimeleri partilerin tabelalarında yer alsa bile eninde sonunda burjuvazinin yeni bir oyuncağı olmaktan öte bir anlam taşımasının olanaksız olduğu görülüyor. Ama bu arada, 'sol', halkın karşısında rezil oluyor. Sol'un bundan kurtulması gerekiyor. Bunun için de SHP'nin artık destek-

lenmesinden vazgeçilmesi ve herşeyiyle bir 'rakip' olarak damgalanması gerekiyor." (2)

Bu iki alıntı ve burada yer verdiğim bazı saptamalarla A.Hamdi ideolojik netleşme ve ayrışma sürecinin önemli bir boyutunu yakalıyor: Türkiye sosyalist hareketinde yol ayrımlarından birisi ve belki de birincisi sosyal demokrasiyi "rakip" olarak göremeyenlerle yaşıyor, yaşanacak. Türkiye sosyalist hareketinin kendi ayakları üzerinde durmasının bir zemini olarak... Daha önce de belirttiğim gibi bu zeminde "açık" noktalar, oturmamış temeller bırakmamak gerekiyor. Gereklilik, aynı zamanda, sosyalizm adına sosyal demokrasi kuyrukçuluğundan arındırdıktan sonra alternatifin başka yerlerde aranmasına karşı da kapıların kapatılması anlamına geliyor. A.Hamdi'nin yazısını bu açıdan ve bazı "açıklıklar" getirme inancıyla, belli noktalarda değerlendirmek istiyorum. Öncelikle belirteyim, değerlendirmeler söz konusu yazının temel saptama ve tezlerine değil, bunların arasındaki bağlantılara ve kavramlara yönelik olacak.

SOSYAL DEMOKRASİ KAVRAMI: DÜN-BUGÜN

Sosyal demokrat partilerin doğuşu ve bu adın kökenlerine ilişkin uzun ama son derece açıklık getirici bir alıntıya kulak verelim: "19.yüzyıl koşullarında proleteryanın nicel gelişkinliği ve düzen için oluşturduğu potansiyel tehlike ile bu koşullarda sahip olabildiği sınıf bilinci arasında açık bir eşitsizlik var. Ancak öte yandan küçük burjuvazinin taleplerinin hayalci ya da toplumsal özden yoksun niteliği ile aynı kesimin politik etkinliği arasında da bir eşitsizlik bulunuyor. Son olarak da, kendi içlerinde kendi özgül eşitsizliklerini barındıran bu iki kesimin aralarındaki çelişkiler söz konusu. Marks kendi yöntemleri ışığında ve kuşkusuz 'politik' bir yaklaşımla, bu çelişkileri içinde yer alabilecekleri bir çerçeveye yerleştirmeye çalışıyor. 'Sosyal demokrasi' işte bu çerçevenin adı oluyor. Avrupa'nın ilk Marksist partilerin adlarının 'sosyal demokrat' oluşunun kökenleri ya da

gerekçelerini burada aramak gerekiyor."(3)

Sosyal demokrasinin tarihine ilişkin olarak bu çerçevenin yeterince açıklayıcı olduğu kanısındayım. Aradan geçen bir yüzyıl neleri değiştirdi? Sosyalist hareketin, bugünün sosyal demokrat partilerine bu noktadan bakması gerektiğine inanıyorum. Küçük burjuvazi açısından değişen çok şey var. Küçük burjuvazinin talepleri ile politik etkinliği arasındaki eşitsizlik günümüzde eşitliğe dönüşebiliyor. Daha açıkçası şöyle: Küçük burjuvazi, siyasi arenada egemen kesimin kadrolarınca "temsil" ediliyor. 19.yüzyılda attığı ileri adımlar, siyasal etkinliğini kaybettiği bir ortamda, bugün, popülist politikaların zemini olmaktan öteye geçemiyor. Ve nihayet küçük burjuvazi, toplumsal hareketliliğin yükseldiği dönemlerde ortaya çıkan popülist politikalarda kendisini "teskin edici" besinler bulabiliyor.

Proleterya açısından da değişen çok şeyin olduğu açık: Bu gün, proloterya, nicel gelişkinliği ve düzene karşı oluşturduğu tehlike ile sınıf bilinci arasındaki eşitsizliğin ürünü olan bir örgüt teorisine ve buna bağlı olarak "kendi" partisine kavuşmuş bulunuyor. Bu noktadan bazı önerilerin formülasyonuna geçmek istiyorum:

1. Bugün Türkiye'de ve Avrupa'da sosyal demakrasi, tarihsel kökenleriyle değil, "burjuvaziye alternatif bir program sunabilme ve ilerici harekette truva atı inşaa etme"(4) işlevleri bağlamında tanımlanmalıdır.

2. "İkili yan" formülasyonu ile sosyal demokrat partilerin işçi sınıfı ile ilişkilerini bugün de sürdürdükleri ima edilmek isteniyorsa bu, sosyal demokrasinin sosyalist hareketin önüne engel çıkartma "yeteneğini" arttıran bir durum olarak değerlendirilmelidir.

3. Türkiye'deki mevcut sosyal demokrat parti ya da partilerin, Avrupa'dakilerden farklı olarak tarihsel gelenekleri veya marksist bir kökenleri bulunmadığı gerekçesiyle "sözde" ya da "sahte" sosyal demokrat olarak nitelenmesi bir yanılısamadır.

A.Hamdi'nin yazısına dönüyorum. Türkiye'de 1970'lerin başında, sosyal demokrasinin "yaratıldığı" görüşüne tümüyle katılıyorum. Ancak yaratma çabalarının sadece Türkiye soluna mal edilmesine itiraz etmek gerektiğine inanıyorum. Sosyal demokrat hareket, toplumsal muhalefetin ivme kazandığı ve aynı zamanda bu muhalefetin sosyalist bir örgütlülükle çakışmadığı bir konjoktürde şans buluyor. Kişiliğini kazanmamış bir sosyalist hareket bu nesnelliği "başkalarıyla" paylaşma ihtiyacını hissediyor. "İhtiyaç icadın da anası" oluyor. Bunlar sosyal demokrasi yaratma çabalarının bir boyutu, ancak tek başına bir açıklayıcı değil. Hele tüm süreç, "sol CHP'ye görev verdi, CHP de bunu, düzeni koruma misyonu adına kabul etti" biçiminde değerlendiriliyorsa... Kanımca A.Hamdi'nin yazısındaki bu sorun bir tür "çubuk bükme"den kaynaklanıyor. Şöyle: Sosyal demokrasi kuyrukçuluğunun geçersizliği üzerindeki vurguyu güçlendirmek için önce Türkiye'de geleneksel anlamda bir sosyal demokrat hareketin var olmadığı, dolayısıyla "sahte"bir harekete bel bağlanıldığı belirtiliyor. Ardından bu "sahte"liğin yaratıcısının solun kendisi olduğu söylenerek sosyal demokrasinin Türkiye solunun gözünden daha çabuk düşeceğine inanılıyor.

Oysa aynı sonuca daha kısa ve etkili bir yaklaşımla ulaşmak mümkün: Evet Türkiye'de sosyal demokrasi "yaratılmıştır" ama hem sosyalist hareketin kendi ayakları üzerinde duracak güce sahip olamamasından hem de burjuvazinin gündeminde işlevsel olmasından ötürü. Türkiye'de sosyal demokrat partiler marksist kökenli değildir ama burjuvaziye sağladıkları ikili işlev nedeniyle de tam anlamıyla sosyal demokratlardır. Böyle yaklaşıldığında soruyu "Türkiye'de sosyal demokratlar mı var?" biçiminde koyup, "gerçek anlamda hayır, öyleyse..." diye yanıtlamak yerine, "Türkiye'de sosyal demokratlar var" saptamasıyla yola çıkılarak sosyal demokrasiyi mahkum etmek, sanıyorum, daha sağlıklı oluyor.

BURJUVAZI: SINIF-IKTIDAR-SINIF TEMSİLCİLERİ ÜZERİNE

Bu ve sonraki bölümde söz konusu yazıdaki bazı iç bağlantılar ve değerlendirmeler üzerinde kısaca durmak istiyorum

A.Hamdi CHP'den söz ederken bir kaç kez "senelerin toprak ağalarının partisi" nitelemesini kullanıyor. CHP'nin içinde toprak ağalarının da bulunduğu doğrudur. Ancak genel olarak, bir burjuva partisini temsil ettiği sınıfın bir kesimine mal eden anlayışa itiraz ediyorum. Daha ötesinde, bir dönemin somut politikalarına ve konjonktürüne bakarak sınıf ve parti ilişkilerini açıklamak yanıltıcı olabiliyor. A.Hamdi'nin ima etmek istediği CHP'nin uzun yıllar gündemde tutup hiçbir zaman gerçekleştirmediği "toprak reformu" olabilir. Örnek olsun, 1950'lerin başındaki icraatıyla DP'yi toprak ağalarının partisi olarak nitelemek daha cazip gelebilir, ama öyle mi? Başka bir açıdan da bakılabilir: CHP sadece "senelerin toprak ağalarının partisi" olsaydı, Türkiye solunun kendisine biçtiği "milli burjuvazinin partisi" ve daha sonra da '1970'lerde, "sosyal demokrat parti" rollerini bu denli başarıyla oynayabilirmiydi? Bir burjuva partisiyle sınıfın bir kesimi arasında doğrudan bağlantı kurmak, iç tutarlılığı sağlamaya yetmiyor.

Burjuvazi söz konusu olduğunda, doğrudan bağ kurulurken dikkatli olunması gereken alanlardan biri de sınıfın temsilcileri ile iktidar olgusu arasındaki ilişkiler. Önce iki örnek:"1945'lerde CHP senelerin getirdiği bir birikimle baş kaldırmak isteyen emekçi kitleler üzerinde ve II.Dünya savaşının getirdiği yeni koşullar çerçevesinde, faşist baskıları sürdürmenin artık olanaksız olduğunu görüyor. Kendi içinden çıkardığı, toprak ağaları ve bürokratlara kurdurduğu bir partiye iktidarı teslim ediyor." (5)

"Esas konu ise İnönü için çok basit: Devlet düzenini sonuna kadar, özellikle en tehlikeli dönemlerde kendini feda etmek pahasına, türlü tavizlerle kim koruyabilir? Bunu Bülent Ecevit'in

şahsında gördüğü için Parti'yi kolaylıkla ona teslim edip dünyayı gönül rahatlığıyla terk edebiliyor." (6)

İktidarın bir başka parti ya da lidere bu kadar "Kolaylıkla" teslim edilmesine inanmak güç olsa gerek. Burjuvazinin siyasal temsilcileri, sınıflarıyla olduğu kadar kendi aralarındaki ilişkilerde de bir bağımsızlık alanı oluşturuyorlar. Burjuva politikacıları arasındaki bu "çok kesimlilik" sınıfın varlığını tehdit eden bir devrimci durum anında neredeyse ortadan kalkıyor. Ancak böyle bir durumda bile, burjuva politikacılarından "kendilerini feda edebilecek ölçüde" bir rasyonalite göstererek iktidarı devretmelerini beklemek olanaksız. En başta siyasetin yasalarına aykırı olduğu için... A.Hamdi siyasetin mekanizmalarını basitleştirerek yapmak istediği vurguları daha çarpıcı hale getirmeyi düşünmüş olabilir. Yine de, basılan zeminin sağlam olması açısından, basitleştirmelere ihtiyatla yaklaşmak gerekiyor kanısındayım.

DP DÖNEMİ EKONOMİSİNİN ÜZERİNE KISA BİR NOT

A.Hamdi DP dönemi ve 1960 hareketine ilişkin şöyle bir değerlendirme yapıyor: "Yeni palazlanan ticaret burjuvazisi hızla gelişiyor. Yeni yetmeler çok büyük bir sömürü ortamında hızla zenginleşiyorlar. Kapitalistleşmenin bu evresinde yapılan hesapsız yatırımlar sonucunda köyden şehirlere akan iş bulabilme olanağına kavuşurken, gittikçe artan enflasyon devlet düzenini hallaç pamuğu gibi atıyor, sarsıyor. Bozulan devlet düzenini tekrar yerine oturtmak, burjuvazinin yaşamını sürdürebilmesini sağlamak için ortaya çıkan 1960 hareketi, devletin yeniden örgütlenmesini yeni şartlarda sağlamaya çalışıyor." (7)

İki nokta üzerinde durmak istiyorum: DP iktidarının "hesapsız yatırımları" ve enflasyon.

DP'nin ekonomi politikasına en çok yöneltilen eleştirilerden biri kaynakların gereksiz israfı olmuştur. Kastedilen, önemli öl-

çüde, 1950'lerde gerçekleştirilen alt yapı yatırımlarıdır. Başka bir yazıda " sol keynesçi" olarak nitelediğim iktisatçı tipolojisinin yanı sıra CHP'liler de aynı eleştiriye sahip çıktılar. Konuya kapitalizmin temel iktisadi yasaları açısından bakıldığında ise netlik artıyor. Bir kapitalistin kapitalist olarak varlığını sürdürmesi elde ettiği artığı yeniden üretime sokabilmesine bağlı. Başka bir deyişle sermayesini sürekli büyütme zorunda. Bu nedenle kapitalist bir ekonomide üretilenin satılabileceği ya da aynı anlama gelmek üzere karlılığı olan her alana yatırım yapılır. Ancak sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak bu kadar basit değil. Sermaye daha hızlı büyüeyebilmek için diğer faktörlerin yanında alt yapıya da gereksinim duyuyor. Alt yapı yatırımları ise, gerekli hacimlerinin büyüklüğü gerekse kar oranlarının düşüklüğü nedeniyle tek tek kapitalistler açısından gerçekleştirilebilir olmaktan çıkıyor. Kapitalist ülkelerin tümünde alt yapı yatırımları, beraberlerinde getirdikleri büyük harcamalarla birlikte, devlet tarafından gerçekleştiriliyor. 1950'lere gelindiğinde mevcut üretim güçleri çerçevesinde sınırlarına ulaşmış bulunan Türkiye sermayesi bu sorunu yaşıyor. DP'nin hesapsız olarak nitelenen yatırımları yine bu soruna çözüm oluşturuyor. 1960'lı yıllardan 70'li yılların ortalarına kadar.süren hızlı sermaye birikimi ya da sanayileşme 50'li yılların alt yapı yatırımlarına dayandı. Örnek olsun, Türkiye'de otomobil endüstrisi kurup yüksek kar oranlarına ulaşabilmek için önce otomobillerin gidebileceği karayollarını yapmak gerekiyordu.

Enflasyona gelince...Burjuva iktisadının söylediklerini bir kenara atarak kabaca özetlemek mümkün. Kapitalist bir ekonomide enflasyonun(kontrolten çıkmadığı sürece) iki işlevi var: piyasaları ya da pazarı sermaye açısından canlı tutmak ve reel ücretleri düşürmek yoluyla kar oranını arttırmak. Bu anlamda enflasyon istenmeyen bir durum değil, bir burjuva ekonomik politika aracıdır. "Devlet düzenini hallaç pamuğu gibi attığı" söylenen enflasyonun, en yüksek düzeyine ulaştığı son yıllarda

bile böyle bir etkide bulunduğunu söyleyebilmek güç. Daha da güç olan 1960 hareketinin misyonunu "devlet düzenini bozan" enflasyonla açıklamaya çalışmak.

A.Hamdi'nin "hesapsız yatırımlar-enflasyon- devlet düzeni- nin bozulması- 1960 hareketi" kurgusunun sağlam temellere dayandığını söylemek oldukça güç.

MAYIS 1988

NOTLAR

(1) A.Hamdi, "Türkiye'de Sosyal Demokratlar mı Var?", Gelenek kitap dizisi 16. sayı, s.63

(2) a.g.y., s.77

(3) Çulhaoğlu, Metin., Bir mirasın güncelliği: Tarih, Türkiye, Sosyalizm Gelenek Yayınevi, Mart 1988, s.64

(4) Gezgin,Yusuf., "Sosyal Demokrasicilik: Eski Hastalık Yeniden Yaşanacak mı? Gelenek Kitap dizisi, 2. sayı, s.80

(5) A.Hamdi, a.g.y., s.67

(6) a.g.y., s.66

(7) a.g.y., s.67

ELEŞTİRİYE CEVAP

"Türkiye'de mevcut sosyal demokrat parti ya da partilerin, Avrupa'dakilerden farklı olarak tarihsel bir gelenekleri veya marksist bir kökenleri bulunmadığı gerekçesiyle 'sözde' ya da 'sahte' sosyal demokrat olarak nitelenmesi bir yanılsamadır."

Eleştirinin özü burada yatıyor. Her ne kadar yazar,

"değerlendirmeler söz konusu yazının temel saptama ve tezlerine değil, bunların arasındaki bağlantılara ve kavramlara yönelik olacak"

diye yazıyorsa da, yazının temel tezine de kendine göre haklı olarak saldırıyor. Yazının temel tezini hatırlatmakta fayda var: Türkiye'de sosyal demokrat partilerin varlığını tartışmak. Ya da sonuç olarak,

"Türkiye'de 'sosyal demokrat' diye bir kavramın söz konusu olmayacağı ortaya çıkıyor."

Ama eleştiride,

"Türkiye'de sosyal demokratlar marksist kökenli değildir. Ama burjuvaziye sağladıkları ikili işlev nedeniyle de tam anlamıyla sosyal demokratlardır."

İşte tüm sorun buradan kaynaklanıyor. Günümüzde sosyal demokrat partilerin marksist kökenli olmalarının anlamı ne? Önemi şu: İşçi sınıfı ile organik bağlarının çok güçlü olması. Aksi halde burjuvaziye sağladığı işlevi yerine getiremez, sosyal demokrat olamaz. Bu kadar açık ve seçik. İşte SHP'deki olaylar: İşçi sınıfı ile bağlarını kuramayan küçük burjuvaların kişisel kavgaları. Yazıda tüm bunlar anlatılmaya çalışıldı.

Ama herhalde yeterli ölçüde ortaya konulamadı. 1970'lerde de CHP konusunda da yaptığım tüm tartışmalarda konu aynı noktada düğümlendi: Türkiye'ye özgü sosyal demokrat parti.

Türkiye'de sosyalist hareket bu 'özgü' kelimesinden çektiği kadar hiçbir şeyden çekmedi. 1960'larda Türkiye'ye özgü sosyalizm sloganı girdiği zaman yapılan mücadele hala unutulamadı. Kalıntıları hala devam ediyor. Bu açıdan eleştiride önemle üzerinde durulan "kavramların yerinde kullanılması" konusunda yazarla hemfikirim. Çünkü kavramlara değişik anlam verildiği zaman, yalnız eleştiri ile yazı arasındaki bağların kopması değil, tüm sosyalist harekette kavram kargaşası başlar. Ne yazık ki 1960'lardan günümüze dek bu kargaşa devam ediyor. Özellikle MDD hastalığının bir virüs gibi sosyalist harekette etkin olmaya başlamasıyla bir kavram kargaşasının aldığı inanılmaz boyutların yaptığı tahribat günümüze dek sürüyor.

Son olarak 1960'larda gençliğin kafasını bulandırmakla ün yapan Mihri Belli ile Toplumsal Kurtuluş'un 11. sayısında yapılan röportajda bu kavram kargaşası yine piyasaya sürülüyor. Bu muhterem zat devrim kelimesinin hala anlamını bilmiyor. Sosyalist devrimle demokratik devrim arasındaki farkı anlamadığı için de Ekim Devrimini demokratik devrim olarak nitelendirmekten çekinmiyor. Bu nedenlerle Türkiye sosyalist hareketi, cephe yerine ittifak, ittifak yerine cephe, askeri cunta yerine faşizm, faşizm yerine askeri cunta gibi yığınla kavramı birbirine karıştırmakta devam ediyor.

"Bugün Türkiye'de ve Avrupa'da sosyal demokrasi, tarihsel kökenleriyle değil; burjuvaziye alternatif bir program sunabilme ve ilerici harekette truva atı inşa etme işlevleri bağlamında tanınmalıdır."

Bu kavrama katılmak mümkün değil. Tekrar edelim; işçi sınıfı ile organik bağlarını kuramayanlar bu işlevleri nasıl yapacaklar? Yoksa küçük burjuvazilerin gücüyle mi?

Örneğin Türkiye'de SHP'nin programını ilçelerde bulmak mümkün değil. Hiçbir üye programı bilmediği için, programın önemini anlamaktan aciz. Sadece kişilerin laf ebeliğine dayanan bir sosyal demokrat parti mümkün mü? Eleştiri sahibi bun-

ları açıkça göstermek zorunda.

Ancak uzakta bir ışık gözüktüyor. Avrupa'dan esinlenen, Marksist olduğunu iddia eden, işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olarak siyasi arenaya çıkmak için çaba gösteren bir parti- nin sosyal demokrat olma olanakları çok güçlü. Olabilir mi, ola- maz mı? Ancak program ön çalışmaları bunu büyük bir olasılı- kla mümkün olduğunu gösteriyor. Aman kavramların içeriğini boşaltmayalım. Kavramları yerinde kullanalım. Aksi durumda, kavram kargaşası tüm ideolojik sapmaların kaynağı haline ge- lir.(*). Eleştiride ikinci nokta, CHP'den söz ederken 'senelerin toprak ağalarının partisi' nitelemesini kullanmam. Eleştiride far- klı bir boyut almış bu niteleme. Benim asıl amacım, geçmişte toprak ağalarının partisinin zaman içinde sosyal demokrat parti- ye dönüşmesinin olanaksız olduğunu göstermektir. Yoksa CHP'nin daha sonraları gelişen ekonomik çerçevede yalnız to- prak ağalarının değil, burjuvazinin diğer kesimlerini de temsil etmesinin gayet normal olduğunu söylemek mümkün.

Üçüncü nokta ise iktidarın başka bir partiye ya da bir parti li- derinin partisini başka birine bu kadar kolaylıkla teslim edilme- sini siyaset yasalarına aykırı olduğu iddiası. Burada önemli bir soyutlama var. Bilindiği gibi somutta gözüken özle çakışmaz. Öyle olsa herşey çok basit olurdu. Bu açıdan 1946 seçimlerinde , CHP'nin seçimleri kazanmak için yaptığı tüm hileler, DP üze- rine yapılan baskılar, iktidar saflarında yer alanların koltuklarını kaybetmemek için yaptığı tüm uğraşlar somutta gözüktüyor. Ama tüm bunlar DP'nin icazetli kurulduğunu, kitlelerin gittikçe

(*) A.Dalman'ın söz konusu partilere ilişkin olarak bana yönelttiği iti- raz, sanırım şu kaygıdan kaynaklanmış: Mevcut partileri sosyal demokrat saymamak, "gerek sosyal demokratlar olsa da, şu klasik cephemizi kurabil- sek" beklentisine açık kapı bırakır mı, ya da böyle bir arayışı besler mi?...Başkaları için olmayacak şey değil, ancak benim yazımın arkasında böyle bir bakışın gizlenmediği de, yine yazının bütününden anlaşılıyor olsa gerek.

büyüyen muhalefeti DP'ye akıtmak için sol partilerin kapatılmasını engellemiyor.

İç dinamiklerin (burjuvazi açısından olduğu kadar kitleler açısından da) ve dış dinamiklerin (II.Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist sistemin yeni durumu) üst üste çakıştığı 1950'de bir "halk hareketi" olarak iktidar 'kolaylıkla' değişiyor. Ama bu çakışma olmadığı dönemlerde askeri darbeler söz konusu. Bu açıdan eleştirinin yazdığı gibi 1950'de iktidarın değişikliğini anlamak siyaset yasalarının dış görünüşüyle uğraşarak, mümkün değil. Anladığım kadar, eleştiriye göre İ.İnönü zorunlu olarak Parti Başkanlığını Kurultay'da kaybedince, vermek zorunda kaldı. Daha sonra da Parti'den istifasını verdi. Böylece CHP kılık değiştirebilirdi. Kemaist geleneğinin en önemli temsilcisinin türlü entrikalarla geçen ömrünü boşuna harcamadığını bilmek gerekiyor. Dış ilişkileri devamlı ön planda tutan İ.İnönü Parti'yi bu kadar kolay mı terkeder? Soru buradan kaynaklanıyor.

Son eleştiri en önemlisi.

"Hesapsız yatırımlar-enflasyon-devlet düzeninin bozulması" üçgeni ile 1960 hareketini açıklamanın mümkün olmadığı yazılıyor. Eleştiri burada yerine oturuyor. 1960 hareketini sadece alt yapı yatırımları ve enflasyonla açıklamanın eleştirinin parmak bastığı gibi yeterli olması mümkün değil. Ancak yazıda yeterli olmasa da şu cümle yer alıyor:

"Bozulan devlet düzenini tekrar yerine oturtmak, burjuvazinin yaşamını yürütebilmesini sağlamak için ortaya çıkan 1960 hareketi, devletin yeniden örgütlenmesini sağlamaya çalışıyor."

Kısacası sermayenin, özellikle iç ve dış dinamiklerin sonucunda, kendini yeniden üretebilmesini sağlamak için, gerekli devletin yeniden reorganizasyonudur, 1960 hareketi. Bu durumda beni 27 Mayıs olayını geniş bir inceleme konusu yapmak zorunda bıraktı eleştiri sahibi. İncelemenin onu yeterli ölçüde tatmin edeceğini umarım.

TEMMUZ 1988

27 MAYIS

Türkiye tarihinde, son yüzyılda önemli değişikliklere neden olan dönemler var. Türkiye, bu dönemlerde iç ve dış dinamiklerin sonucu olarak, çok sarsılıyor.

Sosyalist harekette ise, bu dönemler çok yoğun tartışmalara yol açıyor. Açmakta devam ediyor. Özellikle üzerinde en fazla tartışılan dönem 27 Mayıs. Getirdiği nispi özgürlükler açısından bir askeri darbenin ilerici sayılması çok büyük yanılgılara neden olabiliyor.

Bunun ispatlanması her geçen gün daha önemli oluyor. 27 Mayıs'ı resmi ideoloji çerçevesinde yorumlayan görüş kısaca şöyle ifade edilebilir: "27 Mayıs Türkiye burjuvazisini temsil eden, meşrutiyetini kaybetmiş Menderes Hükümeti'ne karşı emekçi HALKTAN yana olan ZİNDE GİÇLER'in (Öğrenci gençlik, aydın tabakalar, bürokrasi ve ordunun) birlikte başardığı bir askeri darbedir. Bu darbenin karakteristiği, ordunun tarihin derinliklerinden gelen ilericiliğinden kaynaklanıyor."

Bu muğlak yorum, gerçeği son derece saptıran, sınıfsal tahlilinden yoksun, Türkiye'yi kapitalist sistemden soyutlayarak, sosyalist harekete yanlış yön vererek yapılan yığınla hatanın kaynağını oluşturuyor. Ne yazık ki bu görüş hala büyük rağbet görerek, 'sol çevrelerde' güncelliğini koruyor. Bu görüşe indirilen her darbenin sosyalist hareketin yolunda önemli gelişmeler sağlayacağından kimsenin şüphesi olmamalı. Özellikle 12 Mart'ta "Ordu şalını attı" manşetleri atanlarla, asker-sivil zümrelerin ilericiliği konusunda çılgılık atanlar ve onlarla ittifak kurulması için genç beyinleri zehirleyenlerin sosyalist harekete yaptıklarını unutmak mümkün mü? Bu yazı Kemalist Tarih'le beslenip sosyalist harekette yer alanların yaptıkları korkunç tahribatı bir ölçüde azaltmak için kaleme alınıyor. Bu yazının bir iktisat tarihi

olmadığını unutmadan, 12 Mart, Eylül'ü anlamak dileğiyle.

1950-1960 ARASI TÜRKİYE:

Türkiye ekonomisinde, sanayileşme sürecinin ilk aşamalarında, ticari alan çok yüksek kar getiriyor. Ticaret sermayesi sanayi sermayesine dönüşebilmek için bu alanda da aynı kar oranını korumak zorunda. Aksi halde yatırım yapmasının anlamı yok.

Bu çerçevede kısaca şu söylenebilir: Ticari sermayenin banka kredileri ile kısa vadede, alım satım yaparak elde ettiği yüksek karları, ya da tarım sermayesinin yüksek taban fiyatları ve aldığı düşük zirai krediler nedeniyle elde ettiği karları sinai sermayeye dönüştürmeleri, ancak aynı olanakların sinai alanda da ortaya çıkmasına bağlı. Ya da başka bir deyimle, DEVLET sinai sermayesinin de oluşmasını istiyorsa aynı olanakları ona da yaratmak zorunda.

1923 den sonra cılız da olsa gelişme çabaları gösteren sinai sermaye 1929 bunalımında çok büyük darbe yiyor. Tarım fiyatlarının düşmesi nedeniyle sanayiye tarım kesiminden gelen talep azalıyor. Buna bir çözüm aranıyor. Sinai sermayenin gelişebilmesi için gerekli alt yapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi ön plana alınıyor; ama bu da yeterli olmuyor. Kamu İktisadi Teşekkülleri kuruluyor. Böylece Türkiye'de özel sektörün gelişimi büyük ölçüde devletin yarattığı rantlara dayanarak gerçekleşiyor. Çünkü günümüze dek bu işletmelerin ürettiği mal ve hizmetleri, halk kitleleri kullandığı kadar, hatta çok daha fazlasını özel sektör düşük fiyatlarla kullanabiliyor.

Bu teşekküller asıl amaçları olan, sinai sermayenin gereksinimlerini karşılamak dışında başka amaçlar da taşıyorlar. Özellikle bu teşekküllerin kurulmasına tarım kesiminin bunalıma girmesi de neden oluyor. Kısaca, Kamu İktisadi Teşekküllerinin işlevlerini şöyle sıralamakta yarar var:

a- Ucuz hammadde ve ara malı üreterek sanayi kesiminin ih-

tiyaçlarını karşılamak.

b- Tarım ürünlerine pazar yaratmak.

c- Bu Teşekküllerce talep edilen mallarla, yine bu Teşekküllerce üretilen malların satışından, ticaret kesiminin gelişmesine önemli katkılarda bulunmak

d- Özel sektöre gerekli kalifiye eleman yetiştirmek.

e- Özel sektörle ortaklık kurarak, sanayicilerin sermaye ve teknoloji açısından gelişmesini sağlamak.

f- İstihdam sorununa çare bulmak.

g- Halkın, özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi nedeniyle köylülerin, gittikçe kötüye giden satın alma güçlerini koruyabilmek için, ucuz tüketim mallarını pazarda bulmasını sağlamak.

(Üç beyaz: Şeker, un, patiska)

Böylece 1950'lerde hız kazanmaya başlayan ve 1960'larda kapitalist sistemin isteği doğrultusunda doruğa erişen İTHAL İKAMESİ'nin uygulanabilmesinin temelleri 1930'larda atılıyor.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra ticari alanda çok büyük bir sermaye birikimi ortaya çıkıyor. Özellikle savaş senelerinde yapılan büyük karaborsacılık ve savaş durumundaki orduya gerekli mal temininde yapılan yolsuzluklardan kaynaklanan bu sermayenin yatırıma gitmeyen gelirleri (tarımdan gelenlerle birlikte) ile genişleyen tüketim pazarı (lüks tüketim malları, lüks konutlar v.s) eskiden ülke içinde bulunmayan ve ihtiyaç duyulmayan mallara karşı çok büyük bir istek yaratıyor. Bu durum, tüketim toplumunun yaratılmasına neden olurken, iç pazarı da körüklüyor.

1954 sonrasında da, dış ödemeler açığından doğan zorunlu koruma etkisinin yarattığı ortamda, büyük ticaret sermayesi bu pazarı doyurmak için sanayiye dalıyor.

Verimlilik açısından düşük, ithal girdileri açısından yüksek, tüketim modeline dayalı bir sanayileşme gelişmeye başlıyor. Böylece iç pazarın getirdiği olanaklar çerçevesinde, üretim öl-

çeği düşük ve buna bağlı olarak geri teknolojiye dayanan bir sanayileşmenin ortaya çıktığı görülüyor. Sonuçta kapitalist sistemin kullanamadığı eskimiş üretim mallarına gerekli pazar yaratılmış oluyor.

Gümrük duvarları ile çevrili olarak kurulan sanayi dallarının hemen pazar bulabilme olanakları çok fazla olduğu için risk unsuru çok düşük oluyor. Küçük çaplı yatırımlar yapılsa dahi kısa dönemde çok büyük karlar elde etme olanakları ortaya çıkıyor. Ancak lüks tüketimi karşılayabilmek için dışarıdan döviz yokluğu nedeniyle getirilemeyen malların ülke içinde yapılması ön plana çıkarken, aynı sanayi dallarında ülke dışından getirtilen hammaddelerin döviz ihtiyaçları yeniden ödemeler dengesinde kısır bir döngüye yol açıyor.

İthal ikamesinin ilk adımları böylece atılırken, 1950-1960 yılları arasında sanayi sektörü tarım sektörüne göre iki kat hızla gelişmesine rağmen, bu sektörün GSMH içindeki payı ancak %21.7'den %22.3 yükselebiliyor.

TABLO I

SANAYİ ALANINDAKİ G.S.M.H. 1961 YILI SABİT FİYATLARIYLA YILLIK ORTALAMA

1950-53	%13.5	1956-57	%7.2
1953-54	%4.8	1957-58	%7.0
1954-55	%4.6	1958-59	%5.0
1955-56	%5.8	1959-60	%0.0
		1950-60	%97.3 (I)

Bu durum, hala tarım ve ticaret sermayesinin Türkiye ekono-

196

misinde ağırlığını sürdürdüğünü gösteriyor. 1950-60 arasında toplam kredi hacmi ise 2.032.000'den 13.110.000'e yükseliyor. Bu krediden büyük ölçüde tarım burjuvazisi istifade ediyor. Ama bazı değişikliklerde söz konusu. 1950-60 arasındaki dönemin ortalarına kadar makine ithalindeki ağırlık tarım makinelerine ayrılırken, bu pay yavaş yavaş imalat sanayine yönelik makinelerle geçiyor. Örneğin, tarım makinelerinin payı, 1952 ile 1955 yılları arasında %33.8'den %15.2'ye düşerken, imalat sanayi makinelerinin payı %20'den %30.1'e yükseliyor. (2) Bu nedenle 1955-59 yılları arasında 784 yeni işletme kuruluyor. 1954'den sonra ithalat, hammaddelere öncelik tanıyan kotolar halinde yapılmaya başlanınca ithalat-ihracat firmaları, ithalata ayrılan dövizin daha büyük bir kısmından yararlanabilmek amacıyla yeni sinai işletmeleri kuruyorlar. (3) Dağıttıkları kredilerin 2/3'ü geri ödenmediği için 1960 yılından sonra bir kısmının iflas ettiği, bir sürü kamu sermayesiyle ortak özel banka kuruluyor bu dönemde. Para hacmi ise yine bu dönemde 6 kat çoğalıyor. (4)

1950-60 arasında nadasa bırakılan topraklar haricinde önemli bir genişleme oluyor, toprak ekimi açısından.

TABLO II

YILLAR	(Ekilen alan bin hek)	ÖNCEKİ DÖNEME
	YILLIK ORTALAMA	GÖRE ARTIŞ %
1951-55	12.227	37.2
1956-60	14.807	22.1
1961-65	15.246	3.0

1960'a kadar tarım kesiminde ekilen toprakların sınırına geliştiği için yeni toprak kazanmak mümkün olmuyor. Ama buna

mukabil traktör, kimyevi gübre ve zirai ilaçlar gibi sınai ürünlerin tarımsal girdi olarak kullanımı hızlanıyor.

Bu dönemde Menderes Hükümetleri büyük ölçüde alt yapı yatırımlarına hız veriyorlar. Devlet Karayolları, Devlet Su İşleri gibi kuruluşlar çok önem kazanıyor. Bu yatırımlar işsizliğe çare olurken, 1950'lerin sonlarına doğru da atıl kapasiteler de yaratıyor. İleride 1960'dan sonra *İthal ikamesi* çerçevesinde sanayileşme bu alt yapı yatırımlarının üzerine kuruluyor. Ancak plansız programsız yapılan bu yatırımlar çok büyük dış harcama istediğinden aynı zamanda döviz darboğazların bir nedenini de oluşturuyor. Burada unutulmaması gereken bir nokta var: alt yapı yatırımlarının bir sanayi tesisi gibi hemen kuruluşundan sonra kendini amorti etmesi mümkün değil. Aradan uzun bir müddet geçmesi ve bu yatırımlardan faydalanan tesislerin kurulması gerekli.

Genellikle özel sektörcü olarak tanınan ve seçim bildirgesinde K.İ.T'nin özel sektöre devredilmesi konusuna yer veren DP. yoğun bir devletçilik politikası uyguluyor. Karlılığı düşük, riskosu yüksek, çok büyük sermaye gerektiren alanlarda, özellikle ara malı ve yatırım mallarında az da olsa yeni K.İ.T. lerini görmek mümkün. Bu teşekküller diğerleri gibi kapitalist sistemin getirdiği sanayileşme doğrultusunda esas olarak ithal ikamesine dayalı, iç pazara yönelik bir strateji içinde gelişmelerini sürdürüyorlar. Nitekim tüm bu teşekküllerin sayısı 1950 yılında 110 iken 1960 yılında 215'e yükseliyor. 1964 yılında, bu teşekküller sayı olarak 9'dan fazla işçi çalıştıran işletmelerin ancak %7.9'unu oluştururken, sanayide toplam ücretlerin %51.1'ini ödüyor ve sanayide kullanılan elektriğin %60.8'ini tüketiyorlar. (6) Türkiye'de içe dönük biçimde sanayinin hızla gelişmesi, tarımın aleyhine olduğu sürece önemli sonuçlar yaratmaya başlıyor. Sanayide, sektörler arasında eşitsiz gelişme büyürken, tarımda da teknolojik gerilik nedeniyle başka bir eşitsiz gelişme, tarım ile sanayi arasında büyük uçurumlar açıyor. Bu sorunlar

günümüzde de güncelliğini, daha ciddi biçimde, korumakta devam ediyor.

1958 EKONOMİK BUHRANI

Türkiye ekonomisi, 1950'lerden sonra Menderes Hükümetleri iç tasarrufu kat kat aşan çok büyük yatırım hamlelerine girince, dış finansman ihtiyacını ihracatla karşılayamıyor. Büyük ölçüde dış yardıma başvuruluyor.

TABLO III (7)

SENE	İHRACAT	ABD YARDIMI	İHRACATA GÖRE %
1949-59	3.483.818	1.054.346	30.3

A.B.D'den alınan dış yardım ihracatın üçte birine eşit. Ama bu yardım da yetersiz kalıyor. TC. Hükümeti, büyük bir kısmı OECD ülkelerine olan borcunu zamanı gelince ödemeyince bunalım patlak veriyor. 1958 yılının Mayıs ayında OECD Konseyi, TC. Hükümeti yetkililerinin bir istikrarlaştırma programını uygulamadıkları takdirde, Türkiye'ye yapılan yardımın durdurulmasına karar veriyor. Kapitalist sistem içindeki yaraya kangren olmaması için neşteri vurmaktan çekinmiyor. Türkiye'da başıbozuk bir ekonomiye dur demenin zamanını çok iyi seçiyor. Durumu Ankara Hükümeti'ne bildirmek, yakından kontrol etmek için Haziran ayında bir heyet Türkiye'ye geliyor. Belli başlı üç esas nokta üzerinde duruluyor.

- a- Enflasyon hızının düşürülmesi.
- b- İlkedeki kaynakların ıslahı.
- c- Ekonomik yapıya uygun bir yatırım programı. (8)

Tüm bunlar için:

- a- Özellikle tarım dahil, tüm kredilerin sınırlandırılması;
- b- Denk bütçenin yapılması;
- c- Tarım alanlarında yatırımların verimli kılınması için entansif tarım yapan işletmelerin hızla genişletilmesi;

İsteniyor. Ayrıca yatırımların tümünü denetim altında tutabilmek ve bunları kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek için kapitalist sistem kendi uzmanları tarafından hazırlanacak bir ekonomik PLAN'ın yürürlüğe girmesini, Türkiye ekonomisini düzene koymak adı altında ısrarla talep ediyor. (9) Nitekim 4 Ağustos devalüasyonu ile sonuçlanan 1958 Paris müzakerelerinde, dış yardım koşullarından biri olarak,

"bir kalkınma programı çerçevesinde yatırımların zorunlu koordinasyonunu sağlamak üzere gerekli yetkilere sahip bir koordinasyon Bakanlığı'nın kurulması"

isteniyor. Sebati Ataman'ın Koordinasyon Bakanlığı bu baskı üzerine kuruluyor. Ayrıca bu bakanlığa bağlı bir "Ekonomik Danışmanlık Kurulu" teşkil ediliyor. (10) Devalüasyondan sonra 1959'da verilen yardımla birlikte Hollanda ekonomi uzmanı Prof. Tinberger ve yardımcısı Koopman bir plan yapmak üzere Ankara'ya geliyorlar. Kapitalist sistemin ithal ikamesine (özellikle tüketim malları dallarında) dayalı bir sanayileşmeyi geliştirmek için tarımsal/ticari sermaye birikiminden sinai sermaye birikimine geçişin şartlarını hazırlayan bu planın amacı, özellikle iç çelişkileri yoğunlaşan Türkiye'de GSMH'dan çok büyük bir pay alan arazi sahiplerine bir set oluşturmak oluyor.

Paris müzakerelerinden sonra boyun eğmek zorunda kalan Menderes Hükümeti 4 Ağustos kararları adı altında bir yığın istikrar tedbirleri alırken, büyük bir devalüasyon yapıyor. 1 Dolar 9TL. oluyor. Ancak alınan tedbirler ani bir fren yapılması gibi, borçla büyümeye çalışan sanayi sermayesine çok büyük bir darbe vuruyor. Çünkü devalüasyon ithalat dengesini bozuyor. Sinai üretim durgunlaşıyor, yeni yatırımlar kesiliyor. Bunun en önemli göstergesi, TABLO I'de görüldüğü gibi, 1961 sabit fiyatlarıyla 1959 yılında sanayi alanındaki GSMH artışının sıfır olması.

Sanayi burjuvazisi bu durumdan hoşnutsuzluğunu siyasi alanda gösterebilmek için kentsel kitleleri harekete geçirmek yönünde CHP'yi kullanmaya çalışıyor. Her zaman bozulan de-

vlet düzenini yerine oturtmakla kendini görevli sanan CHP ise 1876'dan beri devleti kurtarmak isteyenlerin dört elle sarıldığı Anayasa'yı yeniden yapılandırma görevini üstleniyor.

"1876'da yeni Osmanlılar, 1908'de Jön Türkler ne söylüyorsa, 1950-60 muhalefeti de onu söylemektedir. Nasıl Namık Kemal dört başı mamur bir anayasa yapmakla dertlerimizin çözüleceğine inanmışsa 80-90 yıl sonra aynı şeye inanılmaktadır. Hakim teminatı, çift meclis, Anayasa Mahkemesi, nisbi temsil kurumlarını getiren bir anayasa kurtuluş yolu olarak gözükmektedir." (11)

CHP'nin 1959 Kurultayında kabul ettiği ögeler ileride kabul edilecek olan 1961 Anayasa'sının maddelerini kapsaması tesadüf değil. Diğer yandan, herşeyin yeni bir anayasa ile değişeceğine inanmaktan bir türlü vazgeçmeyen "ZİNDE GÜÇLER" in bu tarihi alışkanlığı burada da kendini gösteriyor.

Tarihi alışkanlık nasıl 1878 Anayasa'sını tarih sahnesine iç ve dış dinamiklerin sonucu olarak çıkardıysa, 1961 Anayasa'sı da böyle hazırlanıyor.

6 Mart 1959'da TC. Hükümetinin borçlarını düzenlemek için bir konferans toplanıyor. Bu konferans ileride (1963 yılında) kurulan Türkiye'ye yardım Konsorsiyum'un temelini teşkil ediyor. (12) Böylece, yapılan antlaşmalar çerçevesinde OECD'ye bağlı ülkeler TC. Hükümeti'ne 357 milyon dolarlık borç vermeyi kabul ediyorlar. Bu meblağın 450 milyon dolarlık ticari borcun, vadesi gelen ödemelerinin yapılmasında, geri kalan kısmının da kredi ve maliye mekanizmalarının düzenlenmesinde kullanılması gerekiyor. (13) Bu durumda Menderes Hükümeti'nin ekonomik programına çok bir şey kalmıyor. Bunun üzerine Sovyetler Birliği ile ekonomik düzeyde yeni anlaşmaların yapılacağı söylentileri yaygınlaşıyor.

Kapitalist sistemin başı ABD'nin Dışişleri Bakanı Yardımcısı Dillon Şubat-Mart 1959'da kalabalık bir heyetle Türkiye'ye geliyor. Ekonomik istikrar programının uygulanmasını inceli-

yor, iş adamlarıyla toplantılar yapıyor. Prof. Lenczowsky'ye göre Dillon, iş çevreleriyle yaptığı konuşmalarda Sovyetlerle yapılması düşünülen yatırım projeleriyle ilgili bilgi almak istiyor. Daha doğrusu bir nevi sorguya çekilen iş adamları Sovyetlerle yatırım anlaşmaları yapılmadığı ve yapılmasının da düşünülmendiği konusunda garanti veriyorlar. (14) Ama bir türlü tatmin edilemeyen ABD heyetinin geri dönüşte verdiği rapor menfi oluyor. Nitekim OECD'nin resmi raporuna bu husus şöyle yansıyor:

"1958 istikrar programı başlıca hedeflerine ulaşamamıştır." (15)

Türkiye'de o dönemde oy potansiyeli büyük arazi sahiplerinden yana olduğundan, Menderes Hükümeti bu istikrar tedbirlerini uygulamak istese bile, parlamento çoğunluğunun bu duruma karşı çıkacağı baştan belliydi. Böyle bir parlamento ile değil tarıma ayrılan kredilerin azaltılması, hiçbir istikrar tedbirinin alınmasına olanak yoktu. Nitekim olaylar bu çerçevede gelişerek, 1958'den sonra Merkez Bankası tarafından tarım ürünleri fiyatlarının belli bir düzeyde tutulması için verilen krediler daha artıyor. Hatta Bankanın verdiği toplam kredilerin 1/4'ünü aşıyor. (16)

1958'den sonra iki yıl içinde tedavüldeki para miktarı %25, fiyatlar da %29 artıyor. Ortalama reel memur maaşları endeksi ise şöyle gelişiyor: 1939'da 100 iken, 1949'da 59'a, 1956'da 69 iken, 1959'da 50'ye iniyor. (17) Kısacası ekonomik istikrar tedbirleri bir köşeye atılıyor. Tarım kredileri artmakta devam ediyor. Hesapsız plansız, karşılığı olmayan paralarla alt yapı yatırımları sürüyor. Üstelik büyük şehirlerin imarı diye korkunç derecede pahalıya mal olan istimlaklar ön plana getiriliyor. Gittikçe büyüyen bütçe açıklarına ekonominin tahammül etmesi olanaksız hale geliyor. Bu durumda iki yönlü bir gelişme görülüyor:

a- İç dinamikler açısından, kapitalist sistemin direktiflerini

yerine getiremeyen bir hükümet.

Ayakta kalabilmek için, bu hükümet üretim güçlerini daha da geliştirmek zorunda. Ya da başka bir deyimle ve somut olarak, kendisini destekleyen oy potansiyelini koruyabilmek için yeni krediler bulmak zorunda. Bunu da ileride Demirel hükümeti'nin faydalanacağı Sovyetler Birliği ile yapılması düşünülen kredi anlaşmalarında arıyor.

b- Dış dinamikler açısından, Menderes Hükümeti, kapitalist sistemin tüm güvenini yitirmiş, Türkiye ile sistem arasındaki bağları gerekli ölçüde sağlam tutma görevini yerine getiremez olmuştur. Bu durumun çözüm yollarını arayanları, Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri kitabında, şöyle anlatıyor:

"Herşeyden önce, Amerikan yöneticilerinin Menderes rejimi ister seçim, *ister başka yollarla düşsün.* (abç-AH), yeni gelecek iktidarın Amerikan karşıtı olamayacağını tahmin ettikleri söylenebilir. Menderes rejiminin izlediği politika konusunda Amerikan Kongresi'nde beliren endişeleri yatıştırmak amacıyla Uluslararası Güvenlik İşleri Danışmanları'ndan Oramiral E.B. Grantham 1959 Nisanında Kongre'de yaptığı bir konuşmada, Türk Ordusu'nun son derece güvenilir olduğunu, siyasal düşüncelerle hareket etmediğini, muhalefet partisinin ise kuvvetli komünizm karşıtı bir tutum içinde bulunduğunu, her iki büyük partinin de dış politikada aynı görüşü paylaştıklarını ve bütün bu nedenlerle ne olursa olsun (abç-AH), Türkiye'nin izlediği dış politikada herhangi bir değişiklik olmayacağını belirtmiştir." (18)

ABD Hükümeti Türkiye'de Menderes rejiminin devrileceğini bu kadar açık seçik nasıl söyleyebiliyor? Menderes'i devirecek Ordu'nun niteliği üzerinde kuşkuların kalkması için Kongre'ye yeterli bilgi veriliyor. Üstelik DP'nin yerine muhtemelen geçecek olan Ana Muhalefet Partisi için de başta dış politika olmak üzere sistemi rahatsız edecek en ufak bir değişikliğin söz konusu olamayacağına dair garanti de veriliyor.

Olaylar gelişiyor. Ekonomik durumun daha da kötüye gitme-

si, Menderes Hükümeti'ni daha da baskıcı bir duruma sokuyor. Vatan Cephesi'ne iltihak edenlerin isimleri her geçen gün kabararak radyodan dakikalarca okunuyor. Ortalık iyice karışıyor. 27 Mayıs'ın gelişimini hızlandırabilmek için CHP Gençlik Kolları'nın başını çektiği sokak gösterileri ne yazık ki 12 Mart öncesinden ilk provası olarak ortaya çıkıyor. "İlerici Gençlik" baskı rejimine karşı özgürlük sloganları atarak askeri darbenin geliş nedenlerini halk kitlelerine inandırmak için çok büyük çaba gösteriyor. 1908 İttihat ve Terakki darbesinin çocukları olarak DEVLET'i kurtarmak için sokaklara dökülen, atlı polislerle karşı karşıya gelen bu gençlik 27 Mayıs'ta "vurucu güç" olarak ortaya çıkan ordunun yandaşı olarak resmi tarihe geçiyor. "Ordu Gençlik el ele" sloganı "Gaziosman Paşa" marşının yeni versiyonları her yanı kaplarken Nisan 1960'da Millet Meclisi'nde İsmet İnönü şöyle konuşuyor:

"Beni dinleyin. Biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız, bulunamayız. Böyle bir ihtilal dışımızdan, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. (abç-AH) Biz demokratik dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejimi istikametinden ayırıp baskı rejimi haline getirmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam." (19)

Daha açık bir deyimle, devleti savunmak amacını güden dış güçleri asla ihmal etmeyen İ. İnönü şunu söylemek istiyor: Artık sizin ömrünüz bitmiştir. Dış güçler sizi istemiyor. Tüm dış desteğinizi kaybettiniz. İhtilal yapılacaktır. Bu kadar basit. Ancak sözleri arasında İ. İnönü önemli birşey söylüyor: "İhtilali bizimle ilişkisi olmayanlar yapacaktır." Bu sözleri korkusundan mı yoksa bilerek mi söylüyor? Doğrusu şu: Hem doğru söylüyor, hem yanlış. Çünkü Genel Başkanı bulunduğu Parti'nin direkt olarak ihtilalle ilişkisi olması mümkün değil. Ama partinin üst düzeylerinde bulunan yığınla insanın ihtilalcilerle ilişki içinde olduğu daha sonra yazılan hatıralarda ortaya çıkıyor. Bu kişilerin İnönü'ye bilgi vermediği düşünülemez. Ayrıca İ. İnönü'nün

tüm politik yaşamı boyunca DIŞ İLİŞKİLERİ devamlı ön planda tuttuğunu unutmamak gerekiyor.

Tam bu söylev BMM'na verildiği sırada Menderes 11 Nisan 1960'da Moskova'ya gideceğini ilan ediyor. ABD'nin ekonomik yardımından memnun olmayan Menderes'in yüzlerce milyon dolar Sovyet kredisi alacağından Ankara kulislerinde söz ediliyor. O dönemde çıkan Kim dergisinde Sadun Tanju'nun açıkladığına göre Menderes, Gazeteciler Cemiyeti'nde "Çin ve Rusya, ABD'ni geçecek. Zira ABD tüketimci ötekiler yatırımcı. %30 yatırım yapıyorlar." diye konuşuyor. Kapitalist sisteme bağlı bir ülkede böyle konuşmak cesaretini gösteren Menderes'in ekonomik yardım açısından yalnızca Sovyet kredisine bel bağladığı görülüyor. Bunun üzerine ABD basınında sert eleştiriler çıkıyor Menderes hakkında. 8 Mayıs 1960 Tarihli New York Times,

"Menderes politikasını değiştirmedeği takdirde olayların nasıl gelişeceği bilinemez."(20)

diye yazıyor. Artık ABD'nin yeşil ışık yaktığı belli oluyor. CIA'nın 27 Mayıs askeri darbesi ile olan ilişkileri şimdiye kadar tam manasıyla aydınlığa çıkmış değil. Ancak bilinen bir gerçek var: CIA'nın 27 Mayıs askeri darbesinden haberi olduğu kesin. Bu durumu Menderes'e bildirmediği de biliniyor. İhtilali hazırlayanların çevreleriyle sürekli temas sağlamayı başaran CIA mensupları durumu günü gününe Washington'a bildiriyorlar. Bunun önemli bir göstergesi şöyle; 27 Mayıs'tan önce Ankara'dan merkeze gönderilen bir CIA raporunda şu sonuca varılıyor:

"MENDERES'İN GÜNLERİ SAYILIDIR."(21)

27 Mayıs'ın ordu içinde tasvip görmesinin nedenlerinden birini de MBK üyesi Suphi Kahraman'ın 1960 öncesi duruma ilişkin sözlerinden çıkarmak mümkün:

"Her mahallesinde bir milyonerin yükseldiği iftiharla söylenilen yakın bir dönemde, 250 lira emekli aylığı ile geçinemediği için yabancı dilden çeviriler yaparak hayatını kazanan 75 yaşın-

daki Orgeneraller, kuru ekmeğini çaya batırarak gıdasını sağlayan emekli albayların bulunduğu o zamanlar basına intikal etmiş acı gerçeklerdir.

Bunların ve nihayet maaşların yarısını ev kirası veren muvazzaf kadrolardaki personelin durumu, ordu ve yurt savunmasının geleceği için genç kuşaklara iyi örnekler vermiyordu."(22)

27 MAYIS

Olaylar geliyor. Askeri darbeyi kıvama getirmek için, öğrenci hareketleri yoğunlaşıyor. Ankara'da öğrenciler 555 K parolasıyla Kızılay'da toplanmak üzere harekete geçiyorlar. "İnsan doğrayan kıyma makineleri" hikayelerinin hızla şehirlerde herkesin ağzında dolaşabilmesi için türlü dedikodular yapıyor. Ve 27 Mayıs oluyor.

CHP çevrelerinde, öğrencilerde büyük sevinç, kitlelerde özellikle kırsal kesimde ise tam bir suskunluk ve üzüntü.

"27 Mayıs, böyle bir kısır entellektüel ortamda gerçekleştirilmiştir. Hareketin lideri, belli fikirleri ve kadrosu yoktur. İktidar alındıktan sonra ertesi günü ne yapılacağı dahi düşünülmemiştir. Ortada yalnızca "dört başı mamur bir anayasa" yapma fikri vardır ve ilk günden geçici bir süre için iktidara el koyduğunu ilan eden 27 Mayıs hareketi bunu gerçekleştirmiştir."(23)

27 Mayıs'ı sadece askeri bir darbe olarak değil, özellikle Dışişleri Bakanlığı'nın güvencesi altında yapılan bir hareket olarak görmek gerekiyor. Dışişleri Bakanlığı'nın tasvibi olmadan Türkiye'de bir askeri darbenin ayakta kalması mümkün değil, dış dinamikler açısından. Nitekim ünlü Sulzberger 5 Haziran 1960'ta yeni Dışişleri Bakanı Selim Sarper'i şöyle övüyor:

"Selim Sarper, gerek Nato'nun gerekse ABD'nin eski bir dostudur. Dışişleri Bakanlığı'na Sarper'in getirilmesi Türkiye'de darbenin Pakistan'dakinin benzeri, Mısır, Irak ve Küba'dakinin karşıtı olduğunu göstermiştir."(24) ABD askeri darbelerden sonra Türkiye'de Moskova büyükelçiliklerinde bulunmuş olan-

ların Dışişleri Bakanlığı'na atanmasından daima hoşnut oluyor. Nitekim Selim Sarper'den sonra yine başka bir eski Moskova Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na getiriliyor. Tarihi bir tesadüf mü? Bu gelenek 12 Mart ve 12 Eylül'den sonra da tekrarlanıyor. 27 Mayıs'tan sonra Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri askıya alınıyor. Türkiye'de Jüpiter füzeleri kuruluyor. Selim Sarper bir Nato toplantısı dönüşünde, 19 Kasım 1961'de gazetecilere şöyle diyor:

"Şimdiye kadar Rusya'dan yapılmasını istediğimiz herhangi bir yardım isteğimiz bulunmadığı gibi, bundan sonra da böyle bir istekte bulunmaya niyetli olmadığımızı söyleyebilirim."(25)

Bu arada ABD ile MBK arasındaki ilişkiler çok iyi kurulu-
yor. ABD ordu kadrolarındaki şişkinliği önlemek amacıyla MBK tarafından girilen tasfiye hareketini olumlu karşılayarak bu teşebbüsü mali yardımla destekliyor. (26) ABD ile Türkiye arasında aniden düzelen bu ilişkiler başka yönlerde de olumlu sonuçlar vermeye başlıyor. O sene buğday ürününün kötü olması nedeni ile büyük şehirlerin beslenmesi güçlük yaratınca, başka bir ülkeye giden buğday yüklü Amerikan gemileri, Washington'dan verilen direktifle Türkiye'ye gönderiliyor. Böylece sıkıntı gideriliyor.(27) Ortalık durulduktan sonra, 17 Temmuz 1960 günü ABD, 27 Mayıs'a kadar çok cimri davrandığı Türkiye'ye 52 Milyon dolarlık bir yardım vermeyi kararlaştırıyor. Ve gene aynı ay içinde ABD Büyükelçisiyle 100 milyon dolarlık bir anlaşma imzalanıyor.

TABLO IV (27)

YILLAR	milyon dolar İHRACAT	milyon dolar ABD Yardımı	%
1960	320.730	103.263	32.2
1961	346.740	372.615	107.5

1949-59 arasında ABD yardımının ihracata oranı %30 civa-

rında seyrediyor. Ama 27 Mayıs askeri darbesinden sonra bir-şeyler oluyor ve bir senede ABD yardımı üç misline çıkıyor.

15 Eylül 1960 günü Türkiye'nin ileri de en büyük sanayi kuruluşlarından biri olacak Ereğli Demir Çelik Tesisleri için OECD ve IMF ile bir anlaşma imzalanıyor. Bu tesisler için gerekli tehzizatın ithali amacıyla 1961 Ocak ayında ABD tarafından Türk hükümetine 159 milyon dolarlık bir kredi açılıyor. Aynı dönemde Federal Almanya Cumhuriyeti de Türkiye'ye 50 milyon dolarlık bir kredi açıyor. Sonuç olarak, 27 Mayıs hareketini izleyen yıl içinde Türkiye'ye aşağı yukarı 400 milyon dolarlık kredi verilmiş oluyor."(28) Kapitalist sistemin Menderes Hükümeti'nden esirgediği krediler, 27 Mayıs'tan sonraki hükümetlere yağmaya başlıyor. Ama ABD hükümeti bunları vermekte öncülük ederken, Menderes Hükümeti'nden isteyip de elde edemediklerini yeni hükümetlere yaptırabiliyor: Merkez Bankası faiz hadleri %6'dan %9'a çıkarılıyor. 1960 yılında 13.110 milyon kredi hacmi 1961'de 8.713 milyona düşüyor. Bu düşüşün başlıca nedeni, dağıtılan tüm kredilerin %50'sini oluşturan Merkez Bankası'nın kredileri kısıması. Banka 1960 yılında toplam kredilerin %48'ini dağıtırken, 1961 yılında ancak %13'ünü dağıtıyor. Bir sürü küçük banka tasfiye ediliyor.(29)

Durgunluk dönemi başlıyor. Kısıtlama tedbirlerine borçla çalışan sanayiciler de karşı çıkıyorlar. Alış veriş kesilince 1960 yılının ikinci yarısından 1961 yıl başlarına kadar fiyatlarda bir istikrar görülüyor. (30)

Ama yeni rejime en büyük tepki tarım kesiminden geliyor. Tarım kredilerinde azalma, toprak reformu hazırlıkları, tarım gelirlerini vergilendirme çalışmaları, Doğu Anadolu'daki bazı toprak ağalarının sürülmesi büyük tarım burjuvazisinde güvensizlik uyandırıyor. Bunun sonucunda 1961 yılında, tarımsal üretim bir önceki yıla göre %6.7 oranında düşme gösteriyor. Buğday üretimi ise, 1955'deki seviyeye iniyor. Bu durumda 1961 yılında, Türkiye'deki buğday tüketiminin 1/4'ü Amerika'dan ge-

tirtilen buğdayla karşılanıyor. Tüm bunlara rağmen, seçimler yaklaştıkça, arazi sahiplerinin oy potansiyeli nedeniyle, gayri menkul vergisi ve gelir vergisiyle ilgili tasarılar geri bırakılıyor. (31)

27 Mayıs'tan sonra kurulan Milli Birlik Hükümeti'nde Daniş Koper, Cihat İren, daha sonra 12 Mart Hükümeti'nde de yer alan Şahap Kocatopçu, Orhan Mersinli gibi büyük iş çevrelerinin temsilcileri yer alıyor. (32) Bu hükümetler ve daha sonra CHP denetimindeki hükümetler, kapitalist sistemin çıkarları doğrultusunda, ekonomik ve mali durumda bir istikrar sağlamayı büyük arazi sahiplerinin gücünü, sanayiciler lehine bir nebze de olsa geriletmeyi ve özellikle de 5 yıllık kalkınma planlarının anayasal ve hukuksal ilkelerini koymayı büyük ölçüde başarıyorlar. (33)

Böylece ithal ikamesi ile sanayileşmenin uygulanabilmesi için gerekli tüm şartlar yaratılıyor: ithalat için gerekli para, yatırım dalları, küçük ölçeğe dayalı geri teknolojinin ithali, tasarrufların sanayiye aktarılması vs. Tüm bunlara karşın Türkiye'de kapitalizm kendi pazarını kendi yaratmak zorunda. Özellikle böyle bir politika içinde yüksek işçi ücretleri gerekli oluyor. Grev hakkı, toplu sözleşme hakkı, 27 Mayıs Anayasası'na giriyor. Aynı zamanda işçi sınıfının denetlenmesi de gündeme giriyor.

Türk-İş yöneticileri ABD'ine eğitilmek amacıyla çağrılıyor. Seyahatler birbirini kovalıyor. İstenen kısaca şu: işçiler yüksek ücrete baksın, siyasetle ilgilenmesin. Günümüze dek bu politika genelde başarılı oluyor. Özetle yabancı sermayenin ülkede kökleşmesi ve kapitalist sistemin işgücü üzerinde doğrudan denetim kurmasına gerekli ortamın hazırlanması geçici dönemde mükemmel bir biçimde oluşturuluyor. (34)

Yapılan seçimlerde tüm zorlamalara rağmen, İ.İnönü tek başına iktidar olma şansını kaybedince, koalisyonla iktidar yapılıyor. ABD büyükelçisi Hove, Türkiye'ye verilecek yardımları

belirten muhtırasında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasını ve planın hazırlanmasını överek, ABD'nin nasıl bir plan istediğini şöyle açıklıyor:

"Yeni hükümetin başarılı bir ekonomik kalkınmanın katlanılabilecek büyük çapta fedakarlıklarla mümkün olabileceğini açıkça takdir etmekte olması ve hususi sektörün bu kalkınmada oynayacağı rolü de müdrik bulunarak planlı bir kalkınmaya atfettiği önem, ABD üzerinde çok müsbet bir tesir yaratmış ve cesaret vermiştir. Bilhassa bir Devlet Planlama Dairesi'nin bulunması, 1962 yılı için bir intikal planının hazırlanması, beş yıllık bir kalkınma planının hazırlanmasındaki gelişmeleri, vergi mevzuatının yeni baştan düzenlenmesi ve kuvvetlendirilmesi hususunda öngörülen tedbirleri, İDT'nin esaslı bir şekilde gözden geçirilmesi, fiyatlardaki nisbi istikrarın devam ettirilmekte olduğunu, Hazine'nin enflasyonist borçlara son vermiş olmasını ve istikrar içinde ilerleme yolunda atılan diğer bütün adımları memnuniyetle müşahade etmekteyiz...

"Türk hükümetinin kendi kendine yardım ve planlı kalkınma yoluna yönelmiş bulunması, Başkan Kennedy idaresinin ekonomik kalkınma politikası yardımına da uygun bulunduğundan, bilhassa takdir uyandırmaktadır. Aynı şekilde düşünmekte olduğumuzu hissetmek, bizi memnun etmektedir." (35)

Başkan Kennedy'nin övgülerini kazanan plan çalışmaları özünde, kapitalist sistemin, sermayenin uluslararasılaşması politikası doğrultusunda yapıldığı için ABD tarafından mükafatlandırılıyor. Bu durum göstergelerinden biri kısaca şöyle: 1960-70 döneminde ABD'nin sermaye yatırımlarının imalat kesimine giden bölümünde artışın çok yüksek olduğu görülüyor. 1929-1970 arasında bu sermaye yatırımlarının imalat kesimine giden kısmının 2/3'ü 1960-70 arasında gerçekleşiyor.

TABLO V

**ABD YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI
(MİLYAR DOLAR) (36)**

ALT KESİMLER	1929	1950	1960	1970
İmalat	1.8	3.8	11.1	32.2
Petrol	1.1	3.4	10.8	21.8
Madencilik-tasf.	1.2	1.1	3.0	6.1
Diğerleri	3.4	3.5	7.0	17.9
TOPLAM	7.5	11.8	31.9	78.9

Kapitalist sistemle Türkiye arasındaki ilişkilerin yeni bir boyutu da, sanayi burjuvazisi. Siyasi alanda hala gücünü koruyan tarım burjuvazisi ile, onun bazı isteklerine boyun eğerek 1965 seçimlerinde yeni bir ittifak oluşturuyor. Bu tavizler, toprak reformu, tarım vergisi gibi konularda kalırken, sanayi burjuvazisi tüketim mallarına dayalı ithal ikamesi ile sanayileşmede hızla ilerlemeye devam ediyor. Devlet tüm gücüyle bu sanayinin gelişimini destekliyor. Uluslararası sermayenin egemenliği pekişiyor. Özellikle 1950-60 yıllarında yapılan alt yapı yatırımları sayesinde bu bölüme 60-70 döneminde büyük paralar ayrılmıyor. Atıl kapasiteler hızla devreye giriyor.

Burada önemli bir noktaya parmak basmak gerekiyor. Böyle bir durumda gelişmekte olan ülkelerin nisbi de olsa bir ölçüde sanayilerini geliştirdiğini gözlemek mümkün oluyor. Ama bunun ters bir yönü de var. Gelişmekte olan ülkelerin üretim mallarını bu ülkelere satabilmeleri için gerekli olan finansman devletlerarası açılan kredilerle sağlanıyor. Açılan kredilerin içinde proje kredileri önemli bir yer tutuyor. Çünkü bu projeler nedeni ile açılan kredilerle alınan üretim malları, kapitalist sistemin istediği bir sanayileşmenin ortaya çıkmasına neden oluyor.

İthal ikamesi bir sanayileşme modeli. Ama gelişmekte olan

lkelerdeki uygulama kapitalist sistemin gereklerine göre biçimleniyor; tüketim ya da dayanıklı tüketim malları üretiminde ithal ikamesi uygulanıyor. Oysa bilindiği gibi, asıl ithal ikamesinin uygulanmasının gerektiğini sanayiler, ara malı ve yatırım malı alanları... Tüketim malları sanayinden gerçek imalat sanayine dönüşebilmek buna bağlı. Bu gerçekleşmezse, hem iç piyasanın büyüme hızı duruyor hem de ara ve yatırım malları ithalatı gittikçe artan bir tempoyla büyüdüğü için, dış demeler dengesindeki aıklarla içinden çıkılmaz bir borç bataklığına saplanılıyor.

Kısacası, kapitalist sistem, gelişmekte olan ülkeleri teknolojileri eski, iç pazara dayalı, üretim hacmi küçük, özellikle kendi ürettikleri hammaddelere dayalı bir sanayileşmeyi kabul etmek zorunda bırakıyor, 1960'larda. Türkiye'de de bu sanayileşme için gerekli DEVLET'in reorganizasyonu 27 Mayıs'la gerçekleşiyor. Son sözü yazmadan önce üç önemli noktaya daha değinmek zorunlu oluyor.

Birincisi; 27 Mayıs ncesi Sovyet toprakları üzerinde istihbarat uçuşu yapan ABD'nin U2 uçağı düşürülüyor. Türkiye üzerinden hareket ettiği tesbit edilen bu uçuşlar durduruluyor. Tarihi Oral Sander'e göre, U2 uçuşları MBK İ.İnönü döneminde 27 Mayıs'tan sonra yeniden başlatılıyor. Demirel ise, 1970 yılında yaptığı bir basın toplantısında, bu uçuşların 28 Aralık 1965 tarihinde tekrar durdurulduğunu açıklıyor. (37)

İkincisi; 27 Mayıs'tan sonra yapılan seçimlerde Demokrat Parti'nin mirasçısı olma iddiasındaki partilerin başarı sağlaması, orduda yeni huzursuzluklara hatta başarısız patlamalara yol açıyor. Örneğin 1961 seçim sonuçları hayal kırıklığı yaratınca, 21 Ekim 1961'de müdahale protokolü imzalanıyor. Daha sonra başka protokoller de bunu izliyor. Üst komutanlar bunları engelliyorlar.

"Osman Deniz anılarında, 21 Ekim 1961 Protokolünden vazgeçiş nedenini İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga'dan soru-

yor. Protokolde imzası bulunan Korgeneral Tulga şu karşılığı veriyor:

-İyi ki karar uygulanmadı. İstanbul'un ekmeğini Amerika'dan getirilen buğdayla sağlıyoruz. Buğday yüklü Amerikan gemileri, Okyanus'tan geri dönebilirlerdi. şimdi Ofis'e telefon edeyim, bakın kaç günlük unumuz var?

Vali, Ofis'e telefon eder ve cevabı açıklar:

-Bakın 28 günlük unumuz varmış... (38)

Üçüncüsü; Milli Güvenlik Kurulu. 27 Mayıs, ordunun siyasal yaşam üzerinde sürekli olarak ağırlığını duyurmasının Ana-yasal güvencesinin sağlanması olarak da tarihe geçiyor.

SON SÖZ

"27 Mayıs basit bir askeri darbe olmaktan uzak, bir burjuva hareketidir. 27 Mayıs'ın ortaya çıkışında Türkiye kapitalizminin artan çelişkileri önemli bir rol oynuyor. 27 Mayıs ile birlikte başlayan dönemde, yeni kurumsal yapı ve yeni toplumsal hedefler içinde, Türkiye'de sanayi kapitalizmi rengini ve damgasını vuruyor. 27 Mayıs, Türkiye kapitalizmi pazar ve realizasyon sorunlarına yurt içinde çözüm arayan bir dönemin başlangıcı oldu. 27 Mayıs bir merkantilist politikaya ve yüksek işçi ücretlerine dayanmak zorundaydı; sağlandı."(39) (a.b.c.-AH)

Bu tezler, Y.Küçük'ün. Sadece iç dinamikleri ön plana çıkar-tan, dış dinamikleri (çeşitli kitaplarında ısrarla vurgulanmasına rağmen) tamamen ihmal eden tezler. Bu yazıda Y.Küçük'ün kitaplarından çeşitli önemli alıntılar var bizim tezlerimizi sağlam-laştıran. Bu açıdan değerli bilgileri bize ulaştıran Y.Küçük nasıl Türkiye'yi kapitalist sistemden soyutlayan bu tezleri yazabiliyor; anlamak mümkün değil. Çünkü aynı mantık çerçevesinde 12 Eylül içinde buna benzer tezler yapılabilir. Yukarıdaki tezler ölçüsünde açıklama gücünden yoksun kalacaklardır. Deneyelim:

"12 Eylül basit bir askeri darbe olmaktan uzak bir burjuva

hareketidir. 12 Eylül'ün ortaya çıkışında Türkiye kapitalizminin artan çelişkileri önemli rol oynuyor. 12 Eylül ile birlikte başlayan dönemde, yeni kurumsal yapı ve yeni toplumsal hedefler içinde, Türkiye kapitalizmi pazar ve realizasyon sorunlarına yurt dışında çözüm arayan bir dönemin başlangıcı oldu. 12 Eylül dışı açılan bir politikaya ve düşük işçi ücretlerine dayanmak zorundaydı; sağlandı." Yazıyı bitirirken iki önemli soru geliyor karşımıza!

a- 27 Mayıs demokratik devrim sürecinin en ileri aşaması mı? (40)

b-12 Eylül, 27 Mayıs'ın bir devamı mı?

Bu soruların cevabını en iyisi okuyucuya bırakmak. 27 Mayıs'ı çok daha iyi anlayabilmek için 1908 olayını iyi bilmek gerekiyor. O da başka bir yazının konusu olacak. Son olarak, 27 Mayıs'ı şöyle tanımlamak mümkün:

"II. Dünya Savaşı'ndan sonra, değişen şartlarda Dünya kapitalist sisteminin yeni bir birikim tarzına uygun ve sistemin gereklilikleri doğrultusunda, Türkiye'de artan çelişkileri çözebilmek için, ekonomik yapının değişmesine olanak sağlayacak gerekli devlet yapısının REORGANİZASYON'udur 27 MAYIS."

TEMMUZ 1988

NOTLAR

(1) Yerasimos Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Gözlem Y. s.1344

(2) Yerasimos S. a.g.e. s.1392

(3) Yerasimos S. a.g.e. s.1359

(4) Yerasimos S. a.g.e. s.1403

(5) Küçük Yalçın; Quo Vadimus, Tekin Y. s.237

(6) Yerasimos S. a.g.e. s.1387

(7) Küçük Y. a.g.e. s.238

- (8) Yerasimos S. a.g.e. s.1404
- (9) Yerasimos S. a.g.e. s.1405
- (10) Avcıoğlu Doğan; Milli Kurtuluş Tarihi, Tekin Y. s.1687
- (11) Avcıoğlu D; Türkiye'nin Düzeni, Tekin Y. s.351
- (12) Yerasimos S. a.g.e. s.1406
- (13) Yerasimos S. a.g.e. s.1409
- (14) Avcıoğlu D; Milli Kurtuluş Tarihi, s.1615-1616
- (15) Yerasimos S. a.g.e. s.1410
- (16) Küçük Y; Planlama Kalkınma ve Türkiye, aktaran Yerasimos, a.g.e. s.1410
- (17) Yerasimos S. a.g.e. s.1410
- (18) Küçük Y; Türkiye Üzerine Tezler c.III, s.81
- (19) Küçük Y; a.g.e. s.38
- (20) Avcıoğlu; Milli Kur. T. s.1617
- (21) Avcıoğlu D; a.g.e. s.1617
- (22) Cumhuriyet 30.8.1968'den aktaran Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, s.351
- (23) Avcıoğlu D; Türkiye'nin Düzeni, s.353
- (24) Avcıoğlu D; Milli Kur. T. s.1617
- (25) Avcıoğlu D; a.g.e. s.1617
- (26) Avcıoğlu D; a.g.e. s.1617
- (27) Küçük Y; Quo Vadimus, s.238
- (28) Yerasimos S. a.g.e. s.1422
- (29) Yerasimos S. a.g.e. s.1423
- (30) Yerasimos S. a.g.e. s.1424
- (31) Yerasimos S. a.g.e. s.1425
- (32) Avcıoğlu D; Türkiye'nin Düzeni, s.353
- (33) Yerasimos S. a.g.e. s.1412
- (34) Yerasimos S. a.g.e. s.1412
- (35) Avcıoğlu D; Türkiye'nin Düzeni, s.355
- (36) Küçük Y; "Türkiye'de Montajcılığın Yapısı" s.67'den aktaran Quo Vadimus s.260

- (37) Küçük Y; Türkiye Üzerine Tezler c.III, s.43
- (38) Devrim gazetesi 25.11.1969'dan aktaran Avcıoğlu Milli Kur. T. s.1674
- (39) Küçük Y; Türkiye Üzerine Tezler c.III, s.86
- (40) Küçük, Y; a.g.e. s.77

OSMANLI SİYASETİNDE DIŞ ETKEN VE 1908

Bu yazının amacını ve temel tezini baştan yazmak istiyorum. Bunun için önce bir soru: 1908'de geçen olayları bir devrim saymak mümkün mü? Mümkün değil; çünkü devrim, iktidarın sınıfsal yapısını değiştirmeyi amaçlar. Abdülhamid'in devrilmesi ve meşrutiyetin yeniden kurulması ise bunu amaçlamıyor. Bilindiği gibi mutlakiyet rejiminden meşrutiyete geçiş, o ülkede sınıflar dengesini alt üst eder. Ya da başka bir deyimle, bu geçiş iktidarın sınıfsal yapısının değişimi için ortaya çıkar. 1908'de olan bu değil. Yazı bunun da ispatını içeriyor.

1908 olayları genellikle bir "tarih kesiti" içinde yorumlanıyor. Çok büyük yanlışlara neden olan bu durumu önlemek için önce, 19. yüzyılda Avrupa'daki siyasi durum yumağı içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl bir yer aldığını görmek gerekiyor.

XIX. YÜZYILDA İNGİLTERE'NİN DIŞ.POLİTİKASI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

"İngiltere'nin çıkarları uğruna yapmıyacağı hiç bir şey yoktur." S. Münir Paşa

İngiltere'nin dış politikasını tayin eden iki önemli faktör vardır:

a- Avrupa'daki güç dengesi,

b- İmparatorluk sınır ve ulaşım yollarının savunulması ve bunlara bağlı olarak da uluslararası sularda egemenlik.

Bu iki ilkeyi gerçekleştirdiği ölçüde, üzerinde güneş batmayan İmparatorluk dünya üzerindeki egemenliğini sürdürebiliyor. Özellikle Avrupa'da güç dengesi beş ülke ekseninde belirleni-

yor. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Fransa, Çarlık Rusya'sı ve Prusya arasındaki ilişkilerle, İngiltere'nin bu devletler karşısında değişken olarak aldığı konumlar, Avrupa'da güç dengesini oluşturuyor. Osmanlı İmparatorluğu ise bu devamlı değişen güç dengesinden etkilenecek yaşamını sürdürmeğe çalışıyor.

İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkileri, bu ülke ile yapılan kârlı ticaretten öte, Hindistan yolunun güvenliğinin sağlanmasına yönelik. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde şemsiyesini açması bununla açıklanmalı. XIX. yüzyılın ortalarında İngiltere Çarlık Rusya'nın Boğazlara yerleşmesine engel olabilmek için çaba harcıyor. İstanbul'u sürekli tehdit altında tutmanın aracı olabilecek bölge olan Balkanların Rus etkisi alanına girmesine karşı çıkıyor. Kırım harbi bu nedenle yapılıyor. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması ile Karadeniz tarafsızlaşıyor. Karadeniz'de sahili olan hiçbir devletin, bu denizde harp gemisi inşa edemeyeceği, antlaşmanın en önemli maddesi olarak yürürlüğe giriyor.

Paris Antlaşması imzalandığı sırada, "Doğu'da İngiltere'nin sesi" olarak adlandırılan, İngiltere'nin Osmanlı büyükelçisi Lord Canning, Paris'e delege olarak gelen Lord Clarendon'a bir mektup gönderiyor:

"....İşte bu gelecek Rusya'ya karşı gerekli tedbirlerin alınması düşüncesindeyim. Bunun için de Avrupa'daki ve Asya'daki İmparatorluklar arasında tarafsız veya bağımsız devlet veya eyaletlerin kurulmasından başka çare yoktur...Harb bu safhada kalsa bile, bence, vaktiyle Fransa'dan koparılan ganimetler sırasında kurulmuş olan Varşova Dükalığı'nın ihyasını, ayrıca üzerinde ne Türkiye'nin ne de Rusya'nın fazla bir hak iddia etmemeleri gereken Kafkasya'nın bağımsızlığını istemekle hayırlı bir iş yapmış olacaksınız." İngilizler daha sonra 1850'lerde Hindistan yolu ile Çarlık Rusya arasında tampon görevini yapan Osmanlı İmparatorluğu'nun yanısıra başka tampon devletler yarat-

mak istiyorlar. Kafkasya'ya bağımsızlık tanınması böyle anlam kazanıyor.(1) Birinci Dünyü Savaşı sonrasında İngiltere tarafından kurulması için çok büyük çabalar harcanacak olan Kafkasya Federasyonu'nun temelleri üç çeyrek asır önce atılmak isteniyor.

Bu arada İngiltere, Hindistan üzerindeki egemenliğini pekiştirmek için bir dizi yeni tedbirler alıyor. Öncelikle Asya'da Belucistan'la Afganistan'ın fethini tasarlıyor. Daha sonra da Süveyş Kanalı'na el koyarak Doğu Akdeniz'deki İngiliz üstünlüğünü perçinlemeye çalışıyor.

Süveyş kanalı 1869'da Fransızlar tarafından açılıyor. Böylece, İngiltere'nin Doğu'ya açılan ana ulaşım yolları çok daha kısa olduğu için, Akdeniz'den geçmeye başlıyor. Yeni Hindistan Yolu'nu güvenceye almak, İngiltere'yi Akdeniz'i kontrol altına almak zorunda bırakıyor. Bunun çözümü ise Akdeniz'de bulunan iki önemli stratejik noktanın ele geçirilmesidir. Mısır ve Kıbrıs.

İngiltere, Mısır'da 1875 yılına kadar süren Fransız sermayesinin etkinliğini kırmak için büyük bir mücadeleye giriyor. Hatta Fransız-Alman Savaşında, Almanya'ya karşı olumlu bir tavır bile takınıyor. Nihayet 1875'de, büyük bir borç içinde bulunan Mısır Hidiv'inden Süveyş Kanalı'nın 176.000 adet senedini 100 milyona satın alıyor, İngilizler.(2) Kıbrıs Adası'nın ele geçirilmesi ise daha sonra oluyor.

Boğazlar'ın Çarlık Rusya'nın eline geçmesi ya da bir Osmanlı-Rus ittifakının kurulması sonucu, Rus savaş gemilerinin Akdeniz'de boy göstermesinden korkan İngiltere Osmanlı Devleti'nden yana bir politika izlemeyi yeğliyor.

İngiltere ile Fransa arasında çıkar ilişkilerinin Mısır'da keskinleştiği dönemde, Orta-Asya'da Çarlık Rusya ile İngiltere arasındaki ilişkiler de gerginleşiyor.Çarlık Rusya, Hindistan'a açılan kapılara doğru , Asya'da adım adım ilerledikçe, İngiltere mücadeleyi Balkanlar'a kaydırmaya çalışıyor. Çarlık Rusya'ya karşı Asya'da yalnız kalan İngiltere, Balkanlar'da çatışmaya gir-

diği an, arkasında müttefik olarak yalnız Osmanlı Devleti'ni değil, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nu bulabiliyor. (3)

Paris Antlaşması'ndan memnun olmayan Çarlık Rusya, Kasım 1870'de bu antlaşmanın Karadeniz ile ilgili hükümlerini tanımadığını ilgili devletlere bir nota ile bildiriyor. Fransa Almanya'ya mağlup olmuş, Almanya, Çarlık Rusya yanlısı, Avusturya-Macaristan ise çekimser. Bu durumda yalnız kalan İngiltere'nin tepkisi yalnızlığı ölçüsünde büyük oluyor. Statükonun bozulması hiçbir zaman işine gelmiyor. Londra'da bir konferans toplamak için harekete geçiliyor. 1871'de Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre, Karadeniz'de sahili bulunan devletlere harp gemisi inşa etme olanağı veriliyor. Tuna yine serbest su yolu, Boğazlar ise sulh zamanında tüm devletlerin harp gemilerine kapalı. Bu antlaşma ile Çarlık Rusya Boğazları gemilerine açamamış oluyor. Bu durum karşısında Rusya, Balkanlar'da milliyetçi ceyranları desteklemeğe devam ediyor.(4)

15 Ekim 1876'da yapılan Osmanlı-Sırp Antlaşması'nı bahane eden Çarlık 24 Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ediyor. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, 6 Mayıs 1877'de Çarlık Rusya'nın Londra Sefiri Suralof'a verdiği notada, Rusya'nın Süveyş Kanalı, Basra Körfezi ve İstanbul'u işgal etmemesi durumunda İngiltere'nin tarafsız kalabileceğini, aksi takdirde savaşa gireceğini bildiriyor.(5)

Çarlık Rusya, savaştan önce Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'a vereceğini vaat ettiği için bu ülkenin tarafsızlığını sağlıyor. Fransa, kolu kanadı kırık, ister istemez tarafsız. Almanya'nın da Çarlık Rusya'yı desteklemesiyle İngiltere yalnız kalıyor.

Savaş Rus ordusunun lehine geliyor. Edirne'ye kadar gelen Ruslar, İstanbul'a yürümeye kalkınca, İngiliz donanması Sarayburnu açıklarında demirliyor. Ayestefanos'a (Yeşilköy) kadar gelen Rus ordusu İstanbul'a İngiliz donanması yüzünden giremiyor. Çarlık Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapı-

lan Ayestefanos Antlaşması, Rusya'nın nüfuzunu Ege Denizi'ne kadar uzatıyor. Karadeniz'de sahili bulunan büyük bir Bulgaristan Prenslığı'nin kurulmasına yol açıyor ve Doğu'da Ermenilerin kurtarıcısı rolüne soyunmasına olanak tanıyor. (6)

İngiltere'nin bu Antlaşmayı kabul etmesini beklemek mümkün değil. Çarlık Rusya'yı savaş ile tehdit ederek Berlin'de bir konferans toplanmasını sağlıyor. Berlin Kongresi'ne göre Ayestefanos Antlaşması'nın birçok maddesi değişikliğe uğruyor. Bulgaristan ikiye ayrılıyor: Birincisi muhtariyet kazanırken, ikincisi Osmanlı Devleti'ne gevşek bağlarla bağlı bir prenslik oluyor. Makedonya Osmanlı İmparatorluğu'nda kalıyor ama buradaki reformların Müttefiklerin denetiminde yapılması kararlaştırılıyor. Doğu'da Eleşkirt ve Beyazıt, Ruslar tarafından boşaltılarak Osmanlı İmparatorluğu'na iade ediliyor. Boğazların statüsü aynen korunuyor. Ancak İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yardım karşılığında Kıbrıs adasını istiyor. Böylece sıra Akdeniz'de ikinci önemli stratejik noktanın ele geçirilmesine geliyor. 4 Haziran 1878'de ada hukukça Osmanlı İmparatorluğu'nun sayılmasına rağmen tasarruf hakkı İngiltere'ye geçiyor. Ya da başka bir deyişle Ada İngiltere'ye kiralanıyor. Antlaşma ile ayrıca Çarlık Rusya'nın Batum, Ardahan ve Kars vilayetlerini işgal etmeye teşebbüs ettiği an, İngiltere Osmanlı Devleti'nin yardımına koşmayı taahhüd ediyor.

Berlin Antlaşması'ndan sonra, İngiltere için bir gerçek ortaya çıkmıştır. Artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmakla, Hindistan Yolu'nun güvenliğini sağlamak mümkün değildir. Bu yetersiz kalıyor. Çok daha etkin tedbirlerin alınması gerekiyor. Devamlı zayıflayan Osmanlı Devleti'nin artık Rusya'nın önünde bir tampon devlet görevini yerine getirmesi zorlaşmıştır. Bunun için Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'e yerleşmesini sağlayarak, Rusya'nın güneye sarkmasını önlemek gündeme geliyor. Bir yandan da Osmanlı Devleti'nin yakın bir gelecekte dağılacakını hesaplayarak, Osmanlı topraklarından

kendine bağılı yeni devletlerin kurulmasını teşvik etmek ya da bu topraklarda kendine bağılı yeni devletlerin kurulmasını teşvik etmek ya da bu topraklarda stratejik yerleri ele geçirmek artık yeni dış politikasının temelini teşkil ediyor. Kıbrıs'a yerleştikten sonra 1882'de Mısır'ın işgaliyle bu politikanın işlediği görülüyor.(7) Bu durumu İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Derby şöyle ifade ediyor:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını çabuklaştırmak işimize gelmez. Zira bu kaçınılmaz bir sonuçsa, tedricen ve en az tehlikeli olacak bir biçimde oluşmasına çaba göstermemiz gerekir." (8)

Sonuçta kaçınılmaz olarak Osmanlı-İngiliz ilişkileri bozuluyor. Bunun karşılığında Osmanlı-Rusya arasındaki buzlar erimeye başlıyor. 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan beri iki ülke arasındaki ilişkilere daha gerçekçi biçimde yaklaşıyor Çarlık Rusya. Çünkü Çarlık Rusya Balkanlarda kendi amacı için kurdurduğu devletlerin, yavaş yavaş İngiliz dış politikasının etkisi altına girmeye başladığını görüyor. Bu durumda roller değişiyor. Artık Çarlık Rusya Balkanlarda ve Boğazlarda kurmayı düşlediği egemenlik yerine, Osmanlı İmparatorluğu'nu İngilizler'e karşı "Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan kapıların bekçisi" olarak desteklemeyi yeğliyor. Bunun da karşılığını çok kısa bir zamanda görüyor.

İngiltere'nin Berlin Kongresinde kazandığı diplomatik zafer ile Afganistan üzerinde denetimi ele geçirmesine karşılık, Çarlık Rusya Türkmenistan'ı işgal ediyor. 1884 yılında Merv'e giren Rus ordusu Herat'a doğru ilerliyor. Hindistan büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalıyor. İngiltere ile Çarlık Rusya arasındaki gerginlik 1885'de sıcak savaşı zorluyor. Düşmanın en zayıf yerinin Karadeniz olduğunu İngiltere Kırım Harbinden beri bilmektedir. İngiliz hareket planı buna göre hazırlanıyor: Odesa'yı denizden bombalamak, Karadeniz'in Kafkasya kıyılarına çıkarma yapmak. İngiliz donanmasının Karadeniz'e çıkma hazırlıklarla-

rı karşısında telaşa kapılan Çarlık Hükümeti Almanya başbakanı Bismarck'a başvuruyor. Aralarındaki antlaşmanın 3. maddesi gereğince Almanya'dan yardım istiyor. Almanya Başbakanı bu desteği hiç çekinmeden veriyor. Alman politikasını:

a-Rus kuvvetlerinin mümkün olduğu kadar Avrupa'dan uzak kalması,

b-İngiliz-Rus ilişkilerinin devamlı olarak gergin tutulması, istekleri belirliyor. Almanya'nın desteğini alan Rusya, İngiliz-Osmanlı yakınlaşmasını engellemeyi başarıyor. Mısır ve Kıbrıs'ın işgalinden dolayı, İngilizlerle ilişkisi olumsuz seyreden Osmanlı Padişahı, bir savaş sırasında Boğazlar'ın kapalı kalacağını açıklıyor. Bu, İngiliz donanmasının Karadeniz'e çıkmasının mümkün olmadığı anlamına geliyor; İngilizler açısından Boğazların önemi bir kez daha ortaya çıkıyor.

Güç durumda kalan İngilizler, Çarlık Rusya ile Afganistan-Rus sınırında anlaşmazlıklara yol açan noktaların çoğunda tavizler vermek zorunda kalıyor. (9)

İngiltere, bu arada, 1878 Berlin Antlaşması'nın öngördüğü reformlarla yetinmeyip, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ermenilerin özerkliği için çaba harcıyor. Bunun üç amacı var:

a-Osmanlı Devleti'ni Mısır'ın işgalini kabul etmeye zorlamak;

b-Çarlık Rusya'nın dostluğundan Osmanlı devletini vazgeçirmek ya da başka bir deyişle, Parlmentson ve Disraeli dönemlerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiliz bölgesine sokmak;

c-Kuzey transit yolundaki ticaret egemenliğini kaybetmek.

Özellikle üçüncü noktayı biraz açıklamakta yarar var. Hindistan'a ulaşan deniz yolu, Mısır ve Kıbrıs üzerinde kurulan İngiliz egemenliği ile büyük ölçüde güven altına alınıyor. Ama Hindistan'a giden karayolları da var.(10) Bu yollardan İngilizler daha ayrıcalıklı olarak yararlanmak istiyorlar. Doğu Anadolu ve

Kuzey İran ticaretini elinde bulunduran Ermenileri korumak ya da kontrol altına almak için özerk bir yönetime kavuşmalarını Osmanlı devletinden ısrarla talep ediyorlar. Özellikle bu yollardan biri olan Karadeniz'den Hazer Denizi'ne ulaşan ticaret yolu çok önemlidir. Rusya'da oturan Ermenilerin Çarlık Rusya Hükümeti'nin isteği doğrultusunda Kuzey transit yolunu İngiliz ticaretine kapama olasılığı yüksek görünmektedir. Bu korkuya bir de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Doğu Anadolu Ermenileri'nin böyle bir durumda kuzeydeki hemşerilerini desteklemek için daha güneyden geçen Trabzon-Doğu Beyazıt transit yolu üzerindeki İngiliz ticaret egemenliğini sarabilecekleri kuşkusunu eklemek gerekiyor. Tüm bunları göz önüne alan İngiltere hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde baskılarını yoğunlaştırıyor, Ermeni İhtilalci komitelerini bağımsızlık yönünde destekliyor.(11)

İngiliz dış politikasının bir diğer yönünü Hindistan'a giden önemli yollardan biri olan İran Körfezi'ni çevreleyen ülkelerin durumu oluşturuyor. Kap-Kahire demiryolu tasarısının doğal uzantısı olarak Kahire-Kalküta demiryolu hattının yapımı ile gerçekleşecek bir Afrika-Asya İmparatorluğu'nun hayalleri düşlerini süslüyor İngilizlerin.(12)

Artık Osmanlı İmparatorluğu'na dönmek gerekiyor. Tanzimattan Berlin Kongresi'ne kadar niçin İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunduğunu yukarıda nedenleriyle açıklamaya çalıştık. Ama İngiltere'nin Kıbrıs ve Mısır'ı işgal etmesinden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nu gözden çıkarması Osmanlı Padişahını Mithat Paşayı tasfiye etmeye zorluyor. Böylece İngiltere, Tanzimat'tan bu yana tanzimat paşaları aracılığı ile elinde tutmuş olduğu Osmanlı dış politikasında istediğini yapma olanağını yitiriyor. Abdülhamit, Tanzimat öncesi Osmanlı dış politikasına geri dönüyor. Denge politikası tekrar ön plana çıkarken, bu kez Osmanlı İmparatorluğu'nu etkisi altına almaya çalışan yeni bir devletin ağırlığı hissediliyor: Almanya.

Abdülhamit'in -yetersiz de olsa- yenileşme çabaları, İngiltere'nin Kıbrıs ve Mısır gibi ülkelerin işgalinden sonra Mezopotamya'ya göz dikmesi, Osmanlı Devleti'nin Ermeni komitacılığına karşı baskıcı tutumu, İngiltere'nin rakibi durumuna gelen Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yerini devamlı olarak büyütüyor. (13)

Bu durumda, İngiliz Başbakanı Lord Salisbury, daha 1896 yılında Ortadoğu bunalımı sırasında Çarlık Rusya ile bir ittifak arama çabasına giriyor. 1898 yılının Ocak ayında, yani Port Arthur'un Ruslar tarafından işgalinden hemen sonra, İngiltere Çarlık Rusya ile bir ittifak aramaya girişiyor. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nun iki ülke arasında bölüşümünü öngören bir plan sunuyor. Plan, Büyük Çin Seddi'nin kuzeyindeki Çin sömürgeleriyle, Çin'in Hoang Ho vadisine kadar uzanan kuzey kesimini, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Küçük Asya ve Mezopotamya'nın kuzey kısımlarıyla Boğazları Rus nüfuz bölgesine bırakırken, Çin'de Çeng Çe Havzası ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Mezopotamya'nın güney kısmıyla Mısır ve Arabistan'ı İngiliz nüfuz bölgesine bırakıyor. Ancak bu paylaşım dönemin Rus dış politikasına ters geldiği için reddolunuyor.(14)

Osmanlı Padişah'ı Abdülhamit ise, Avrupa ülkeleri arasındaki bu güç dengesi politikasını yakından takip ediyor. Kıbrıs ve Mısır'ı ele geçirdikten sonra Mezopotamya topraklarına göz diken İngilizlere karşı Abdülhamit'in Almanya'ya göz kırpmasını Büyük İngiliz casusu arkeolog Valery Arminius Vamberry çok eleştiriyor, Abdülhamit'in nezdinde. Padişah'la çok sıkı ilişki içine giren bu Macar asıllı arkeolog'un İngiliz casusu olduğunu bilmezlikten gelen Abdülhamit, İngilizlere bir haber göndermek istediği zaman, onu Macaristan'dan çağırıyor, gerekli biçimde ağırlıyor, uzun uzun konuşuyor ve çok büyük bir dostuna anlatmışçasına isteklerini sıralıyor. O dönemde Abdülhamit, Almanya'nın yardımıyla Çanakkale Boğazını güçlendirmek için, Boğaz'ın her iki yanına, zamanın en güçlü silahı olan Krupp to-

plarını yerleştiriyor. Ayrıca en dar yerlerine yerleştirdiği mayınlarla Çanakkale Boğazını herhangi bir ülkenin donanması için geçilmesi mümkün olmayan bir kale haline getiriyor. Arminius Vambery ise büyük bir yüzsüzlükle asıl tehlikenin Çarlık Rusya'dan geleceğini, asıl güçlendirilmesi gereken yerin İstanbul Boğazı olduğunu bıkıp usanmadan Abdülhamit'e işlemeye çalışıyor. Hiç şüphesiz İngiltere'den aldığı talimatla. Birinci Dünya Savaşında, Çanakkale Muharebeleri sırasında, Abdülhamit kadar İngilizlerin de kendi açılarından ne kadar haklı oldukları ortaya çıkıyor. Sevgili casus Prof. Arminius, İngilizlere karşı bir türlü yumuşamayan Abdülhamit'ten ümidi kesince gönderdiği raporlarda artık Jön Türklerin desteklenmesini salık veriyor, İngiliz Hükümetine.

"Padişah'ın inadı, gururu ve intikam hırsı İngiltere ile uzlaşma imkanlarını engellediğinden Londra bugünkü krizi yatıştırmak amacıyla bazı adımlar atacağı yerde Türk İmparatorluğu'nun dağılmasını ve İngiltere'nin müdahalesinin kendilerini Abdülhamit'in pençesinden kurtaracağına inanan unsurlara yardım etmelidir. İşte bu nedenledir ki ben Genç Türkiye Cemiyeti'nin İngiliz yanlısı üyelerinin dikkatle izlenmesini tavsiye ediyorum. Arabistan'da, Suriye'de, Mısır'da görülen bu grupları desteklemek, İngiltere'nin Ortadoğu'daki gelecekteki politikasının tohumlarını atmak bakımından önemli ve gereklidir. İngiliz diplomasisi tarafından desteklenen bu grupların artık geciktirilmesi mümkün olmayan Osmanlı egemenliğinin dağılma sürecinin başladığı o kritik anda İngiliz Hükümeti'nin elinde önemli bir koz olacağından şüphem yoktur."

4 Haziran 1896 (15)

XIX. yüzyılın sonlarına doğru gerginleşen İngiltere-Rusya arasındaki ilişkiler, özellikle Uzak-Doğu'da, iki önemli olayla büyük ölçüde uzlaşma yoluna giriyor. 1905 yılında Çarlık Rusya'nın Japonya karşısında uğradığı hezimet ve aynı yıl Çarlık

Rusya'da patlayan Devrim. Yakın-Doğu'da ise İngiliz-Rus rekabeti, Almanya'nın bölgede nüfusunu arttırmasıyla yavaş yavaş sönüyor. Geriye sadece Afganistan sorunu kalıyor.(16) Bu anlaşmazlık da Fransa'nın yardımıyla 31 Ağustos 1907 yılında imzalanan İngiliz-Rus Antlaşmasıyla sona eriyor. Antlaşma İran Afganistan ve Tibet'i kapsıyor. Karşılıklı tavizlerle, İngiltere ile Çarlık Rusya arasında bir dizi tampon devlet ortaya çıkıyor. Çarlık Rusya'nın Dışişleri Bakanı İsvolski'nin tüm çabalarına rağmen Antlaşmada İstanbul ve Boğazlar sorunu yer almıyor. İngilizler bu konuda şimdiden bağlayıcı bir karar almak istemediklerinden, gelişmeleri beklemeyi tercih ediyorlar.(17) Denizlerdeki egemenliği tartışılmaz olan İngiliz İmparatorluğu'na meydan okumak isteyen Almanlar 1905-1912 yılları arasında yeni zırhlı gemilerin yapımına öncelik veriyorlar. İki taraf arasında süren bu silahlanma yarışı İtilaf devletleri arasındaki ilişkileri geri plana atıyor. Yakın-Doğu'da İngiliz egemenliğine son vermek isteyen Alman Emperyalizmi Osmanlı Devleti'nden Bağdat Demiryolu imtiyazını elde ediyor. İngiltere'nin Alman sermayesine sırtını dayayarak kendisine karşı direnmek isteyen Abdülhamit'e KIZIL SULTAN ünvanını vererek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemesi bir ölçüde sevgili Prof. Vambery'nin öğütlerine kulak verildiğini gösteriyor. Tüm bunlara karşın Abdülhamit, Alman güvencesiyle Balkanlar'daki Slav ülkelerinde gelişen bağımsızlık hareketlerine, Küçük Asya'da Ermenilere karşı, İmparatorluğu'nun dağılmaması için mücadeleyi amansız bir biçimde sürdürüyor. Alman-İngiliz rekabetinin yavaş yavaş doruğa erişmesi karşısında Alman Genelkurmay'ı İngiltere'yi, en hassas noktası Hindistan'dan vurmak için iki yönlü plan hazırlıyor.

Bunun için, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç dinamikleri bu kez Alman dış politikasının yararlanmasına açılıyor. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda iki önemli akım var:

a-Pantürkizm: Abdülhamit tarafından Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nu ayakta tutabilmek için teşvik ediliyor. Dağılma tehlikesi ile karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti'nin yaşam sürecini uzatabilmek için İslam dini etrafında toplanma, bu ideolojinin temelini teşkil ediyor. Ayrıca İngiliz sömürgelerindeki halkların çoğunun müslüman oluşu, İngiltere'ye karşı bir koz olarak kullanma olanağı veriyor Abdülhamit'e.

b-Pantürkizm: Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan çeşitli halkların gelişen burjuvazileri tarafından ekonomik temellere dayanarak atılan milliyetçilik sloganları ile bütünleşen kitleler, emperyalist ülkelerin desteğiyle verdikleri bağımsızlık mücadeleleri sonucunda, imparatorluktan bir bir ayrılıyorlar. Bunlara karşıt olarak imparatorluğu ayakta tutabilmek için tüm Osmanlı tarihinde ikinci sınıf vatandaş sayılmış olan Türklere dayanarak, dünyadaki Türklerin birleşmesini esas alan ideolojiler türetiliyor. Özellikle Çarlık Rusya'dan gelen Türk aydınlarının başlattığı bu ideolojiyi, Selanik ve Rumeli'nin kaybından sonra İttihat ve Terakki'nin içindeki aydınların çoğunluğu benimsiyor. Rum ve Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizlerin işbirlikçisi olarak faaliyet göstermelerine karşı Alman yanlısı Selanik dönmeleriyle Yahudiler ve ileride İttihat ve Terakki sayesinde zenginleşen Türklerin* ülke içinde güç kazanması Türkçülük kavramına yeni boyutlar getiriyor. Böylece Osmanlı ülkesinde gelişen akımlar, Almanya için bulunmaz fırsatlar yaratıyor. "7B" (Berlin-Basra) olarak adlandırılan Bağdat Demiryolları'nın yapılmasının asıl amacı olan Ortadoğu'ya yani petrol bölgesine inerek nüfuzunu buralara yerleştirmek, Alman Hükûmetine yetmiyor.

Almanya'nın büyük hedefi ise, İngiltere'nin gözbebeği Hindistan'ı vurmaktır. Bu nedenle Alman Genelkurmayınca hazırlanan plan bu iki ideolojik akımdan büyük ölçüde yararlanıyor.

*Bu yeni Alman işbirlikçilerini daha sonraları İttihat ve Terakki "milli" burjuvazi olarak lanse edecektir.

Planın iki yönü oldukça ilginç:

a-Kafkaslardan hareketle Hazer gölünün kuzeyinden, Afganistan yolu ile Hindistan'a inmek;

b-Filistin yoluyla, Arabistan'ı içine alarak, Süveyş Kanalını ele geçirerek, Mısır'a inmek ve Hindistan yolunu kesmek

Birinci planın yürütülmesi Pan-Tünkizme, İkincisinin ise Pan-İslamizme dayanıyor.(18) Birinci dünya Savaşı'na kadar Almanlar bu planların gerçekleşmesi için İttihat ve Terakki üzerinde ideolojik propagandalar yürütülüyor. Kadrolarda çok geniş yankılar uyandıran bu planların askeri açıdan uygulanması Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşiyor. Sonuç: Sarıkamış ve Kanal Bozgunları ve yüzbinlerce ölü. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Almanya'nın etkisi altına girmesiyle, Berlin Hükümeti'nin Balkan Yarımadası'ndaki egemenlik mücadelesi şiddetleniyor. Diğer yönden Almanya'nın Ortadoğu kaynaklarını ele geçirmek için Osmanlı İmparatorluğu'nda harcadığı çabaların yoğunlaşması karşısında, İngiltere'nin Hindistan'la arasındaki bağların zayıflamasına izin vermesi mümkün değildir. Çarlık Rusya açısından da durum pek farklı görülüyor: Balkanlardaki Alman nüfuzunun artması, Karadeniz kıyılarından Kafkas sınırına kadar tüm güney Rusya'nın güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi. Ayrıca Slavların korunmasını üstlenmiş olan Çarlık Rusya'nın bu rolü bırakmaya niyeti de yoktu. Son olarak da, Rusya, Almanların Boğazlara yerleşmesine, İstanbul'dan -hatta doğrudan doğruya Berlin'den-Ermenilerin bulunduğu yaylalara silah ve asker taşımaya yarayacak bir demiryolu hattının yapılmasına da müsaade edemezdi. Menfaatleri birleşince, iki amansız düşman, Almanya'nın Yakın-Doğu'ya sızmasını önlemek için elele vermek zorunda kaldılar.(19) İngiltere Kralı Edward VII ile Rus çarı Nikola II, 1908 yılının haziranında Reval'de buluşuyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasının karar verildiği bu toplantı sonunda yayınlanan ortak bildiride, tüm uluslararası sorunlar üzerinde

tam bir anlaşmaya varıldığı açıklanıyor. Konferans sırasında İngilizler 7-8 sene içinde gittikçe güçlenen Alman donanmasının Avrupa'da güç dengesini bozacağını ve bu nedenle güçlü bir Rusya'nın varlığının gerekli olduğunu belirtiyorlar.

Bu sırada çok önemli bir olay, Avrupa'da yankılar yaratıyor. Padişah 24 Temmuz 1908 günü Anayasayı kabul etmek zorunda kalıyor. Sadrazamlığa İngiliz dostu olarak tanınan Kamil Paşa atanıyor. Bu durum İngiltere için tam bir zafer oluyor. Avrupa'da Abdülhamit'in iktidarı kaybetmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman nüfuzundan çıkıp İngiliz nüfuz alanına girmesi olarak kabul ediliyor. Nitekim İngiltere, eski dostu Kamil Paşa'nın iktidara gelmesiyle yeni dostu Çarlık Hükümeti'ne Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini bozmamak için, artık Boğazlar konusunda eskisi gibi taviz vermek niyetinde olmadığını sezdiriyor.(20)

İTTİHAT VE TERAKKİ

İttihat ve Terakki Selanik'te geliyor. Selanik, Osmanlı ülkesinin Avrupa'ya açılan en önemli kapılarından biri. Büyük bir ticaret limanı olan Selanik'te çeşitli düşünce ve politik akımların kaynaştığını görmek mümkün. Yabancı konsoloslukların kapitülasyonlar sayesinde elde ettiği olanaklar bunda bir etken. Selanik'te güçlü bir ticaret burjuvazisi yetişiyor. Çoğunluğunu Selanik dönmelerinin teşkil ettiği bu işbirlikçi burjuvazi kültür seviyesi, dil bilmesi açısından kolaylıkla Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret yapan yabancı tüccarlarla ilişki kurabiliyor. Batı kültürü ile yakın ilişkilerin kurulması nedeniyle Selanik'te önemli bir uluslararası örgütlenme merkezi de bulunuyor: Mason Locaları. Mason Localarının başında Selanik'in en meşhur avukatı E.Karasu var. Karasu Abdülhamit'e Filistin'de bir yahudi devleti kurulması için rüşvet teklif eden kişidir. Aynı zamanda ileride, Abdülhamit'in tahttan indirilmesi sırasında Meclis'in tebliğini sunan Türk olmayan dört kişiden biri. E.Karasu, Talat Paşa'yı

Mason Locaları'nda örgütlenmeye teşvik ediyor, bunun mükafatını da ileride İttihat ve Terakkinin önde gelen milletvekillerinden biri olarak siyaset sahnesine çıkmakla görüyor. Mason Locaları'nda çoğu Selanik iş çevrelerini temsil eden Selanik dönemleri ve yahudiler hakim. Hemen hemen hepsi Avusturya-Macaristan ve Almanya ile ticari ilişkiler içinde. Bunların çoğu İttihat ve Terakki'ye katılıyorlar. İhtilal başarı kazandığı taktirde İngiltere ve Fransa ile uluslararası ticareti elende bulunduran, devlet müteahhitliğini tekeli altına alan Rum ve Ermeni tüccarlarının gücünü kırıp yerlerini almayı tasarlıyorlar. Bu nedenle "milli" iktisattan yana bir tutum izler görünüyorlar. İttihat ve Terakki'ye girenler, sadece Selanik tüccarları değil, Rumeli'de büyük çiftlik sahibi olanlardan bir kısmı da (Serez Beyleri) partide yer alıyor. Bulgar Sırp ve Yunan çetelerinin devamlı tahribatı, Rumeli Türk Beylerinin gelirlerine büyük zarar verdiğinden , bunlar, hükümet değişikliği ile ekonomik durumlarının değişeceğini umuyorlar. (21) Bir çok İttihatçı lider, bu arada, Mason Locaları'na giriyorlar. Hem devletin takibinden kurtulmak, hem de ideolojik ve ekonomik olarak kendilerine destek bulabilmek için. Böylece Mason Dernekleri aracılığıyla, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ile Selanik burjuvazisi arasında ilişkiler toplumsal temeline oturuyor ve hareket yalnızca bir subay ve aydın hareketi olmaktan kurtuluyor. Çünkü İttihat ve Terakki'nin nüvesi ilk önceleri, aylıklarıyla geçinemeyen küçük taşra memurlarıyla, Makedonya'da eşkiya kovalamakla görevli küçük rütbeli subaylardan oluşuyordu.

İttihat ve Terakki'nin Selanik kanadı Alman etkisi altında gelişirken, Manastır kanadı İngilizlerin etkisi altında kalıyor. İngilizler İttihat ve Terakki'yi kontrol altına almak, Abdülhamit'i devirip, Osmanlı ülkesini Alman nüfuzundan kurtarmak için çabalarını yoğunlaştırırken, ileride, İttihat ve Terakki içinde geçecek kavgaların ilk tohumların da atmış oluyorlar.(22)

İttihat ve Terakki'nin Alman kanadının belkemiğini teşkil

eden Yahudi ve Selanik dönmelerine Türklerin de katıldığı görülüyor. Rum ve Ermeni tehcirlerinden sonra kalan mallarla zenginleşen bu yeni işbirlikçi ticaret burjuvazisi tarihe "milleti" olarak çıkıyor ya da çıkartılıyor. Tüm Türkiye solu resmi tarihin bu yanlışlığını günümüze kadar paylaşıyor.

İttihat ve Terakki ancak ordunun koruyucu gölgesi altında varolabiliyor. Gücünü ordudan alıyor. Meşrutiyetçi akım, Makedonya'da III. Ordunun, Edirne'de II ordunun genç mektepli subayları arasında dal budak salıncaya kadar, İttihat ve Terakki uzunca bir süre, Avrupa'daki bir avuç aydının kişisel hareketi olarak kalıyor. Kur'an-ı Kerim ve kılıç üzerine edilen yeminlerle üye kabul eden İttihat ve Terakki'nin kimi örgütsel özelliklerine de değinmek faydalı olacak. Örneğin, tüzüğe göre Parti fedailerinin yaşamlarını kaybetmeleri durumunda ailelerinin bakımı, evlatlarının tahsil masrafları Parti tarafından üstleniliyor. Parti militanlarının mücadelecilği örgütsel mekanizmalarla besleniyor. İdeolojik yapıları, Fransız ihtilalinden esinlenen, burjuva ideolojisinin kötü bir kopyasından ileri gidemiyor. Parti üyelerinde, Anayasa rejimi ile herşeyin düzeleceği fikri sabit hale gelmiş durumda. (Tanzimattan 27 Mayıs'a kadar aydın geçinenlerin ideolojik yapılarını etkileyerek, onları Anayasaların herşeye çare olduğuna inandıranlar kimler acaba?) İttihat ve Terakki üyelerinin büyük çoğunluğu özellikle Arnavutluk'ta Manastır'da Kosova ve Drag'daki liderlerinin büyük bir kısmı koyu İngiliz taraftarı ve Alman aleyhtarı. Hatta Basri Bey'in yazdığına göre,

"Buralarda gizli komiteye giriş yemini şöyle: Mithat Paşa anayasasını getirmek ve Türkiye'yi Almanların pençesinden kurtarmak."

İnönü ise hatıralarında,

"Meşrutiyet ilan edildiği zaman sempatimiz daha çok Fransa ve İngiltere'ye karşı idi....Almanya'ya gelince, biz Almanya'yı ilk zamanlar istibdadın yardımcısı olarak görüyorduk." diyor. (23) Başka bir deyişle, İ. İnönü, İttihat ve Terakki'nin İngilizci

kanadından olduğunu söylemek istiyor.

İttihat ve Terakki içinde İngiliz ve Alman kanadlarının mücadelesi zaman zaman çok sert geçiyor. İttihat ve Terakki'de Alman kanadının zaferi, Hürriyet ve İtilaf partisinin doğmasına neden oluyor. İngiliz taraftarlarının kurduğu bu parti, daha sonraları, eski rejimin nimetlerinden yararlananları da bünyesinde topluyor. Bunlar Abdülhamit'in nimetlendirdiği aşiret reisleri, şeyhler vs. ile birlikte Hürriyet ve İtilaf Partisinin desteğini oluşturuyor.(24) İttihat ve Terakki artık ordudan aldığı güçle Abdülhamit'e kafa tutabileceğini hesaplarken, önünde çok büyük bir engel bulunmakta: Batı'nın büyük devletleri. Onların izni olmadan iktidara geçmesinin olanaksız olduğunu çok iyi biliyor. Bunu konsolosları aracılığıyla Avrupa Devletlerine sunduğu bir yazı çok iyi gösteriyor:

"....Ama Avrupa bize ve dolayısıyla insanlığa bir yardımda bulunmak istiyorsa bize en önce yarayacak hizmet: bir yünden Makedonya'daki her çeşit teşebbüslerden vazgeçmek, diğer yünden de Abdülhamit'in baskı idaresine bir an önce son vermesi için İstanbul üzerinde gerekli girişimleri yaparak, Makedonya'daki her çeşit kötülüklerin önlenmesini sağlamak için Sofya, Atina ve Belgrad hükümetleri üzerinde etkisini göstermektir." (25)

İttihat ve Terakki, Büyük Devletlere "Makedonya'ya karışma ama Abdülhamit'e karış" diyor. Bu deyiş ise Mayıs 1908 tarihini taşıyor. Reval'den önce.(26) Tarihi bir tesadüf mü? Seksen yıl sonra Türkiye solunda kimileri, bu kez Avrupa Parlamentosu'na, şöyle çağrıda bulunuyorlar: "İktidarı sol üzerine baskılarına karış, ama ülke üzerindeki sömürüye karışma" Neredeyse üç çeyrek asır geçiyor, ama bazı saplantılar açısından pek fazla bir şey değişmiyor!...

İttihat ve Terakki, iktidardan önce emperyalist ülkelerden yardım istiyor, Abdülhamit'i devirmek için. Yardım geliyor ama karşılığı da emekçi halka oldukça pahalıya maloluyor. Örnekle-

mede yarar var.1909 yılında, İttihat ve Terakki iktidarda iken, yabancı sermayeye teminat vermek zorunda kaldığı için, 25 Eylül 1324 tarihinde Tatil-i Eşgal Muvakkatı'nı tanzim ve ilan ediyor. Yayılan grev dalgasının önü alınıyor. Hukuki bir belgeye dayanmak için çıkarttığı bu kanunla birlikte, Hükümet işçilerin üzerine polis ve asker gönderiyor, grevleri zorla bastırıyor.(27)

Abdülhamit devrildikten sonra, Anayasa'nın uygulamaya konması, Hristiyanlar, özellikle Rumlar arasında çok büyük ümitler doğuruyor. İon Dragounis'e göre Rumlarda, İmparatorluğu "birlikte yönetmek" düşleri uyanıyor. İngiltere, bu arada, bir yandan Çarlık Rusya'yı frenlerken, bir yandan da Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey vasıtasıyla İstanbul büyükelçisine bazı tavsiyelerde bulunuyor:

"Jön Türkler'i teşvik için elinizden geleni yapınız ve dilekleri sürerek onlara güçlük çıkartmaktan çekininiz." (28)

1908'den sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan yeni rejime ilk darbe Almanya'nın müttefiki Avusturya-Macaristan'dan geliyor: Bosna-Hersek ilhak ediliyor. Avusturya'nın cesaretlendirdiği Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti'ne ikinci darbeyi vuruyor. Bu duruma çok kızan İngiliz Dışişleri Bakanı Grey Viyana'ya bir nota gönderiyor:

"Son olaydan özellikle zarar görmüş olan Osmanlı Devleti başta olmak üzere diğer devletlerle önceden anlaşmaya varmadan Berlin Antlaşması hükümlerinin çiğnenmesi ya da değişikliğe tek taraflı olarak uğratılması, Majesteleri Hükümeti tarafından asla kabul edilemez."

Ama bu sert notadan öte fazla birşey yapmıyor İngiltere. Durumdan faydalanan ise Almanya oluyor. Osmanlı Devleti'ne verilen bu gözdağı, artık İngiltere'nin dünya üzerindeki hakimiyetinin bittiğini, ancak Almanlarla dostluk ilişkileri korunduğu sürece uluslararası antlaşmaların yürürlükte kalabileceğini gösteriyor.(29) Osmanlı İmparatorluğu'nda ise bu olay halk arasında bir galeyana yol açıyor, Avusturya mallarına boykot başlı-

yor. Avusturya'dan getirilen fesleri atıp beyaz keçe külah giyme modası başlıyor. Selanikli tüccarlar, fes fabrikası kurmak için harekete geçiyorlar. Meşrutiyet döneminin iktisat otoritesi Cavit Bey, bir makale yazarak, bu Selanikli tüccarlara fes imalinde tekel tanınmasını istiyor.(30)

31 MART OLAYI

Avrupalı  lkeler arasında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkar çelişkileri iktidar kavgasında da kendini gösteriyor. İttihat ve Terakki içinde, İngilizci Manastır Kamil Paşa'yı destekliyor, Almancı Selanik ise onu düşürmeye  alışıyor. Manastır'a dayanarak Selanik'e kafa tutabilen Kamil Paşa, deniz kuvvetlerinin reorganizasyonunu İngilizlere veriyor. Jandarma eğitimini İngiliz-Fransız subaylarına, kara ordusunu ise Fransızlara vermek için çaba gösteriyor. Selanik Kabine değişikliği yapılmasını, Mahmut Nedim Paşa ile Talat Paşa'nın Kabinede yer almasını talep ediyor; Kamil Paşa reddediyor. Berlin ataşemiliteri Enver, Berlin-Selanik ve İstanbul arasında mekik dokuyarak, Selanik'in tertipleyeceği düzmece bir karşı-devrim hareketini bahane ederek bir darbe hazırlıyor. Enver Paşa bu darbe için yeni rejimin güvenliğini sağlamak amacıyla Makedonya'dan getirilen    avcı taburunun kullanılmasını planlıyor. Berlin planına göre, İstanbul'a Almanlarla en yakın Osmanlı paşası Mahmut şevket'in kumandanlığında büyük bir Rumeli ordusunun gelmesini sağlamak üzere bir cins "ufak karşı devrim" düzenleniyor. Bu kuvvetle İstanbul'da bir diktatörlüğün kurulması ve Selanik'teki İttihat ve Terakki liderlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda tek hakim olması amacı g d l yor.

Ne var ki, tehlikeyi sezen Sadrazam Kamil Paşa avcı taburlarını başkentten çıkarmak istiyor. Avcı taburlarının başkentten ayrılacağı gün, Talat Paşa ve arkadaşları bir buhran yaratıyorlar. Kabinedeki içişleri Bakanı Hüseyin Hilmi Paşa, Talat'ın sadrazamlık vaadi üzerine kıyametler koparıyor. Meclis karışıyor.

Selanik'ten bazı subaylar, tabancalarıyla Meclis koridorlarında milletvekillerini sindirme çabalarına giriyorlar. Meclis Başkanı Ahmet Rıza, Abdülhamit'e giderek, İttihat ve Terakkinin, Hüseyin Hilmi Paşanın Sadrazamlığını istediğini bildiriyor. Padişah bu oldu bittiyi kabulleniyor.(31) Böylece Hilmi Paşa Kabinesi kuruluyor. Hükümet, bütün elçiliklere şimdiye kadar sürdürülen dış politikanın değişmeyeceğini, ya da başka bir deyimle İngiliz dostluğunun devam edeceğinden kimsenin şüphesi olmaması gerektiğini vurguluyor. Tüm bunların İngilizleri tatmin etmeyeceğini bildiğinden, İttihat ve Terakki adına Mehmet Arslan Bey de İngiliz Büyükelçiliğine giderek İngiliz dostluğunun baki kalacağını açıklıyor. Ayrıca İttihat ve Terakki, Times ve Daily Telegraph gazetelerine İngiliz yanlısı olduğunu açıklayan telgraflar çekiyor. Tüm bunlara rağmen İngilizlerin Osmanlı Hükümeti'ne ve özellikle İttihat ve Terakkiye karşı tavırlarında şüphecilik ağır basmaya başlıyor. 17 Şubat günü Hilmi Paşa Kabinetinin programı Meclis'te okunuyor ve güvenoyu alıyor. (32)

Hilmi Paşa kabinesi, Selanik'in istediği biçimde kurulmuş değil. Ama bir geçiş hükümeti olduğu belli. Herşeye rağmen Kamil Paşa'nın sadarettten düşürülmesi, Almanya ve Avusturya-Macaristanla gittikçe gelişen ticari ilişkileri ile güç kazanan yeni işbirlikçi burjuvazi için önemli bir zafer ve iktidara yürüyen ilk adım oluyor. Bunun somut göstergeleri var. Örneğin, 26 Şubat 1909 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya'nın desteği ile Osmanlı Devleti ile bir anlaşma imzalayarak büyük bir başarı kazanıyor. Söz konusu anlaşma gereğince, Osmanlı Devleti Bosna Hersek üzerindeki egemenlik hakkından 2.5 milyon sterling karşılığında vazgeçiyor. Zaten uzun süredir sadece gösterişte kalmış olan bu egemenliğe karşılık, Avusturya Macaristan İmparatorluğu da Berlin Antlaşması'na göre işgal ettiği Yenipazar Sancağı'ndan vazgeçiyor. Osmanlı gümrük tarifelerinin yükseltilmesini ve kapitülasyon rejiminin ilgasını kabul ediyor. Ancak bu iki ödüne diğer ilgili devletlerin onayı ile

yürürlüğe girme kaydı konuyor.(33)

Osmanlı İmparatorluğu'nda Almanya'nın etkisi yavaş yavaş hissedilmeye başlıyor. Tam bu sırada 11 Aralık 1908'de Volkan gazetesi yayın hayatına giriyor. Gazetenin sahibi ve başyazarı Derviş Vahdeti. Gerek resmi tarih, gerekse Türkiye solu onu bir gerici ve dinci bir yazar olarak damgalıyor. Ama aslında gazete oldukça modern görüşlere sahip nitelikte yazılarla donatılmış olarak piyasaya sürülüyor. Özellikle Prens Sabahattin'in taraftarı olarak, başta Ahmet Rıza olmak üzere İttihat ve Terakki'nin Almanya'yı tutan sivil ileri gelenlerinin şiddetle aleyhinde bulunuyor. Buna karşılık Prens Sabahattin'in fikirlerinin yaygınlaşması için çok büyük çabalar gösteriyor. Bu düşünce çerçevesinde Kamil Paşa'nın tekrar iktidara gelmesi için elinden gelen tüm propagandayı yapıyor. Derviş'e göre güdülecek en isabetli siyaset İngiliz siyaseti. Kıbrıs'ta İngilizler'in adem-i merkezîyetçiliğinin bu ülkeyi küçük bir İsviçre yaptığını hatırlatıyor, Derviş Vahdeti.

Kıbrıslı Derviş Osmanlı ülkesinin de böyle bir ülke olmasının, ancak İngiliz siyasetini tatbik etmekle mümkün olacağını ileri sürüyor. Ama arkasından İslami görüşler konusunda çok titiz davranılması gerektiğini söyleyerek şunları ekliyor: İngiltere ve Çarlık Rusya'nın müslüman tebaasını asla hükümetleri aleyhine kışkırtmayacak bir politika yürütmelidir.(34)

Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz-Alman çatışması doruğa erişiyor. Ölüm kalım savaşı veriliyor. Böyle bir ortamda 31 Mart olayını, bu çatışmanın dolaylı bir sonucu olarak görmek mümkün. Önceden planlanan -karşı-devrim- beklenmedik bir biçimde gelişiyor. Harekatın asıl hedefi olan Abdülhamit'i tahttan indirerek İttihat ve Terakki iktidarını perçinlemek birden bire yön değiştiriyor. Olaylar, İttihat ve Terakki'yi İstanbul'dan silkip atmak, Kamil Paşa'nın sadaretini, Nazım Paşa'nın Harbiye Bakanlığını sağlamak, kısacası İngiliz taraftarlarını iktidara getirmek yönünde gelişiyor. Böylece 31 Mart, İttihat ve Terakki

içindeki iki kanat arasındaki çelişkilerin su yüzüne çıkmasına neden oluyor. Artık iki taraf da kozlarını paylaşmak istiyor. Kontrolden çıkan ya da çıkarılan "karşı devrim" katiyen Anayasa rejiminin kaldırılmasını istemiyor.

Önce 31 Mart olayında İngiltere ve Almanya'nın tutumlarına göz atmak gerekiyor. İngiliz Intelligence Service'nin 31 Mart günü ayaklananlar arasında kışkırtıcılık yaptığı ileri sürülüyor. Örneğin Yüzbaşı Bettelheim'in o gün Ayasofya civarında şüpheli bir biçimde dolaştığı tespit ediliyor. Nitekim, yakalanan asi askerlerin üzerinden anormal miktarda paraların çıkmış olduğu iddiaları bu varsayımı kuvvetlendiriyor.(35) İngiliz basını ve İngiliz Büyükelçiliği de ayaklanmayı resmen destekliyorlar. İngiliz elçisi, kendisine bağlı konsolosluklara bir genelge göndererek, olayın "yanlış" anlaşılmaması için çalışıyor. Bir yandan da, ayaklanma sürecince Elçi ile Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa çok yakın ilişkilerde bulunuyorlar. Hem Paşa, hem İsmail Kemal* için elçilik, sanki teklifsizce akıl danışılacak, yardım istenecek bir komşu kapısı durumuna geliyor. Elçinin konsoloslara yolladığı genelge, İsmail Kemal'in isteği üzerine hazırlanıyor. Yine İsmail Kemal, Harekat Ordusu'nun İstanbul'a girmesini önlemek üzere İngiltere'nin duruma müdahalesini istediğinde Elçi Lowther bu öneriyi olumlu karşılıyarak, Selanik konsolosuna gerekli direktifi gönderiyor. Alman Büyükelçisi'nin bir raporuna göre, Selanik'teki İngiliz konsolosu Lamb, Mahmut Şevket Paşa'yı iki kez ziyaret ediyor. Birincisinde dostça, ikincisinde resmen. İkinci konuşmada, İngiliz konsolosu açıkça İstanbul üzerine yürümenin, Osmanlı Devleti'nin parçalanması anlamına geleceğini uyarı ya da tehdit biçiminde söylüyor. (36)

Almanlara gelince: 31 Mart ayaklanması çıkınca, Goltz Paşa, Alman basınında çıkan yazılarıyla, başta Mahmut Şevket olmak üzere eski öğrenci ve arkadaşlarına yazdığı mektuplarla duruma çok yakın bir ilgi gösteriyor. 18 Nisan'da Neu Freie Press gazetesinde çıkan ve Goltz'un hazırladığı söylenen bir

incelemede, Rumeli'den İstanbul'a ulaştırma olanakları göz önüne alınırsa, 16 Nisan'da başlayacak hareketin 21 Nisan'a kadar İstanbul önlerine 15000 askeri yığabileceği tahmininde bulunuyor. İnceleme, Edirne'deki ordunun tutumunun önemli olacağını ve İstanbul üzerine yürüdüğü zaman, yabancı devletlerin müdahalesine yol açmamak için mutlaka sokak çarpışmalarından kaçınmak gerektiğini de ileri sürüyor. Goltz Paşa, Die Woch dergisinde 24 Nisan 1909'da çıkan bir mektubunda ise, Mahmut Şevket Paşa'nın başarı gösterebilmesi için hızlı ve sert biçimde bir saldırı yapması gerektiği yönünde tavsiyede bulunuyor. Ramsey'e göre Harekat Ordusu'nun masraflarını Almanlar Ya da Almanlar'la Avusturyalılar birlikte yükleniyorlar. Para sıkıntısı içinde bulunan ve demiryolları kendisine ait olmayan Osmanlı Devleti'nde, binlerce askeri Rumeli'den İstanbul'a getirmenin birçok güçlüklerle karşılaşması doğaldır. Bu yardımın yapıldığını kabul etmek gerekiyor. (37) Bu sırada Abdülhamid olayları yakından takip ediyor. Tecrübeli Padişah, çatışmanın özünü anlıyor ve tarafsız kalıyor. 31 Mart günü, Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa, Sadrazam'a,

"Mitralyözlerim yeterli. Asileri temizleyeceğim. Kaybedecek bir dakika yok. Bana emir ver." diyor. Sadrazam Hilmi Paşa, on saat tereddüt ediyor ve sonunda "hayır" diyor. Sadrazam'ın "karşı devrim"den habersiz olması nedeniyle, asilerin ezilmesine karşı çıkması, İttihat ve Terakki'nin aniden İstanbul'dan silinmesine yol açıyor. (38) 31 Mart'ın ilginç bir yanı var. Olaylar, Abdülhamid'in güçlenmesine yarıyor. Ama Abdülhamid, Mahmut Şevket Paşa'nın derme çatma ordusunu durdurması mümkünken, bunu yapmıyor. Tıpkı 1908'de olduğu gibi. Telgraflarla bir iki bölüğün dağa çıkmasıyla, bir iki kişinin öldürülmesiyle, mücadele olanakları tükenmeden, hangi ülkede görülmüş bir

* Ahmet Rıza'dan sonra 31 Mart sırasında Meclis Başkanı

Padişah'ın tahtına ortak olarak yeni bir gücü kabul etmesi? Resmi tarih bunun üzerinde durmuyor. Abdülhamit'in devrilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun aniden dağılışını İttihat ve Terakki'nin kötü idaresine bağlıyor. Şeriatçı çevreler de bu varsayımı kabul ederek Abdülhamid'i göklere çıkarıyor. Oysa asıl sorun başka yerde. Abdülhamid, seneler boyunca, Avrupa ülkeleri arasında sürdürdüğü denge politikasının artık sona erdiğini görüyor. Ya da başka bir deyişle Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünün bittiğini anlıyor. İktidarı bu nedenle çok rahat bırakıyor, mücadele etmeden. İkinci defa eline fırsat geçtiği halde iktidarı gene almak istemiyor. Harekat Ordusu'na karşı. Nazım Paşa'nın direnme teklifini de reddediyor.

Harekat Ordusu'nun başındaki Mahmut Şevket Paşa koyu Alman yanlısı. Vonder Goltz Paşa'nın yanında çalışırken, onun tavsiyesiyle, Almanya'dan satın alınmakta olan silahları teslim alan komisyonun üyesi, daha sonra da başkanı olarak Almanya'da 9-10 yıl kalıyor. Almanların çok güvendiği Mahmut Şevket Paşa aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin askeri kanadının çok tuttuğu bir kişidir. Mahmut Şevket Paşa'nın Harekat Ordusu'nun başında İstanbul'a girmesiyle isyan bastırıldıktan sonra kurulan Harp Divanı, asileri cezalandırırken, asıl sorumluların bulunması için hiç çaba gösterilmiyor. Konuyu aydınlatmaktan bilerek kaçınılıyor. İsyanı çıkartanların ucu İttihat ve Terakki'ye kadar uzanacağından, olayın tarihin karanlıklarında kalması yeğleniyor. Hatta tutuklanan Prens Sabahattin özür dilenerek bırakılıyor. Mahmut Şevket Paşa ile Almanlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etki alanlarını genişletmeye başlıyorlar. Bunun en önemli göstergelerinden biri de Von Der Goltz Paşa'nın kara ordusunun modernizasyonu için yeniden gelişi oluyor. Ziyaret, 31 Mart'tan sonraki günlere rastlıyor. Bu tarihten Birinci Dünya Savaşı'na kadar, ordunun modernizasyonu çerçevesinde, komuta kademelerinde yapılan gençleştirme ve alaylı subayların tasfiyesi, orduyu tamamen İttihat ve Terakki'nin emrine sokuyor.

Ya da başka bir deyimle ordu ile iktidar özdeşleşiyor.(39) Bundan sonra artık ordu fiilen siyasetin içinden hiç çıkmıyor. Yeni kabineyi Roma Elçisi İbrahim Hakkı Bey kuruyor. Talat Bey İçişlerinde, Cavit Bey Maliye'de yerlerini koruyorlar. Harbiye Bakanlığı'na ise Mahmut Şevket Paşa getiriliyor, Osmanlı Hükümeti bozulan mali durumunu düzeltmek için Fransa'dan borç istiyor. Fransa ise Fransız bankalarının akde razı olduğu istikfâzın tahvillerini borsaya kabulü için Osmanlı Devleti'nden altından kalkamayacağı istekler ileri sürüyor.

a-Osmanlı maliyesinin bütün hesaplarını Fransa kontrol edecek.

b-Maliyenin ıslahı için Fransız uzmanların ileri sürdüğü tedbirler alınacak.

c-Borca karşılık alınan para ile gerekli siparişler Fransa'ya verilecek.

d-Osmanlı Devleti, Tunus ve Cezayir'in Fransa'ya katılımını resmen tasdik edecek.

Osmanlı Devleti'nin bu şartları kabul etmesi mümkün değil. O zaman aranan borç Almanya'dan bulunuyor. Karşılık olarak, İstanbul gümrükleri gösteriliyor. Faiz nispetinin %4, ihraç fiatının %81.5 olarak saptanmasıyla 7 milyon borçlanılmış oluyor, ama hazineye ancak 5.7 milyon giriyor. Artık her yönüyle Almanya'nın borusu Osmanlı İmparatorluğu'nda ötmeye başlıyor. (40) Bu arada emperyalist ülkeler arasında yeni ittifaklar ortaya çıkıyor. 19 Ağustos 1911 günü imzalanan Alman-Rus Antlaşmasına göre, Almanya İran'daki Rus etki alanına karışmamayı kabul ederken, Çarlık Rusya'da, Bağdat Demiryolu'nun yapımına engel olmamayı taahhüt ediyor. Bu karşılıklı anlaşmanın sonucunda, Almanya Bağdat demiryolu hattının Osmanlı-İran sınırına kadar uzanan kolunu bitirir bitirmez, Çarlık Rusya Hükümeti, bu kolun bitim noktasından Tahran'a kadar uzanan bir demiryolu hattının yapımı için İran Hükümeti'nden imtiyaz isteme olanağına kavuşuyor. (41)

26 Eylül günü İtalya Osmanlı Devleti'ne bir ültimatom vererek, Trablusgarp'ı ve Bingazi'yi iltihak etmeye karar verdiğini bildiriyor. Bu durumda toplanan hükümet, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Almanya Büyükelçi'siyle görüşerek Kayzer'in tavassutunun istenmesine karar veriyor. Ama İtalya'yı İtilaf devletlerine katmak amacında olan Almanya'dan İtalya'ya çoktan gerekli izin çıkmıştır bile. Savaş ilanından sonra, Trablusgarp'taki kuvvetlerin başka yere nakli konusunda suçlanan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa istifa ediyor, yerini Said Halim Paşa'ya bırakıyor. 12 Ekim 1911 günü Rus Büyükelçisi, Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa'ya bir Osmanlı-Rus Antlaşması tasarısı sunuyor. Bu tasarıda  arl k Rusya Hükümeti, 1900 Rus-Osmanlı Antla masıyla yasaklanmış olan bölgede demiryolu yapımına karşı çıkmayacağını, buna karşılık İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nda yürürlükte olan rejimin korunup sürdürülmesi için Osmanlı Hükümeti'ne etkili biçimde yardımda bulunmayı ve bu yardımı, diğer ülkelerin tehdidi altında kaldığı an Boğazlar'ı çevreleyen topraklar için de geçerli kılmayı taahhüd ediyor. Ayrıca kapitülasyonların lağvı ve Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında iyi komşuluk ilişkileri kurulması içinde çaba gösterilmesi'ni kabul ediyor,  arl k Rusya. Bu olumlu teklifleri Osmanlı Devleti, Almanya ile olan ilişkileri nedeniyle reddetmek zorunda kalıyor.(42) Bunun  zerine  arl k Rusya ile İngiltere'nin ağır baskılarıyla gerçekleşen Balkan ittifakı doğuyor. Bir İngiliz ajanı olduğu sanılan Times muhabırı Bourchier'in aracılığıyla 1912 yılı baharında Yunanistan ile Bulgaristan bir antlaşma imzalıyorlar. Belgrad ve Sofya'daki Rus Büyükelçilikleri'nin ısrarlı çabalarıyla Sırp-Bulgar ittifakı sağlanıyor. Birbirlerine di  bileyen düşman Balkan Devletleri'nin, İngiltere'nin Almanya'yı  emberleme planına uygun bir biçimde gerçekleşen birleşmeleri, Balkan  ava ını kaçınılmaz hale getiriyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da İngiliz faaliyetleri durmuyor. Ba larında Prens Sahranatın gibi İngiliz taraftarı çeşitli muhali-

flerin bulunduğu "Halaskaran" adlı bir subay grubunun Trablus-garp Savaşı'nı bahane ederek giriştikleri baskı üzerine, önce Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, daha sonra da İttihat ve Terakki'nin desteğine sahip, Abdülhamid'den kalma sadrazam Said Paşa iktidardan ayrılmak zorunda kalıyorlar. İktidara Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın "orta yolcu" Büyük Kabinesi geliyor. Ancak, ok çoktan yayından fırladığı için, Almanya'yı çemberleme planı gereği gerçekleştirilen Balkan ittifakı, kaçınılmaz bir biçimde savaşa yol açıyor. Osmanlı Ordusu beklenmedik ağır bir yenilgiye uğruyor. Yenilgi sonucu iktidara gelen İngiliz taraftarı Kamil Paşa Hükümeti'ne yenilginin ağır sonuçlarını kabul etmekten başka çıkar yol kalmıyor. (43)

1912 yılının Aralık ayının ortasında aynı anda Londra'da iki uluslararası konferans toplanıyor. Birinde Avrupalı altı devlet, diğerinde Osmanlı Devleti'nin temsilcileriyle Balkan bloku ülkelerinin temsilcileri bulunuyor. Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı Devleti'ni desteklerken, üçlü itilaf ile Çarlık Rusya Balkan ülkelerinin yanında yer alıyorlar. İngiltere'de Osmanlı Devleti konusunda farklı politikaların uygulanmasını isteyenler de var. İngiliz-Yunan Antlaşmasından çok, İyonya Adalarındaki deniz üssüyle ve İtalyan donanmasının tehdidi ile ilgilenen Churchill bunların başında geliyor. Balkan Savaşı sırasında Lloyd George gibi düşünmeyen bu devlet adamları, Osmanlı İmparatorluğu'nu gözden çıkarmanın İngiltere'nin dış politikası için son derece zararlı olduğunu ileri sürüyorlar.(44) Birinci Balkan yenilgisi üzerine İttihat ve Terakki, hükümeti düşürmek için bir darbe hazırlıyor. 23 Ocak 1913 günü kır atına binen Enver, silahşörleriyle birlikte Babıali'yi basıyor. Kamil Paşa'nın istifasını alarak Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazamlığa getiriyor. Mahmut Şevket-Enver ikilisinin kurduğu ittifak ile Alman nüfusu Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniden güç kazanıyor. Bu durumu çok büyük bir sevinçle karşılayan Almanya, Petersburg'a bir uyarıda bulunarak, Çarlık Rusya tara-

fından Osmanlı Devletine karşı girişilecek bir savaşı, Avrupa çapında bir savaşın başlangıcı olarak yorumlayacağını, tıpkı 1908'de İngiltere Hükümeti'nin yaptığı gibi açıklıyor.(45) Yeni Osmanlı Hükümeti, Almanya'nın kışkırtmasıyla uzlaşmaz bir tutum takınıyor. Bunun üzerine Balkan Devletleri 3 şubat 1913 günü Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden savaşa giriyorlar. Savaşın ikinci yarısı da Osmanlı Devleti için kötü geçiyor. Ama Balkan ülkeleri arasında toprak paylaşılması konusunda çıkan anlaşmazlık sayesinde Edirne'ye kadar olan bölge tekrar Osmanlı'nın eline geçiyor. Balkan ülkeleri arasındaki anlaşmazlığın temeli, Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın arasında geçiyor. Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahmut şevket Paşa ordunun ıslahı için Almanya'dan yardım istiyor. Alman Büyükelçisi Wangenheim, sadrazamın bu teklifini şu yorumla Almanya'ya bildiriyor:

"Orduyu kontrol eden kuvvet, Türkiye'de en büyük kudret olacaktır. Hiç bir Alman düşmanı hükümet, ordu tarafımızdan kontrol edildikçe iktidar mevkiinde kalamıyacaktır."

Liman Von Sanders Paşa ve Alman subayları kara ordusunun kumandanlığını almak için Osmanlı İmparatorluğu'na geliyorlar. Donanma ise hala İngiliz amiralinin kontrolü altında bulunuyor. Alman nüfuzunun birden bire artması, sırtlarını İngiltere'ye dayayan muhalif grupları harekete geçiriyor. İngiliz ajanlarının desteği ile Almancı İttihat ve Terakki liderlerine ve Mahmut şevket Paşa'ya suikastlar düzenleniyor. İttihatçılar bu suikastları evvelden haber almalarına rağmen, Mahmut şevket Paşa'nın öldürölmesine engel olmuyorlar. Ardından terör havası estirerek muhaliflerini susturmak için bu olay bahane ediliyor. İstanbul muhafızı Cemal Paşa hatıralarında, Mahmut şevket Paşa'nın öldürölmesi ve İttihat ve Terakki iktidarının düşürölmeğe çalışılmasıyla ilgili komplolara İngiliz Büyükelçiliği baş tercümanı Fritz Maurice ve karaateşesi Tyrell'in katıldıklarının so-ruşturma sonucu bilfiil sabit olduğunu, ve bu kişilerin hüküme-

Yazı burada bitiyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çatışmaların nasıl emperyalist ülkeler arasındaki çatışmaların bir yansıması olduğunu görmek, sanırım mümkün. 1908 olayını da bir devrim olarak nitelemenin nasıl yanlış olduğu ve resmi tarihin Türkiye sosyalist hareketini nasıl aldattığı, bu yorumla 1960 sonrasında nasıl hatalar yapıldığı bir kez daha ortaya çıkıyor. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül'ü daha iyi anlamak dileğiyle...

EKİM 1995

NOTLAR

- (1) Kocabaş Süleyman; Türkiye ve İngiltere, Vatan yay. s.63
- (2) a.g.e., s.69
- (3) Uluslararası İlişkiler Tarihi, c.II, ss.103-4
- (4) Kocabaş; a.g.e., s.73
- (5) a.g.e., s.78
- (6) a.g.e., s.81
- (7) Armaoğlu Fahir; Siyasi Tarih 1789-1919, Ankara İn. SBF yay. Ankara 1961, s.378
- (8) Engelhard; Tanzimat, Milliyet yay., çev: A. Düz; s.144
- (9) Uluslararası İlişkiler... c.II, ss.177-8
- (10) a.g.e., s.242
- (11) Avcıoğlu Doğan; Milli Kurtuluş Tarihi, c.III, ss.1074-5
- (12) Uluslararası İlişkiler...c.II, s.243
- (13) a.g.e., s.256
- (14) a.g.e., s.256
- (15) Öke, Mim Kemal; İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarından; s.102
- (16) Uluslararası...c.II, s.331
- (17) a.g.e., s.339

- (18) Berkes Niyazi; Batı Sorunu, Bilgi yay., ss. 76-77
(19) Uluslararası..., c.II, s.342
(20) a.g.e., ss.347-8
(21) Avcıoğlu; Türkiye'nin Düzeni; s.121
(22) Avcıoğlu; a.g.e., s.120 ve Milli Kurtuluş Tarihi, c.III, s.1112
(23) Avcıoğlu; Türkiye'nin Düzeni, s.122
(24) a.g.e., s.122
(25) Resneli Niyazi Bey'in Anıları; s.75
(26) Küçük Yalçın; Türkiye Üzerine Tezler, c.II; Tekin yay., ss.35-6
(27) Tuncay Mete; Türkiye'de Sol akımlar, Bilgi yay. s.22
(28) Uluslararası... c.II, ss.351-2
(29) a.g.e., s.352-3
(30) Avcıoğlu Doğan; Türkiye'nin Düzeni, s.123
(31) a.g.e., s.123
(32) Akşin Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki; s.115
(33) Uluslararası..., c.II, s.356
(34) Akşin; a.g.e., s.116
(35) Zara, Philippe de; Moustafa Kemal Dictateur adlı eserinden aktaran Akşin, a.g.e., s.139
(36) Akşin; a.g.e., s.138
(37) a.g.e., s.139
(38) Basri Bey; Le Monde Oriental et l'avenir de la paix, 1920; aktaran Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, s.12
(39) Akşin; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.212
(40) Mufasssal Osmanlı Tarihi, c.VI, s.3462
(41) Uluslararası..., c.II, ss.365-6
(42) a.g.e., ss.375-6
(43) Avcıoğlu; Türkiye'nin... s.124
(44) Smith M.L.; Anadolu Üzerindeki Göz; s.47
(45) Uluslararası..., c.II, s.403
(46) Avcıoğlu; a.g.e., s.125

..."Felsefe yolda olmak"sa ve "sorular
cevaplardan daha önemli"yse bu kitaptaki
tüm yazıların ortak bir amacı var:
Okuyucuya yeni soruların yolunu açmak.
Ancak yazıların düşündüreceği soruların
dünyadaki ve Türkiye'deki teori
boşluğunda sallanmayıp, sosyalist
harekette yankı bulması şart. Kısır döngü
değil verimli tartışmalar; içi boş değil,
sağlam bir teori ve düşünce yöntemi;
hayalci değil, bilimsel bir sosyalist
ütopya için...

"Tarihin Sonu"nu ilan ederek kapitalizmi
ebedileştirenlere bir meydan okuyuş
belki de...